നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

അട്ഠകനിപാത-ടീകാ

൧. പഠമപണ്ണാസകം

൧. മേത്താവഗ്ഗോ

൧. മേത്താസുത്തവണ്ണനാ

൧. അട്ഠകനിപാതസ്സ പഠമേ **വഡ്ഢിതായാ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന പരിബ്രൂഹിതായ. **പുനപ്പുനം കതായാ**തി ഭാവനായ ബഹുലീകരണേന അപരാപരം പവത്തിതായ. **യുത്തയാനസദിസകതായാ**തി യഥാ യുത്തആജഞ്ഞയാനം ഛേകേന സാരഥിനാ അധിട്ഠിതം യഥാരുചി പവത്തതി, ഏവം യഥാരുചി പവത്താരഹതം ഗമിതായ. **പതിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി സബ്ബസമ്പത്തിഅധിട്ഠാനട്ഠേന. **പച്ചുപട്ഠിതായാ**തി ഭാവനാബഹുലീകാരേഹി പതി പതി ഉപട്ഠിതായ അവിജഹിതായ. **സമന്തതോ ചിതായാ**തി സബ്ബഭാഗേന ഭാവനാനുരൂപം ചയം ഗമിതായ. തേനാഹ **"ഉപചിതായാ"**തി. **സുട്ഠു സമാരദ്ധായാ**തി അതിവിയ സമ്മദേവ നിബ്ബത്തിഗതായ.

യോ ച മേത്തം ഭാവയതീതിആദീസു യോ കോചി ഗഹട്ഠോ വാ പബ്ബജിതോ വാ. **മേത്ത**ന്തി മേത്താഝാനം.

അപ്പമാണന്തി ഭാവനാവസേന ആരമ്മണവസേന ച അപ്പമാണം. അസുഭഭാവനാദയോ വിയ ഹി ആരമ്മണേ ഏകദേസഗ്ഗഹണം അകത്വാ അനവസേസഫരണവസേന അനോധിസോ ഫരണവസേന ച, അപ്പമാണാരമ്മണതായ പഗുണഭാവനാവസേന ച അപ്പമാണം. **തനൂ സംയോജനാ ഹോന്തീ**തി മേത്തം പാദകം കത്വാ സമ്മസിത്വാ ഹേട്ഠിമേ അരിയമഗ്ഗേ അധിഗച്ഛന്തസ്സ സുഖേനേവ പടിഘസംയോജനാദയോ പഹീയമാനാ തനൂ ഹോന്തീതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

ഏവം കിലേസപ്പഹാനഞ്ച നിബ്ബാനാധിഗമഞ്ച മേത്താഭാവനായ സിഖാപ്പത്തമാനിസംസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞേപി ആനിസംസേ ദസ്സേതും **"ഏകമ്പി ചേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അദുട്ഠചിത്തോ**തി മേത്താബലേന സുട്ഠു വിക്ഖമ്ഭിതബ്യാപാദതായ ബ്യാപാദേന അദൂസിതചിത്തോ. **മേത്തായതീ**തി ഹിതഫരണവസേന മേത്തം കരോതി. **കുസലീ**തി അതിസയേന കുസലവാ മഹാപുഞ്ഞോ, പടിഘാദിഅനത്ഥവിഗമേന ഖേമീ. **സബ്ബേ ച പാണേ**തി ച-സദ്ദോ ബ്യതിരേകോ. **മനസാനുകമ്പീ**തി ചിത്തേന അനുകമ്പന്തോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ഏകസത്തവിസയാപി താവ മേത്താ മഹാകുസലരാസി, സബ്ബേ പന പാണേ അത്തനോ പുത്തം വിയ ഹിതഫരണേന മനസാ അനുകമ്പന്തോ പഹുകം പഹും അനപ്പകം അപരിയന്തം ചതുസട്ഠിമഹാകപ്പേപി അത്തനോ വിപാകപ്പബന്ധം പവത്തേതും സമത്ഥം ഉളാരം പുഞ്ഞം അരിയോ

പരിസുദ്ധചിത്തോ പുഗ്ഗലോവ കരോതി നിപ്ഫാദേതീതി. **സത്തഭരിത**ന്തി സത്തേഹി അവിരളം, ആകിണ്ണമനുസ്സന്തി അത്ഥോ.

സങ്ഗഹവത്ഥൂനീതി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൨൦) ലോകസ്സ സങ്ഗണ്ഹനകാരണാനി. നിപ്ഫന്നസസ്സതോ നവ ഭാഗേ കസ്സകസ്സ ദത്വാ രഞ്ഞം ഏകഭാഗഗ്ഗഹണം **ദസമഭാഗഗ്ഗഹണം**. ഏവം കസ്സകാ ഹട്ഠതുട്ഠാ സസ്സാനി സമ്പാദേന്തീതി ആഹ **"സസ്സസമ്പാദനേ മേധാവിതാതി അത്ഥോ"**തി. തതോ ഓരഭാഗേ കിര ഛഭാഗഗ്ഗഹണം ജാതം. **ഛമാസികന്തി** ഛന്നം ഛന്നം മാസാനം പഹോനകം. **പാസേതീ**തി പാസഗതേ വിയ കരോതി. വാചായ പിയം വാചാപിയം, തസ്സ കമ്മം **വാചാപേയ്യം**. സബ്ബസോ രട്ഠസ്സ ഇദ്ധാദിഭാവതോ **ഖേമം. നിരബ്ബുദം** ചോരിയാഭാവതോ. ഇദ്ധഞ്ഹി രട്ഠം അചോരിയം. **"നിരഗ്ഗള"ന്തി വുച്ചതി** അപാരുതഘരഭാവതോ.

ഉദ്ധംമൂലകം കത്വാതി ഉമ്മൂലം കത്വാ. **ദ്വീഹി പരിയഞ്ഞേഹീ**തി മഹായഞ്ഞസ്സ പുബ്ബഭാഗേ പച്ഛാ ച പവത്തേതബ്ബേഹി ദ്വീഹി പരിവാരയഞ്ഞേഹി. **സത്ത…പേ॰… ഭീസനസ്സാ**തി സത്തനവുതാധികാനം പഞ്ചന്നം പസുസതാനം മാരണേന ഭേരവസ്സ പാപഭീരുകാനം ഭയാവഹസ്സ. തഥാ ഹി വദന്തി -

> ''ഛസതാനി നിയുജ്ജന്തി, പസൂനം മജ്ഝിമേ ഹനി;
> അസ്സമേധസ്സ യഞ്ഞസ്സ, ഊനാനി പസൂഹി തീഹീ''തി. (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൨൦; അ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൩൯);

സമ്മന്തി യുഗച്ഛിദ്ദേ പക്ഖിപിതബ്ബദണ്ഡകം. **പാസന്തീ**തി ഖിപന്തി. **സംഹാരിമേഹീ**തി സകടേഹി വഹിതബ്ബേഹി. പുബ്ബേ കിര ഏകോ രാജാ സമ്മാപാസം യജന്തോ സരസ്സതിനദിതീരേ പഥവിയാ വിവരേ ദിന്നേ നിമുഗ്ഗോയേവ അഹോസി. അന്ധബാലബ്രാഹ്മണാ ഗതാനുഗതിഗതാ ''അയം തസ്സ സഗ്ഗഗമനമഗ്ഗോ''തി സഞ്ഞായ തത്ഥ സമ്മാപാസം യഞ്ഞം പട്ഠപേന്തി. തേന വുത്തം **"നിമുഗ്ഗോകാസതോ പഭുതീ"**തി . അയൂപോ അപ്പകദിവസോ യാഗോ, സയൂപോ ബഹുദിവസം സാധേയ്യോ **സത്രയാഗോ**. മന്തപദാഭിസങ്ഖതാനം സപ്പിമധൂനം **"വാജ"**മിതി സമഞ്ഞാ. ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണഗോമഹിംസാദി **സത്തരസകദക്ഖിണസ്സ**. സാരഗബ്ഭകോട്ഠാഗാരാദീസു നത്ഥി ഏത്ഥ അഗ്ഗളാതി **നിരഗ്ഗളോ**. തത്ഥ കിര യഞ്ഞേ അത്തനോ സാപതേയ്യം അനവസേസതോ അനിഗൂഹിത്വാ നിയ്യാതീയതി.

ചന്ദപ്പഭാതി (ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൨൭) ചന്ദിമസ്സേവ പഭായ. **താരാഗണാവ സബ്ബേ**തി യഥാ സബ്ബേപി താരാഗണാ ചന്ദിമസോഭായ സോളസിമ്പി കലം നാഗ്ഘന്തി, ഏവം തേ അസ്സമേധാദയോ യഞ്ഞാ മേത്തസ്സ ചിത്തസ്സ വുത്തലക്ഖണേന സുഭാവിതസ്സ സോളസിമ്പി കലം നാനുഭവന്തി, ന പാപുണന്തി, നാഗ്ഘന്തീതി അത്ഥോ.

ഇദാനി അപരേപി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികേ മേത്താഭാവനായ ആനിസംസേ ദസ്സേതും **"യോ ന ഹന്തീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യോ**തി മേത്താബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാനുയുത്തോ പുഗ്ഗലോ. **ന ഹന്തീ**തി തേനേവ മേത്താഭാവനാനുഭാവേന ദൂരവിക്ഖമ്ഭിതബ്യാപാദതായ ന കഞ്ചി സത്തം ഹിംസതി, ലേഡ്ഡുദണ്ഡാദീഹി ന വിബാധതി വാ. **ന ഘാതേതീ**തി പരം

സമാദപേത്വാ ന സത്തേ മാരാപേതി ന വിബാധാപേതി ച. **ന ജിനാതീ**തി സാരമ്ഭവിഗ്ഗാഹികകഥാദിവസേന ന കഞ്ചി ജിനാതി സാരമ്ഭസ്സേവ അഭാവതോ, ജാനികരണവസേന വാ അട്ടകരണാദിനാ ന കഞ്ചി ജിനാതി. തേനാഹ **"ന അത്തനാ പരസ്സ ജാനിം കരോതീ"**തി. **ന ജാപയേ**തി പരേഹി പയോജേത്വാ പരേസമ്പി ധനജാനിം ന കാരാപേയ്യ. തേനാഹ **"ന പരേന പരസ്സ ജാനിം കാരേതീ"**തി. മേത്തായ വാ അംസോ അവിഹേഠനട്ഠേന അവയവഭൂതോതി **മേത്തംസോ**.

മേത്താസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൪. പഞ്ഞാസുത്താദിവണ്ണനാ

൨-൪. ദുതിയേ **ആദിബ്രഹ്മചരിയികായാ**തി ആദിബ്രഹ്മചരിയമേവ ആദിബ്രഹ്മചരിയികാ. തേനാഹ **"മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ആദിഭൂതായാ"**തി. **അരിയോ**തി നിദ്ദോസോ പരിസുദ്ധോ. തുണ്ഹീഭാവോ ന തിത്ഥിയാനം മൂഗബ്ബതഗഹണം വിയ അപരിസുദ്ധോതി **അരിയോ തുണ്ഹീഭാവോ. ചതുത്ഥജ്ഝാനന്തി** ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേനേതം വുത്തം, പഠമജ്ഝാനാദീനിപി അരിയോ തുണ്ഹീഭാവോത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛന്തി. **ജാനന്തി** ഇദം കമ്മസാധനന്തി ആഹ **"ജാനിതബ്ബകം ജാനാതീ"**തി. യഥാ വാ ഏകച്ചോ വിപരീതം ഗണ്ഹന്തോ ജാനന്തോപി ന ജാനാതി, പസ്സന്തോപി ന പസ്സതി, ന ഏവമയം. അയം പന ജാനന്തോ ജാനാതി, പസ്സന്തോ പസ്സതീതി ഏവമേത്ഥ ദട്ഠബ്ബോ. തതിയാദീനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി.

പഞ്ഞാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. പഠമലോകധമ്മസുത്തവണ്ണനാ

൫. പഞ്ചമേ **ലോകസ്സ ധമ്മാ**തി സത്തലോകസ്സ അവസ്സംഭാവിധമ്മാ. തേനാഹ **"ഏതേഹി മുത്താ നാമ നത്ഥീ"**തിആദി. ഘാസച്ഛാദനാദീനം ലദ്ധി **ലാഭോ,** താനി ഏവ വാ ലദ്ധബ്ബതോ **ലാഭോ,** തദഭാവോ **അലാഭോ,** ലാഭഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ തബ്ബിസയോ അനുരോധോ ഗഹിതോ, അലാഭഗ്ഗഹണേന വിരോധോ. യസ്മാ ലോഹിതേ സതി തദുപഘാതവസേന പുബ്ബോ വിയ അനുരോധോ ലദ്ധാവസരോ ഏവ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ലാഭേ ആഗതേ അലാഭോ ആഗതോയേവാ"**തി. ഏസ നയോ യസാദീസുപി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

പഠമലോകധമ്മസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. ദുതിയലോകധമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ

൬-൭. ഛട്ഠേ അധികം പയസതി പയുജ്ജതി ഏതേനാതി **അധിപ്പയാസോ,** സവിസേസം ഇതികത്തബ്ബകിരിയാ. തേനാഹ **"അധികപ്പയോഗോ"**തി. സത്തമട്ഠമേസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

ദുതിയലോകധമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. നന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൯. നവമേ ദുവിധാ കുലപുത്താ ജാതികുലപുത്താ ആചാരകുലപുത്താ ച. തത്ഥ "തേന ഖോ പന സമയേന രട്ഠപാലോ കുലപുത്തോ തസ്മിംയേവ ഥുല്ലകോട്ഠികേ അഗ്ഗകുലികസ്സ പുത്തോ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൯൪) ഏവം ആഗതാ ഉച്ചാകുലപുത്താ **ജാതികുലപുത്താ**. "സദ്ധായേതേ കുലപുത്താ അഗാരസ്മാ അനഗാരിയം പബ്ബജിതാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൭൫) ഏവം ആഗതാ പന യത്ഥ കത്ഥചി കുലേ പസുതാപി **ആചാരകുലപുത്താ** നാമ. ഇധ പന ഉച്ചാകുലപ്പസുതതം സന്ധായ "കുലപുത്തോതി, ഭിക്ഖവേ, നന്ദം സമ്മാ വദമാനോ വദേയ്യാ"തി ഭഗവതാ വുത്തന്തി ആഹ **"ജാതികുലപുത്തോ"**തി. ഉഭോഹിപി പന കാരണേഹി തസ്സ കുലപുത്തഭാവോയേവ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

നന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. കാരണ്ഡവസുത്തവണ്ണനാ

൧൦. ദസമേ **പടിചരതീ**തി പടിച്ഛാദനവസേന ചരതി പവത്തതി. പടിച്ഛാദനട്ഠോ ഏവ വാ ചരതി-സദ്ദോ അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനന്തി ആഹ **"പടിച്ഛാദേതീ"**തി. **അഞ്ഞേനാഞ്ഞ**ന്തി പന പടിച്ഛാദനാകാരദസ്സനന്തി ആഹ **"അഞ്ഞേന കാരണേനാ"**തിആദി. തത്ഥ **അഞ്ഞം കാരണം വചനം വാ**തി യം ചോദകേന ചുദിതകസ്സ ദോസവിഭാവനം കാരണം, വചനം വാ വുത്തം, തം തതോ അഞ്ഞേനേവ കാരണേന, വചനേന വാ പടിച്ഛാദേതി. **കാരണേനാ**തി ചോദനായ അമൂലായ അമൂലികഭാവദീപനിയാ യുത്തിയാ വാ. **വചനേനാ**തി തദത്ഥബോധകേന വചനേന. "കോ ആപന്നോ"തിആദിനാ ചോദനം വിസ്സജ്ജേത്വാവ വിക്ഖേപാപജ്ജനം **അഞ്ഞേനാഞ്ഞം പടിചരണം. ബഹിദ്ധാ കഥാപനാമനാ** നാമ "ഇത്ഥന്നാമം ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി വുത്തേ - "പാടലിപുത്തം ഗതോമ്ഹീ"തിആദിനാ ചോദനം വിസ്സജ്ജേത്വാതി അയമേവ വിസേസോ. യോ ഹി "ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി വുത്തോ "കോ ആപന്നോ, കിം ആപന്നോ, കിസ്മിം ആപന്നാ, കം ഭണഥ, കിം ഭണഥാ"തി വാ വദതി, "ഏവരൂപം കിഞ്ചി തയാ ദിട്ഠ"ന്തി വുത്തേ "ന സുണാമീ"തി സോതം വാ ഉപനേതി, അയം **അഞ്ഞേനാഞ്ഞം പടിചരതി** നാമ. യോ പന "ഇത്ഥന്നാമം നാമ ആപത്തിം ആപന്നോസീ"തി പുട്ഠോ "പാടലിപുത്തം ഗതോമ്ഹീ"തി വത്വാ പുന "ന തവ പാടലിപുത്തഗമനം പുച്ഛാമ, ആപത്തിം പുച്ഛാമാ"തി വുത്തേ തതോ "രാജഗഹം ഗതോമ്ഹി. രാജഗഹം വാ യാഹി ബ്രാഹ്മണഗഹം വാ, ആപത്തിം ആപന്നോസീതി. തം തത്ഥ മേ സൂകരമംസം ലദ്ധ"ന്തിആദീനി വദതി, അയം **ബഹിദ്ധാ കഥം അപനാമേതി** നാമ . **സമണകചവരോ**തി സമണവേസധാരണേന സമണപ്പതിരൂപകതായ സമണാനം കചവരഭൂതം.

കാരണ്ഡവം (സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൮൩-൨൮൪) **നിദ്ധമഥാ**തി വിപന്നസീലതായ കചവരഭൂതം പുഗ്ഗലം കചവരമിവ അനപേക്ഖാ അപനേഥ. **കസമ്ബും അപകസ്സഥാ**തി കസമ്ബുഭൂതഞ്ച നം ഖത്തിയാദീനം മജ്ഝഗതം പഭിന്നപഗ്ഘരിതകുട്ഠം ചണ്ഡാലം വിയ അപകഡ്ഢഥ. കിം കാരണം? സങ്ഘാരാമോ നാമ സീലവന്താനം കതോ, ന ദുസ്സീലാനം. യതോ ഏതദേവ സന്ധായാഹ **"തതോ പലാപേ വാഹേഥ, അസ്സമണേ സമണമാനിനേ"**തി. യഥാ പലാപാ അന്തോസാരരഹിതാ അതണ്ഡുലാ ബഹി ഥുസേന വീഹീ വിയ ദിസ്സന്തി, ഏവം പാപഭിക്ഖൂ അന്തോ സീലരഹിതാപി ബഹി കാസാവാദിപരിക്ഖാരേന ഭിക്ഖൂ വിയ ദിസ്സന്തി, തസ്മാ "പലാപാ"തി

വുച്ചന്തി. തേ പലാപേ വാഹേഥ ഓപുനഥ വിധമഥ, പരമത്ഥതോ അസ്സമണേ സമണവേസമത്തേന സമണമാനിനേ. **കപ്പയവ്ഹോ**തി കപ്പേഥ, കരോഥാതി വുത്തം ഹോതി. **പതിസ്സതാ**തി സപ്പതിസ്സാ. വട്ടദുക്ഖസ്സ അന്തം കരിസ്സഥ, പരിനിബ്ബാനം പാപുണിസ്സഥാതി അത്ഥോ.

കാരണ്ഡവസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മേത്താവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. മഹാവഗ്ഗോ

൧. വേരഞ്ജസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. ദുതിയസ്സ പഠമേ **വേരഞ്ജായം വിഹരതീ**തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧) ഏത്ഥ **വേരഞ്ജാ**തി തസ്സ നഗരസ്സേതം അധിവചനം, തസ്സം വേരഞ്ജായം. സമീപത്ഥേ ഭുമ്മവചനം. **നളേരുപുചിമന്ദമൂലേ**തി ഏത്ഥ **നളേരു** നാമ യക്ഖോ. **പുചിമന്ദോ**തി നിമ്ബരുക്ഖോ. **മൂല**ന്തി സമീപം. അയഞ്ഹി മൂല-സദ്ദോ "മൂലാനി ഉദ്ധരേയ്യ അന്തമസോ ഉസീരനാളിമത്താനിപീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൪.൧൯൫) മൂലമൂലേ ദിസ്സതി. "ലോഭോ അകുസലമൂല"ന്തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൫; പരി॰ ൩൨൩) അസാധാരണഹേതുമ്ഹി. "യാവ മജ്ഝന്ഹികേ കാലേ ഛായാ ഫരതി, നിവാതേ പണ്ണാനി പതന്തി, ഏത്താവതാ രുക്ഖമൂല"ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൪൯൪) സമീപേ. ഇധ പന സമീപേ അധിപ്പേതോ, തസ്മാ നളേരുയക്ഖേന അധിഗ്ഗഹിതസ്സ പുചിമന്ദസ്സ സമീപേതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സോ കിര പുചിമന്ദോ രമണീയോ പാസാദികോ അനേകേസം രുക്ഖാനം ആധിപച്ചം വിയ കുരുമാനോ തസ്സ നഗരസ്സ അവിദൂരേ ഗമനാഗമനസമ്പന്നേ ഠാനേ അഹോസി. അഥ ഭഗവാ വേരഞ്ജം ഗന്ത്വാ പതിരൂപേ ഠാനേ വിഹരന്തോ തസ്സ രുക്ഖസ്സ സമീപേ ഹേട്ഠാഭാഗേ വിഹാസി. തേന വുത്തം **"വേരഞ്ജായം വിഹരതി നളേരുപുചിമന്ദമൂലേ"**തി.

പച്ചുട്ഠാനം (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൨) നാമ ആസനാ വുട്ഠാനന്തി ആഹ **"നാസനാ വുട്ഠാതീ"**തി. നിസിന്നാസനതോ ന വുട്ഠഹതീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച **ജിണ്ണേ…പേ॰… വയോഅനുപ്പത്തേ**തി ഉപയോഗവചനം ആസനാ വുട്ഠാനകിരിയാപേക്ഖം ന ഹോതി. തസ്മാ "ജിണ്ണേ…പേ॰… വയോഅനുപ്പത്തേ ദിസ്വാ"തി അജ്ഝാഹാരം കത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഥ വാ പച്ചുഗ്ഗമനകിരിയാപേക്ഖം ഉപയോഗവചനം, തസ്മാ **ന പച്ചുട്ഠാതീ**തി ഉട്ഠായ പച്ചുഗ്ഗമനം ന കരോതീതി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പച്ചുഗ്ഗമനമ്പി ഹി പച്ചുട്ഠാനന്തി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹേതം "ആചരിയം പന ദൂരതോവ ദിസ്വാ പച്ചുട്ഠായ പച്ചുഗ്ഗമനകരണം പച്ചുട്ഠാനം നാമാ"തി. **നാസനാ വുട്ഠാതീ**തി ഇമിനാ പന പച്ചുഗ്ഗമനാഭാവസ്സ ഉപലക്ഖണമത്തം ദസ്സിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വിഭാവനേ നാമ അത്ഥേ**തി പകതിവിഭാവനസങ്ഖാതേ അത്ഥേ. **ന അഭിവാദേതി വാ**തി ന അഭിവാദേതബ്ബന്തി വാ സല്ലക്ഖേതീതി വുത്തം ഹോതി.

തം അഞ്ഞാണന്തി "അയം മമ അഭിവാദനാദീനി കാതും അരഹരൂപോ ന ഹോതീ"തി അജാനനവസേന പവത്തം അഞ്ഞാണം. **ഓലോകേന്തോ**തി "ദുക്ഖം ഖോ അഗാരവോ വിഹരതി അപ്പതിസ്സോ, കിം നു ഖോ അഹം സമണം വാ ബ്രാഹ്മണം വാ സക്കരേയ്യം ഗരും കരേയ്യ"ന്തിആദിസുത്തവസേനേവ (അ॰ നി॰ ൪.൨൧) ഞാണചക്ഖുനാ ഓലോകേന്തോ. **നിപച്ചകാരാരഹ**ന്തി പണിപാതാരഹം. **സമ്പതിജാതോ**തി മുഹുത്തജാതോ, ജാതസമനന്തരമേവാതി വുത്തം ഹോതി. **ഉത്തരേന മുഖോ**തി ഉത്തരദിസാഭിമുഖോ. **"സത്തപദവീതിഹാരേന ഗന്ത്വാ സകലം ദസസഹസ്സിലോകധാതും ഓലോകേസി"**ന്തി ഇദം -

> "ധമ്മതാ ഏസാ, ഭിക്ഖവേ, സമ്പതിജാതോ ബോധിസത്തോ സമേഹി പാദേഹി പതിട്ഠഹിത്വാ ഉത്തരാഭിമുഖോ സത്തപദവീതിഹാരേന ഗച്ഛതി, സേതമ്ഹി ഛത്തേ അനുധാരിയമാനേ സബ്ബാ ദിസാ വിലോകേതി, ആസഭിഞ്ച വാചം ഭാസതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൧) -

ഏവം പാളിയം സത്തപദവീതിഹാരുപരി ഠിതസ്സ വിയ സബ്ബാദിസാനുലോകനസ്സ കഥിതത്താ വുത്തം, ന പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം സത്തപദവീതിഹാരതോ പഗേവ ദിസാവിലോകനസ്സ കതത്താ. മഹാസത്തോ ഹി മനുസ്സാനം ഹത്ഥതോ മുച്ചിത്വാ

പുരത്ഥിമം ദിസം ഓലോകേസി, അനേകാനി ചക്കവാളസഹസ്സാനി ഏകങ്ഗണാനി അഹേസും. തത്ഥ ദേവമനുസ്സാ ഗന്ധമാലാദീഹി പൂജയമാനാ, "മഹാപുരിസ, ഇധ തുമ്ഹേഹി സദിസോപി നത്ഥി, കുതോ ഉത്തരിതരോ"തി ആഹംസു. ഏവം ചതസ്സോ ദിസാ, ചതസ്സോ അനുദിസാ, ഹേട്ഠാ, ഉപരീതി ദസപി ദിസാ അനുവിലോകേത്വാ അത്തനോ സദിസം അദിസ്വാ "അയം ഉത്തരദിസാ"തി സത്തപദവീതിഹാരേന അഗമാസീതി വേദിതബ്ബാ. **ഓലോകേസി**ന്തി മമ പുഞ്ഞാനുഭാവേന ലോകവിവരണപാടിഹാരിയേ ജാതേ പഞ്ഞായമാനം ദസസഹസ്സിലോകധാതും മംസചക്ഖുനാവ ഓലോകേസിന്തി അത്ഥോ.

മഹാപുരിസോതി ജാതിഗോത്തകുലപ്പദേസാദിവസേന മഹന്തപുരിസോ. **അഗ്ഗോ**തി ഗുണേഹി സബ്ബപ്പധാനോ. **ജേട്ഠോ**തി ഗുണവസേനേവ സബ്ബേസം വുദ്ധതമോ, ഗുണേഹി മഹല്ലകതമോതി വുത്തം ഹോതി. **സേട്ഠോ**തി ഗുണവസേനേവ സബ്ബേസം പസത്ഥതമോ. അത്ഥതോ പന പച്ഛിമാനി ദ്വേ പുരിമസ്സേവ വേവചനാനീതി വേദിതബ്ബം. **തയാ**തി നിസ്സക്കേ കരണവചനം. **ഉത്തരിതരോ**തി അധികതരോ. **പതിമാനേസീ**തി പൂജേസി. **ആസഭിന്തി** ഉത്തമം. മയ്ഹം **അഭിവാദനാദിരഹോ പുഗ്ഗലോ**തി മയ്ഹം അഭിവാദനാദികിരിയായ അരഹോ അനുച്ഛവികോ പുഗ്ഗലോ. നിച്ചസാപേക്ഖതായ പനേത്ഥ സമാസോ ദട്ഠബ്ബോ. **തഥാഗതാ**തി തഥാഗതതോ, തഥാഗതസ്സ സന്തികാതി വുത്തം ഹോതി. **ഏവരൂപ**ന്തി അഭിവാദനാദിസഭാവം. **പരിപാകസിഥിലബന്ധന**ന്തി പരിപാകേന സിഥിലബന്ധനം.

തം വചനന്തി "നാഹം തം ബ്രാഹ്മണാ"തിആദിവചനം. "നാഹം അരസരൂപോ, മാദിസാ വാ അരസരൂപാ"തി വുത്തേ ബ്രാഹ്മണോ ഥദ്ധോ ഭവേയ്യ. തേന വുത്തം **"ചിത്തമുദുഭാവജനനത്ഥ"**ന്തി.

കതമോ പന സോതി പരിയായാപേക്ഖോ പുല്ലിങ്ഗനിദ്ദേസോ, കതമോ സോ പരിയായോതി അത്ഥോ? **ജാതിവസേനാ**തി ഖത്തിയാദിജാതിവസേന. **ഉപപത്തിവസേനാ**തി ദേവേസു ഉപപത്തിവസേന. **സേട്ഠസമ്മതാനമ്പീ**തി **അപി**-സദ്ദേന പഗേവ അസേട്ഠസമ്മതാനന്തി ദസ്സേതി. **അഭിനന്ദന്താന**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹാവസേന പമോദമാനാനം. **രജ്ജന്താന**ന്തി ബലവരാഗവസേന രജ്ജന്താനം. രൂപപരിഭോഗേന ഉപ്പന്നതണ്ഹാസമ്പയുത്തസോമനസ്സവേദനാ രൂപതോ നിബ്ബത്തിത്വാ ഹദയതപ്പനതോ അമ്ബരസാദയോ വിയ രൂപരസാതി വുച്ചന്തി. **ആവിഞ്ചന്തീ**തി ആകഡ്ഢന്തി. **വത്ഥാരമ്മണാദിസാമഗ്ഗിയ**ന്തി വത്ഥുആരമ്മണാദികാരണസാമഗ്ഗിയം. **അനുക്ഖിപന്തോ**തി അത്തുക്കംസനവസേന കഥിതേ ബ്രാഹ്മണസ്സ അസപ്പായഭാവതോ അത്താനം അനുക്ഖിപന്തോ അനുക്കംസേന്തോ.

ഏതസ്മിം പനത്ഥേ കരണേ സാമിവചനന്തി "ജഹിതാ"തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ **തഥാഗതസ്സാ**തി കരണേ സാമിവചനം, തഥാഗതേന ജഹിതാതി അത്ഥോ. **മൂല**ന്തി ഭവമൂലം. "താലവത്ഥുകതാ"തി വത്തബ്ബേ "ഓട്ഠമുഖോ"തിആദീസു വിയ മജ്ഝേപദലോപം കത്വാ അ-കാരഞ്ച ദീഘം കത്വാ "താലാവത്ഥുകതാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"താലവത്ഥു വിയ നേസം വത്ഥു കതന്തി താലാവത്ഥുകതാ"**തി. തത്ഥ താലസ്സ വത്ഥു **താലവത്ഥു**. യഥാ ആരാമസ്സ വത്ഥുഭൂതപുബ്ബോ പദേസോ ആരാമസ്സ അഭാവേ "ആരാമവത്ഥൂ"തി വുച്ചതി, ഏവം താലസ്സ പതിട്ഠിതോകാസോ സമൂലം ഉദ്ധരിതേ താലേ പദേസമത്തേ ഠിതേ താലസ്സ വത്ഥുഭൂതപുബ്ബത്താ "താലവത്ഥൂ"തി വുച്ചതി. **നേസ**ന്തി രൂപരസാദീനം. കഥം പന താലവത്ഥു വിയ നേസം വത്ഥു കതന്തി ആഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി. രൂപാദിപരിഭോഗേന ഉപ്പന്നതണ്ഹായുത്തസോമനസ്സവേദനാസങ്ഖാതരൂപരസാദീനം ചിത്തസന്താനസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ വുത്തം **"തേസം പുബ്ബേ ഉപ്പന്നപുബ്ബഭാവേന വത്ഥുമത്തേ ചിത്തസന്താനേ കതേ"**തി. തത്ഥ **പുബ്ബേ**തി പുരേ, സരാഗകാലേതി വുത്തം ഹോതി. **താലാവത്ഥുകതാതി വുച്ചന്തീ**തി താലവത്ഥു വിയ അത്തനോ വത്ഥുസ്സ കതത്താ

രൂപരസാദയോ “താലാവത്ഥുകതാ”തി വുച്ചന്തി. ഏതേന പഹീനകിലേസാനം പുന ഉപ്പത്തിയാ അഭാവോ ദസ്സിതോ.

അവിരുള്ഹിധമ്മത്താതി അവിരുള്ഹിസഭാവതായ. മത്ഥകച്ഛിന്നോ താലോ പത്തഫലാദീനം അവത്ഥുഭൂതോ താലാവത്ഥൂതി ആഹ **“മത്ഥകച്ഛിന്നതാലോ വിയ കതാ”**തി. ഏതേന “താലാവത്ഥു വിയ കതാതി താലാവത്ഥുകതാ”തി അയം വിഗ്ഗഹോ ദസ്സിതോ. ഏത്ഥ പന “അവത്ഥുഭൂതോ താലോ വിയ കതാതി അവത്ഥുതാലകതാ”തി വത്തബ്ബേ വിസേസനസ്സ പരനിപാതം കത്വാ “താലാവത്ഥുകതാ”തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഇമിനാ പനത്ഥേന ഇദം ദസ്സേതി - രൂപരസാദിവചനേന വിപാകധമ്മധമ്മാ ഹുത്വാ പുബ്ബേ ഉപ്പന്നകുസലാകുസലാ ധമ്മാ ഗഹിതാ, തേ ഉപ്പന്നാപി മത്ഥകസദിസാനം തണ്ഹാവിജ്ജാനം മഗ്ഗസത്ഥേന ഛിന്നത്താ ആയതിം താലപത്തസദിസേ വിപാകക്ഖന്ധേ നിബ്ബത്തേതും അസമത്ഥാ ജാതാ, തസ്മാ താലാവത്ഥു വിയ കതാതി താലാവത്ഥുകതാ രൂപരസാദയോതി . ഇമസ്മിം അത്ഥേ “അഭിനന്ദന്താന”ന്തി ഇമിനാ പദേന കുസലസോമനസ്സമ്പി സങ്ഗഹിതന്തി വദന്തി. **അനഭാവം കതാ**തി ഏത്ഥ **അനു**-സദ്ദോ പച്ഛാസദ്ദേന സമാനത്ഥോതി ആഹ **“യഥാ നേസം പച്ഛാഭാവോ ന ഹോതീ”**തിആദി.

യഞ്ച ഖോ ത്വം സന്ധായ വദേസി, സോ പരിയായോ ന ഹോതീതി യം വന്ദനാദിസാമഗ്ഗിരസാഭാവസങ്ഖാതം കാരണം അരസരൂപതായ വദേസി, തം കാരണം ന ഹോതി, ന വിജ്ജതീതി അത്ഥോ. നനു ചായം ബ്രാഹ്മണോ യം വന്ദനാദിസാമഗ്ഗിരസാഭാവസങ്ഖാതപരിയായം സന്ധായ “അരസരൂപോ ഭവം ഗോതമോ”തി ആഹ, “സോ പരിയായോ നത്ഥീ”തി വുത്തേ വന്ദനാദീനി ഭഗവാ കരോതീതി ആപജ്ജതീതി ഇമം അനിട്ഠപ്പസങ്ഗം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“നനു ചാ”**തിആദി.

സബ്ബപരിയായേസൂതി സബ്ബവാരേസു. **സന്ധായഭാസിതമത്ത**ന്തി യം സന്ധായ ബ്രാഹ്മണോ “നിബ്ഭോഗോ ഭവം ഗോതമോ”തിആദിമാഹ. ഭഗവാ ച യം സന്ധായ നിബ്ഭോഗതാദിം അത്തനി അനുജാനാതി, തം സന്ധായഭാസിതമത്തം. **ഛന്ദരാഗപരിഭോഗോ**തി ഛന്ദരാഗവസേന പരിഭോഗോ. **അപരം പരിയായ**ന്തി അഞ്ഞം കാരണം.

കുലസമുദാചാരകമ്മന്തി കുലാചാരസങ്ഖാതം കമ്മം, കുലചാരിത്തന്തി അത്ഥോ. **അകിരിയ**ന്തി അകരണഭാവം . “അനേകവിഹിതാനം പാപകാനം അകുസലാനം ധമ്മാന”ന്തി സാമഞ്ഞവചനേപി പാരിസേസഞായതോ വുത്താവസേസാ അകുസലധമ്മാ ഗഹേതബ്ബാതി ആഹ **“ഠപേത്വാ തേ ധമ്മേ”**തിആദി, തേ യഥാവുത്തകായദുച്ചരിതാദികേ അകുസലധമ്മേ ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. **അനേകവിഹിതാ**തി അനേകപ്പകാരാ.

അയം ലോകതന്തീതി അയം വുഡ്ഢാനം അഭിവാദനാദികിരിയലക്ഖണാ ലോകപ്പവേണീ. അനാഗാമിബ്രഹ്മാനം അലങ്കാരാദീസു അനാഗാമിഭിക്ഖൂനഞ്ച ചീവരാദീസു നികന്തിവസേന രാഗുപ്പത്തി ഹോതീതി അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഞ്ചകാമഗുണികരാഗസ്സേവ പഹാനം വേദിതബ്ബന്തി ആഹ **“പഞ്ചകാമഗുണികരാഗസ്സാ”**തി. രൂപാദീസു പഞ്ചസു കാമഗുണേസു വത്ഥുകാമകോട്ഠാസേസു ഉപ്പജ്ജമാനോ രാഗോ “പഞ്ചകാമഗുണികരാഗോ”തി വേദിതബ്ബോ. കോട്ഠാസവചനോ ഹേത്ഥ ഗുണ-സദ്ദോ “വയോഗുണാ അനുപുബ്ബം ജഹന്തീ”തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൪) വിയ. **അകുസലചിത്തദ്വയസമ്പയുത്തസ്സാ**തി ദോമനസ്സസഹഗതചിത്തദ്വയസമ്പയുത്തസ്സ. മോഹസ്സ സബ്ബാകുസലസാധാരണത്താ ആഹ **“സബ്ബാകുസലസമ്ഭവസ്സാ”**തി. **അവസേസാന**ന്തി സക്കായദിട്ഠിആദീനം.

ജിഗുച്ഛതി മഞ്ഞേതി അഹമഭിജാതോ രൂപവാ പഞ്ഞവാ കഥം നാമ അഞ്ഞേസം അഭിവാദനാദിം കരേയ്യന്തി ജിഗുച്ഛതി വിയ, ജിഗുച്ഛതീതി വാ സല്ലക്ഖേമി. അകുസലധമ്മേ ജിഗുച്ഛമാനോ തേസം സമങ്ഗിഭാവമ്പി ജിഗുച്ഛതീതി വുത്തം **"അകുസലാനം ധമ്മാനം സമാപത്തിയാ ജിഗുച്ഛതീ"**തി. **സമാപത്തീ**തി ഏതസ്സേവ വേവചനം **സമാപജ്ജനാ സമങ്ഗിഭാവോ**തി. **മണ്ഡനജാതികോ**തി മണ്ഡനകസഭാവോ, മണ്ഡനകസീലോതി അത്ഥോ. **ജേഗുച്ഛീ**തന്തി ജിഗുച്ഛനസീലതം.

ലോകജേട്ഠകകമ്മന്തി ലോകജേട്ഠകാനം കത്തബ്ബകമ്മം, ലോകേ വാ സേട്ഠസമ്മതം കമ്മം. **തത്രാ**തി തേസു ദ്വീസുപി അത്ഥവികപ്പേസു. പദാഭിഹിതോ അത്ഥോ **പദത്ഥോ,** ബ്യഞ്ജനത്ഥോതി വുത്തം ഹോതി. **വിനയം വാ അരഹതീ**തി ഏത്ഥ വിനയനം **വിനയോ,** നിഗ്ഗണ്ഹനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"നിഗ്ഗഹം അരഹതീതി വുത്തം ഹോതീ"**തി. നനു ച പഠമം വുത്തേസു ദ്വീസുപി അത്ഥവികപ്പേസു സകത്ഥേ അരഹത്ഥേ ച തദ്ധിതപച്ചയോ സദ്ദലക്ഖണതോ ദിസ്സതി, ന പന "വിനയായ ധമ്മം ദേസേതീ"തി ഇമസ്മിം അത്ഥേ. തസ്മാ കഥമേത്ഥ തദ്ധിതപച്ചയോതി ആഹ **"വിചിത്രാ ഹി തദ്ധിതവുത്തീ"**തി. വിചിത്രതാ ചേത്ഥ ലോകപ്പമാണതോ വേദിതബ്ബാ. തഥാ ഹി യസ്മിം യസ്മിം അത്ഥേ തദ്ധിതപ്പയോഗോ ലോകസ്സ, തത്ഥ തത്ഥ തദ്ധിതവുത്തി ലോകതോ സിദ്ധാതി വിചിത്രാ തദ്ധിതവുത്തി, തസ്മാ യഥാ "മാ സദ്ദമകാസീ"തി വദന്തോ "മാസദ്ദികോ"തി വുച്ചതി, ഏവം വിനയായ ധമ്മം ദേസേതീതി വേനയികോതി വുച്ചതീതി അധിപ്പായോ.

കപണപുരിസോതി ഗുണവിരഹിതതായ ദീനമനുസ്സോ. **ബ്യഞ്ജനാനി അവിചാരേത്വാ**തി തിസ്സദത്താദിസദ്ദേസു വിയ "ഇമസ്മിം അത്ഥേ അയം നാമ പച്ചയോ"തി ഏവം ബ്യഞ്ജനവിചാരം അകത്വാ, അനിപ്ഫന്നപാടിപദികവസേനാതി വുത്തം ഹോതി.

"ദേവലോകഗബ്ഭസമ്പത്തിയാ"തി വത്വാപി ഠപേത്വാ ഭുമ്മദേവേ സേസദേവേസു ഗബ്ഭഗ്ഗഹണസ്സ അഭാവതോ പടിസന്ധിയേവേത്ഥ ഗബ്ഭസമ്പത്തീതി വേദിതബ്ബാതി വുത്തമേവത്ഥം വിവരിത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ദേവലോകപടിസന്ധിപടിലാഭായ സംവത്തതീ"**തി. **അസ്സാ**തി അഭിവാദനാദിസാമീചികമ്മസ്സ. **മാതുകുച്ഛിസ്മിം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണേ ദോസം ദസ്സേന്തോ**തി മാതിതോ അപരിസുദ്ധഭാവം ദസ്സേന്തോ, അക്കോസിതുകാമസ്സ ദാസിയാ പുത്തോതി ദാസികുച്ഛിമ്ഹി നിബ്ബത്തഭാവേ ദോസം ദസ്സേത്വാ അക്കോസനം വിയ ഭഗവതോ മാതുകുച്ഛിസ്മിം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണേ ദോസം ദസ്സേത്വാ അക്കോസന്തോപി ഏവമാഹാതി അധിപ്പായോ. **ഗബ്ഭതോ**തി ദേവലോകപ്പടിസന്ധിതോ. തേനേവാഹ **"അഭബ്ബോ ദേവലോകൂപപത്തിം പാപുണിതുന്തി അധിപ്പായോ"**തി. "ഹീനോ വാ ഗബ്ഭോ അസ്സാതി അപഗബ്ഭോ"തി ഇമസ്സ വിഗ്ഗഹസ്സ ഏകേന പരിയായേന അധിപ്പായം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ദേവലോകഗബ്ഭപരിബാഹിരത്താ ആയതിം ഹീനഗബ്ഭപടിലാഭഭാഗീ"**തി. **ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ ആയതിമ്പി ഹീനഗബ്ഭപടിലാഭഭാഗീ, തസ്മാ ഹീനോ വാ ഗബ്ഭോ അസ്സാതി അപഗബ്ഭോതി അധിപ്പായോ. പുന തസ്സേവ വിഗ്ഗഹസ്സ "കോധവസേന...പേ॰... ദസ്സേന്തോ"തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയസ്സ അനുരൂപം കത്വാ അധിപ്പായം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഹീനോ വാസ്സ മാതുകുച്ഛിസ്മിം ഗബ്ഭവാസോ അഹോസീതി അധിപ്പായോ"**തി. **ഗബ്ഭ**-സദ്ദോ അത്ഥി മാതുകുച്ഛിപരിയായോ "ഗബ്ഭേ വസതി മാണവോ"തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൩൬൩) വിയ. അത്ഥി മാതുകുച്ഛിസ്മിം നിബ്ബത്തസത്തപരിയായോ "അന്തമസോ ഗബ്ഭപാതനം ഉപാദായാ"തിആദീസു (മഹാവ॰ ൧൨൯) വിയ. തത്ഥ മാതുകുച്ഛിപരിയായം ഗഹേത്വാ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അനാഗതേ ഗബ്ഭസേയ്യാ"**തി. ഗബ്ഭേ സേയ്യാ **ഗബ്ഭസേയ്യാ. അനുത്തരേന മഗ്ഗേനാ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗേന. കമ്മകിലേസാനം മഗ്ഗേന വിഹതത്താ ആഹ **"വിഹതകാരണത്താ"**തി. **ഇതരാ തിസ്സോപീ**തി അണ്ഡജസംസേദജഓപപാതികാ. ഏത്ഥ

ച യദിപി "അപഗബ്ഭോ"തി ഇമസ്സ അനുരൂപതോ ഗബ്ഭസേയ്യാ ഏവ വത്തബ്ബാ, പസങ്ഗതോ പന ലബ്ഭമാനം സബ്ബമ്പി വത്തും വട്ടതീതി പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിപി വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

ഇദാനി സത്തപരിയായസ്സ **ഗബ്ഭ**-സദ്ദസ്സ വസേന വിഗ്ഗഹനാനത്തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അപിചാ"**തിആദി. ഇമസ്മിം പന വികപ്പേ ഗബ്ഭസേയ്യാ പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തീതി ഉഭയമ്പി ഗബ്ഭസേയ്യവസേനേവ വുത്തന്തിപി വദന്തി. നനു ച "ആയതിം ഗബ്ഭസേയ്യാ പഹീനാ"തി വുത്തത്താ ഗബ്ഭസ്സ സേയ്യാ ഏവ പഹീനാ, ന പന ഗബ്ഭോതി ആപജ്ജതീതി ആഹ **"യഥാ ചാ"**തിആദി. അഥ "അഭിനിബ്ബത്തീ"തി ഏത്തകമേവ അവത്വാ പുനബ്ഭവഗ്ഗഹണം കിമത്ഥന്തി ആഹ **"അഭിനിബ്ബത്തി ച നാമാ"**തിആദി. **അപുനബ്ഭവഭൂതാ**തി ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ധമ്മാനം അഭിനിബ്ബത്തി.

ധമ്മധാതുന്തി ഏത്ഥ ധമ്മേ അനവസേസേ ധാരേതി യാഥാവതോ ഉപധാരേതീതി ധമ്മധാതു, ധമ്മാനം യഥാസഭാവതോ അവബുജ്ഝനസഭാവോ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേതം അധിവചനം. **പടിവിജ്ഝിത്വാ**തി സച്ഛികത്വാ, പടിലഭിത്വാതി അത്ഥോ, പടിലാഭഹേതൂതി വുത്തം ഹോതി. **ദേസനാവിലാസപ്പത്തോ ഹോതീ**തി രുചിവസേന പരിവത്തേത്വാ ദസ്സേതും സമത്ഥതാ ദേസനാവിലാസോ, തം പത്തോ അധിഗതോതി അത്ഥോ. **കരുണാവിപ്ഫാര**ന്തി സബ്ബസത്തേസു മഹാകരുണായ ഫരണം. താദിലക്ഖണമേവ പുന ഉപമായ വിഭാവേത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പഥവീസമചിത്തത"**ന്തി. യഥാ പഥവീ സുചിഅസുചിനിക്ഖേപച്ഛേദനഭേദനാദീസു ന വികമ്പതി, അനുരോധവിരോധം ന പാപുണാതി, ഏവം ഇട്ഠാനിട്ഠേസു ലാഭാലാഭാദീസു അനുരോധവിരോധപ്പഹാനതോ അവികമ്പിതചിത്തതായ പഥവീസമചിത്തതന്തി അത്ഥോ. **അകുപ്പധമ്മത**ന്തി ഏത്ഥ അകുപ്പധമ്മോ നാമ ഫലസമാപത്തീതി കേചി വദന്തി. "പരേസു പന അക്കോസന്തേസുപി അത്തനോ പഥവീസമചിത്തതായ അകുപ്പനസഭാവതന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ"തി അമ്ഹാകം ഖന്തി. **ജരായ അനുസട**ന്തി ജരായ പലിവേഠിതം. ബ്രാഹ്മണസ്സ വുദ്ധതായ ആസന്നവുത്തിമരണന്തി സമ്ഭാവനവസേന **"അജ്ജ മരിത്വാ"**തിആദി വുത്തം. **"മഹന്തേന ഖോ പന ഉസ്സാഹേനാ"**തി സാധു ഖോ പന തഥാരൂപാനം അരഹതം ദസ്സനം ഹോതീ"തി ഏവം സഞ്ജാതമഹുസ്സാഹേന. **അപ്പടിസമം പുരേജാതഭാവ**ന്തി അനഞ്ഞസാധാരണം പുരേജാതഭാവം. നത്ഥി ഏതസ്സ പടിസമോതി **അപ്പടിസമോ,** പുരേജാതഭാവോ.

പക്ഖേ വിധുനന്താതി പത്തേ ചാലേന്താ. **നിക്ഖമന്താന**ന്തി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം, നിക്ഖന്തേസൂതി അത്ഥോ.

സോ ജേട്ഠോ ഇതി അസ്സ വചനീയോതി യോ പഠമതരം അണ്ഡകോസതോ നിക്ഖന്തോ കുക്കുടപോതകോ, സോ ജേട്ഠോതി വചനീയോ അസ്സ, ഭവേയ്യാതി അത്ഥോ. **സമ്പടിപാദേന്തോ**തി സംസന്ദേന്തോ. തിഭൂമപരിയാപന്നാപി സത്താ അവിജ്ജാകോസസ്സ അന്തോ പവിട്ഠാ തത്ഥ തത്ഥ അപ്പഹീനായ അവിജ്ജായ വേഠിതത്താതി ആഹ **"അവിജ്ജാകോസസ്സ അന്തോ പവിട്ഠേസു സത്തേസൂ"**തി **അണ്ഡകോസ**ന്തി ബീജകപാലം. **ലോകസന്നിവാസേ**തി ലോകോയേവ സങ്ഗമ്മ സമാഗമ്മ നിവാസനട്ഠേന ലോകസന്നിവാസോ, സത്തനികായോ. **സമ്മാസമ്ബോധി**ന്തി ഏത്ഥ **സമ്മാ**തി അവിപരീതത്ഥോ, **സം**-സദ്ദോ സാമന്തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. തസ്മാ സമ്മാ അവിപരീതേനാകാരേന സയമേവ ചത്താരി സച്ചാനി ബുജ്ഝതി പടിവിജ്ഝതീതി **സമ്മാസമ്ബോധീ**തി മഗ്ഗോ വുച്ചതി. തേനാഹ **"സമ്മാ സാമഞ്ച ബോധി"**ന്തി, സമ്മാ സയമേവ ച ബുജ്ഝനകന്തി അത്ഥോ. **സമ്മാ**തി വാ പസത്ഥവചനോ, **സം**-സദ്ദോ സുന്ദരവചനോതി ആഹ **"അഥ വാ പസത്ഥം സുന്ദരഞ്ച ബോധി"**ന്തി.

അസബ്ബഗുണദായകത്താതി സബ്ബഗുണാനം അദായകത്താ. സബ്ബഗുണേ ന ദദാതീതി ഹി **അസബ്ബഗുണദായകോ** , അസമത്ഥസമാസോയം ഗമകത്താ യഥാ "അസൂരിയപസ്സാനി മുഖാനീ"തി. **തിസ്സോ വിജ്ജാ**തി ഉപനിസ്സയവതോ സഹേവ അരഹത്തഫലേന തിസ്സോ വിജ്ജാ ദേതി. നനു ചേത്ഥ തീസു വിജ്ജാസു ആസവക്ഖയഞാണസ്സ മഗ്ഗപരിയാപന്നത്താ കഥമേതം യുജ്ജതി "മഗ്ഗോ തിസ്സോ വിജ്ജാ ദേതീ"തി? നായം ദോസോ. സതിപി ആസവക്ഖയഞാണസ്സ മഗ്ഗപരിയാപന്നഭാവേ അട്ഠങ്ഗികേ മഗ്ഗേ സതി മഗ്ഗഞാണേന സദ്ധിം തിസ്സോ വിജ്ജാ പരിപുണ്ണാ ഹോന്തീതി "മഗ്ഗോ തിസ്സോ വിജ്ജാ ദേതീ"തി വുച്ചതി. **ഛ അഭിഞ്ഞാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സാവകപാരമിഞാണ**ന്തി അഗ്ഗസാവകേഹി പടിലഭിതബ്ബമേവ ലോകിയലോകുത്തരഞാണം. **പച്ചേകബോധിഞാണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അബ്ഭഞ്ഞാസി**ന്തി ജാനിം. ജാനനഞ്ച ന അനുസ്സവാദിവസേനാതി ആഹ **"പടിവിജ്ഝി"**ന്തി, പച്ചക്ഖമകാസിന്തി അത്ഥോ. പടിവേധോപി ന ദൂരേ ഠിതസ്സ ലക്ഖണപ്പടിവേധോ വിയാതി ആഹ **"പത്തോമ്ഹീ"**തി, പാപുണിന്തി അത്ഥോ. പാപുണനഞ്ച ന സയം ഗന്ത്വാതി ആഹ **"അധിഗതോമ്ഹീ"**തി, സന്താനേ ഉപ്പാദനവസേന പടിലഭിന്തി അത്ഥോ.

ഓപമ്മസമ്പടിപാദനന്തി ഓപമ്മത്ഥസ്സ ഉപമേയ്യേന സമ്മദേവ പടിപാദനം. **അത്ഥേനാ**തി ഉപമേയ്യത്ഥേന. യഥാ കുക്കുടിയാ അണ്ഡേസു തിവിധകിരിയാകരണം കുക്കുടച്ഛാപകാനം അണ്ഡകോസതോ നിക്ഖമനസ്സ മൂലകാരണം, ഏവം ബോധിസത്തഭൂതസ്സ ഭഗവതോ തിവിധാനുപസ്സനാകരണം അവിജ്ജണ്ഡകോസതോ നിക്ഖമനസ്സ മൂലകാരണന്തി ആഹ **"യഥാ ഹി തസ്സാ കുക്കുടിയാ…പേ… തിവിധാനുപസ്സനാകരണ"**ന്തി. **"സന്താനേ"**തി വുത്തത്താ അണ്ഡസദിസതാ സന്താനസ്സ, ബഹി നിക്ഖന്തകുക്കുടച്ഛാപകസദിസതാ ബുദ്ധഗുണാനം, ബുദ്ധഗുണാതി ച അത്ഥതോ ബുദ്ധോയേവ "തഥാഗതസ്സ ഖോ ഏതം, വാസേട്ഠ, അധിവചനം ധമ്മകായോ ഇതിപീ"തി വചനതോ. **അവിജ്ജണ്ഡകോസസ്സ തനുഭാവോ**തി ബലവവിപസ്സനാവസേന അവിജ്ജണ്ഡകോസസ്സ തനുഭാവോ, പടിച്ഛാദനസാമത്ഥേന ച അവിജ്ജായ അണ്ഡകോസസദിസതാ. മുദുഭൂതസ്സാപി ഖരഭാവാപത്തി ഹോതീതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"ഥദ്ധഖരഭാവോ"**തി വുത്തം. **തിക്ഖഖരവിപ്പസന്നസൂരഭാവോ**തി ഏത്ഥ പരിഗ്ഗയ്ഹമാനേസു സങ്ഖാരേസു വിപസ്സനാഞാണസ്സ സമാധിന്ദ്രിയവസേന സുഖാനുപ്പവേസോ **തിക്ഖതാ,** അനുപവിസിത്വാപി സതിന്ദ്രിയവസേന അനതിക്കമനതോ അകുണ്ഠതാ **ഖരഭാവോ**. തിക്ഖോപി ഹി ഏകച്ചോ സരോ ലക്ഖം പത്വാ കുണ്ഠോ ഹോതി, ന തഥാ ഇദം. സതിപി ഖരഭാവേ സുഖുമപ്പവത്തിവസേന കിലേസസമുദാചാരസങ്ഖോഭരഹിതതായ സദ്ധിന്ദ്രിയവസേന **പസന്നഭാവോ,** സതിപി പസന്നഭാവേ അന്തരാ അനോസക്കിത്വാ കിലേസപച്ചത്ഥികാനം സുട്ഠു അഭിഭവനതോ വീരിയിന്ദ്രിയവസേന **സൂരഭാവോ** വേദിതബ്ബോ. ഏവമിമേഹി പകാരേഹി സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണമേവ ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വിപസ്സനാഞാണസ്സ പരിണാമകാലോ**തി വിപസ്സനായ വുട്ഠാനഗാമിനിഭാവാപത്തി. തദാ ച സാ മഗ്ഗഞാണഗബ്ഭം ധാരേന്തീ വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ഗബ്ഭഗ്ഗഹണകാലോ"**തി. **ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേത്വാ**തി സങ്ഖാരുപേക്ഖായ അനന്തരം സിഖാപ്പത്തഅനുലോമവിപസ്സനാവസേന മഗ്ഗവിജായനത്ഥം ഗബ്ഭം ഗണ്ഹാപേത്വാ. **അഭിഞ്ഞാപക്ഖേ**തി ലോകിയാഭിഞ്ഞാപക്ഖേ. ലോകുത്തരാഭിഞ്ഞാ ഹി അവിജ്ജണ്ഡകോസം പദാലിതാ. പോത്ഥകേസു പന കത്ഥചി "ഛാഭിഞ്ഞാപക്ഖേ"തി ലിഖന്തി, സോ അപാഠോതി വേദിതബ്ബോ.

ജേട്ഠോ സേട്ഠോതി വുദ്ധതമത്താ ജേട്ഠോ, സബ്ബഗുണേഹി ഉത്തമത്താ പസത്ഥതമോതി സേട്ഠോ.

ഇദാനി “ആരദ്ധം ഖോ പന മേ, ബ്രാഹ്മണ, വീരിയ”ന്തിആദികായ ദേസനായ അനുസന്ധിം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“ഏവം ഭഗവാ”**തിആദി. തത്ഥ **പുബ്ബഭാഗതോ പഭുതീ**തി ഭാവനായ പുബ്ബഭാഗിയവീരിയാരമ്ഭാദിതോ പട്ഠായ. **മുട്ഠസ്സതിനാ**തി വിനട്ഠസ്സതിനാ, സതിവിരഹിതേനാതി അത്ഥോ. **സാരദ്ധകായേനാ**തി സദരഥകായേന. **ബോധിമണ്ഡേ**തി ബോധിസങ്ഖാതസ്സ ഞാണസ്സ മണ്ഡഭാവപ്പത്തേ ഠാനേ. ബോധീതി ഹി പഞ്ഞാ വുച്ചതി. സാ ഏത്ഥ മണ്ഡാ പസന്നാ ജാതാതി സോ പദേസോ “ബോധിമണ്ഡോ”തി പഞ്ഞാതോ. **പഗ്ഗഹിത**ന്തി ആരമ്ഭം സിഥിലം അകത്വാ ദള്ഹപരക്കമസങ്ഖാതുസ്സഹനഭാവേന ഗഹിതം. തേനാഹ **“അസിഥിലപ്പവത്തിത”**ന്തി. **അസല്ലീന**ന്തി അസങ്കുചിതം കോസജ്ജവസേന സങ്കോചം അനാപന്നം. **ഉപട്ഠിതാ**തി ഓഗാഹനസങ്ഖാതേന അപിലാപനഭാവേന ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ ഠിതാ. തേനാഹ **“ആരമ്മണാഭിമുഖീഭാവേനാ”**തി. സമ്മോസസ്സ വിദ്ധംസനവസേന പവത്തിയാ ന സമ്മുട്ഠാതി **അസമ്മുട്ഠാ**. കിഞ്ചാപി ചിത്തപ്പസ്സദ്ധിവസേന ചിത്തമേവ പസ്സദ്ധം, കായപ്പസ്സദ്ധിവസേനേവ ച കായോ പസ്സദ്ധോ ഹോതി , തഥാപി യസ്മാ കായപ്പസ്സദ്ധി ഉപ്പജ്ജമാനാ ചിത്തപ്പസ്സദ്ധിയാ സഹേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന വിനാ, തസ്മാ വുത്തം **“കായചിത്തപ്പസ്സദ്ധിവസേനാ”**തി. കായപ്പസ്സദ്ധിയാ ഉഭയേസമ്പി കായാനം പസ്സമ്ഭനാവഹത്താ വുത്തം **“രൂപകായോപി പസ്സദ്ധോയേവ ഹോതീ”**തി.

സോ ച ഖോതി സോ ച ഖോ കായോ. **വിഗതദരഥോ**തി വിഗതകിലേസദരഥോ. നാമകായേ ഹി വിഗതദരഥേ രൂപകായോപി വൂപസന്തദരഥപരിളാഹോ ഹോതി. **സമ്മാ ആഹിത**ന്തി നാനാരമ്മണേസു വിധാവനസങ്ഖാതം വിക്ഖേപം വിച്ഛിന്ദിത്വാ ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ അവിക്ഖിത്തഭാവാപാദനേന സമ്മദേവ ആഹിതം ഠപിതം. തേനാഹ **“സുട്ഠു ഠപിത”**ന്തിആദി. ചിത്തസ്സ അനേകഗ്ഗഭാവോ വിക്ഖേപവസേന ചഞ്ചലതാ, സാ സതി ഏകഗ്ഗതായ ന ഹോതീതി ആഹ **“ഏകഗ്ഗം അചലം നിപ്ഫന്ദന”**ന്തി. **ഏത്താവതാ**തി “ആരദ്ധം ഖോ പനാ”തിആദിനാ വീരിയസതിപസ്സദ്ധിസമാധീനം കിച്ചസിദ്ധിദസ്സനേന. നനു ച സദ്ധാപഞ്ഞാനമ്പി കിച്ചസിദ്ധി ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദായ ഇച്ഛിതബ്ബാതി? സച്ചം, സാ പന നാനന്തരികഭാവേന അവുത്തസിദ്ധാതി ന ഗഹിതാ. അസതി ഹി സദ്ധായ വീരിയാരമ്ഭാദീനം അസമ്ഭവോയേവ, പഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹേ ച നേസം അസതി ഞായാരമ്ഭാദിഭാവോ ന സിയാ, തഥാ അസല്ലീനാസമ്മോസതാദയോ വീരിയാദീനന്തി അസല്ലീനതാദിഗ്ഗഹണേനേവേത്ഥ പഞ്ഞാകിച്ചസിദ്ധി ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബം. ഝാനഭാവനായം വാ സമാധികിച്ചം അധികം ഇച്ഛിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും സമാധിപരിയോസാനാവ ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗപ്പടിപദാ കഥിതാതി ദട്ഠബ്ബം.

അതീതഭവേ ഖന്ധാ തപ്പടിബദ്ധാനി നാമഗോത്താനി ച സബ്ബം പുബ്ബേനിവാസംത്വേവ ഗഹിതന്തി ആഹ **“കിം വിദിതം കരോതി? പുബ്ബേനിവാസ”**ന്തി. മോഹോ പടിച്ഛാദകട്ഠേന തമോ വിയ തമോതി ആഹ **“സ്വേവ മോഹോ”**തി. **ഓഭാസകരണട്ഠേനാ**തി കാതബ്ബതോ കരണം. ഓഭാസോവ കരണം **ഓഭാസകരണം**. അത്തനോ പച്ചയേഹി ഓഭാസഭാവേന നിബ്ബത്തേതബ്ബട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **സേസം പസംസാവചന**ന്തി പടിപക്ഖവിധമനപവത്തിവിസേസാനം ബോധനതോ വുത്തം. **അവിജ്ജാ വിഹതാ**തി ഏതേന വിജാനനട്ഠേന വിജ്ജാതി അയമ്പി അത്ഥോ ദീപിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **“കസ്മാ? യസ്മാ വിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ”**തി ഏതേന വിജ്ജാപടിപക്ഖാ അവിജ്ജാ. പടിപക്ഖതാ ചസ്സാ പഹാതബ്ബഭാവേന വിജ്ജായ ച പഹായകഭാവേനാതി ദസ്സേതി. **ഏസ നയോ ഇതരസ്മിമ്പി പദദ്വയേ**തി ഇമിനാ “തമോ വിഹതോ വിനട്ഠോ. കസ്മാ? യസ്മാ ആലോകോ ഉപ്പന്നോ”തി ഇമമത്ഥം അതിദിസതി. കിലേസാനം ആതാപനപരിതാപനട്ഠേന വീരിയം **ആതാപോ**തി ആഹ **“വീരിയാതാപേന ആതാപിനോ”**തി, വീരിയവതോതി അത്ഥോ. **പേസിതത്തസ്സാ**തി യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിം പതി വിസ്സട്ഠചിത്തസ്സ. **യഥാ അപ്പമത്തസ്സ ആതാപിനോ**

പഹിതത്തസ്സ വിഹരതോതി അഞ്ഞസ്സപി കസ്സചി മാദിസസ്സാതി അധിപ്പായോ. **പധാനാനുയോഗസ്സാ**തി സമ്മപ്പധാനമനുയുത്തസ്സ.

പച്ചവേക്ഖണഞാണപരിഗ്ഗഹിതന്തി ന പഠമദുതിയഞാണദ്വയാധിഗമം വിയ കേവലന്തി അധിപ്പായോ. **ദസ്സേന്തോ**തി നിഗമനവസേന ദസ്സേന്തോ. സരൂപതോ ഹി പുബ്ബേ ദസ്സിതമേവാതി.

തിക്ഖത്തും ജാതോതി ഇമിനാ പന ഇദം ദസ്സേതി - ''അഹം, ബ്രാഹ്മണ, പഠമവിജ്ജായ ജാതോയേവ പുരേജാതസ്സ സഹജാതസ്സ വാ അഭാവതോ സബ്ബേസം വുദ്ധോ മഹല്ലകോ, കിമങ്ഗം പന തീഹി വിജ്ജാഹി തിക്ഖത്തും ജാതോ''തി. **പുബ്ബേനിവാസഞാണേന അതീതംസഞാണ**ന്തി അതീതാരമ്മണസഭാഗതായ തബ്ഭാവിഭാവതോ ച പുബ്ബേനിവാസഞാണേന അതീതംസഞാണം പകാസേത്വാതി യോജേതബ്ബം. തത്ഥ **അതീതംസഞാണ**ന്തി അതീതക്ഖന്ധായതനധാതുസങ്ഖാതേ അതീതേ കോട്ഠാസേ അപ്പടിഹതഞാണം. ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ച ദിബ്ബചക്ഖുവസേനേവ ഇജ്ഝനതോ ദിബ്ബചക്ഖുനോ പരിഭണ്ഡഞാണത്താ ദിബ്ബചക്ഖുമ്ഹിയേവ ച ഠിതസ്സ ചേതോപരിയഞാണസിദ്ധിതോ വുത്തം **''ദിബ്ബചക്ഖുനാ പച്ചുപ്പന്നാനാഗതംസഞാണ''**ന്തി. തത്ഥ **ദിബ്ബചക്ഖുനാ**തി സപരിഭണ്ഡേന ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേന. പച്ചുപ്പന്നംസോ ച അനാഗതംസോ ച പച്ചുപ്പന്നാനാഗതംസം, തത്ഥ ഞാണം **പച്ചുപ്പന്നാനാഗതംസഞാണം**. ആസവക്ഖയഞാണാധിഗമേനേവ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിയ സേസാസാധാരണഛഞാണദസബലഞാണആവേണികബുദ്ധധമ്മാദീനമ്പി അനഞ്ഞസാധാരണാനം ബുദ്ധഗുണാനം ഇജ്ഝനതോ വുത്തം **''ആസവക്ഖയേന സകലലോകിയലോകുത്തരഗുണ''**ന്തി. തേനാഹ **''സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുഗുണേ പകാസേത്വാ''**തി.

പീതിവിപ്ഫാരപരിപുണ്ണഗത്തചിത്തോതി പീതിഫരണേന പരിപുണ്ണകായചിത്തോ. **അഞ്ഞാണ**ന്തി അഞ്ഞാണസ്സാതി അത്ഥോ. ധി-സദ്ദയോഗതോ ഹി സാമിഅത്ഥേ ഏതം ഉപയോഗവചനം. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

വേരഞ്ജസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സീഹസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. ദുതിയേ **സന്ഥാഗാരം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൪.൨൪൩) നാമ ഏകാ മഹാസാലാവ. ഉയ്യോഗകാലാദീസു ഹി രാജാനോ തത്ഥ ഠത്വാ ''ഏത്തകാ പുരതോ ഗച്ഛന്തു, ഏത്തകാ പച്ഛാ''തിആദിനാ തത്ഥ നിസീദിത്വാ സന്ഥം കരോന്തി, മരിയാദം ബന്ധന്തി, തസ്മാ തം ഠാനം ''സന്ഥാഗാര''ന്തി വുച്ചതി. ഉയ്യോഗട്ഠാനതോ ച ആഗന്ത്വാ യാവ ഗേഹേ ഗോമയപരിഭണ്ഡാദിവസേന പടിജഗ്ഗനം കരോന്തി, താവ ഏകം ദ്വേ ദിവസേ തേ രാജാനോ തത്ഥ സന്ഥമ്ഭന്തീതിപി **സന്ഥാഗാരം**. തേസം രാജൂനം സഹ അത്ഥാനുസാസനം അഗാരന്തിപി **സന്ഥാഗാരം**. ഗണരാജാനോ ഹി തേ, തസ്മാ ഉപ്പന്നം കിച്ചം ഏകസ്സ വസേന ന സിജ്ഝതി, സബ്ബേസം ഛന്ദോ ലദ്ധും വട്ടതി, തസ്മാ സബ്ബേ തത്ഥ സന്നിപതിത്വാ അനുസാസന്തി. തേന വുത്തം **''സഹ അത്ഥാനുസാസനം അഗാര''**ന്തി. യസ്മാ വാ തത്ഥ സന്നിപതിത്വാ ''ഇമസ്മിം കാലേ കസിതും വട്ടതി, ഇമസ്മിം കാലേ വപിതു''ന്തിആദിനാ നയേന ഘരാവാസകിച്ചാനി സമ്മന്തയന്തി, തസ്മാ ഛിദ്ദാവഛിദ്ദം ഘരാവാസം സന്ഥരന്തീതിപി **സന്ഥാഗാരം**.

പുത്തദാരധനാദിഉപകരണപരിച്ചാഗോ **പാരമിയോ**. അത്തനോ അങ്ഗപരിച്ചാഗോ **ഉപപാരമിയോ**. അത്തനോവ ജീവിതപരിച്ചാഗോ **പരമത്ഥപാരമിയോ**. ഞാതീനം

അത്ഥചരിയാ **ഞാതത്ഥചരിയാ**. ലോകസ്സ അത്ഥചരിയാ **ലോകത്ഥചരിയാ**. കമ്മസ്സകതഞാണവസേന അനവജ്ജകമ്മായതനസിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനപരിചയവസേന ഖന്ധായതനാദിപരിചയവസേന ലക്ഖണത്തയതീരണവസേന ച ഞാണചാരോ **ബുദ്ധചരിയാ**. അങ്ഗനയനധനരജ്ജപുത്തദാരപരിജ്ജാഗവസേന **പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗേ പരിച്ചജന്തേന**. സതിപി മഹാപരിച്ചാഗാനം ദാനപാരമിഭാവേ പരിച്ചാഗവിസേസസഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ സുദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച പഞ്ചമഹാപരിച്ചാഗാനം വിസും ഗഹണം, തതോയേവ ച അങ്ഗപരിച്ചാഗതോ വിസും നയനപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണം. പരിച്ചാഗഭാവസാമഞ്ഞേപി ധനരജ്ജപരിച്ചാഗതോ പുത്തദാരപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണഞ്ച വിസും കതം. പബ്ബജ്ജാവ സങ്ഖേപോ.

സത്തസു അനുപസ്സനാസൂതി അനിച്ചാനുപസ്സനാ, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ, അനത്താനുപസ്സനാ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ, വിരാഗാനുപസ്സനാ, നിരോധാനുപസ്സനാ, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാതി ഇമാസു സത്തസു അനുപസ്സനാസു.

അനുവിച്ചകാരന്തി അവേച്ചകരണം. ദ്വീഹി കാരണേഹി അനിയ്യാനികസാസനേ ഠിതാ അത്തനോ സാവകത്തം ഉപഗതേ പഗ്ഗണ്ഹന്തി, താനി ദസ്സേതും **"കസ്മാ"**തിആദി വുത്തം.

അനുപുബ്ബിം കഥന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൭൫-൭൭) അനുപുബ്ബം കഥേതബ്ബകഥം. കാ പന സാതി? ദാനാദികഥാ. തത്ഥ **ദാനകഥാ** താവ പചുരജനേസുപി പവത്തിയാ സബ്ബസത്തസാധാരണത്താ സുകരത്താ സീലേ പതിട്ഠാനസ്സ ഉപായഭാവതോ ച ആദിതോ കഥിതാ. പരിച്ചാഗസീലോ ഹി പുഗ്ഗലോ പരിഗ്ഗഹവത്ഥൂസു നിസ്സങ്ഗഭാവതോ സുഖേനേവ സീലാനി സമാദിയതി, തത്ഥ ച സുപ്പതിട്ഠിതോ ഹോതി. സീലേന ദായകപ്പടിഗ്ഗാഹകവിസുദ്ധിതോ പരാനുഗ്ഗഹം വത്വാ പരപീളാനിവത്തിവചനതോ കിരിയാധമ്മം വത്വാ അകിരിയാധമ്മവചനതോ, ഭോഗസമ്പത്തിഹേതും വത്വാ ഭവസമ്പത്തിഹേതുവചനതോ ച ദാനകഥാനന്തരം **സീലകഥാ** കഥിതാ. "തഞ്ച സീലം വട്ടനിസ്സിതം, അയം ഭവസമ്പത്തി തസ്സ ഫല"ന്തി ദസ്സനത്ഥം. "ഇമേഹി ച ദാനസീലമയേഹി പണീതപണീതതരാദിഭേദഭിന്നേഹി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂഹി ഏതാ ചാതുമഹാരാജികാദീസു പണീതപണീതതരാദിഭേദഭിന്നാ അപരിമേയ്യാ ദിബ്ബഭോഗസമ്പത്തിയോ ലദ്ധബ്ബാ"തി ദസ്സനത്ഥം തദനന്തരം **സഗ്ഗകഥാ**. "സ്വായം സഗ്ഗോ രാഗാദീഹി ഉപക്കിലിട്ഠോ, സബ്ബഥാനുപക്കിലിട്ഠോ അരിയമഗ്ഗോ"തി ദസ്സനത്ഥം സഗ്ഗാനന്തരം **മഗ്ഗോ,** മഗ്ഗഞ്ച കഥേന്തേന തദധിഗമൂപായസന്ദസ്സനത്ഥം സഗ്ഗപരിയാപന്നാപി പഗേവ ഇതരേ സബ്ബേപി കാമാ നാമ ബഹ്വാദീനവാ അനിച്ചാ അദ്ധുവാ വിപരിണാമധമ്മാതി **കാമാനം ആദീനവോ**. "ഹീനാ ഗമ്മാ പോഥുജ്ജനികാ അനരിയാ അനത്ഥസംഹിതാ"തി തേസം **ഓകാരോ** ലാമകഭാവോ. സബ്ബേപി ഭവാ കിലേസാനം വത്ഥുഭൂതാതി തത്ഥ **സംകിലേസോ**. സബ്ബസോ സംകിലേസവിപ്പമുത്തം നിബ്ബാനന്തി **നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസോ** ച കഥേതബ്ബോതി അയമത്ഥോ **മഗ്ഗന്തീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദേന ആദി-അത്ഥേന ദീപിതോതി വേദിതബ്ബം.

സുഖാനം നിദാനന്തി ദിട്ഠധമ്മികാനം സമ്പരായികാനം നിബ്ബാനുപസംഹിതാനഞ്ചാതി സബ്ബേസമ്പി സുഖാനം കാരണം. യഞ്ഹി കിഞ്ചി ലോകേ ഭോഗസുഖം നാമ, തം സബ്ബം ദാനാധീനന്തി പാകടോയമത്ഥോ. യം പന ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപ്പടിസംയുത്തം സുഖം, തസ്സാപി ദാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതിയേവ . **സമ്പത്തീനം മൂല**ന്തി യാ ഇമാ ലോകേ പദേസരജ്ജസിരിസ്സരിയസത്തരതനസമുജ്ജലചക്കവത്തിസമ്പദാതി ഏവംപഭേദാ മാനുസികാ സമ്പത്തിയോ, യാ ച ചാതുമഹാരാജികാദിഗതാ ദിബ്ബസമ്പത്തിയോ, യാ വാ പനഞ്ഞാപി സമ്പത്തിയോ , താസം സബ്ബാസം ഇദം മൂലകാരണം. **ഭോഗാന**ന്തി

ഭുഞ്ജിതബ്ബട്ഠേന "ഭോഗോ"തി ലദ്ധനാമാനം പിയമനാപിയരൂപാദീനം തന്നിസ്സയാനം വാ ഉപഭോഗസുഖാനം പതിട്ഠാ നിച്ചലാധിട്ഠാനതായ. **വിസമഗതസ്സാ**തി ബ്യസനപ്പത്തസ്സ. **താണ**ന്തി രക്ഖാ, തതോ പരിപാലനതോ. **ലേണ**ന്തി ബ്യസനേഹി പരിപാതിയമാനസ്സ ഓലീയനപ്പദേസോ. **ഗതീ**തി ഗന്തബ്ബട്ഠാനം. **പരായണ**ന്തി പടിസരണം. **അവസ്സയോ**തി വിനിപതിതും അദേന്തോ നിസ്സയോ. **ആരമ്മണ**ന്തി ഓലുബ്ഭാരമ്മണം.

രതനമയസീഹാസനസദിസന്തി സബ്ബരതനമയസത്തങ്ഗമഹാസീഹാസനസദിസം. ഏവം ഹിസ്സ മഹഗ്ഘം ഹുത്വാ സബ്ബസോ വിനിപതിതും അപ്പദാനട്ഠോ ദീപിതോ ഹോതി. **മഹാപഥവീസദിസം** ഗതഗതട്ഠാനേ പതിട്ഠാനസ്സ ലഭാപനതോ. യഥാ ദുബ്ബലസ്സ പുരിസസ്സ ആലമ്ബനരജ്ജു ഉത്തിട്ഠതോ തിട്ഠതോ ച ഉപത്ഥമ്ഭോ, ഏവം ദാനം സത്താനം സമ്പത്തിഭവേ ഉപപത്തിയാ ഠിതിയാ ച പച്ചയോതി ആഹ **"ആലമ്ബനട്ഠേന ആലമ്ബനരജ്ജുസദിസ"**ന്തി. **ദുക്ഖനിത്ഥരണട്ഠേനാ**തി ദുഗ്ഗതിദുക്ഖട്ഠാനനിത്ഥരണട്ഠേന. **സമസ്സാസനട്ഠേനാ**തി ലോഭമച്ഛരിയാദിപടിസത്തുപദ്ദവതോ സമസ്സാസനട്ഠേന. **ഭയപരിത്താണട്ഠേനാ**തി ദാലിദ്ദിയഭയതോ പരിപാലനട്ഠേന. **മച്ഛേരമലാദീഹീ**തി മച്ഛേരലോഭദോസമദഇസ്സാമിച്ഛാദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിചിത്തമലേഹി. **അനുപലിത്തട്ഠേനാ**തി അനുപക്കിലിട്ഠതായ. **തേസ**ന്തി മച്ഛേരമലാദീനം. തേസം ഏവ **ദുരാസദട്ഠേന. അസന്താസനട്ഠേനാ**തി സന്താസഹേതുഅഭാവേന. യോ ഹി ദായകോ ദാനപതി, സോ സമ്പതിപി ന കുതോചി സന്തസതി, പഗേവ ആയതിം. **ബലവന്തട്ഠേനാ**തി മഹാബലവതായ. ദായകോ ഹി ദാനപതി സമ്പതി പക്ഖബലേന ബലവാ ഹോതി, ആയതിം പന കായബലാദീഹിപി. **അഭിമങ്ഗലസമ്മതട്ഠേനാ**തി "വഡ്ഢികാരണ"ന്തി അഭിസമ്മതഭാവേന. വിപത്തിഭവതോ സമ്പത്തിഭവൂപനയനം **ഖേമന്തഭൂമിസമ്പാപനം**.

ഇദാനി മഹാബോധിചരിയഭാവേനപി ദാനഗുണം ദസ്സേതും **"ദാനം നാമേത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അത്താനം നിയ്യാതേന്തേനാ**തി ഏതേന "ദാനഫലം സമ്മദേവ പസ്സന്താ മഹാപുരിസാ അത്തനോ ജീവിതമ്പി പരിച്ചജന്തി, തസ്മാ കോ നാമ വിഞ്ഞുജാതികോ ബാഹിരേ വത്ഥുസ്മിം പഗേവ സങ്ഗം കരേയ്യാ"തി ഓവാദം ദേതി. ഇദാനി യാ ലോകിയാ ലോകുത്തരാ ച ഉക്കംസഗതാ സമ്പത്തിയോ, താ സബ്ബാ ദാനതോയേവ പവത്തന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"ദാനഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സക്കമാരബ്രഹ്മസമ്പത്തിയോ അത്തഹിതായ ഏവ, ചക്കവത്തിസമ്പത്തി പന അത്തഹിതായ പരഹിതായ ചാതി ദസ്സേതും സാ താസം പരതോ ചക്കവത്തിസമ്പത്തി വുത്താ. ഏതാ ലോകിയാ, ഇമാ പന ലോകുത്തരാതി ദസ്സേതും **"സാവകപാരമിഞാണ"**ന്തിആദി വുത്തം. താസുപി ഉക്കട്ഠുക്കട്ഠതരുക്കട്ഠതമതം ദസ്സേതും കമേന ഞാണത്തയം വുത്തം. തേസം പന ദാനസ്സ പച്ചയഭാവോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. ഏതേനേവ തസ്സ ബ്രഹ്മസമ്പത്തിയാപി പച്ചയഭാവോ ദീപിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ദാനഞ്ച നാമ ദക്ഖിണേയ്യേസു ഹിതജ്ഝാസയേന പൂജനജ്ഝാസയേന വാ അത്തനോ സന്തകസ്സ പരേസം പരിച്ചജനം, തസ്മാ ദായകോ പുരിസപുഗ്ഗലോ പരേ ഹന്തി, പരേസം വാ സന്തകം ഹരതീതി അട്ഠാനമേതന്തി ആഹ **"ദാനം ദേന്തോ സീലം സമാദാതും സക്കോതീ"**തി. **സീലാലങ്കാരസദിസോ അലങ്കാരോ നത്ഥി** സോഭാവിസേസാവഹത്താ സീലസ്സ. **സീലപുപ്ഫസദിസം പുപ്ഫം നത്ഥീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സീലഗന്ധസദിസോ ഗന്ധോ നത്ഥീ**തി ഏത്ഥ "ചന്ദനം തഗരം വാപീ"തിആദികാ (ധ॰ പ॰ ൫൫) ഗാഥാ - "ഗന്ധോ ഇസീനം ചിരദിക്ഖിതാനം, കായാ ചുതോ ഗച്ഛതി മാലുതേനാ"തിആദികാ (ജാ॰ ൨.൧൭.൫൫) ജാതകഗാഥായോ ച ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബാ. സീലഞ്ഹി സത്താനം ആഭരണഞ്ചേവ അലങ്കാരോ ച

ഗന്ധവിലേപനഞ്ച പരസ്സ ദസ്സനീയഭാവാവഹഞ്ച. തേനാഹ **"സീലാലങ്കാരേന ഹീ"**തിആദി.

അയം സഗ്ഗോ ലബ്ഭതീതി ഇദം മജ്ഝിമേഹി ആരദ്ധം സീലം സന്ധായാഹ. തേനേവാഹ സക്കോ ദേവരാജാ -

"ഹീനേന ബ്രഹ്മചരിയേന, ഖത്തിയേ ഉപപജ്ജതി;
മജ്ഝിമേന ച ദേവത്തം, ഉത്തമേന വിസുജ്ഝതീ"തി. (ജാ॰ ൧.൮.൭൫);

ഇട്ഠോതി സുഖോ. **കന്തോ**തി കമനീയോ. **മനാപോ**തി മനവഡ്ഢനകോ. തം പന തസ്സ ഇട്ഠാദിഭാവം ദസ്സേതും **"നിച്ചമേത്ഥ കീളാ"**തിആദി വുത്തം.

ദോസോതി അനിച്ചതാദിനാ അപ്പസ്സാദാദിനാ ച ദൂസിതഭാവോ, യതോ തേ വിഞ്ഞൂനം ചിത്തം നാരാധേന്തി. അഥ വാ ആദീനം വാതി പവത്തതീതി **ആദീനവോ,** പരമകപണതാ. തഥാ ച കാമാ യഥാതഥം പച്ചവേക്ഖന്താനം പച്ചുപതിട്ഠന്തി. **ലാമകഭാവോ**തി അസേട്ഠേഹി സേവിതബ്ബോ, സേട്ഠേഹി ന സേവിതബ്ബോ നിഹീനഭാവോ. **സംകിലിസ്സന**ന്തി വിബാധകതാ ഉപതാപകതാ ച.

നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസന്തി എത്ഥ "യത്തകാ കാമേസു ആദീനവാ, തപ്പടിപക്ഖതോ തത്തകാ നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസാ. അപിച നേക്ഖമ്മം നാമേതം അസമ്ബാധം അസംകിലിട്ഠം, നിക്ഖന്തം കാമേഹി, നിക്ഖന്തം കാമസഞ്ഞായ, നിക്ഖന്തം കാമവിതക്കേഹി, നിക്ഖന്തം കാമപരിളാഹേഹി, നിക്ഖന്തം ബ്യാപാദസഞ്ഞായാ"തിആദിനാ നയേന നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസേ പകാസേസി. പബ്ബജ്ജായം ഝാനാദീസു ച ഗുണേ വിഭാവേസി വണ്ണേസി. **കല്ലചിത്ത**ന്തി കമ്മനിയചിത്തം ഹേട്ഠാ പവത്തിതദേസനായ അസ്സദ്ധിയാദീനം ചിത്തദോസാനം വിഗതത്താ ഉപരി ദേസനായ ഭാജനഭാവൂപഗമേന കമ്മക്ഖമചിത്തം. അട്ഠകഥായം പന യസ്മാ അസ്സദ്ധിയാദയോ ചിത്തസ്സ രോഗഭൂതാ, തദാ തേ വിഗതാ, തസ്മാ ആഹ **"അരോഗചിത്ത"**ന്തി. ദിട്ഠിമാനാദികിലേസവിഗമേന **മുദുചിത്തം**. കാമച്ഛന്ദാദിവിഗമേന **വിനീവരണചിത്തം**. സമ്മാപടിപത്തിയം ഉളാരപീതിപാമോജ്ജയോഗേന **ഉദഗ്ഗചിത്തം**. തത്ഥ സദ്ധാസമ്പത്തിയാ **പസന്നചിത്തം.** യദാ ഭഗവാ അഞ്ഞാസീതി സമ്ബന്ധോ. അഥ വാ **കല്ലചിത്ത**ന്തി കാമച്ഛന്ദവിഗമേന അരോഗചിത്തം. **മുദുചിത്ത**ന്തി ബ്യാപാദവിഗമേന മേത്താവസേന അകഠിനചിത്തം. **വിനീവരണചിത്ത**ന്തി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചവിഗമേന അവിക്ഖേപതോ തേന അപിഹിതചിത്തം. **ഉദഗ്ഗചിത്ത**ന്തി ഥിനമിദ്ധവിഗമേന സമ്പഗ്ഗഹിതവസേന അലീനചിത്തം. **പസന്നചിത്ത**ന്തി വിചികിച്ഛാവിഗമേന സമ്മാപടിപത്തിയം അധിമുത്തചിത്തന്തി ഏവമേത്ഥ സേസപദാനം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സേയ്യഥാപീതിആദിനാ ഉപമാവസേന സീഹസ്സ കിലേസപ്പഹാനം അരിയമഗ്ഗുപ്പാദനഞ്ച ദസ്സേതി. **അപഗതകാളക**ന്തി വിഗതകാളകം. **സമ്മദേവാ**തി സുട്ഠുദേവ. **രജന**ന്തി നീലപീതലോഹിതാദിരങ്ഗജാതം. **പടിഗ്ഗണ്ഹേയ്യാ**തി ഗണ്ഹേയ്യ, പഭസ്സരം ഭവേയ്യ. **തസ്മിംയേവ ആസനേ**തി തസ്സംയേവ നിസജ്ജായം. ഏതേനസ്സ ലഹുവിപസ്സകതാ തിക്ഖപഞ്ഞതാ സുഖപ്പടിപദഖിപ്പാഭിഞ്ഞതാ ച ദസ്സിതാ ഹോതി. **വിരജ**ന്തി അപായഗമനീയരാഗരജാദീനം വിഗമേന വിരജം. അനവസേസദിട്ഠിവിചികിച്ഛാമലാപഗമേന **വീതമലം**. പഠമമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസരജാഭാവേന വാ **വിരജം**. പഞ്ചവിധദുസ്സീല്യമലവിഗമേന **വീതമലം. തസ്സ ഉപ്പത്തിആകാരദസ്സനത്ഥ**ന്തി കസ്മാ വുത്തം? നനു മഗ്ഗഞാണം അസങ്ഖതധമ്മാരമ്മണന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"തഞ്ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **പടിവിജ്ഝന്ത**ന്തി അസമ്മോഹപ്പടിവേധവസേന പടിവിജ്ഝന്തം. തേനാഹ **"കിച്ചവസേനാ"**തി. തത്രിദം ഉപമാസംസന്ദനം - വത്ഥം വിയ ചിത്തം, വത്ഥസ്സ

ആഗന്തുകമലേഹി കിലിട്ഠഭാവോ വിയ ചിത്തസ്സ രാഗാദിമലേഹി സംകിലിട്ഠഭാവോ, ധോവനസിലാതലം വിയ അനുപുബ്ബീകഥാ, ഉദകം വിയ സദ്ധാ, ഉദകേന തേമേത്വാ ഊസഗോമയഛാരികഖാരേഹി കാളകേ സമ്മദ്ദിത്വാ വത്ഥസ്സ ധോവനപ്പയോഗോ വിയ സദ്ധാസിനേഹേന തേമേത്വാ തേമേത്വാ സതിസമാധിപഞ്ഞാഹി ദോസേ സിഥിലേ കത്വാ സുതാദിവിധിനാ ചിത്തസ്സ സോധനേ വീരിയാരമ്ഭോ. തേന പയോഗേന വത്ഥേ കാളകാപഗമോ വിയ വീരിയാരമ്ഭേന കിലേസവിക്ഖമ്ഭനം, രങ്ഗജാതം വിയ അരിയമഗ്ഗോ, തേന സുദ്ധവത്ഥസ്സ പഭസ്സരഭാവോ വിയ വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസസ്സ ചിത്തസ്സ മഗ്ഗേന പരിയോദപനന്തി.

"ദിട്ഠധമ്മോ"തി വത്വാ ദസ്സനം നാമ ഞാണദസ്സനതോ അഞ്ഞമ്പി അത്ഥീതി തന്നിവത്തനത്ഥം **"പത്തധമ്മോ"**തി വുത്തം. പത്തി നാമ ഞാണസമ്പത്തിതോ അഞ്ഞാപി വിജ്ജതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"വിദിതധമ്മോ"**തി വുത്തം. സാ പനേസാ വിദിതധമ്മതാ ധമ്മേസു ഏകദേസേനപി ഹോതീതി നിപ്പദേസതോ വിദിതഭാവം ദസ്സേതും. **"പരിയോഗാള്ഹധമ്മോ"**തി വുത്തം. തേനസ്സ സച്ചാഭിസമ്ബോധംയേവ ദീപേതി. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി ഏകാഭിസമയവസേന പരിഞ്ഞാദികിച്ചം സാധേന്തം നിപ്പദേസേന ചതുസച്ചധമ്മം സമന്തതോ ഓഗാള്ഹം നാമ ഹോതി. തേനാഹ **"ദിട്ഠോ അരിയസച്ചധമ്മോ ഏതേനാതി ദിട്ഠധമ്മോ"**തി. **തിണ്ണാ വിചികിച്ഛാ**തി സപ്പടിഭയകന്താരസദിസാ സോളസവത്ഥുകാ അട്ഠവത്ഥുകാ ച തിണ്ണാ നിത്തിണ്ണാ വിചികിച്ഛാ. **വിഗതാ കഥംകഥാ**തി പവത്തിആദീസു "ഏവം നു ഖോ, ന നു ഖോ"തി ഏവം പവത്തികാ വിഗതാ സമുച്ഛിന്നാ കഥംകഥാ. സാരജ്ജകരാനം പാപധമ്മാനം പഹീനത്താ തപ്പടിപക്ഖേസു സീലാദിഗുണേസു പതിട്ഠിതത്താ **വേസാരജ്ജം** വിസാരദഭാവം വേയ്യത്തിയം **പത്തോ**. അത്തനാ ഏവ പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠത്താ ന പരം പച്ചേതി, ന ചസ്സ പരോ പച്ചേതബ്ബോ അത്ഥീതി **അപരപ്പച്ചയോ**.

ഉദ്ദിസിത്വാ കതന്തി അത്താനം ഉദ്ദിസിത്വാ മാരണവസേന കതം നിബ്ബത്തിതം മംസം. **പടിച്ചകമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ കമ്മ-സദ്ദോ കമ്മസാധനോ അതീതകാലികോ ചാതി ആഹ **"അത്താനം പടിച്ചകത"**ന്തി. **നിമിത്തകമ്മസ്സേതം അധിവചനം** "പടിച്ച കമ്മം ഫുസതീ"തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൪.൭൫) വിയ. **നിമിത്തകമ്മസ്സാ**തി നിമിത്തഭാവേന ലദ്ധബ്ബകമ്മസ്സ. കരണവസേന പടിച്ചകമ്മം ഏത്ഥ അത്ഥീതി മംസം **പടിച്ചകമ്മം** യഥാ ബുദ്ധി ബുദ്ധം. തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി ബുദ്ധോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സീഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩-൪. അസ്സാജാനീയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൩-൧൪. തതിയേ **സാഠേയ്യാനീ**തി സഠത്താനി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. താനി പനസ്സ സാഠേയ്യാദീനി കായചിത്തുജുകതാപടിപക്ഖഭൂതാ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തിആകാരവിസേസാ. തത്ഥ യസ്സ കിസ്മിഞ്ചിദേവ ഠാനേ ഠാതുകാമസ്സ സതോ യം ഠാനം മനുസ്സാനം സപ്പടിഭയം, പുരതോ ഗന്ത്വാ തഥേവ സപ്പടിഭയട്ഠാനേവ ഠസ്സാമീതി ന ഹോതി, വഞ്ചനാധിപ്പായഭാവതോ ഠാതുകാമട്ഠാനേയേവ നിഖാതത്ഥമ്ഭോ വിയ ചത്താരോ പാദേ നിച്ചാലേത്വാ തിട്ഠതി, അയം **സഠോ** നാമ, ഇമസ്സ സാഠേയ്യസ്സ പാകടകരണം. തഥാ യസ്സ കിസ്മിഞ്ചിദേവ ഠാനേ നിവത്തിത്വാ ഖന്ധഗതം പാതേതുകാമസ്സ സതോ യം ഠാനം മനുസ്സാനം സപ്പടിഭയം, പുരതോ ഗന്ത്വാ തഥേവ പാതേസ്സാമീതി ന ഹോതി, പാതേതുകാമട്ഠാനേയേവ നിവത്തിത്വാ പാതേതി, അയം **കൂടോ** നാമ. യസ്സ കാലേന വാമതോ, കാലേന ദക്ഖിണതോ, കാലേന ഉജുമഗ്ഗേനേവ ച ഗന്തുകാമസ്സ സതോ യം ഠാനം മനുസ്സാനം സപ്പടിഭയം, പുരതോ ഗന്ത്വാ തഥേവ ഏവം കരിസ്സാമീതി ന ഹോതി, യദിച്ഛകം ഗന്തുകാമട്ഠാനേയേവ കാലേന വാമതോ, കാലേന ദക്ഖിണതോ, കാലേന ഉജുമഗ്ഗം ഗച്ഛതി, തഥാ ലേണ്ഡം വാ പസ്സാവം വാ വിസ്സജ്ജേതുകാമസ്സ ഇദം

ഠാനം സുസമ്മട്ഠം ആകിണ്ണമനുസ്സം രമണീയം. ഇമസ്മിം ഠാനേ ഏവരൂപം കാതും ന യുത്തം, പുരതോ ഗന്ത്വാ പടിച്ഛന്നട്ഠാനേ കരിസ്സാമീതി ന ഹോതി, തത്ഥേവ കരോതി, അയം **ജിമ്ഹോ** നാമ. യസ്സ പന കിസ്മിഞ്ചി ഠാനേ മഗ്ഗാ ഉക്കമ്മ നിവത്തിത്വാ പടിമഗ്ഗം ആരോഹിതുകാമസ്സ സതോ യം ഠാനം മനുസ്സാനം സപ്പടിഭയം, പുരതോ ഗന്ത്വാ തത്ഥേവ ഏവം കരിസ്സാമീതി ന ഹോതി, പടിമഗ്ഗം ആരോഹിതുകാമട്ഠാനേയേവ മഗ്ഗാ ഉക്കമ്മ നിവത്തിത്വാ പടിമഗ്ഗം ആരോഹതി, അയം **വങ്കോ** നാമ. ഇതി ഇമം ചതുബ്ബിധമ്പി കിരിയം സന്ധായേതം വുത്തം **"യാനി ഖോ പനസ്സ താനി സാഠേയ്യാനി...പേ॰... ആവികത്താ ഹോതീ"**തി. ചതുത്ഥേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

അസ്സാജാനീയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. മലസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭-൧൮. പഞ്ചമേ (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൪൧) യാ കാചി പരിയത്തി വാ സിപ്പം വാ യസ്മാ അസജ്ഝായന്തസ്സ അനനുയുഞ്ജന്തസ്സ വിനസ്സതി, നിരന്തരം വാ ന ഉപട്ഠാതി, തസ്മാ **"അസജ്ഝായമലാ മന്താ"**തി വുത്തം. യസ്മാ പന ഘരാവാസം വസന്തസ്സ ഉട്ഠായുട്ഠായ ജിണ്ണപ്പടിസങ്ഖരണാദീനി അകരോന്തസ്സ ഘരം നാമ വിനസ്സതി, തസ്മാ **"അനുട്ഠാനമലാ ഘരാ"**തി വുത്തം. യസ്മാ ഗിഹിസ്സ വാ പബ്ബജിതസ്സ വാ കോസജ്ജവസേന സരീരപ്പജഗ്ഗനം വാ പരിക്ഖാരപ്പടിജഗ്ഗനം വാ അകരോന്തസ്സ കായോ ദുബ്ബണ്ണോ ഹോതി, തസ്മാ **"മലം വണ്ണസ്സ കോസജ്ജ"**ന്തി വുത്തം. യസ്മാ പന ഗാവോ രക്ഖന്തസ്സ പമാദവസേന നിദ്ദായന്തസ്സ വാ കീളന്തസ്സ വാ താ ഗാവോ അതിത്ഥപക്ഖന്ദനാദീഹി വാ വാളമിഗചോരാദിഉപദ്ദവേന വാ പരേസം സാലിക്ഖേത്താദീനി ഓതരിത്വാ ഖാദനവസേന വാ വിനാസമാപജ്ജന്തി, സയമ്പി ദണ്ഡം വാ പരിഭാസം വാ പാപുണാതി, പബ്ബജിതം വാ പന ഛദ്വാരാദീനി അരക്ഖന്തം പമാദവസേന കിലേസാ ഓതരിത്വാ സാസനാ ചാവേന്തി, തസ്മാ **"പമാദോ രക്ഖതോ മല"**ന്തി വുത്തം. സോ ഹിസ്സ വിനാസാവഹേന മലട്ഠാനിയത്താ **മലം**.

ദുച്ചരിതന്തി അതിചാരോ. അതിചാരിനിഞ്ഹി ഇത്ഥിം സാമികോപി ഗേഹാ നീഹരതി, മാതാപിതൂനം സന്തികം ഗതമ്പി "ത്വം കുലസ്സ അങ്ഗാരഭൂതാ, അക്ഖീഹിപി ന ദട്ഠബ്ബാ"തി തം മാതാപിതരോപി നീഹരന്തി, സാ അനാഥാ വിചരന്തീ മഹാദുക്ഖം പാപുണാതി. തേനസ്സാ ദുച്ചരിതം **"മല"**ന്തി വുത്തം. **ദദതോ**തി ദായകസ്സ. യസ്സ ഹി ഖേത്തകസനകാലേ "ഇമസ്മിം ഖേത്തേ സമ്പന്നേ സലാകഭത്താദീനി ദസ്സാമീ"തി ചിന്തേത്വാപി നിപ്ഫന്നേ സസ്സേ മച്ഛേരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ചാഗചിത്തം നിവാരേതി, സോ മച്ഛേരവസേന ചാഗചിത്തേ അവിരുഹന്തേ മനുസ്സസമ്പത്തി, ദിബ്ബസമ്പത്തി, നിബ്ബാനസമ്പത്തീതി തിസ്സോ സമ്പത്തിയോ ന ലഭതി. തേന വുത്തം **"മച്ഛേരം ദദതോ മല"**ന്തി. അഞ്ഞേസുപി ഏവരൂപേസു ഏസേവ നയോ. **പാപകാ ധമ്മാ**തി അകുസലാ ധമ്മാ. തേ പന ഇധലോകേ പരലോകേ ച മലമേവ. **തതോ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തമലതോ. **മലതര**ന്തി അതിരേകമലം. ഛട്ഠാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

മലസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഹാരാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൯. നവമേ (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൪൫; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ചൂളവഗ്ഗ ൩.൩൮൫) **അസുരാ**തി ദേവാ വിയ ന സുരന്തി ന കീളന്തി ന വിരോചന്തീതി അസുരാ. സുരാ നാമ ദേവാ, തേസം പടിപക്ഖാതി വാ **അസുരാ,** വേപചിത്തിപഹാരാദാദയോ . തേസം ഭവനം

സിനേരുസ്സ ഹേട്ഠാഭാഗേ. തേ തത്ഥ പവിസന്താ നിക്ഖമന്താ സിനേരുപാദേ മണ്ഡപാദീനി നിമ്മിനിത്വാ കീളന്താ അഭിരമന്തി. സാ തത്ഥ തേസം അഭിരതി. ഇമേ ഗുണേ ദിസ്വാതി ആഹ **"യേ ദിസ്വാ ദിസ്വാ അസുരാ മഹാസമുദ്ദേ അഭിരമന്തീ"**തി.

യസ്മാ ലോകിയാ ജമ്ബുദീപോ, ഹിമവാ തത്ഥ പതിട്ഠിതസമുദ്ദദഹപബ്ബതാ തപ്പഭവാ നദിയോതി ഏതേസു യം യം ന മനുസ്സഗോചരം, തത്ഥ സയം സമ്മൂള്ഹാ അഞ്ഞേപി സമ്മോഹയന്തി, തസ്മാ തത്ഥ സമ്മോഹവിധമനത്ഥം **"അയം താവ ജമ്ബുദീപോ"**തിആദി ആരദ്ധം. ദസസഹസ്സയോജനപരിമാണോ ആയാമതോ വിത്ഥാരതോ ചാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി. **ഉദകേന അജ്ഝോത്ഥടോ** തദുപഭോഗിസത്താനം പുഞ്ഞക്ഖയേന. സുന്ദരദസ്സനം കൂടന്തി **സുദസ്സനകൂടം,** യം ലോകേ **"ഹേമകൂട"**ന്തി വുച്ചതി. **മൂലഗന്ധോ** കാലാനുസാരിയാദി. **സാരഗന്ധോ** ചന്ദനാദി. **ഫേഗ്ഗുഗന്ധോ** സലലാദി. **തചഗന്ധോ** ലവങ്ഗാദി. **പപടികാഗന്ധോ** കപിത്ഥാദി. **രസഗന്ധോ** സജ്ജുലസാദി. **പത്തഗന്ധോ** തമാലഹിരിവേരാദി. **പുപ്ഫഗന്ധോ** നാഗകുസുമാദി. **ഫലഗന്ധോ** ജാതിഫലാദി. **ഗന്ധഗന്ധോ** സബ്ബേസം ഗന്ധാനം ഗന്ധോ. "സബ്ബാനി പുഥുലതോ പഞ്ഞാസ യോജനാനി, ആയാമതോ പന ഉബ്ബേധതോ വിയ ദ്വിയോജനസതാനേവാ"തി വദന്തി.

മനോഹരസിലാതലാനീതി രതനമയത്താ മനുഞ്ഞസോപാനസിലാതലാനി. **സുപടിയത്താനീ**തി തദുപഭോഗിസത്താനം സാധാരണകമ്മുനാവ സുട്ഠു പടിയത്താനി സുസണ്ഠിതാനി ഹോന്തി. മച്ഛകച്ഛപാദീനി ഉദകം മലം കരോന്തി, തദഭാവതോ **ഫലികസദിസനിമ്മലോദകാനി**. തിരിയതോ ദീഘം ഉഗ്ഗതകൂടന്തി **"തിരച്ഛാനപബ്ബത"**ന്തി ആഹ. **പുരിമാനി നാമഗോത്താനീ**തി ഏത്ഥ നദീ നിന്നഗാതിആദികം ഗോത്തം, ഗങ്ഗാ യമുനാതിആദികം നാമം.

സവമാനാതി സന്ദമാനാ. **പൂരത്ത**ന്തി പുണ്ണഭാവോ. **മസാരഗല്ലം** "ചിത്തഫലിക"ന്തിപി വദന്തി. **മഹതം ഭൂതാന**ന്തി മഹന്താനം സത്താനം. **തിമീ തിമിങ്ഗലാ തിമിതിമിങ്ഗലാ**തി തിസ്സോ മച്ഛജാതിയോ. തിമിം ഗിലനസമത്ഥാ തിമിങ്ഗലാ. തിമിഞ്ച തിമിങ്ഗലഞ്ച ഗിലനസമത്ഥാ തിമിതിമിങ്ഗലാതി വദന്തി.

മമ സാവകാതി സോതാപന്നാദികേ അരിയപുഗ്ഗലേ സന്ധായ വദതി. **ന സംവസതീ**തി ഉപോസഥകമ്മാദിവസേന സംവാസം ന കരോതി. **ഉക്ഖിപതീ**തി അപനേതി. **വിമുത്തിരസോ**തി കിലേസേഹി വിമുച്ചനരസോ. സബ്ബാ ഹി സാസനസമ്പത്തി യാവദേവ അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തസ്സ വിമുത്തിഅത്ഥാ.

രതനാനീതി രതിജനനട്ഠേന രതനാനി. സതിപട്ഠാനാദയോ ഹി ഭാവിയമാനാ പുബ്ബഭാഗേപി അനപ്പകം പീതിപാമോജ്ജം നിബ്ബത്തേന്തി, പഗേവ അപരഭാഗേ. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
> ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪) -

ലോകിയരതനനിബ്ബത്തം പന പീതിപാമോജ്ജം ന തസ്സ കലഭാഗമ്പി അഗ്ഘതി. അപിച -

> "ചിത്തീകതം മഹഗ്ഘഞ്ച, അതുലം ദുല്ലഭദസ്സനം;
> അനോമസത്തപരിഭോഗം, രതനന്തി പവുച്ചതി". (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൩; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൫.൨൨൩; ഖു॰ പാ॰ അട്ഠ॰ ൬.൩; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൨൬; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൫൦);

യദി ച ചിത്തീകതാദിഭാവേന രതനം നാമ ഹോതി, സതിപട്ഠാനാദീനംയേവ ഭൂതതോ രതനഭാവോ. ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനഞ്ഹി സോ ആനുഭാവോ, യം സാവകാ സാവകപാരമിഞാണം, പച്ചേകബുദ്ധാ പച്ചേകബോധിഞാണം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ സമ്മാസമ്ബോധിം അധിഗച്ഛന്തി ആസന്നകാരണത്താ. ആസന്നകാരണഞ്ഹി ദാനാദിഉപനിസ്സയോതി ഏവം രതിജനനട്ഠേന ചിത്തീകതാദിഅത്ഥേന ച രതനഭാവോ ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം സാതിസയോ. തേന വുത്തം **"തത്രിമാനി രതനാനി, സേയ്യഥിദം. ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"**തിആദി.

തത്ഥ ആരമ്മണേ ഓക്കന്തിത്വാ ഉപട്ഠാനട്ഠേന ഉപട്ഠാനം, സതിയേവ ഉപട്ഠാനന്തി **സതിപട്ഠാനം**. ആരമ്മണസ്സ പന കായാദിവസേന ചതുബ്ബിധത്താ വുത്തം **"ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"**തി. തഥാ ഹി കായവേദനാചിത്തധമ്മേസു സുഭസുഖനിച്ചഅത്തസഞ്ഞാനം പഹാനതോ അസുഭദുക്ഖാനിച്ചാനത്തഭാവഗ്ഗഹണതോ ച നേസം കായാനുപസ്സനാദിഭാവോ വിഭത്തോ.

സമ്മാ പദഹന്തി ഏതേന, സയം വാ സമ്മാ പദഹതി, പസത്ഥം സുന്ദരം വാ പദഹന്തീതി **സമ്മപ്പധാനം,** പുഗ്ഗലസ്സ വാ സമ്മദേവ പധാനഭാവകരണതോ **സമ്മപ്പധാനം** വീരിയസ്സേതം അധിവചനം. തമ്പി അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം അകുസലാനം അനുപ്പാദനപ്പഹാനവസേന അനുപ്പന്നുപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപ്പാദനട്ഠാപനവസേന ച ചതുകിച്ചസാധകത്താ വുത്തം **"ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ"**തി.

ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, സമിജ്ഝതി നിപ്ഫജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇജ്ഝന്തി വാ തായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇദ്ധി. ഇതി പഠമേന അത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോതി **ഇദ്ധിപാദോ,** ഇദ്ധികോട്ഠാസോതി അത്ഥോ. ദുതിയേന അത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ പതിട്ഠാ അധിഗമുപായോതി **ഇദ്ധിപാദോ**. തേന ഹി ഉപരൂപരിവിസേസസങ്ഖാതം ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തി. സ്വായം ഇദ്ധിപാദോ യസ്മാ ഛന്ദാദികേ ചത്താരോ അധിപതിധമ്മേ ധുരേ ജേട്ഠകേ കത്വാ നിബ്ബത്തീയതി, തസ്മാ വുത്തം **"ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ"**തി.

പഞ്ചിന്ദ്രിയാനീതി സദ്ധാദീനി പഞ്ച ഇന്ദ്രിയാനി. തത്ഥ അസ്സദ്ധിയം അഭിഭവിത്വാ അധിമോക്ഖലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **സദ്ധിന്ദ്രിയം**. കോസജ്ജം അഭിഭവിത്വാ പഗ്ഗഹലക്ഖണേ, പമാദം അഭിഭവിത്വാ ഉപട്ഠാനലക്ഖണേ, വിക്ഖേപം അഭിഭവിത്വാ അവിക്ഖേപലക്ഖണേ, അഞ്ഞാണം അഭിഭവിത്വാ ദസ്സനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **പഞ്ഞിന്ദ്രിയം**.

താനിയേവ അസ്സദ്ധിയാദീഹി അനഭിഭവനീയതോ അകമ്പിയട്ഠേന സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവേന ച **ബലാനി** വേദിതബ്ബാനി.

സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാതി ബോധിയാ, ബോധിസ്സ വാ അങ്ഗാതി **ബോജ്ഝങ്ഗാ**. യാ ഹി ഏസാ ധമ്മസാമഗ്ഗീ യായ ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനായ ലീനുദ്ധച്ചപതിട്ഠാനായൂഹനകാമസുഖത്തകിലമഥാനുയോഗഉച്ഛേദസസ്സതാഭിനിവേസാദീനം അനേകേസം ഉപദ്ദവാനം പടിപക്ഖഭൂതായ സതിധമ്മവിചയവീരിയപീതിപസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസങ്ഖാതായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ അരിയസാവകോ ബുജ്ഝതി, കിലേസനിദ്ദായ വുട്ഠഹതി, ചത്താരി അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതീതി **"ബോധീ"**തി വുച്ചതി. തസ്സാ ധമ്മസാമഗ്ഗിസങ്ഖാതായ ബോധിയാ അങ്ഗാതിപി **ബോജ്ഝങ്ഗാ** ഝാനങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗാദയോ വിയ. യോപേസ വുത്തപ്പകാരായ ധമ്മസാമഗ്ഗിയാ ബുജ്ഝതീതി കത്വാ അരിയസാവകോ **"ബോധീ"**തി വുച്ചതി. തസ്സ ബോധിസ്സ അങ്ഗാതിപി **ബോജ്ഝങ്ഗാ** സേനങ്ഗരഥങ്ഗാദയോ വിയ. തേനാഹു പോരാണാ "ബുജ്ഝനകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ അങ്ഗാതി ബോജ്ഝങ്ഗാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൪൬൬; സം॰

നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൭.൫൮൮; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൧൭). ''ബോധായ സംവത്തന്തീതി ബോജ്ഝങ്ഗാ''തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൨.൧൭) നയേനപി ബോജ്ഝങ്ഗത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝേഹി കിലേസേഹി ആരകത്താ, അരിയഭാവകരത്താ, അരിയഫലപ്പടിലാഭകരത്താ ച അരിയോ. സമ്മാദിട്ഠിആദീനി അട്ഠങ്ഗാനി അസ്സ അത്ഥി, അട്ഠ അങ്ഗാനിയേവ വാ അട്ഠങ്ഗികോ. മാരേന്തോ കിലേസേ ഗച്ഛതി നിബ്ബാനത്ഥികേഹി വാ മഗ്ഗീയതി, സയം വാ നിബ്ബാനം മഗ്ഗതീതി മഗ്ഗോതി ഏവമേതേസം സതിപട്ഠാനാദീനം അത്ഥവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

സോതാപന്നോതി മഗ്ഗസങ്ഖാതം സോതം ആപജ്ജിത്വാ പാപുണിത്വാ ഠിതോ, സോതാപത്തിഫലട്ഠോതി അത്ഥോ. **സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ**തി സോതാപത്തിഫലസ്സ അത്തപച്ചക്ഖകരണായ പടിപജ്ജമാനോ പഠമമഗ്ഗട്ഠോ, യോ അട്ഠമകോതിപി വുച്ചതി. **സകദാഗാമീ**തി സകിദേവ ഇമം ലോകം പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ആഗമനസീലോ ദുതിയഫലട്ഠോ. **അനാഗാമീ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന കാമലോകം അനാഗമനസീലോ തതിയഫലട്ഠോ. യോ പന സദ്ധാനുസാരീ ധമ്മാനുസാരീ ഏകബീജീതിഏവമാദികോ അരിയപുഗ്ഗലവിഭാഗോ, സോ ഏതേസംയേവ പഭേദോതി. സേസം വുത്തനയസദിസമേവ.

പഹാരാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഉപോസഥസുത്തവണ്ണനാ

൨൦. ദസമേ **തദഹുപോസഥേ**തി (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൪൫; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ചൂളവഗ്ഗ ൩.൩൮൩) തസ്മിം ഉപോസഥദിവസഭൂതേ അഹനി. **ഉപോസഥകരണത്ഥായാ**തി ഓവാദപാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസിതും. **ഉദ്ധസ്തം അരുണ**ന്തി അരുണുഗ്ഗമനം. **ഉദ്ദിസതു, ഭന്തേ, ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം പാതിമോക്ഖ**ന്തി ഥേരോ ഭഗവന്തം പാതിമോക്ഖുദ്ദേസം യാചി. തസ്മിം കാലേ ''ന, ഭിക്ഖവേ, അനുപോസഥേ ഉപോസഥോ കാതബ്ബോ''തി (മഹാവ॰ ൧൮൩) സിക്ഖാപദസ്സ അപഞ്ഞത്തത്താ. കസ്മാ പന ഭഗവാ തിയാമരത്തിം വീതിനാമേസി ? തതോ പട്ഠായ ഓവാദപാതിമോക്ഖം അനുദ്ദിസിതുകാമോ തസ്സ വത്ഥും പാകടം കാതും. **അദ്ദസാ**തി കഥം അദ്ദസ? അത്തനോ ചേതോപരിയഞാണേന തസ്സം പരിസതി ഭിക്ഖൂനം ചിത്താനി പരിജാനന്തോ തസ്സ ദുസ്സീലസ്സ ചിത്തം പസ്സി. യസ്മാ പന ചിത്തേ ദിട്ഠേ തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ ദിട്ഠോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ **''അദ്ദസാ ഖോ ആയസ്മാ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ തം പുഗ്ഗലം ദുസ്സീല''**ന്തിആദി വുത്തം. യഥേവ ഹി അനാഗതേ സത്തസു ദിവസേസു പവത്തം പരേസം ചിത്തം ചേതോപരിയഞാണലാഭീ ജാനാതി, ഏവം അതീതേപീതി. **മജ്ഝേ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിസിന്ന**ന്തി സങ്ഘപരിയാപന്നോ വിയ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അന്തോ നിസിന്നം. **ദിട്ഠോസീ**തി അയം ന പകതത്തോതി ഭഗവതാ ദിട്ഠോ അസി. യസ്മാ ച ഏവം ദിട്ഠോ, തസ്മാ നത്ഥി തേ തവ ഭിക്ഖൂഹി സദ്ധിം ഏകകമ്മാദിസംവാസോ. യസ്മാ പന സോ സംവാസോ തവ നത്ഥി, തസ്മാ ഉട്ഠേഹി, ആവുസോതി ഏവമേത്ഥ പദയോജനാ വേദിതബ്ബാ.

തതിയമ്പി ഖോ സോ പുഗ്ഗലോ തുണ്ഹീ അഹോസീതി അനേകവാരം വത്വാപി ''ഥേരോ സയമേവ നിബ്ബിന്നോ ഓരമിസ്സതീ''തി വാ, ''ഇദാനി ഇമേസം പടിപത്തിം ജാനിസ്സാമീ''തി വാ അധിപ്പായേന തുണ്ഹീ അഹോസി. **ബാഹായം ഗഹേത്വാ**തി ''ഭഗവതാ മയാ ച യാഥാവതോ ദിട്ഠോ, യാവതതിയം 'ഉട്ഠേഹി, ആവുസോ'തി ച വുത്തോ ന വുട്ഠാതി, ഇദാനിസ്സ നിക്കഡ്ഢനകാലോ, മാ സങ്ഘസ്സ ഉപോസഥന്തരായോ അഹോസീ''തി തം ബാഹായം അഗ്ഗഹേസി, തഥാ ഗഹേത്വാ. **ബഹി ദ്വാരകോട്ഠകാ നിക്ഖാമേത്വാ**തി ദ്വാരകോട്ഠകാ ദ്വാരസാലാതോ

നിക്ഖാമേത്വാ. **ബഹീ**തി പന നിക്ഖാമിതട്ഠാനദസ്സനം. അഥ വാ **ബഹിദ്വാരകോട്ഠകാ**തി ബഹിദ്വാരകോട്ഠകതോപി നിക്ഖാമേത്വാ, ന അന്തോദ്വാരകോട്ഠകതോ ഏവ. ഉഭയത്ഥാപി വിഹാരതോ ബഹികത്വാതി അത്ഥോ. **സൂചിഘടികം ദത്വാ**തി അഗ്ഗളസൂചിഞ്ച ഉപരിഘടികഞ്ച ആദഹിത്വാ, സുട്ഠുതരം കവാടം ഥകേത്വാതി അത്ഥോ. **യാവ ബാഹാഗഹണാപി നാമാ**തി ഇമിനാ ''അപരിസുദ്ധാ, ആനന്ദ, പരിസാ''തി വചനം സുത്വാ ഏവ ഹി തേന പക്കമിതബ്ബം സിയാ, ഏവം അപക്കമിത്വാ യാവ ബാഹാഗഹണാപി നാമ സോ മോഘപുരിസോ ആഗമേസ്സതി, അച്ഛരിയമിദന്തി ദസ്സേതി. ഇദഞ്ച ഗരഹനച്ഛരിയമേവാതി വേദിതബ്ബം.

അഥ ഭഗവാ ചിന്തേസി - ''ഇദാനി ഭിക്ഖുസങ്ഘേ അബ്ബുദോ ജാതോ, അപരിസുദ്ധാ പുഗ്ഗലാ ഉപോസഥം ആഗച്ഛന്തി, ന ച തഥാഗതാ അപരിസുദ്ധായ പരിസായ ഉപോസഥം കരോന്തി, പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസന്തി. അനുദ്ദിസന്തേ ച ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ഉപോസഥോ പച്ഛിജ്ജതി. യംനൂനാഹം ഇതോ പട്ഠായ ഭിക്ഖൂനംയേവ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസം അനുജാനേയ്യ''ന്തി. ഏവം പന ചിന്തേത്വാ ഭിക്ഖൂനംയേവ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസം അനുജാനി. തേന വുത്തം **''അഥ ഖോ ഭഗവാ... പേ... പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസേയ്യാഥാ''**തി. തത്ഥ **ന ദാനാഹ**ന്തി ഇദാനി അഹം ഉപോസഥം ന കരിസ്സാമി, പാതിമോക്ഖം ന ഉദ്ദിസിസ്സാമീതി പച്ചേകം **ന**-കാരേന സമ്ബന്ധോ. ദുവിധഞ്ഹി പാതിമോക്ഖം - ആണാപാതിമോക്ഖം, ഓവാദപാതിമോക്ഖന്തി . തേസു ''സുണാതു മേ, ഭന്തേ''തിആദികം (മഹാവ॰ ൱൰൪) ആണാപാതിമോക്ഖം. തം സാവകാവ ഉദ്ദിസന്തി, ന ബുദ്ധാ, യം അന്വദ്ധമാസം ഉദ്ദിസീയതി. ''ഖന്തീ പരമം...പേ॰... സബ്ബപാപസ്സ അകരണം...പേ॰... അനുപവാദോ അനുപഘാതോ...പേ॰... ഏതം ബുദ്ധാന സാസന''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൦; ധ॰ പ॰ ൧൮൩-൧൮൫; ഉദാ॰ ൩൬; നേത്തി॰ ൩൦) ഇമാ പന തിസ്സോ ഗാഥാ ഓവാദപാതിമോക്ഖം നാമ. തം ബുദ്ധാവ ഉദ്ദിസന്തി, ന സാവകാ, ഛന്നമ്പി വസ്സാനം അച്ചയേന ഉദ്ദിസന്തി. ദീഘായുകബുദ്ധാനഞ്ഹി ധരമാനകാലേ അയമേവ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസോ, അപ്പായുകബുദ്ധാനം പന പഠമബോധിയംയേവ. തതോ പരം ഇതരോ. തഞ്ച ഖോ ഭിക്ഖൂയേവ ഉദ്ദിസന്തി, ന ബുദ്ധാ, തസ്മാ അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവാ വീസതിവസ്സമത്തം ഇമം ഓവാദപാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസിത്വാ ഇമം അന്തരായം ദിസ്വാ തതോ പരം ന ഉദ്ദിസി. **അട്ഠാന**ന്തി അകാരണം. **അനവകാസോ**തി തസ്സേവ വേവചനം. കാരണഞ്ഹി യഥാ തിട്ഠതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി ''ഠാന''ന്തി വുച്ചതി, ഏവം ''അവകാസോ''തിപി വുച്ചതി. **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം.

അട്ഠിമേ, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദേതി കോ അനുസന്ധി? യ്വായം അപരിസുദ്ധായ പരിസായ പാതിമോക്ഖസ്സ അനുദ്ദേസോ വുത്തോ, സോ ഇമസ്മിം ധമ്മവിനയേ അച്ഛരിയോ അബ്ഭുതോ ധമ്മോതി തം അപരേഹിപി സത്തഹി അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മേഹി സദ്ധിം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതുകാമോ പഠമം താവ തേസം ഉപമാഭാവേന മഹാസമുദ്ദേ അട്ഠ അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മേ ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ ''അട്ഠിമേ, ഭിക്ഖവേ, മഹാസമുദ്ദേ''തിആദിമാഹ.

ഉപോസഥസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ന. ഗഹപതിവഗ്ഗോ

൧-൭. പഠമഉഗ്ഗസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൧-൨൭. തതിയസ്സ പഠമദുതിയേസു നത്ഥി വത്തബ്ബം. തതിയേ ''ഹത്ഥഗോ''തി വത്തബ്ബേ **"ഹത്ഥകോ"**തി വുത്തം. സോ ഹി രാജപുരിസാനം ഹത്ഥതോ യക്ഖസ്സ ഹത്ഥം, യക്ഖസ്സ ഹത്ഥതോ ഭഗവതോ ഹത്ഥം , ഭഗവതോ ഹത്ഥതോ പുന രാജപുരിസാനം ഹത്ഥം ഗതത്താ നാമതോ **ഹത്ഥകോ ആളവകോ**തി ജാതോ. തേനാഹ **"ആളവകയക്ഖസ്സ ഹത്ഥതോ ഹത്ഥേഹി സമ്പടിച്ഛിതത്താ ഹത്ഥകോതി ലദ്ധനാമോ രാജകുമാരോ"**തി. ചതുത്ഥാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പഠമഉഗ്ഗസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. ദുതിയബലസുത്തവണ്ണനാ

൨൮. അട്ഠമേ ഖീണാസവസ്സ സബ്ബേസം സങ്ഖാരാനം അനിച്ചതാ അസമ്മോഹവസേന കിച്ചതോ മഗ്ഗപഞ്ഞായ സുപ്പടിവിദ്ധാ, വിപസ്സനായ ആരമ്മണകരണവസേനപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സഹവിപസ്സനായ മഗ്ഗപഞ്ഞായാ"**തി. **ഇമേ കാമാ**തി ദ്വേപി കാമേ വദതി. കിലേസവസേന ഉപ്പജ്ജമാനോ ഹി പരിളാഹോ വത്ഥുകാമസന്നിസ്സയോ വത്ഥുകാമവിസയോ വാതി ദ്വേപി സപരിളാഹട്ഠേന അങ്ഗാരകാസു വിയാതി **"അങ്ഗാരകാസൂപമാ"**തി വുത്താ. അന്തോ വുച്ചതി ലാമകട്ഠേന തണ്ഹാ, ബ്യന്തം വിഗതന്തം ഭൂതന്തി **ബ്യന്തിഭൂത**ന്തി ആഹ **"വിഗതന്തഭൂത"**ന്തി, നിത്തണ്ഹന്തി അത്ഥോ.

ദുതിയബലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. അക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. നവമേ യസ്മാ മഹിദ്ധികപേതാ ദേവാസുരാനം ആവാഹം ഗച്ഛന്തി, വിവാഹം ന ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ പേത്തിവിസയേനേവ അസുരകായോ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. പേതാസുരാ പന പേതാ ഏവാതി തേസം പേതേഹി സങ്ഗഹോ അവുത്തസിദ്ധോവ.

അക്ഖണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. അനുരുദ്ധമഹാവിതക്കസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ദസമേ **അപ്പിച്ഛസ്സാ**തി ന ഇച്ഛസ്സ. അഭാവത്ഥോ ഹേത്ഥ **അപ്പ**സദ്ദോ ''അപ്പഡംസമകസവാതാതപാ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൧൦.൧൧) വിയ. പച്ചയേസു അപ്പിച്ഛോ **പച്ചയപ്പിച്ഛോ,** ചീവരാദിപച്ചയേസു ഇച്ഛാരഹിതോ. **അധിഗമപ്പിച്ഛോ**തി ഝാനാദിഅധിഗമവിഭാവനേ ഇച്ഛാരഹിതോ . **പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛോ**തി പരിയത്തിയം ബാഹുസച്ചവിഭാവനേ ഇച്ഛാരഹിതോ. **ധുതങ്ഗപ്പിച്ഛോ**തി ധുതങ്ഗേസു അപ്പിച്ഛോ ധുതങ്ഗഭാവവിഭാവനേ ഇച്ഛാരഹിതോ. **സന്തഗുണനിഗുഹനേനാ**തി അത്തനി സംവിജ്ജമാനാനം

ഝാനാദിഗുണാനഞ്ചേവ ബാഹുസച്ചഗുണസ്സ ധുതങ്ഗഗുണസ്സ ച നിഗുഹനേന ഛാദനേന. **സമ്പജ്ജതീ**തി നിപ്ഫജ്ജതി സിജ്ഝതി. **നോ മഹിച്ഛസ്സാ**തി മഹതിയാ ഇച്ഛായ സമന്നാഗതസ്സ നോ സമ്പജ്ജതി അനുധമ്മസ്സപി അനിപ്ഫജ്ജനതോ. **പവിവിത്തസ്സാ**തി പകാരേഹി വിവിത്തസ്സ. തേനാഹ **"കായചിത്തഉപധിവിവേകേഹി വിവിത്തസ്സാ"**തി. **ആരമ്ഭവത്ഥുവസേനാ**തി ഭാവനാഭിയോഗവസേന ഏകീഭാവോവ കായവിവേകോതി അധിപ്പേതോ, ന ഗണസങ്ഗണികാഭാവമത്തന്തി ദസ്സേതി. **കമ്മ**ന്തി യോഗകമ്മം.

സത്തേഹി കിലേസേഹി ച സങ്ഗണനം സമോധാനം സങ്ഗണികാ, സാ ആരമിതബ്ബട്ഠേന ആരാമോ ഏതസ്സാതി **സങ്ഗണികാരാമോ,** തസ്സ. തേനാഹ **"ഗണസങ്ഗണികായ ചേവാ"**തിആദി. **ആരദ്ധവീരിയസ്സാ**തി പഗ്ഗഹിതവീരിയസ്സ. തഞ്ച ഖോ ഉപധിവിവേകേ നിന്നതാവസേന "അയം ധമ്മോ"തി വചനതോ. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി. വിവട്ടനിസ്സിതംയേവ ഹി സമാധാനം ഇധാധിപ്പേതം, തഥാ പഞ്ഞാപി. കമ്മസ്സ-കതപഞ്ഞായ ഹി ഠിതോ കമ്മവസേന ഭവേസു നാനപ്പകാരോ അനത്ഥോതി ജാനന്തോ കമ്മക്ഖയകരം ഞാണം അഭിപത്ഥേതി, തദത്ഥഞ്ച ഉസ്സാഹം കരോതി. മാനാദയോ സത്തസന്താനം സംസാരേ പപഞ്ചേന്തി വിത്ഥാരേന്തീതി **പപഞ്ചാ**തി ആഹ **"തണ്ഹാമാനദിട്ഠിപപഞ്ചരഹിതത്താ"**തിആദി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

അനുരുദ്ധമഹാവിതക്കസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഗഹപതിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

౪. ദാനവഗ്ഗോ

൧-౪. പഠമദാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൧-൩౪. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **ആസജ്ജാ**തി യസ്സ ദേതി, തസ്സ ആഗമനഹേതു തേന സമാഗമനിമിത്തം. **ഭയാ**തി ഭയഹേതു. നനു ഭയം നാമ ലദ്ധകാമതാരാഗാദയോ വിയ ചേതനായ അവിസുദ്ധികരം, തം കസ്മാ ഇധ ഗഹിതന്തി? നയിദം താദിസം വോഹാരഭയാദിം സന്ധായ വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"അയം അദായകോ അകാരകോ"**തിആദി വുത്തം. **അദാസി മേ**തി യം പുബ്ബേ കതം ഉപകാരം ചിന്തേത്വാ ദീയതി, തം സന്ധായ വുത്തം. **ദസ്സതി മേ**തി പച്ചുപകാരാസീസായ യം ദീയതി, തം സന്ധായ വദതി. **സാഹു ദാന**ന്തി ദാനം നാമേതം പണ്ഡിതപഞ്ഞത്തന്തി സാധുസമാചാരേ ഠത്വാ ദേതി. **അലങ്കാരത്ഥ**ന്തി ഉപസോഭനത്ഥം. ദാനഞ്ഹി ദത്വാ തം പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ പാമോജ്ജപീതിസോമനസ്സാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, ലോഭദോസഇസ്സാമച്ഛേരാദയോപി വിദൂരീ ഭവന്തി. ഇദാനി ദാനം അനുകൂലധമ്മപരിബ്രൂഹനേന പച്ചനീകധമ്മവിദൂരീകരണേന ച ഭാവനാചിത്തസ്സ ഉപസോഭനായ ച പരിക്ഖാരായ ച ഹോതീതി **"അലങ്കാരത്ഥഞ്ചേവ പരിക്ഖാരത്ഥഞ്ച ദേതീ"**തി വുത്തം. തേനാഹ **"ദാനഞ്ഹി ചിത്തം മുദും കരോതീ"**തിആദി. **മുദുചിത്തോ ഹോതി** ലദ്ധാ ദായകേ "ഇമിനാ മയ്ഹം സങ്ഗഹോ കതോ"തി, ദാതാപി ലദ്ധരി. തേന വുത്തം **"ഉഭിന്നമ്പി ചിത്തം മുദും കരോതീ"**തി.

അദന്തദമനന്തി അദന്താ അനസ്സവാപിസ്സ ദാനേന ദന്താ അസ്സവാ ഹോന്തി, വസേ വത്തന്തി. **അദാനം ദന്തദൂസക**ന്തി അദാനം പുബ്ബേ ദന്താനം അസ്സവാനമ്പി വിഘാതുപ്പാദനേന ചിത്തം ദൂസേതി. **ഉന്നമന്തി** ദായകാ പിയംവദാ ച പരേസം ഗരുചിത്തീകാരട്ഠാനതായ. **നമന്തി**പടിഗ്ഗാഹകാ ദാനേന പിയവാചായ ച ലദ്ധസങ്ഗഹാസങ്ഗാഹകാനം.

ചിത്താലങ്കാരദാനമേവ ഉത്തമം അനുപക്കിലിട്ഠതായ സുപരിസുദ്ധതായ ഗുണവിസേസപച്ചയതായ ച. ദുതിയാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

പഠമദാനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ദാനൂപപത്തിസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. പഞ്ചമേ **ദാനപച്ചയാ**തി ദാനകാരണാ, ദാനമയപുഞ്ഞസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താതി അത്ഥോ. **ഉപപത്തിയോ**തി മനുസ്സേസു ദേവേസു ച നിബ്ബത്തിയോ. **ഠപേതീ**തി ഏകവാരമേവ അനുപ്പജ്ജിത്വാ യഥാ ഉപരി തേനേവാകാരേന പവത്തതി, ഏവം ഠപേതി. തദേവ ചസ്സ അധിട്ഠാനന്തി ആഹ **"തസ്സേവ വേവചന"**ന്തി. **വഡ്ഢേതീ**തി ബ്രൂഹേതി ന ഹാപേതി. **വിമുത്ത**ന്തി അധിമുത്തം, നിന്നം പോണം പബ്ഭാരന്തി അത്ഥോ. **വിമുത്ത**ന്തി വാ വിസ്സട്ഠം. നിപ്പരിയായതോ **ഉത്തരി** നാമ പണീതം മജ്ഝേപി ഹീനമജ്ഝിമവിഭാഗസ്സ ലബ്ഭനതോതി വുത്തം **"ഉത്തരി അഭാവിതന്തി തതോ ഉപരിമഗ്ഗഫലത്ഥായ അഭാവിത"**ന്തി. **സംവത്തതി** തഥാപണിഹിതം ദാനമയം ചിത്തം. യം പന പാളിയം **"തഞ്ച ഖോ"**തിആദി വുത്തം, തം തത്രുപപത്തിയാ വിബന്ധകരദുസ്സീല്യാഭാവദസ്സനപരം ദട്ഠബ്ബം, ന ദാനമയസ്സ പുഞ്ഞസ്സ കേവലസ്സ

തംസംവത്തനതാദസ്സനപരന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സമുച്ഛിന്നരാഗസ്സാതി** സമുച്ഛിന്നകാമരാഗസ്സ. തസ്സ ഹി സിയാ ബ്രഹ്മലോകേ ഉപപത്തി, ന സമുച്ഛിന്നഭവരാഗസ്സ. വീതരാഗഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ കാമേസു വീതരാഗതാ അധിപ്പേതാ, യായ ബ്രഹ്മലോകൂപപത്തി സിയാ. തേനാഹ **"ദാനമത്തേനേവാ"**തിആദി. യദി ഏവം ദാനം തത്ഥ കിമത്ഥിയന്തി ആഹ **"ദാനം പനാ"**തിആദി. **ദാനേന മുദുചിത്തോ**തി ബദ്ധാഘാതേ വേരിപുഗ്ഗലേപി അത്തനോ ദാനസമ്പടിച്ഛനേന മുദുഭൂതചിത്തോ.

ദാനൂപപത്തിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ

൩൬. ഛട്ഠേ പുജ്ജഭവഫലം നിബ്ബത്തേന്തി, അത്തനോ സന്താനം പുനന്തീതി വാ പുഞ്ഞാനി ച താനി ഹേതുപച്ചയേഹി കത്തബ്ബതോ കിരിയാ ചാതി പുഞ്ഞകിരിയാ, തായേവ ച തേസം തേസം പിയമനാപതാദിആനിസംസാനം വത്ഥുഭാവതോ **പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനി**.

അനുച്ഛിന്നഭവമൂലസ്സ അനുഗ്ഗഹവസേന, പൂജാവസേന വാ അത്തനോ ദേയ്യധമ്മസ്സ പരസ്സ പരിച്ചാഗചേതനാ ദീയതി ഏതേനാതി ദാനം, ദാനമേവ **ദാനമയം**. പദപൂരണമത്തം മയ-സദ്ദോ. ചീവരാദീസു ചതൂസു പച്ചയേസു (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൦൫), അന്നാദീസു വാ ദസസു ദാനവത്ഥൂസു, രൂപാദീസു വാ ഛസു ആരമ്മണേസു തം തം ദേന്തസ്സ തേസം ഉപ്പാദനതോ പട്ഠായ പുബ്ബഭാഗേ പരിച്ചാഗകാലേ പച്ഛാ സോമനസ്സചിത്തേന അനുസ്സരണേ ചാതി തീസു കാലേസു പവത്തചേതനാ **ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു** നാമ.

നിച്ചസീലഉപോസഥസീലാദിവസേന പഞ്ച അട്ഠ ദസ വാ സീലാനി സമാദിയന്തസ്സ ''സീലപൂരണത്ഥം പബ്ബജിസ്സാമീ''തി വിഹാരം ഗച്ഛന്തസ്സ പബ്ബജന്തസ്സ, മനോരഥം മത്ഥകം പാപേത്വാ ''പബ്ബജിതോ വതമ്ഹി സാധു സുട്ഠൂ''തി ആവജ്ജേന്തസ്സ, സദ്ധായ പാതിമോക്ഖം പരിപൂരേന്തസ്സ, പഞ്ഞായ ചീവരാദികേ പച്ചയേ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ, സതിയാ ആപാഥഗതേസു രൂപാദീസു ചക്ഖുദ്വാരാദീനി സംവരന്തസ്സ, വീരിയേന ആജീവം സോധേന്തസ്സ ച പവത്തചേതനാ സീലതി, സീലേതീതി വാ **സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു** നാമ.

പടിസമ്ഭിദായം (പടി॰ മ॰ ഫ.൪൮) വുത്തേന വിപസ്സനാമഗ്ഗേന ചക്ഖും അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തസ്സ, സോതം...പേ॰... ഘാനം...പേ॰... ജിവ്ഹം...പേ॰... കായം...പേ॰... രൂപേ...പേ॰... ധമ്മേ...പേ॰... ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണം...പേ॰... ചക്ഖുസമ്ഫസ്സം ...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സം...പേ॰... ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജം വേദനം...പേ॰... മനോസമ്ഫസ്സജം വേദനം...പേ॰... ജരാമരണം അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തസ്സ യാ ചേതനാ, യാ ച പഥവീകസിണാദീസു സബ്ബാസു അട്ഠത്തിംസായ ആരമ്മണേസു പവത്താ ഝാനചേതനാ, യാ ച അനവജ്ജേസു കമ്മായതനസിപ്പായതനവിജ്ജാട്ഠാനേസു പരിചയമനസികാരാദിവസേന പവത്താ ചേതനാ, സബ്ബാ സാ ഭാവേതി ഏതായാതി ഭാവനാമയം വുത്തനയേന പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ചാതി **ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു**.

ഏകമേകഞ്ചേത്ഥ യഥാരഹം പുബ്ബഭാഗതോ പട്ഠായ കരോന്തസ്സ കായകമ്മം ഹോതി. തദത്ഥം വാചം നിച്ഛാരേന്തസ്സ വചീകമ്മം. കായങ്ഗം വാചങ്ഗഞ്ച അചോപേത്വാ മനസാ ചിന്തയന്തസ്സ മനോകമ്മം. അന്നാദീനി ദേന്തസ്സ ചാപി ‘‘അന്നദാനാദീനി ദേമീ’’തി വാ, ദാനപാരമിം ആവജ്ജേത്വാ വാ ദാനകാലേ ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി. യഥാ ഹി കേവലം ‘‘അന്നദാനാദീനി ദേമീ’’തി ദാനകാലേ ദാനമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി, ഏവം ‘‘ഇദം ദാനമയം സമ്മാസമ്ബോധിയാ പച്ചയോ ഹോതൂ’’തി ദാനപാരമിം ആവജ്ജേത്വാ ദാനകാലേപി ദാനസീസേനേവ പവത്തിതത്താ. വത്തസീസേ ഠത്വാ ദദന്തോ ‘‘ഏതം ദാനം നാമ മയ്ഹം കുലവംസഹേതു പവേണിചാരിത്ത’’ന്തി ചാരിത്തസീസേന വാ ദേന്തോ ചാരിത്തസീലത്താ സീലമയം. ഖയതോ വയതോ സമ്മസനം പട്ഠപേത്വാ ദദതോ ഭാവനാമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി. യഥാ ഹി ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗവസേന വത്തമാനാപി ദാനചേതനാ വത്തസീസേ ഠത്വാ ദദതോ സീലമയം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥു ഹോതി പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ അപരഭാഗേ ചേതനായ ച തഥാപവത്തത്താ.

പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. സപ്പുരിസദാനസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൭-൩൮. സത്തമേ **വിചേയ്യ ദേതീ**തി ഏത്ഥ ദ്വേ വിചിനനാനി ദക്ഖിണേയ്യവിചിനനം, ദക്ഖിണാവിചിനനഞ്ച. തേസു വിപന്നസീലേ ഇതോ ബഹിദ്ധാ പഞ്ചനവുതി പാസണ്ഡഭേദേ ച ദക്ഖിണേയ്യേ പഹായ സീലാദിഗുണസമ്പന്നാനം സാസനേ പബ്ബജിതാനം ദാനം **ദക്ഖിണേയ്യവിചിനനം** നാമ. ലാമകലാമകേ പച്ചയേ അപനേത്വാ പണീതപണീതേ വിചിനിത്വാ തേസം ദാനം **ദക്ഖിണാവിചിനനം** നാമ. തേനാഹ **‘‘ഇമസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലം ഭവിസ്സതീ’’**തിആദി. അട്ഠമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

സപ്പുരിസദാനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. അഭിസന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൯-൪൦. നവമേ **പുഞ്ഞാഭിസന്ദാ**തി പുഞ്ഞനദിയോ. **കുസലാഭിസന്ദാ**തി കുസലാനം പവാഹാ. **സുഖസ്സാഹാരാ**തി സുഖപച്ചയാ. അഗ്ഗാനീതി ഞാതത്താ **അഗ്ഗഞ്ഞാനി**. ചിരരത്തം ഞാതത്താ **രത്തഞ്ഞാനി**. അരിയാനം സാധൂനം വംസാനീതി ഞാതത്താ **വംസഞ്ഞാനി**. പോരാണാനം ആദിപുരിസാനം ഏതാനീതി **പോരാണാനി**. സബ്ബസോ കേനചിപി പകാരേന സാധൂഹി ന കിണ്ണാനി ന ഖിത്താനി ഛഡ്ഡിതാനീതി **അസംകിണ്ണാനി**. അയഞ്ച നയോ നേസം യഥാ അതീതേ, ഏവം ഏതരഹി അനാഗതേ ചാതി ആഹ **‘‘അസംകിണ്ണപുബ്ബാനി ന സംകിയന്തി ന സംകിയിസ്സന്തീ’’**തി. തതോ ഏവ **അപ്പടികുട്ഠാനി**. ന ഹി കദാചി വിഞ്ഞൂ സമണബ്രാഹ്മണാ ഹിംസാദിപാപധമ്മം അനുജാനന്തി. **അപരിമാണാനം സത്താനം അഭയം ദേതീ**തി സബ്ബേസു ഭൂതേസു നിഹിതദണ്ഡത്താ സകലസ്സപി സത്തകായസ്സ ഭയാഭാവം ദേതി. **അവേര**ന്തി വേരാഭാവം. **അബ്യാബജ്ഝ**ന്തി നിദ്ദുക്ഖതം. ഏവമേത്ഥ സങ്ഖേപതോ പാളിവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ. ദസമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

അഭിസന്ദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദാനവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഉപോസഥവഗ്ഗോ

൧-൯. സംഖിത്തൂപോസഥസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൧-൪൯. പഞ്ചമസ്സ പഠമാദീസു നത്ഥി വത്തബ്ബം. ഛട്ഠേ (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൬൨) പഞ്ച അങ്ഗാനി ഏതസ്സാതി പഞ്ചങ്ഗം, പഞ്ചങ്ഗമേവ പഞ്ചങ്ഗികം, തസ്സ **പഞ്ചങ്ഗികസ്സ**. മഹതീ ദദ്ദരീ വീണാവിസേസോപി **ആതതമേവാതി "ചമ്മപരിയോനദ്ധേസൂ"**തി വിസേസനം കതം. **ഏകതലതൂരിയം** കുമ്ഭഥുനദദ്ദരികാദി. **ഉഭയതലം** ഭേരിമുദിങ്ഗാദി. ചമ്മപരിയോനദ്ധം ഹുത്വാ വിനിബദ്ധം **ആതതവിതതം. സബ്ബസോ പരിയോനദ്ധം** നാമ ചതുരസ്സഅമ്ബണം പണവാദി ച. ഗോമുഖീആദീനമ്പി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **വംസാദീതി ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഖാദീനം സങ്ഗഹോ. **സമ്മാദീതി** സമ്മതാളകംസതാളസിലാസലാകതാളാദി. തത്ഥ **സമ്മതാളം** നാമ ദന്തമയതാളം. **കംസതാളം** ലോഹമയം. സിലാമയം അയോപത്തേന ച വാദനതാളം **സിലാസലാകതാളം. സുമുച്ഛിതസ്സാ**തി സുട്ഠു പടിയത്തസ്സ. **പമാണേ**തി നാതിദള്ഹനാതിസിഥിലസങ്ഖാതേ മജ്ഝിമേ മുച്ഛനാപമാണേ. **ഛേകോ**തി പടു പട്ഠോ. സോ ചസ്സ പടുഭാവോ മനോഹരോതി ആഹ **"സുന്ദരോ"**തി. **രഞ്ജേതു**ന്തി രാഗം ഉപ്പാദേതും. **ഖമതേവാ**തി രോചതേവ. **ന നിബ്ബിന്ദതീ**തി ന തജ്ജേതി, സോതസുഖഭാവതോ പിയായിതബ്ബോവ ഹോതി.

ഭത്താരം നാതിമഞ്ഞതീതി സാമികം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞം മനസാപി ന പത്ഥേതി. **ഉട്ഠാഹികാ**തി ഉട്ഠാനവീരിയസമ്പന്നാ. **അനലസാ**തി നിക്കോസജ്ജാ. **സങ്ഗഹിതപരിജ്ജനാ**തി സമ്മാനനാദീഹി ചേവ ഛണാദീസു പേസേതബ്ബ-പിയഭണ്ഡാദിപണ്ണാകാരപേസനാദീഹി ച സങ്ഗഹിതപരിജനാ. ഇധ **പരിജനോ** നാമ സാമികസ്സ ചേവ അത്തനോ ച ഞാതിജനോ. **സമ്ഭത**ന്തി കസിവണിജ്ജാദീനി കത്വാ ആഭതധനം. സത്തമട്ഠമാനി ഉത്താനത്ഥാനി.

സംഖിത്തൂപോസഥസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦-൧൧. പഠമഇധലോകികസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൦-൫൧. നവമേ **ഇധലോകവിജയായാ**തി ഇധലോകവിജിനനത്ഥായ അഭിഭവത്ഥായ. യോ ഹി ദിട്ഠധമ്മികം അനത്ഥം പരിവജ്ജനവസേന അഭിഭവതി, തതോ ഏവ തദത്ഥം സമ്പാദേതി, സോ ഇധലോകവിജയായ പടിപന്നോ നാമ ഹോതി പച്ചത്ഥികനിഗ്ഗണ്ഹനതോ സദത്ഥസമ്പാദനതോ ച. തേനാഹ **"അയംസ ലോകോ ആരദ്ധോ ഹോതീ"**തി. (പസംസാവഹതോ തയിദം പസംസാവഹനം കിത്തിസദ്ദേന ഇധലോകേ സദ്ദാനം ചിത്തതോസനവിധേയ്യഭാവാപാദനേന ച ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.) **സുസംവിഹിതകമ്മന്തോ**തി യാഗുഭത്തപചനകാലാദീനി അനതിക്കമിത്വാ തസ്സ തസ്സ സാധുകം കരണേന സുട്ഠു സംവിഹിതകമ്മന്തോ. **പരലോകവിജയായാ**തി പരലോകസ്സ വിജിനനത്ഥായ അഭിഭവത്ഥായ. യോ ഹി സമ്പരായികം അനത്ഥം പരിവജ്ജനവസേന അഭിഭവതി, തതോ ഏവ തദത്ഥം സമ്പാദേതി, സോ പരലോകവിജയായ പടിപന്നോ നാമ ഹോതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനമേവ.

പഠമഇധലോകികസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപോസഥവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൨. ദുതിയപണ്ണാസകം

(൩) ൧. ഗോതമീവഗ്ഗോ

൧-൩. ഗോതമീസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൧-൪൩. ഛട്ഠസ്സ പഠമേ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ചൂളവഗ്ഗ ൩.൪൦൨) **ഗോതമീ**തി ഗോത്തം. നാമകരണദിവസേ പനസ്സാ ലദ്ധസക്കാരാ ബ്രാഹ്മണാ ലക്ഖണസമ്പത്തിം ദിസ്വാ ''സചേ അയം ധീതരം ലഭിസ്സതി, ചക്കവത്തിരഞ്ഞോ മഹേസീ ഭവിസ്സതി. സചേ പുത്തം ലഭിസ്സതി, ചക്കവത്തിരാജാ ഭവിസ്സതീതി ഉഭയഥാപി മഹതീയേവസ്സാ പജാ ഭവിസ്സതീ''തി ബ്യാകരിംസു. അഥസ്സാ ''മഹാപജാപതീ''തി നാമം അകംസു. തേനാഹ **''പുത്തപജായ ചേവ ധീതുപജായ ച മഹന്തത്താ ഏവംലദ്ധനാമാ''**തി.

> ''അത്തദണ്ഡാ ഭയം ജാതം, ജനം പസ്സഥ മേധഗം;
> സംവേഗം കിത്തയിസ്സാമി, യഥാ സംവിജിതം മയാ''തി. (സു॰ നി॰ ൯൪൧; മഹാനി॰ ൧൭൦) -

ആദിനാ **അത്തദണ്ഡസുത്തം കഥേസി**. തംതംപലോഭനകിരിയാ കായവാചാഹി പരക്കമന്തിയോ ഉക്കണ്ഠന്തൂതി സാസനം പേസേന്തി നാമാതി കത്വാ വുത്തം **''സാസനം പേസേത്വാ''**തി. **കുണാലദഹ**ന്തി കുണാലദഹതീരം. **അനഭിരതിം വിനോദേത്വാ**തി ഇത്ഥീനം ദോസദസ്സനമുഖേന കാമാനം വോകാരസംകിലേസവിഭാവനേന അനഭിരതിം വിനോദേത്വാ.

ആപാദികാതി സംവദ്ധകാ, തുമ്ഹാകം ഹത്ഥപാദേസു കിച്ചം അസാധേന്തേസു ഹത്ഥേ ച പാദേ ച വഡ്ഢേത്വാ പടിജഗ്ഗിതാതി അത്ഥോ. **പോസികാ**തി ദിവസസ്സ ദ്വേ തയോ വാരേ നഹാപേത്വാ ഭോജേത്വാ പായേത്വാ തുമ്ഹേ പോസേസി. **ഥഞ്ഞം പായേസീ**തി നന്ദകുമാരോ കിര ബോധിസത്തതോ കതിപാഹേനേവ ദഹരോ, തസ്മിം ജാതേ മഹാപജാപതീ അത്തനോ പുത്തം ധാതീനം ദത്വാ സയം ബോധിസത്തസ്സ ധാതികിച്ചം സാധയമാനാ അത്തനോ ഥഞ്ഞം പായേസി. തം സന്ധായ ഥേരോ ഏവമാഹ. **ദഹരോ**തി തരുണോ. **യുവാ**തി യോബ്ബഞ്ഞേ ഠിതോ. **മണ്ഡനകജാതികോ**തി അലങ്കാരസഭാവോ. തത്ഥ കോചി തരുണോപി യുവാ ന ഹോതി യഥാ അതിതരുണോ. കോചി യുവാപി മണ്ഡനകജാതികോ ന ഹോതി യഥാ ഉപസന്തസഭാവോ, ആലസിയബ്യസനാദീഹി വാ അഭിഭൂതോ. ഇധ പന ദഹരോ ചേവ യുവാ ച മണ്ഡനകജാതികോ ച അധിപ്പേതോ, തസ്മാ ഏവമാഹ. ഉപ്പലാദീനി മണ്ഡനകജാതികോ ച ലോകസമ്മതത്താ വുത്താനി.

മാതുഗാമസ്സ പബ്ബജിതത്താതി ഇദം പഞ്ചവസ്സസതതോ ഉദ്ധം അട്ഠത്വാ പഞ്ചസുയേവ വസ്സസതേസു സദ്ധമ്മട്ഠിതിയാ കാരണനിദസ്സനം. **പടിസമ്ഭിദാപഭേദപ്പത്തഖീണാസവവസേനേവ വുത്ത**ന്തി ഏത്ഥ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തഖീണാസവഗ്ഗഹണേന ഝാനാനിപി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തി. ന ഹി നിജ്ഝാനകാനം സബ്ബപ്പകാരസമ്പത്തി ഇജ്ഝതീതി വദന്തി. **സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവവസേന വസ്സസഹസ്സ**ന്തിആദിനാ ച യം വുത്തം, തം ഖന്ധകഭാണകാനം മതേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **വിനയട്ഠകഥായ**മ്പി (ചൂളവ॰ അട്ഠ॰ ൪൦൩) ഇമിനാവ നയേന വുത്തം.

ദീഘനികായട്ഠകഥായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൬൧) പന "പടിസമ്ഭിദാപ്പത്തേഹി വസ്സസഹസ്സം അട്ഠാസി, ഛളഭിഞ്ഞേഹി വസ്സസഹസ്സം, തേവിജ്ജേഹി വസ്സസഹസ്സം, സുക്ഖവിപസ്സകേഹി വസ്സസഹസ്സം, പാതിമോക്ഖേന വസ്സസഹസ്സം അട്ഠാസീ"തി വുത്തം. ഇധാപി **സാസനന്തരധാനകഥായം** (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൩൦) "ബുദ്ധാനഞ്ഹി പരിനിബ്ബാനതോ വസ്സസഹസ്സമേവ പടിസമ്ഭിദാ നിബ്ബത്തേതും സക്കോന്തി, തതോ പരം ഛ അഭിഞ്ഞാ, തതോ താപി നിബ്ബത്തേതും അസക്കോന്താ തിസ്സോ വിജ്ജാ നിബ്ബത്തേന്തി, ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ താപി നിബ്ബത്തേതും അസക്കോന്താ സുക്ഖവിപസ്സകാ ഹോന്തി. ഏതേനേവ ഉപായേന അനാഗാമിനോ, സകദാഗാമിനോ, സോതാപന്നാ"തി വുത്തം.

സംയുത്തനികായട്ഠകഥായം (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൧൫൬) പന "പഠമബോധിയഞ്ഹി ഭിക്ഖൂ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്താ അഹേസും. അഥ കാലേ ഗച്ഛന്തേ പടിസമ്ഭിദാ പാപുണിതും ന സക്ഖിംസു, ഛളഭിഞ്ഞാ അഹേസും. തതോ ഛ അഭിഞ്ഞാ പത്തും അസക്കോന്താ തിസ്സോ വിജ്ജാ പാപുണിംസു. ഇദാനി കാലേ ഗച്ഛന്തേ തിസ്സോ വിജ്ജാ പാപുണിതും അസക്കോന്താ ആസവക്ഖയമത്തം പാപുണിസ്സന്തി, തമ്പി അസക്കോന്താ അനാഗാമിഫലം, തമ്പി അസക്കോന്താ സകദാഗാമിഫലം, തമ്പി അസക്കോന്താ സോതാപത്തിഫലം, ഗച്ഛന്തേ കാലേ സോതാപത്തിഫലമ്പി പത്തും ന സക്ഖിസ്സന്തീ"തി വുത്തം. യസ്മാ ചേതം സബ്ബം അഞ്ഞമഞ്ഞപ്പടിവിരുദ്ധം, തസ്മാ തേസം തേസം ഭാണകാനം മതമേവ ആചരിയേന തത്ഥ തത്ഥ ദസ്സിതന്തി ഗഹേതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ഹി ആചരിയസ്സേവ പുബ്ബാപരവിരോധപ്പസങ്ഗോ സിയാതി.

താനിയേവാതി താനിയേവ പഞ്ചവസ്സസഹസ്സാനി. പരിയത്തിമൂലകം സാസനന്തി ആഹ **"ന ഹി പരിയത്തിയാ അസതി പടിവേധോ അത്ഥീ"**തിആദി. പരിയത്തിയാ ഹി അന്തരഹിതായ പടിപത്തിഅന്തരധായതി, പടിപത്തിയാ അന്തരഹിതായ അധിഗമോ അന്തരധായതി. കിംകാരണാ? അയഞ്ഹി പരിയത്തി പടിപത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതി, പടിപത്തി അധിഗമസ്സ. ഇതി പടിപത്തിതോപി പരിയത്തിയേവ പമാണം. ദുതിയതതിയേസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

ഗോതമീസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൫. ദീഘജാണുസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൪-൫൫. ചതുത്ഥേ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൨൬൫) **ഏകേന ഭോഗേ ഭുഞ്ജേയ്യാതി** ഏകേന കോട്ഠാസേന ഭോഗേ ഭുഞ്ജേയ്യ, വിനിഭുഞ്ജേയ്യ വാതി അത്ഥോ. **ദ്വീഹി കമ്മന്തി** ദ്വീഹി കോട്ഠാസേഹി കസിവണിജ്ജാദികമ്മം പയോജേയ്യ. **നിധാപേയ്യാതി** ചതുത്ഥകോട്ഠാസം നിധേത്വാ ഠപേയ്യ, നിദഹിത്വാ ഭൂമിഗതം കത്വാ ഠപേയ്യാതി അത്ഥോ. **ആപദാസു ഭവിസ്സതീതി** കുലാനഞ്ഹി ന സബ്ബകാലം ഏകസദിസം വത്തതി, കദാചി രാജഅഗ്ഗിചോരദുബ്ഭിക്ഖാദിവസേന ആപദാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ ഏവം ആപദാസു ഉപ്പന്നാസു ഭവിസ്സതീതി ഏകം കോട്ഠാസം നിധാപേയ്യാതി വുത്തം. ഇമേസു പന ചതൂസു കോട്ഠാസേസു കതരം കോട്ഠാസം ഗഹേത്വാ കുസലം കാതബ്ബന്തി? "ഭോഗേ ഭുഞ്ജേയ്യാ"തി വുത്തകോട്ഠാസം. തതോ ഗണ്ഹിത്വാ ഹി ഭിക്ഖൂനമ്പി കപണദ്ധികാനമ്പി ദാനം ദാതബ്ബം, പേസകാരനഹാപിതാദീനമ്പി വേതനം ദാതബ്ബം. സമണബ്രാഹ്മണകപണദ്ധികാദീനം ദാനവസേന ചേവ,

അധിവത്ഥദേവതാദീനം പേതബലിവസേന, ന്ഹാപിതാദീനം വേതനവസേന ച വിനിയോഗോപി ഉപയോഗോ എവ.

അപേന്തി ഗച്ഛന്തി, അപേന്താ വാ എതേഹീതി അപായാ, അപായാ എവ മുഖാനി ദ്വാരാനീതി **അപായമുഖാനി. വിനാസദ്വാരാനീ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. പഞ്ചമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

ദീഘജാണുസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. ഭയസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൬-൫൭. ഛട്ഠേ ഗബ്ഭവാസോ ഇധ ഉത്തരപദലോപേന ഗബ്ഭോ വുത്തോതി ആഹ **"ഗബ്ഭോതി ഗബ്ഭവാസോ"**തി. സത്തമട്ഠമാനി ഉത്താനത്ഥാനി.

ഭയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. പുഗ്ഗലസുത്താദിവണ്ണനാ

൫൯-൬൦. നവമേ **ദാനം ദദന്താന**ന്തി ദക്ഖിണേയ്യം ഉദ്ദിസ്സ ദാനം ദേന്താനം. ഉപധീ വിപച്ചന്തി എതേന, ഉപധീസു വാ വിപച്ചതി, ഉപധയോ വാ വിപാകാ എതസ്സാതി **ഉപധിവിപാകം. സങ്ഘേ ദിന്നം മഹപ്ഫല**ന്തി അരിയസങ്ഘേ ദിന്നം വിപ്ഫാരട്ഠാനം ഹോതി, വിപുലഫലന്തി അത്ഥോ. ദസമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

പുഗ്ഗലസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഗോതമീവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൭) ൨. ഭൂമിചാലവഗ്ഗോ

൧-൫. ഇച്ഛാസുത്താദിവണ്ണനാ

൬൧-൬൫. സത്തമസ്സ പഠമാദീനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി. പഞ്ചമേ (ദീ॰നി॰ടീ॰ ൨.൧൭൩) അഭിഭവതീതി അഭിഭു, പരികമ്മം, ഞാണം വാ. അഭിഭു ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം,** ഝാനം. അഭിഭവിതബ്ബം വാ ആരമ്മണസങ്ഖാതം ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം**. അഥ വാ ആരമ്മണാഭിഭവനതോ അഭിഭു ച തം ആയതനഞ്ച യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ മനായതനധമ്മായതനഭാവതോ ചാതിപി സസമ്പയുത്തജ്ഝാനം **അഭിഭായതനം**. തേനാഹ **"അഭിഭവനകാരണാനീ"**തിആദി. **താനി ഹീ**തി അഭിഭായതനസഞ്ഞിതാനി ഝാനാനി. "പുഗ്ഗലസ്സ ഞാണുത്തരിയതായാ"തി ഇദം ഉഭയത്ഥാപി യോജേതബ്ബം. കഥം? **പടിപക്ഖഭാവേന പച്ചനീകധമ്മേ അഭിഭവന്തി പുഗ്ഗലസ്സ ഞാണുത്തരിയതായ ആരമ്മണാനി അഭിഭവന്തി**. ഞാണബലേനേവ ഹി ആരമ്മണാഭിഭവനം വിയ പടിപക്ഖാഭിഭവോപീതി.

പരികമ്മവസേന അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ, ന അപ്പനാവസേന. ന ഹി പടിഭാഗനിമിത്താരമ്മണാ അപ്പനാ അജ്ഝത്തവിസയാ സമ്ഭവതി. **തം പന** അജ്ഝത്തപരികമ്മവസേന ലദ്ധം കസിണനിമിത്തം **അവിസുദ്ധമേവ ഹോതി,** ന ബഹിദ്ധാപരികമ്മവസേന ലദ്ധം വിയ വിസുദ്ധം.

പരിത്താനീതി യഥാലദ്ധാനി സുപ്പസരാവമത്താനി. തേനാഹ **"അവഡ്ഢിതാനീ"**തി. **പരിത്തവസേനേവാ**തി വണ്ണവസേന ആഭോഗേ വിജ്ജമാനേപി പരിത്തവസേനേവ **ഇദം അഭിഭായതനം വുത്തം**. പരിത്തതാ ഹേത്ഥ അഭിഭവനസ്സ കാരണം. വണ്ണാഭോഗേ സതിപി അസതിപി അഭിഭായതനഭാവനാ നാമ തിക്ഖപഞ്ഞസ്സേവ സമ്ഭവതി, ന ഇതരസ്സാതി ആഹ **"ഞാണുത്തരികോ പുഗ്ഗലോ"**തി. **അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതീ**തി ഏത്ഥ അഭിഭവനം സമാപജ്ജനഞ്ച ഉപചാരജ്ഝാനാധിഗമസമനന്തരമേവ അപ്പനാഝാനുപ്പാദനന്തി ആഹ **"സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം പാപേതീ"**തി. **സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനാ**തി ച അപ്പനാപരിവാസാഭാവസ്സ ലക്ഖണവചനമേതം. യോ "ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ"തി വുച്ചതി, തതോപി ഞാണുത്തരസ്സേവ അഭിഭായതനഭാവനാ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം നിമിത്തേ. **അപ്പനം പാപേതീ**തി ഭാവനം അപ്പനം നേതി.

ഏത്ഥ ച കേചി "ഉപ്പന്നേ ഉപചാരജ്ഝാനേ തം ആരബ്ഭ യേ ഹേട്ഠിമന്തേന ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ പവത്തന്തി, തേ ഉപചാരജ്ഝാനപക്ഖികാ ഏവ, തദനന്തരഞ്ച ഭവങ്ഗപരിവാസേന ഉപചാരാസേവനായ ച വിനാ അപ്പനാ ഹോതി, സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവ അപ്പനം പാപേതീ"തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം. ന ഹി പാരിവാസികകമ്മേന അപ്പനാവാരോ ഇച്ഛിതോ, നാപി മഹഗ്ഗതപ്പമാണജ്ഝാനേസു വിയ ഉപചാരജ്ഝാനേ ഏകന്തതോ പച്ചവേക്ഖണാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, തസ്മാ ഉപചാരജ്ഝാനാധിഗമതോ പരം കതിപയഭവങ്ഗചിത്താവസാനേ അപ്പനം പാപുണന്തോ "സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം പാപേതീ"തി വുത്തോ. "സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനാ"തി ച അധിപ്പായികമിദം വചനം, ന നീതത്ഥം. അധിപ്പായോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ന അന്തോസമാപത്തിയം തദാ തഥാരൂപസ്സ ആഭോഗസ്സ അസമ്ഭവതോ, സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ ആഭോഗോ പുബ്ബഭാഗഭാവനായ വസേന ഝാനക്ഖണേ

പവത്തം അഭിഭവനാകാരം ഗഹേത്വാ പവത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** (ധം സം അട്ഠം ൨൦൪) പന "ഇമിനാ പനസ്സ പുബ്ബഭോഗോ കഥിതോ"തി വുത്തം. അന്തോസമാപത്തിയം തഥാ ആഭോഗാഭാവേ കസ്മാ "ഝാനസഞ്ഞായപീ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"അഭിഭവന...പേ... അത്ഥീ"**തി.

വഡ്ഢിതപ്പമാണാനീതി വിപുലപ്പമാണാനീതി അത്ഥോ, ന ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുലാദിവസേന വഡ്ഢിം പാപിതാനീതി തഥാവഡ്ഢനസ്സേവേത്ഥ അസമ്ഭവതോ. തേനാഹ **"മഹന്താനീ"**തി. **ഭത്തവഡ്ഢിതക**ന്തി ഭുഞ്ജനഭാജനേ വഡ്ഢിത്വാ ദിന്നം ഭത്തം, ഏകാസനേ പുരിസേന ഭുഞ്ജിതബ്ബഭത്തതോ ഉപഡ്ഢഭത്തന്തി അത്ഥോ.

രൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാ, സാ അസ്സ അത്ഥീതി രൂപസഞ്ഞീ, ന രൂപസഞ്ഞീ **അരൂപസഞ്ഞീ**. സഞ്ഞാസീസേന ഝാനം വദതി. രൂപസഞ്ഞായ അനുപ്പാദനമേവേത്ഥ **അലാഭിതാ. ബഹിദ്ധാവ ഉപ്പന്ന**ന്തി ബഹിദ്ധാവത്ഥുസ്മിംയേവ ഉപ്പന്നം. **അഭിധമ്മേ** (ധം സം ൨൦൪-൨൦൫) പന "അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി, അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി ഏവം ചതുന്നം അഭിഭായതനാനം ആഗതത്താ **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** "കസ്മാ പന യഥാ സുത്തന്തേ അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനീതിആദി വുത്തം, ഏവം അവത്വാ ഇധ ചതൂസുപി അഭിഭായതനേസു അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതാവ വുത്താ"തി ചോദനം കത്വാ "അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ"തി കാരണം വത്വാ "തത്ഥ വാ ഇധ വാ ബഹിദ്ധാ രൂപാനേവ അഭിഭവിതബ്ബാനി, തസ്മാ താനി നിയമതോവ വത്തബ്ബാനീതി തത്രാപി ഇധാപി വുത്താനി, 'അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ'തി ഇദം പന സത്ഥു ദേസനാവിലാസമത്തമേവാ"തി വുത്തം.

ഏത്ഥ ച വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി സഹിതാനി ച സബ്ബാനി "പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി വുത്താനി, തഥാ "അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി. അത്ഥി ഹി സോ പരിയായോ "പരിത്താനി അഭിഭുയ്യ, താനി ചേ കദാചി വണ്ണവസേന ആഭുജിതാനി ഹോന്തി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി അഭിഭുയ്യാ"തി. പരിയായകഥാ ഹി സുത്തന്തദേസനാതി. അഭിധമ്മേ പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി വിസും വുത്താനി, തഥാ സഹിതാനി. അത്ഥി ഹി ഉഭയത്ഥ അഭിഭവനവിസേസോതി, തഥാ ഇധ പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാനമ്പി അഭിഭവനപരിയായോ അത്ഥീതി "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ"തിആദിനാ പഠമദുതിയഅഭിഭായതനേസു പഠമവിമോക്ഖോ, തതിയചതുത്ഥഅഭിഭായതനേസു ദുതിയവിമോക്ഖോ, വണ്ണാഭിഭായതനേസു തതിയവിമോക്ഖോ ച അഭിഭവനപ്പവത്തിതോ സങ്ഗഹിതോ. **അഭിധമ്മേ** (ധം സം ൨൦൪-൨൦൫, ൨൪൭-൨൪൮) പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാഭിഭായതനാനി അസങ്കരതോ ദസ്സേതും വിമോക്ഖേ വജ്ജേത്വാ അഭിഭായതനാനി കഥിതാനി. സബ്ബാനി ച വിമോക്ഖകിച്ചാനി ഝാനാനി വിമോക്ഖദേസനായം വുത്താനി. തദേതം "അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ"തി ആഗതസ്സ അഭിഭായതനദ്വയസ്സ അഭിധമ്മേ അഭിഭായതനേസു അവചനതോ "രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ"തിആദീനഞ്ച സബ്ബവിമോക്ഖകിച്ചസാധാരണവചനഭാവതോ വവത്ഥാനം കതന്തി വിഞ്ഞായതി. "അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ"തി ഇദം അഭിധമ്മേ കത്ഥചിപി "അജ്ഝത്തം രൂപാനി പസ്സതീ"തി അവത്വാ സബ്ബത്ഥ യം വുത്തം "ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ"തി, തസ്സ കാരണവചനം. തേന യം അഞ്ഞഹേതുകം, തം തേന ഹേതുനാ വുത്തം. യം പന ദേസനാവിലാസഹേതുകം അജ്ഝത്തം

അരൂപസഞ്ഞിതായ ഏവ അഭിധമ്മേ വചനം, ന തസ്സ അഞ്ഞം കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി.

അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതാ ച തേസം ബഹിദ്ധാരൂപാനം വിയ അവിഭൂതത്താ ദേസനാവിലാസോ ച യഥാവുത്തവവത്ഥാനവസേന വേദിതബ്ബോ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വിജ്ജമാനപരിയായകഥാഭാവതോ. "സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി ഏതേനേവ സിദ്ധത്താ ന നീലാദിഅഭിഭായതനാനി വത്തബ്ബാനീതി ചേ? തം ന. നീലാദീസു കതാധികാരാനം നീലാദിഭാവസ്സേവ അഭിഭവനകാരണത്താ. ന ഹി തേസം പരിസുദ്ധാപരിസുദ്ധവണ്ണാനം പരിത്തതാ വാ അപ്പമാണതാ വാ അഭിഭവനകാരണം, അഥ ഖോ നീലാദിഭാവോ ഏവാതി. ഏതേസു ച പരിത്താദികസിണരൂപേസു യം യം ചരിതസ്സ ഇമാനി അഭിഭായതനാനി ഇജ്ഝന്തി, തം ദസ്സേതും **"ഇമേസു പനാ"**തിആദി വുത്തം. **സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേനാ**തി നീലവണ്ണനീലനിദസ്സനനീലനിഭാസാനം സാധാരണവസേന. **വണ്ണവസേനാ**തി സഭാവവണ്ണവസേന. **നിദസ്സനവസേനാ**തി പസ്സിതബ്ബതാവസേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണവീഥിയാ ഗഹേതബ്ബതാവസേന. **ഓഭാസവസേനാ**തി സപ്പഭാസതായ അവഭാസനവസേന.

ഇച്ഛാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. വിമോക്ഖസുത്തവണ്ണനാ

൬൬. ഛട്ഠേ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൨൯) **കേനട്ഠേനാ**തി കേന സഭാവേന. സഭാവോ ഹി ഞാണേന യാഥാവതോ അരണീയതോ ഞാതബ്ബതോ "അത്ഥോ"തി വുച്ചതി, സോ ഏവ ഥ-കാരസ്സ ട്ഠ-കാരം കത്വാ "അട്ഠോ"തി വുത്തോ. **അധിമുച്ചനട്ഠേനാ**തി അധികം സവിസേസം മുച്ചനട്ഠേന. ഏതേന സതിപി സബ്ബസ്സപി രൂപാവചരജ്ഝാനസ്സ വിക്ഖമ്ഭനവസേന പടിപക്ഖതോ വിമുത്തഭാവേ യേന ഭാവനാവിസേസേന തം ഝാനം സാതിസയം പടിപക്ഖതോ വിമുച്ചിത്വാ പവത്തതി, സോ ഭാവനാവിസേസോ ദീപിതോ. ഭവതി ഹി സമാനജാതിയുത്തോപി ഭാവനാവിസേസേന പവത്തിആകാരവിസേസോ. യഥാ തം സദ്ധാവിമുത്തതോ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ, തഥാ പച്ചനീകധമ്മേഹി സുട്ഠു വിമുത്തതായ ഏവ അനിഗ്ഗഹിതഭാവേന നിരാസങ്കതായ അഭിരതിവസേന സുട്ഠു അധിമുച്ചനട്ഠേനപി **വിമോക്ഖോ**. തേനാഹ **"ആരമ്മണേ ചാ"**തിആദി. **അയം പനത്ഥോ**തി അയം അധിമുച്ചനട്ഠോ **പച്ഛിമേ വിമോക്ഖേ** നിരോധേ **നത്ഥി**. കേവലോ വിമുത്തട്ഠോ ഏവ തത്ഥ ലബ്ഭതി, തം സയമേവ പരതോ വക്ഖതി.

രൂപീതി യേനായം സസന്തതിപരിയാപന്നേന രൂപേന സമന്നാഗതോ, തം യസ്സ ഝാനസ്സ ഹേതുഭാവേന വിസിട്ഠരൂപം ഹോതി, യേന വിസിട്ഠേന രൂപേന "രൂപീ"തി വുച്ചേയ്യ രൂപീസദ്ദസ്സ അതിസയത്ഥദീപനതോ, തദേവ സസന്തതിപരിയാപന്നരൂപസ്സ വസേന പടിലദ്ധജ്ഝാനം ഇധ പരമത്ഥതോ രൂപിഭാവസാധകന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"അജ്ഝത്ത"**ന്തിആദി. **രൂപജ്ഝാനം രൂപം** ഉത്തരപദലോപേന. **രൂപാനീ**തി പനേത്ഥ പുരിമപദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന വുത്തം **"നീലകസിണാദീനി രൂപാനീ"**തി. രൂപേ കസിണരൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാ , സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി രൂപസഞ്ഞീ, സഞ്ഞാസീസേന ഝാനം വദതി. തപ്പടിപക്ഖേന **അരൂപസഞ്ഞീ**. തേനാഹ **"അജ്ഝത്തം ന രൂപസഞ്ഞീ"**തിആദി.

അന്തോ അപ്പനായം "സുഭ"ന്തി ആഭോഗോ നത്ഥീതി ഇമിനാ പുബ്ബാഭോഗവസേന തഥാ അധിമുത്തി സിയാതി ദസ്സേതി. ഏവഞ്ഹേത്ഥ തഥാവത്തബ്ബതാപത്തിചോദനാ അനവട്ഠാനാ ഹോതി. യസ്മാ സുവിസുദ്ധേസു നീലാദീസു വണ്ണകസിണേസു തത്ഥ

കതാധികാരാനം അഭിരതിവസേന സുട്ഠു അധിമുച്ചനട്ഠോ സമ്ഭവതി, തസ്മാ അട്ഠകഥായം തഥാ തതിയോ വിമോക്ഖോ സംവണ്ണിതോ. യസ്മാ പന മേത്താദിവസേന പവത്തമാനാ ഭാവനാ സത്തേ അപ്പടികൂലതോ ദഹന്തി, തേ സുഭതോ അധിമുച്ചിത്വാ പവത്തതി, തസ്മാ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൨-൨൧൩) ബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാ ''സുഭവിമോക്ഖോ''തി വുത്താ. തയിദം ഉഭയമ്പി തേന തേന പരിയായേന വുത്തത്താ ന വിരുജ്ഝതീതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബസോതി അനവസേസതോ. ന ഹി ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം ഏകദേസോപി തത്ഥ അവസിസ്സതി. **വിസ്സട്ഠത്താ**തി യഥാപരിച്ഛിന്നകാലേ നിരോധിതത്താ. **ഉത്തമോ വിമോക്ഖോ നാമ** അരിയേഹേവ സമാപജ്ജിതബ്ബതോ അരിയഫലപരിയോസാനത്താ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിബ്ബാനപ്പത്തിഭാവതോ ച.

വിമോക്ഖസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അനരിയവോഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൬൭. സത്തമേ അനരിയാനം ലാമകാനം വോഹാരോ **അനരിയവോഹാരോ. ദിട്ഠവാദിതാ**തി ദിട്ഠം മയാതി ഏവം വാദിതാ. ഏവം സേസേസുപി. ഏത്ഥ ച തംതംസമുട്ഠാപകചേതനാവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **''യാഹി ചേതനാഹീ''**തിആദി.

അനരിയവോഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പരിസാസുത്തവണ്ണനാ

൬൯. നവമേ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൭൨) സമാഗന്തബ്ബതോ, സമാഗച്ഛതീതി വാ സമാഗമോ, പരിസാ. ബിമ്ബിസാരപ്പമുഖോ സമാഗമോ **ബിമ്ബിസാരസമാഗമോ**. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ബിമ്ബിസാര...പേ॰... സമാഗമസദിസം ഖത്തിയപരിസന്തി യോജനാ. **അഞ്ഞേസു ചക്കവാളേസുപി ലബ്ഭതേവ** സത്ഥു ഖത്തിയപരിസാദിഉപസങ്കമനം. ആദിതോ തേഹി സദ്ധിം സത്ഥു ഭാസനം **ആലാപോ,** കഥനപ്പടികഥനം **സല്ലാപോ**. ധമ്മൂപസംഹിതാ പുച്ഛാപടിപുച്ഛാ **ധമ്മസാകച്ഛാ. സണ്ഠാനം പടിച്ച കഥിതം** സണ്ഠാനപരിയായത്താ വണ്ണ-സദ്ദസ്സ ''മഹന്തം ഹത്ഥിരാജവണ്ണം അഭിനിമ്മിനിത്വാ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൮) വിയ. **തേസ**ന്തി പദം ഉഭയപദാപേക്ഖം ''തേസമ്പി ലക്ഖണസണ്ഠാനം വിയ സത്ഥു സരീരസണ്ഠാനം തേസം കേവലം പഞ്ഞായതി ഏവാ''തി. നാപി ആമുത്തമണികുണ്ഡലോ ഭഗവാ ഹോതീതി യോജനാ. **ഛിന്നസ്സരാ**തി ദ്വിധാ ഭിന്നസ്സരാ. **ഗഗ്ഗരസ്സരാ**തി ജജ്ജരിതസ്സരാ. **ഭാസന്തര**ന്തി തേസം സത്താനം ഭാസാതോ അഞ്ഞം ഭാസം. **വീമംസാ**തി ചിന്തനാ. **കിമത്ഥം...പേ॰... ദേസേതീ**തി ഇദം നനു അത്താനം ജാനാപേത്വാ ധമ്മേ കഥിതേ തേസം സാതിസയോ പസാദോ ഹോതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്തം? യേസം അത്താനം അജാനാപേത്വാവ ധമ്മേ കഥിതേ പസാദോ ഹോതി, ന ജാനാപേത്വാ, താദിസേ സന്ധായ സത്ഥാ തഥാ കരോതി. തത്ഥ പയോജനമാഹ **''വാസനത്ഥായാ''**തി. **ഏവം സുതോപീ**തി ഏവം അവിഞ്ഞാതദേസകോ അവിഞ്ഞാതാഗമനോപി സുതോ ധമ്മോ അത്തനോ ധമ്മസുധമ്മതായേവ **അനാഗതേ പച്ചയോ ഹോതി** സുണന്തസ്സ.

പരിസാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ഭൂമിചാലസുത്തവണ്ണനാ

൭൦. ദസമേ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൬൭; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൬.൮൨൨) **ഉദേനയക്ഖസ്സ ചേതിയട്ഠാനേ**തി ഉദേനസ്സ നാമ യക്ഖസ്സ ആയതനഭാവേന ഇട്ഠകാഹി കതേ മഹാജനസ്സ ചിത്തീകതട്ഠാനേ. **കതവിഹാരോ**തി ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ കതവിഹാരോ. **വുച്ചതീ**തി പുരിമവോഹാരേന "ഉദേനം ചേതിയ"ന്തി വുച്ചതി. **ഗോതമകാദീസുപീ**തി "ഗോതമകം ചേതിയ"ന്തിആദീസുപി. **ഏസേവ നയോ**തി ചേതിയട്ഠാനേ കതവിഹാരഭാവം അതിദിസതി. തഥാ ഹി **സത്തമ്ബ**ന്തി കികിസ്സ രഞ്ഞോ ധീതരോ സത്ത കുമാരിയോ സംവേഗജാതാ ഗേഹതോ നിക്ഖമിത്വാ തത്ഥ പധാനം പദഹിംസു, തം ഠാനം **"സത്തമ്ബം ചേതിയ"**ന്തി വദന്തി. **ബഹുപുത്തക**ന്തി ച ബഹുപാരോഹോ ഏകോ നിഗ്രോധരുക്ഖോ, തസ്മിം അധിവത്ഥം ദേവതം ബഹൂ മനുസ്സാ പുത്തേ പത്ഥേന്തി, തദുപാദായ തം ഠാനം **"ബഹുപുത്തകം ചേതിയ"**ന്തി പഞ്ഞായിത്ഥ. **സാരന്ദദസ്സ** നാമ യക്ഖസ്സ വസിതട്ഠാനം, **ചാപാലസ്സ** നാമ യക്ഖസ്സ വസിതട്ഠാനം, ഇതി സബ്ബാനേവേതാനി ബുദ്ധുപ്പാദതോ പുബ്ബദേവതാ പരിഗ്ഗഹേത്വാ ചേതിയവോഹാരേന വോഹരിതാനി, ഭഗവതോ വിഹാരേ കതേപി തഥേവ സഞ്ജാനന്തി. **രമണീയാ**തി ഏത്ഥ വേസാലിയാ താവ ഭൂമിഭാഗസമ്പത്തിയാ സുലഭപിണ്ഡതായ രമണീയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. വിഹാരാനം പന നഗരതോ നാതിദൂരതായ നച്ചാസന്നതായ ഗമനാഗമനസമ്പത്തിയാ അനാകിണ്ണവിഹാരട്ഠാനതായ ഛായുദകസമ്പത്തിയാ പവിവേകപതിരൂപതായ ച രമണീയതാ ദട്ഠബ്ബാ.

വഡ്ഢിതാതി ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന പരിബ്രൂഹിതാ. **പുനപ്പുനം കതാ**തി ഭാവനായ ബഹുലീകരണേന അപരാപരം പവത്തിതാ. **യുത്തയാനം വിയ കതാ**തി യഥാ യുത്തമാജഞ്ഞയാനം ഛേകേന സാരഥിനാ അധിട്ഠിതം യഥാരുചി പവത്തതി, ഏവം യഥാരുചി പവത്തിരഹതം ഗമിതാ. **പതിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി അധിട്ഠാനട്ഠേന. **വത്ഥു വിയ കതാ**തി സബ്ബസോ ഉപക്കിലേസവിസോധനേന ഇദ്ധിവിസയതായ പതിട്ഠാനഭാവതോ സുവിസോധിതപരിസ്സയവത്ഥു വിയ കതാ. **അധിട്ഠിതാ**തി പടിപക്ഖദൂരീഭാവതോ സുഭാവിതഭാവേന തംതംഅധിട്ഠാനയോഗ്യതായ ഠപിതാ. **സമന്തതോ ചിതാ**തി സബ്ബഭാഗേന ഭാവനുപചയം ഗമിതാ. തേനാഹ **"സുവഡ്ഢിതാ"**തി. **സുട്ഠു സമാരദ്ധാ**തി ഇദ്ധിഭാവനായ സിഖാപ്പത്തിയാ സമ്മദേവ സംസേവിതാ.

അനിയമേനാതി "യസ്സ കസ്സചീ"തി അനിയമവചനേന. **നിയമേത്വാ**തി "തഥാഗതസ്സാ"തി സരൂപദസ്സനേന നിയമേത്വാ. **ആയുപ്പമാണ**ന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪൦; ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൨.൪൦) പരമായുപ്പമാണം വദതി. കിം പനേത്ഥ പരമായു നാമ, കഥം വാ തം പരിച്ഛിന്നപ്പമാണന്തി? വുച്ചതേ - യോ തേസം തേസം സത്താനം തസ്മിം തസ്മിം ഭവവിസേസേ പുരിമസിദ്ധഭവപത്ഥനൂപനിസ്സയവസേന സരീരാവയവവണ്ണസണ്ഠാനപ്പമാണാദിവിസേസാ വിയ തംതംഗതിനികായാദീസു യേഭുയ്യേന നിയതപരിച്ഛേദോ ഗബ്ഭസേയ്യകകാമാവചരദേവരൂപാവചരസത്താനം സുക്കസോണിതഉതുഭോജനാദിഉതുആദിപച്ചുപ്പന്നപച്ചയൂപത്ഥമ്ഭിതോ വിപാകപ്പബന്ധസ്സ ഠിതികാലനിയമോ. സോ യഥാസകം ഖണമത്താവട്ഠായീനമ്പി അത്തനോ സഹജാതാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം ഠപനാകാരവുത്തിതായ പവത്തനകാനി രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയാനി യസ്മാ ന കേവലം തേസം ഖണഠിതിയാ ഏവ കാരണഭാവേന അനുപാലകാനി, അഥ ഖോ യാവ ഭവങ്ഗുപച്ഛേദാ അനുപബന്ധസ്സ അവിച്ഛേദഹേതുഭാവേനപി, തസ്മാ ആയുഹേതുകത്താ കാരണൂപചാരേന ആയു, ഉക്കംസപരിച്ഛേദവസേന പരമായൂതി ച വുച്ചതി. തം പന ദേവാനം നേരയികാനം ഉത്തരകുരുകാനഞ്ച നിയതപരിച്ഛേദം. ഉത്തരകുരുകാനം പന ഏകന്തനിയതപരിച്ഛേദമേവ, അവസിട്ഠമനുസ്സപേതതിരച്ഛാനാനം പന ചിരട്ഠിതിസംവത്തനികകമ്മബഹുലേ

കാലേ തംകമ്മസഹിതസന്താനജനിതസുക്കസോണിതപച്ചയാനം തംമൂലകാനഞ്ച ചന്ദസൂരിയസമവിസമപരിവത്തനാദിജനിതഉതുആഹാരാദിസമവിസമപച്ചയാനഞ്ച വസേന ചിരാചിരകാലതോ അനിയതപരിച്ഛേദം, തസ്സ ച യഥാ പുരിമസിദ്ധഭവപത്ഥനാവസേന തംതംഗതിനികായാദീസു വണ്ണസണ്ഠാനാദിവിസേസനിയമോ സിദ്ധോ ദസ്സനാനുസ്സവാദീഹി, തഥാ ആദിതോ ഗഹണസിദ്ധിയാ. ഏവം താസു താസു ഉപപത്തീസു നിബ്ബത്തസത്താനം യേഭുയ്യേന സമപ്പമാണട്ഠിതികാലം ദസ്സനാനുസ്സവേഹി ലഭിത്വാ തംപരമതം അജ്ഝോസായ പവത്തിതഭവപത്ഥനാവസേന ആദിതോ പരിച്ഛേദനിയമോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ പന കമ്മം താസു താസു ഉപപത്തീസു യഥാ തംതംഉപപത്തിനിയതവണ്ണാദിനിബ്ബത്തനേ സമത്ഥം, ഏവം നിയതായുപരിച്ഛേദാസു ഉപപത്തീസു പരിച്ഛേദാതിക്കമേന വിപാകനിബ്ബത്തനേ സമത്ഥം ന ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"തസ്മിം തസ്മിം കാലേ യം മനുസ്സാനം ആയുപ്പമാണം, തം പരിപുണ്ണം കരോന്തോ തിട്ഠേയ്യാ"**തി.

മഹാസീവത്ഥേരോ പന "മഹാബോധിസത്താനം ചരിമഭവേ പടിസന്ധിദായിനോ കമ്മസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യായുകതാസംവത്തനസമത്ഥതം ഹദയേ ഠപേത്വാ ബുദ്ധാനഞ്ച ആയുസങ്ഖാരസ്സ പരിസ്സയവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതാ പാളിയം ആഗതാ ഏവാതി ഇമം ഭദ്ദകപ്പമേവ തിട്ഠേയ്യാ"തി അവോച. **ഖണ്ഡിച്ചാദീഹി അഭിഭുയ്യതീ**തി ഏതേന യഥാ ഇദ്ധിബലേന ജരായ ന പടിഘാതോ, ഏവം തേന മരണസ്സപി ന പടിഘാതോതി അത്ഥതോ ആപന്നമേവാതി. "കഃ സരോ ഖിത്തോ, കഃ ച നിപതിതോ"തി അഞ്ഞഥാ വുട്ഠിതേനപി ഥേരവാദേന അട്ഠകഥാവചനമേവ സമത്ഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"യോ പന വുച്ചതി...പേ... നിയാമിത"**ന്തി.

ഓളാരികേ നിമിത്തേതി ഥൂലേ സഞ്ഞുപ്പാദനേ. ഥൂലസഞ്ഞുപ്പാദനഞ്ഹേതം "തിട്ഠതു ഭഗവാ കപ്പ"ന്തി സകലം കപ്പം അവട്ഠാനയാചനായ, യദിദം "യസ്സ കസ്സചി, ആനന്ദ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ"തിആദിനാ അഞ്ഞാപദേസേന അത്തനോ ചതുരിദ്ധിപാദഭാവനാനുഭാവേന കപ്പം അവട്ഠാനസമത്ഥതാവിഭാവനം. **ഓഭാസേ**തി പാകടവചനേ. പാകടവചനഞ്ഹേതം, യദിദം പരിയായം മുഞ്ചിത്വാ ഉജുകമേവ അത്തനോ അധിപ്പായവിഭാവനം. **പരിയുട്ഠിതചിത്തോ**തി യഥാ കിഞ്ചി അത്ഥാനത്ഥം സല്ലക്ഖേതും ന സക്കാ, ഏവം അഭിഭൂതചിത്തോ. സോ പന അഭിഭവോ മഹതാ ഉദകോഘേന അപ്പകസ്സ ഉദകസ്സ അജ്ഝോത്ഥരണം വിയ അഹോസീതി വുത്തം **"അജ്ഝോത്ഥടചിത്തോ"**തി. **അഞ്ഞോ**തി ഥേരതോ, അരിയേഹി വാ അഞ്ഞോപി യോ കോചി പുഥുജ്ജനോ. പുഥുജ്ജനഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ യഥാ സബ്ബേന സബ്ബം അപ്പഹീനവിപല്ലാസോ മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തോ കിഞ്ചി അത്ഥാനത്ഥം സല്ലക്ഖേതും ന സക്കോതി, ഏവം ഥേരോ ഭഗവതാ കതനിമിത്തോഭാസം സബ്ബസോ ന സല്ലക്ഖേസീതി ദസ്സനത്ഥം. തേനാഹ **"മാരോ ഹീ"**തിആദി.

ചത്താരോ വിപല്ലാസാതി അസുഭേ "സുഭ"ന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസോ, ദുക്ഖേ "സുഖ"ന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസോതി ഇമേ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ. **തേനാ**തി യദിപി ഇതരേ അട്ഠ വിപല്ലാസാ പഹീനാ, തഥാപി യഥാവുത്താനം ചതുന്നം വിപല്ലാസാനം അപ്പഹീനഭാവേന. **അസ്സാ**തി ഥേരസ്സ. **മദ്ദതീ**തി ഫുസനമത്തേന മദ്ദന്തോ വിയ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ തേന മദ്ദിതേ സത്താനം മരണമേവ സിയാ. **കിം സക്ഖിസ്സതി,** ന സക്ഖിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. കസ്മാ ന സക്ഖിസ്സതി, നനു ഏസ അഗ്ഗസാവകസ്സ കുച്ഛിം പവിട്ഠോതി? സച്ചം പവിട്ഠോ, തഞ്ച ഖോ അത്തനോ ആനുഭാവദസ്സനത്ഥം, ന വിബാധനാധിപ്പായേന. വിബാധനാധിപ്പായേന പന ഇധ "കിം സക്ഖിസ്സതീ"തി

വുത്തം ഹദയമദ്ദനസ്സ അധികതത്താ. **നിമിത്തോഭാസന്തി** ഏത്ഥ "തിട്ഠതു ഭഗവാ കപ്പ"ന്തി സകലകപ്പം അവട്ഠാനയാചനായ "യസ്സ കസ്സചി, ആനന്ദ, ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ"തിആദിനാ അഞ്ഞാപദേസേന അത്തനോ ചതുരിദ്ധിപാദഭാവനാനുഭാവേന കപ്പം അവട്ഠാനസമത്ഥതാവസേന സഞ്ഞുപ്പാദനം നിമിത്തം. തഥാ പന പരിയായം മുഞ്ചിത്വാ ഉജുകമേവ അത്തനോ അധിപ്പായവിഭാവനം ഓഭാസോ. **ജാനന്തോയേവാ**തി മാരേന പരിയുട്ഠിതഭാവം ജാനന്തോയേവ. അത്തനോ അപരാധഹേതുതോ സത്താനം സോകോ തനുകോ ഹോതി, ന ബലവാതി ആഹ **"ദോസാരോപനേന സോകതനുകരണത്ഥ"**ന്തി. കിം പന ഥേരോ മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തകാലേ പവത്തിം പച്ഛാ ജാനാതീതി? ന ജാനാതി സഭാവേന, ബുദ്ധാനുഭാവേന പന ജാനാതി.

ഗച്ഛ ത്വം, ആനന്ദാതി യസ്മാ ദിവാവിഹാരത്ഥായ ഇധാഗതോ, തസ്മാ, ആനന്ദ, ഗച്ഛ ത്വം യഥാരുചിതട്ഠാനം ദിവാവിഹാരായ. തേനാഹ **"യസ്സദാനി കാലം മഞ്ഞസീ"**തി. **അനത്ഥേ നിയോജേന്തോ** ഗുണമാരണേന **മാരേതി,** വിരാഗവിബന്ധനേന വാ ജാതിനിമിത്തതായ തത്ഥ തത്ഥ ജാതം മാരേന്തോ വിയ ഹോതീതി **"മാരേതീതി മാരോ"**തി വുത്തം. അതി വിയ പാപതായ **പാപിമാ**. കണ്ഹധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ **കണ്ഹോ**. വിരാഗാദിഗുണാനം അന്തകരണതോ **അന്തകോ**. സത്താനം അനത്ഥാവഹം പടിപത്തിം ന മുഞ്ചതീതി **നമുചി**. അത്തനോ മാരപാസേന പമത്തേ ബന്ധതി, പമത്താ വാ ബന്ധൂ ഏതസ്സാതി **പമത്തബന്ധു**. സത്തമസത്താഹതോ പരം സത്ത അഹാനി സന്ധായാഹ **"അട്ഠമേ സത്താഹേ"**തി ന പന പല്ലങ്കസത്താഹാദി വിയ നിയതകിച്ചസ്സ അട്ഠമസത്താഹസ്സ നാമ ലബ്ഭനതോ. സത്തമസത്താഹസ്സ ഹി പരതോ അജപാലനിഗ്രോധമൂലേ മഹാബ്രഹ്മുനോ സക്കസ്സ ച ദേവരഞ്ഞോ പടിഞ്ഞാതധമ്മദേസനം ഭഗവന്തം ഞത്വാ "ഇദാനി സത്തേ ധമ്മദേസനായ മമ വിസയം സമതിക്കമാപേസ്സതീ"തി സഞ്ജാതദോമനസ്സോ ഹുത്വാ ഠിതോ ചിന്തേസി - "ഹന്ദ ദാനാഹം നം ഉപായേന പരിനിബ്ബാപേസ്സാമി, ഏവമസ്സ മനോരഥോ അഞ്ഞഥത്തം ഗമിസ്സതി, മമ ച മനോരഥോ ഇജ്ഝിസ്സതീ"തി. ഏവം പന ചിന്തേത്വാ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഏകമന്തം ഠിതോ "പരിനിബ്ബാതു ദാനി, ഭന്തേ, ഭഗവാ"തിആദിനാ പരിനിബ്ബാനം യാചി. തം സന്ധായ വുത്തം **"അട്ഠമേ സത്താഹേ"**തിആദി. തത്ഥ **അജ്ജാ**തി ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനദിവസം സന്ധായാഹ. **ഭഗവാ ചസ്സ** അതിബന്ധനാധിപ്പായം ജാനന്തോപി തം അനാവികത്വാ പരിനിബ്ബാനസ്സ അകാലഭാവമേവ പകാസേന്തോ യാചനം **പടിക്ഖിപി**. തേനാഹ **"ന താവാഹ"**ന്തിആദി.

മഗ്ഗവസേന ബ്യത്താതി സച്ചസമ്പടിവേധവേയ്യത്തിയേന ബ്യത്താ. **തഥേവ വിനീതാ**തി മഗ്ഗവസേനേവ കിലേസാനം സമുച്ഛേദവിനയേന വിനീതാ. **തഥാ വിസാരദാ**തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമേനേവ സത്ഥുസാസനേ വേസാരജ്ജപ്പത്തിയാ വിസാരദാ, സാരജ്ജകരാനം ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിപാപധമ്മാനം വിഗമേന വിസാരദഭാവം പത്താതി അത്ഥോ. യസ്സ സുതസ്സ വസേന വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരണം സമ്ഭവതി, തം ഇധ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന സുതന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"തേപിടകവസേനാ"**തി. തിണ്ണം പിടകാനം സമൂഹോ **തേപിടകം** , തീണി വാ പിടകാനി തിപിടകം, തിപിടകമേവ **തേപിടകം,** തസ്സ വസേന. **തമേവാ**തി യം തം തേപിടകം സോതബ്ബഭാവേന "സുത"ന്തി വുത്തം, തമേവ. **ധമ്മ**ന്തി പരിയത്തിധമ്മം. **ധാരേന്തീ**തി സുവണ്ണഭാജനേ പക്ഖിത്തസീഹവസം വിയ അവിനസ്സന്തം കത്വാ സുപ്പഗുണസുപ്പവത്തിഭാവേന ധാരേന്തി ഹദയേ ഠപേന്തി. ഇതി പരിയത്തിധമ്മവസേന ബഹുസ്സുതധമ്മധരഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടിവേധധമ്മവസേനപി തം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **അരിയധമ്മസ്സാ**തി മഗ്ഗഫലധമ്മസ്സ, നവവിധസ്സപി വാ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ. **അനുധമ്മഭൂത**ന്തി

അധിഗമായ അനുരൂപധമ്മഭൂതം. **അനുച്ഛവികപ്പടിപദ**ന്തി ച തമേവ വിപസ്സനാധമ്മമാഹ, ഛബ്ബിധാ വിസുദ്ധിയോ വാ. **അനുധമ്മ**ന്തി തസ്സാ യഥാവുത്തപ്പടിപദായ അനുരൂപം അഭിസല്ലേഖിതം അപ്പിച്ഛതാദിധമ്മം. **ചരണസീലാ**തി സമാദായ വത്തനസീലാ. അനുമഗ്ഗഫലധമ്മോ ഏതിസ്സാതി വാ **അനുധമ്മാ,** വുട്ഠാനഗാമിനീ വിപസ്സനാ. തസ്സാ ചരണസീലാ. **അത്തനോ ആചരിയവാദ**ന്തി അത്തനോ ആചരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വാദം. സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ആചാരസിക്ഖാപനേന **ആചരിയോ,** ഭഗവാ, തസ്സ വാദോ, ചതുസച്ചദേസനാ.

ആചിക്ഖിസ്സന്തീതി ആദിതോ കഥേസ്സന്തി, അത്തനാ ഉഗ്ഗഹിതനിയാമേന പരേ ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **ദേസേസ്സന്തീ**തി വാചേസ്സന്തി, പാളിം സമ്മാ പബോധേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞപേസ്സന്തീ**തി പജാനാപേസ്സന്തി, സങ്കാസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പട്ഠപേസ്സന്തീ**തി പകാരേഹി ഠപേസ്സന്തി, പകാസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **വിവരിസ്സന്തീ**തി വിവടം കരിസ്സന്തി. **വിഭജിസ്സന്തീ**തി വിഭത്തം കരിസ്സന്തി. **ഉത്താനീകരിസ്സന്തീ**തി അനുത്താനം ഗമ്ഭീരം ഉത്താനം പാകടം കരിസ്സന്തി. **സഹധമ്മേനാ**തി ഏത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദോ കാരണപരിയായോ ''ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ''തിആദീസു (വിഭം൦ ൭൨൦) വിയാതി ആഹ **"സഹേതുകേന സകാരണേന വചനേനാ"**തി. **സപ്പാടിഹാരിയ**ന്തി സനിസ്സരണം. യഥാ പരവാദം ഭഞ്ജിത്വാ സകവാദോ പതിട്ഠഹതി, ഏവം ഹേതുദാഹരണേഹി യഥാധിഗതമത്ഥം സമ്പാദേത്വാ ധമ്മം കഥേസ്സന്തി. തേനാഹ **"നിയ്യാനികം കത്വാ ധമ്മം ദേസേസ്സന്തീ"**തി, നവവിധം ലോകുത്തരധമ്മം പബോധേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ''പഞ്ഞപേസ്സന്തീ''തിആദീഹി ഛഹി പദേഹി ഛ അത്ഥപദാനി ദസ്സിതാനി, ആദിതോ പന ദ്വീഹി പദേഹി ഛ ബ്യഞ്ജനപദാനി. ഏത്താവതാ തേപിടകം ബുദ്ധവചനം സംവണ്ണനാനയേന സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം **നേത്തിയം** (നേത്തി൦ സങ്ഗഹവാരോ) ''ദ്വാദസ പദാനി സുത്തം, തം സബ്ബം ബ്യഞ്ജനഞ്ച അത്ഥോ ചാ''തി.

സിക്ഖാത്തയസങ്ഗഹിതന്തി അധിസീലസിക്ഖാദിസിക്ഖാത്തയസങ്ഗഹം. **സകലം സാസനബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി അനവസേസം സത്ഥുസാസനഭൂതം സേട്ഠചരിയം. **സമിദ്ധ**ന്തി സമ്മദേവ വഡ്ഢിതം. **ഝാനസ്സാദവസേനാ**തി തേഹി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സമധിഗതജ്ഝാനസുഖവസേന. **വുദ്ധിപ്പത്ത**ന്തി ഉളാരപണീതഭാവൂപഗമേന സബ്ബസോ പരിവുദ്ധിമുപഗതം. **സബ്ബപാലിഫുല്ലം വിയ അഭിഞ്ഞാസമ്പത്തിവസേന** അഭിഞ്ഞാസമ്പദാഹി സാസനാഭിവുദ്ധിയാ മത്ഥകപ്പത്തിതോ. **പതിട്ഠിതവസേനാ**തി പതിട്ഠാനവസേന, പതിട്ഠപ്പത്തിയാതി അത്ഥോ. പടിവേധവസേന ബഹുനോ ജനസ്സ ഹിതന്തി **ബാഹുജഞ്ഞം**. തേനാഹ **"മഹാജനാഭിസമയവസേനാ"**തി. പുഥു പുഥുലം ഭൂതം ജാതം, പുഥു വാ പുഥുത്തം പത്തന്തി **പുഥുഭൂതം**. തേനാഹ **"സബ്ബാ...പേ൦.. പത്ത"**ന്തി. **സുട്ഠു പകാസിത**ന്തി സുട്ഠു സമ്മദേവ ആദികല്യാണാദിഭാവേന പവേദിതം.

സതിം സൂപട്ഠിതം കത്വാതി അയം കായാദിവിഭാഗോ അത്തഭാവസഞ്ഞിതോ ദുക്ഖഭാരോ മയാ ഏത്തകം കാലം വഹിതോ, ഇദാനി പന ന വഹിതബ്ബോ, ഏതസ്സ അവഹനത്ഥഞ്ഹി ചിരതരം കാലം അരിയമഗ്ഗസമ്ഭാരോ സമ്ഭതോ, സ്വായം അരിയമഗ്ഗോ പടിവിദ്ധോ. യതോ ഇമേ കായാദയോ അസുഭാദിതോ സഭാവാദിതോ സമ്മദേവ പരിഞ്ഞാതാതി ചതുബ്ബിധമ്പി സമ്മാസതിം യതാതഥം വിസയേ സുട്ഠു ഉപട്ഠിതം കത്വാ. **ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി ഇമസ്സ അത്തഭാവസഞ്ഞിതസ്സ ദുക്ഖഭാരസ്സ വഹനേ പയോജനഭൂതം അത്തഹിതം താവ ബോധിമൂലേ ഏവ പരിസമാപിതം, പരഹിതം പന ബുദ്ധവേനേയ്യവിനയം

പരിസമാപിതബ്ബം, തം ഇദാനി മാസത്തയേനേവ പരിസമാപനം പാപുണിസ്സതി, അഹമ്പി വിസാഖാപുണ്ണമായം പരിനിബ്ബായിസ്സാമീതി ഏവം ബുദ്ധഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സബ്ബഭാഗേന നിച്ഛയം കത്വാ. **ആയുസങ്ഖാരം വിസ്സജ്ജീ**തി ആയുനോ ജീവിതസ്സ അഭിസങ്ഖാരകം ഫലസമാപത്തിധമ്മം ന സമാപജ്ജിസ്സാമീതി വിസ്സജ്ജി. തംവിസ്സജ്ജനേനേവ തേന അഭിസങ്ഖരിയമാനം ജീവിതസങ്ഖാരം "ന പവത്തേസ്സാമീ"തി വിസ്സജ്ജി. തേനാഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി.

ഠാനമഹന്തതായപി പവത്തിആകാരമഹന്തതായപി **മഹന്തോ പഥവീകമ്പോ**. തത്ഥ ഠാനമഹന്തതായ ഭൂമിചാലസ്സ മഹന്തത്തം ദസ്സേതും **"തദാ കിര...പേ...കമ്പിത്ഥാ"**തി വുത്തം. സാ പന ജാതിക്ഖേത്തഭൂതാ ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു ഏവ, ന യാ കാചി. യാ മഹാഭിനീഹാരമഹാഭിജാതിആദീസുപി കമ്പിത്ഥ, തദാപി തത്തികായ ഏവ കമ്പനേ കിം കാരണം? ജാതിക്ഖേത്തഭാവേന തസ്സേവ ആദിതോ പരിഗ്ഗഹസ്സ കതത്താ, പരിഗ്ഗഹകരണം ചസ്സ ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി പുരിമബുദ്ധാനമ്പി താവത്തകമേവ ജാതിക്ഖേത്തം അഹോസി. തഥാ ഹി വുത്തം "ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു, നിസ്സദ്ദാ ഹോന്തി നിരാകുലാ...പേ... മഹാസമുദ്ദോ ആഭുജതി, ദസസഹസ്സീ പകമ്പതീ"തി (ബു॰ വം॰ ൨.൮൪-൯൫) ച ആദി. ഉദകപരിയന്തം കത്വാ ഛപ്പകാരപവേധനേന അവീതരാഗേ ഭിംസേതീതി ഭിംസനോ, സോ ഏവ **ഭിംസനകോ**തി ആഹ **"ഭയജനകോ"**തി. **ദേവഭേരിയോ**തി ദേവദുന്ദുഭിസദ്ദസ്സ പരിയായവചനമത്തം. ന ചേത്ഥ കാചി ഭേരീ "ദുന്ദുഭീ"തി അധിപ്പേതാ, അഥ ഖോ ഉപ്പാതഭാവേന ലബ്ഭമാനോ ആകാസഗതോ നിഗ്ഘോസസദ്ദോ. തേനാഹ **"ദേവോ"**തിആദി. **ദേവോ**തി മേഘോ. തസ്സ ഹി ഗജ്ജഭാവേന ആകാസസ്സ വസ്സാഭാവേന സുക്ഖഗജ്ജിതസഞ്ഞിതേ സദ്ദേ നിച്ഛരന്തേ ദേവദുന്ദുഭിസമഞ്ഞാ. തേനാഹ **"ദേവോ സുക്ഖഗജ്ജിതം ഗജ്ജീ"**തി.

പീതിവേഗവിസ്സട്ഠന്തി "ഏവം ചിരതരം കാലം വഹിതോ അയം അത്തഭാവസഞ്ഞിതോ ദുക്ഖഭാരോ, ഇദാനി ന ചിരസ്സേവ നിക്ഖിപിസ്സാമീ"തി സഞ്ജാതസോമനസ്സോ ഭഗവാ സഭാവേനേവ പീതിവേഗവിസ്സട്ഠം ഉദാനം ഉദാനേസി. ഏവം പന ഉദാനേന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ സാധിതോ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം അട്ഠകഥായം **"കസ്മാ"**തിആദി വുത്തം.

തുലീയതീതി **തുല**ന്തി തുല-സദ്ദോ കമ്മസാധനോതി ദസ്സേതും **"തുലിത"**ന്തിആദി വുത്തം. അപ്പാനുഭാവതായ **പരിച്ഛിന്നം**. തഥാ ഹി തം പരിതോ ഖണ്ഡിതഭാവേന "പരിത്ത"ന്തി വുച്ചതി. പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനതോ ദീഘസന്താനതായ വിപുലഫലതായ ച **ന തുലം** ന പരിച്ഛിന്നം. യേഹി കാരണേഹി പുബ്ബേ അവിസേസതോ മഹഗ്ഗതം "അതുല"ന്തി വുത്തം, താനി കാരണാനി രൂപാവചരതോ അരൂപസ്സ സാതിസയാനി വിജ്ജന്തീതി അരൂപാവചരം "അതുല"ന്തി വുത്തം ഇതരഞ്ച "തുല"ന്തി. **അപ്പവിപാക**ന്തി തീസുപി കമ്മേസു യം തനുവിപാകം ഹീനം, തം തുലം. **ബഹുവിപാക**ന്തി യം മഹാവിപാകം പണീതം, തം അതുലം. യം പനേത്ഥ മജ്ഝിമം, തം ഹീനം ഉക്കട്ഠന്തി ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ദ്വീസുപി ഭാഗേസു പക്ഖിപിതബ്ബം. ഹീനത്തികവണ്ണനായം (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൪) വുത്തനയേന വാ അപ്പബഹുവിപാകതം നിദ്ധാരേത്വാ തസ്സ വസേന തുലാതുലഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി **സമ്ഭവോ**തി ആഹ **"സമ്ഭവഹേതുഭൂത"**ന്തി. **നിയകജ്ഝത്തരതോ**തി സസന്താനധമ്മേസു വിപസ്സനാവസേന ഗോചരാസേവനായ ച നിരതോ. സവിപാകമ്പി സമാനം പവത്തിവിപാകമത്തദായികമ്മം സവിപാകട്ഠേന സമ്ഭവം, ന ച തം കാമാദിഭവാഭിസങ്ഖാരകന്തി തതോ വിസേസനത്ഥം "സമ്ഭവ"ന്തി വത്വാ **"ഭവസങ്ഖാര"**ന്തി വുത്തം. **ഓസ്സജീ**തി അരിയമഗ്ഗേന അവസ്സജി. **കവചം വിയ** അത്തഭാവം പരിയോനന്ധിത്വാ ഠിതം

അത്തനി സമ്ഭൂതത്താ **അത്തസമ്ഭവം** കിലേസഞ്ച അഭിന്ദീതി കിലേസഭേദസഹഭാവികമ്മോസ്സജ്ജനം ദസ്സേന്തോ തദുഭയസ്സ കാരണമവോച **"അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ"**തി.

പഠമവികപ്പേ അവസജ്ജനമേവ വുത്തം, ഏത്ഥ അവസജ്ജനാകാരോതി തം ദസ്സേന്തോ **"അഥ വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തീരേന്തോ**തി "ഉപ്പാദോ ഭയം, അനുപ്പാദോ ഖേമ"ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) വീമംസന്തോ. **"തുലേന്തോ തീരേന്തോ"**തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"പഞ്ചക്ഖന്ധാ"**തിആദിം വത്വാ ഭവസങ്ഖാരസ്സ അവസജ്ജനാകാരം സരൂപതോ ദസ്സേതി. **ഏവന്തി**ആദിനാ പന ഉദാനഗാഥാവണ്ണനായം ആദിതോ വുത്തമത്ഥം നിഗമവസേന ദസ്സേതി.

യന്തി (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൧൭൧) കരണേ, അധികരണേ വാ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"യേന സമയേന, യസ്മിം വാ സമയേ"**തി. **ഉക്ഖേപകവാതാ**തി ഉദകസന്ധാരകവാതം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ ഠിതട്ഠാനതോ ഖേപകവാതാ. **സട്ഠി...പേ॰... ബഹലന്തി** ഇദം തസ്സ വാതസ്സ ഉബ്ബേധപ്പമാണമേവ ഗഹേത്വാ വുത്തം , ആയാമവിത്ഥാരതോ പന ദസസഹസ്സചക്കവാളപ്പമാണം കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളപ്പമാണമ്പി ഉദകസന്ധാരകവാതം ഉപച്ഛിന്ദതിയേവ. **ആകാസേ**തി പുബ്ബേ വാതേന പതിട്ഠിതാകാസേ. **പുന വാതോ**തി ഉക്ഖേപകവാതേ തഥാ കത്വാ വിഗതേ ഉദകസന്ധാരകവാതോ പുന **ആബന്ധിത്വാ ഗണ്ഹാതി**. യഥാ തം ഉദകം ന ഭസ്സതി, ഏവം ഉപത്ഥമ്ഭേന്തം ആബന്ധനവിതാനവസേന ബന്ധിത്വാ ഗണ്ഹാതി. **തതോ ഉദകം ഉഗ്ഗച്ഛതീ**തി തതോ ആബന്ധിത്വാ ഗഹണതോ തേന വാതേന ഉട്ഠാപിതം ഉദകം ഉഗ്ഗച്ഛതി ഉപരി ഗച്ഛതി. **ഹോതിയേവാ**തി അന്തരന്തരാ ഹോതിയേവ. **ബഹുഭാവേനാ**തി മഹാപഥവിയാ മഹന്തഭാവേന. സകലാ ഹി മഹാപഥവീ തദാ ഓഗ്ഗച്ഛതി ച ഉഗ്ഗച്ഛതി ച, തസ്മാ കമ്പനം ന പഞ്ഞായതി.

ഇജ്ഝനസ്സാതി ഇച്ഛിതത്ഥസിജ്ഝനസ്സ അനുഭവിതബ്ബസ്സ ഇസ്സരിയസമ്പത്തിആദികസ്സ. **പരിത്താ**തി പടിലദ്ധമത്താ നാതിസുഭാവിതാ. തഥാ ച ഭാവനാ ബലവതീ ന ഹോതീതി ആഹ **"ദുബ്ബലാ"**തി. സഞ്ഞാസീസേന ഹി ഭാവനാ വുത്താ. **അപ്പമാണാ**തി പഗുണാ സുഭാവിതാ. സാ ഹി ഥിരാ ദള്ഹതരാ ഹോതീതി ആഹ **"ബലവാ"**തി. **"പരിത്താ പഥവീസഞ്ഞാ, അപ്പമാണാ ആപോസഞ്ഞാ"**തി ദേസനാമത്തമേതം, ആപോസഞ്ഞായ പന സുഭാവിതായ പഥവീകമ്പോ സുഖേനേവ ഇജ്ഝതീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. **സംവേജേന്തോ വാ** ദിബ്ബസമ്പത്തിയാ പമത്തം സക്കം ദേവരാജാനം, **വീമംസന്തോ വാ** താവദേവ സമധിഗതം അത്തനോ ഇദ്ധിബലം. സോ കിരായസ്മാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭൧) ഖുരഗ്ഗേ അരഹത്തം പത്വാ ചിന്തേസി - "അത്ഥി നു ഖോ കോചി ഭിക്ഖു യേന പബ്ബജിതദിവസേയേവ അരഹത്തം പത്വാ വേജയന്തോ പാസാദോ കമ്പിതപുബ്ബോ"തി. തതോ "നത്ഥി കോചീ"തി ഞത്വാ "അഹം കമ്പേസ്സാമീ"തി അഭിഞ്ഞാബലേന വേജയന്തമത്ഥകേ ഠത്വാ പാദേന പഹരിത്വാ കമ്പേതും നാസക്ഖി. അഥ നം സക്കസ്സ നാടകിത്ഥിയോ ആഹംസു - "പുത്ത സങ്ഘരക്ഖിത, ത്വം പൂതിഗന്ധേനേവ സീസേന വേജയന്തം കമ്പേതും ഇച്ഛസി, സുപ്പതിട്ഠിതോ, താത, പാസാദോ, കഥം കമ്പേതും സക്ഖിസ്സസീ"തി.

സാമണേരോ "ഇമാ ദേവതാ മയാ സദ്ധിം കേളിം കരോന്തി, അഹം ഖോ പന ആചരിയം നാലത്ഥം, കഹം നു ഖോ മേ ആചരിയോ സാമുദ്ദികമഹാനാഗത്ഥേരോ"തി ആവജ്ജേത്വാ "മഹാസമുദ്ദേ ഉദകലേണം മാപേത്വാ ദിവാവിഹാരം നിസിന്നോ"തി ഞത്വാ തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഥേരം വന്ദിത്വാ അട്ഠാസി. തതോ നം ഥേരോ, "താത സങ്ഘരക്ഖിത, അസിക്ഖിത്വാവ യുദ്ധം

പവിട്ഠോസീ"തി വത്വാ "നാസക്ഖി, താത, വേജയന്തം കമ്പേതു"ന്തി പുച്ഛി. ആചരിയം, ഭന്തേ, നാലത്ഥന്തി. അഥ നം ഥേരോ, "താത, തുമ്ഹാദിസേ അകമ്പേന്തേ അഞ്ഞോ കോ കമ്പേസ്സതി, ദിട്ഠപുബ്ബം തേ, താത, ഉദകപിട്ഠേ ഗോമയഖണ്ഡം പിലവന്തം, താത, കപല്ലപൂവം പച്ചന്തം അന്തന്തേന പരിച്ഛിന്നന്തി ഇമിനാ ഓപമ്മേന ജാനാഹീ"തി ആഹ. സോ "വട്ടിസ്സതി, ഭന്തേ, എത്തകേനാ"തി വത്വാ "പാസാദേന പതിട്ഠിതോകാസം ഉദകം ഹോതൂ"തി അധിട്ഠായ വേജയന്താഭിമുഖോ അഗമാസി. ദേവധീതരോ തം ദിസ്വാ "ഏകവാരം ലജ്ജിത്വാ ഗതോ, പുനപി സാമണേരോ ഏതി, പുനപി ഏതീ"തി വദിംസു. സക്കോ ദേവരാജാ "മാ മയ്ഹം പുത്തേന സദ്ധിം കഥയിത്ഥ, ഇദാനി തേന ആചരിയോ ലദ്ധോ ഖണേന പാസാദം കമ്പേസ്സതീ"തി ആഹ. സാമണേരോപി പാദങ്ഗുട്ഠേന പാസാദഥൂപികം പഹരി, പാസാദോ ചതൂഹി ദിസാഹി ഓണമതി. ദേവതാ "പതിട്ഠാതും ദേഹി, താത, പാസാദസ്സ, പതിട്ഠാതും ദേഹി, താത, പാസാദസ്സാ"തി വിരവിംസു. സാമണേരോ പാസാദം യഥാഠാനേ ഠപേത്വാ പാസാദമത്ഥകേ ഠത്വാ ഉദാനം ഉദാനേസി -

"അജ്ജേവാഹം പബ്ബജിതോ, അജ്ജ പത്താസവക്ഖയം;
അജ്ജ കമ്പേമി പാസാദം, അഹോ ബുദ്ധസ്സുളാരതാ.

"അജ്ജേവാഹം പബ്ബജിതോ, അജ്ജ പത്താസവക്ഖയം;
അജ്ജ കമ്പേമി പാസാദം, അഹോ ധമ്മസ്സുളാരതാ.

"അജ്ജേവാഹം പബ്ബജിതോ, അജ്ജ പത്താസവക്ഖയം;
അജ്ജ കമ്പേമി പാസാദം, അഹോ സങ്ഘസ്സുളാരതാ"തി.

"ധമ്മതാ എസാ, ഭിക്ഖവേ, യദാ ബോധിസത്തോ തുസിതകായാ ചവിത്വാ മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮) വത്വാ "അയഞ്ച ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു സങ്കമ്പി സമ്പകമ്പി സമ്പവേധീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮), തഥാ "ധമ്മതാ എസാ, ഭിക്ഖവേ, യദാ ബോധിസത്തോ മാതുകുച്ഛിമ്ഹാ നിക്ഖമതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൨) വത്വാ "അയഞ്ച ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു സങ്കമ്പി സമ്പകമ്പി സമ്പവേധീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൨) ച മഹാസത്തസ്സ ഗബ്ഭോക്കന്തിയം അഭിജാതിഞ്ച ധമ്മതാവസേന മഹാപദാനേ പഥവീകമ്പസ്സ വുത്തത്താ ഇതരേസുപി ചതൂസു ഠാനേസു പഥവീകമ്പോ ധമ്മതാവസേനേവാതി അത്ഥതോ വുത്തമേതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഇദാനി നേസം പഥവീകമ്പാനം കാരണതോ പവത്തിആകാരതോ ച വിഭാഗം ദസ്സേതും **"ഇതി ഇമേസൂ"**തിആദി വുത്തം. **ധാതുകോപേനാ**തി ഉക്ഖേപകവാതസങ്ഖാതായ വായോധാതുയാ പകോപേന. **ഇദ്ധാനുഭാവേനാ**തി ഞാണിദ്ധിയാ, കമ്മവിപാകജിദ്ധിയാ വാ സഭാവേന, തേജേനാതി അത്ഥോ. **പുഞ്ഞതേജേനാ**തി പുഞ്ഞാനുഭാവേന, മഹാബോധിസത്തസ്സ പുഞ്ഞബലേനാതി അത്ഥോ. **ഞാണതേജേനാ**തി അനഞ്ഞസാധാരണേന പടിവേധഞാണാനുഭാവേന. **സാധുകാരദാനവസേനാ**തി യഥാ അനഞ്ഞസാധാരണപ്പടിവേധഞാണാനുഭാവേന അഭിഹതാ മഹാപഥവീ അഭിസമ്ബോധിയം കമ്പിത്ഥ, ഏവം അനഞ്ഞസാധാരണേന ദേസനാഞാണാനുഭാവേന അഭിഹതാ മഹാപഥവീ കമ്പിത്ഥ, തം പനസ്സാ സാധുകാരദാനം വിയ ഹോതീതി "സാധുകാരദാനവസേനാ"തി വുത്തം.

യേന പന ഭഗവാ അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനപ്പടിമണ്ഡിതദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണവിചിത്രരൂപകായോ സബ്ബാകാരപരിസുദ്ധസീലക്ഖന്ധാദിഗുണരതനസമിദ്ധിധമ്മകായോ പുഞ്ഞമഹത്തഥാമമഹത്തഇദ്ധിമഹത്തയസമഹത്തപഞ്ഞാമഹത്താനം പരമുക്കംസഗതോ അസമോ അസമസമോ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ അരഹം

സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അത്തനോ അത്തഭാവസഞ്ഞിതം ഖന്ധപഞ്ചകം കപ്പം വാ കപ്പാവസേസം വാ ഠപേതും സമത്ഥോപി സങ്ഖതധമ്മപരിജിഗുച്ഛനാകാരപ്പവത്തേന ഞാണവിസേസേന തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനവിധിനാ നിരപേക്ഖോ ഓസ്സജ്ജി. തദനുഭാവാഭിഹതാ മഹാപഥവീ ആയുസങ്ഖരോസ്സജ്ജനേ അകമ്പിത്ഥ. തം പനസ്സാ കാരുഞ്ഞസഭാവസണ്ഠിതാ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **“കാരുഞ്ഞഭാവേനാ”**തി.

യസ്മാ ഭഗവാ പരിനിബ്ബാനസമയേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജി, അന്തരന്തരാ ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനേന തസ്സ പുബ്ബഭാഗേ സാതിസയം തിക്ഖം സൂരം വിപസ്സനാഞാണഞ്ച പവത്തേസി. “യദത്ഥഞ്ച മയാ ഏവം സുചിരകാലം അനഞ്ഞസാധാരണോ പരമുക്കംസഗതോ ഞാണസമ്ഭാരോ സമ്ഭതോ, അനുത്തരോ ച വിമോക്ഖോ സമധിഗതോ, തസ്സ വത മേ സിഖാപ്പത്തഫലഭൂതാ അച്ചന്തനിട്ഠാ അനുപാദിസേസപരിനിബ്ബാനധാതു അജ്ജ സമിജ്ഝതീ”തി ഭിയ്യോ അതിവിയ സോമനസ്സപ്പത്തസ്സ ഭഗവതോ പീതിവിപ്ഫാരാദിഗുണവിപുലതരാനുഭാവോ പരേഹി അസാധാരണഞാണാതിസയോ ഉദപാദി, യസ്സ സമാപത്തിബലസമുപബ്രൂഹിതസ്സ ഞാണാതിസയസ്സ ആനുഭാവം സന്ധായ ഇദം വുത്തം “ദ്വേമേ പിണ്ഡപാതാ സമസമഫലാ സമസമവിപാകാ”തിആദി (ഉദാ॰ ൭൫), തസ്മാ തസ്സാനുഭാവേന സമഭിഹതാ മഹാപഥവീ അകമ്പിത്ഥ, തം പനസ്സാ തസ്സം വേലായം ആരോദനാകാരപ്പത്തി വിയ ഹോതീതി **“അട്ഠമോ ആരോദനേനാ”**തി വുത്തം.

ഇദാനി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **“മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമന്തേ”**തിആദിമാഹ. **അയം പനത്ഥോ**തി “സാധുകാരദാനവസേനാ”തിആദിനാ വുത്ത അത്ഥോ. **പഥവീദേവതായ വസേനാ**തി ഏത്ഥ സമുദ്ദദേവതാ വിയ മഹാപഥവിയാ അധിദേവതാ കിര നാമ അത്ഥി, താദിസേ കാരണേ സതി തസ്സാ ചിത്തവസേന അയം മഹാപഥവീ സങ്കമ്പതി സമ്പകമ്പതി സമ്പവേധതി. യഥാ വാതവലാഹകദേവതാനം ചിത്തവസേന വാതാ വായന്തി, സീതുണ്ഹഅബ്ഭവസ്സവലാഹകദേവതാനം ചിത്തവസേന സീതാദയോ ഭവന്തി, തഥാ ഹി വിസാഖപുണ്ണമായം അഭിസമ്ബോധിഅത്ഥം ബോധിരുക്ഖമൂലേ നിസിന്നസ്സ ലോകനാഥസ്സ അന്തരായകരണത്ഥം ഉപട്ഠിതം മാരബലം വിധമിതും -

> “അചേതനായം പഥവീ, അവിഞ്ഞായ സുഖം ദുഖം;
> സാപി ദാനബലാ മയ്ഹം, സത്തക്ഖത്തും പകമ്പഥാ”തി. (ചരിയാ॰ ൧.൧൨൪) -

വചനസമനന്തരം മഹാപഥവീ ഭിജ്ജിത്വാ സപരിസം മാരം പരിവത്തേസി. **ഏതന്തി** സാധുകാരദാനാദി. യദിപി നത്ഥി അചേതനത്താ, ധമ്മതാവസേന പന വുത്തനയേന സിയാതി സക്കാ വത്തും. ധമ്മതാ പന അത്ഥതോ ധമ്മഭാവോ, സോ പുഞ്ഞധമ്മസ്സ വാ ഞാണധമ്മസ്സ വാ ആനുഭാവസഭാവോതി. തയിദം സബ്ബം വിചാരിതമേവ. ഏവഞ്ച കത്വാ -

> “ഇമേ ധമ്മേ സമ്മസതോ, സഭാവസരസലക്ഖണേ;
> ധമ്മതേജേന വസുധാ, ദസസഹസ്സീ പകമ്പഥാ”തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൧൬൬) -

ആദിവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി.

അയം പന (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൭൯) മഹാപഥവീ അപരേസുപി അട്ഠസു ഠാനേസു അകമ്പിത്ഥ മഹാഭിനിക്ഖമനേ ബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനേ

പംസുകൂലഗ്ഗഹണേ പംസുകൂലധോവനേ കാളകാരാമസുത്തേ ഗോതമകസുത്തേ വേസ്സന്തരജാതകേ ബ്രഹ്മജാലേതി. തത്ഥ മഹാഭിനിക്ഖമനബോധിമണ്ഡൂപസങ്കമനേസു വീരിയബലേന അകമ്പിത്ഥ. പംസുകൂലഗ്ഗഹണേ ''ദ്വിസഹസ്സദീപപരിവാരേ നാമ ചത്താരോ മഹാദീപേ പഹായ പബ്ബജിത്വാ സുസാനം ഗന്ത്വാ പംസുകൂലം ഗണ്ഹന്തേന ദുക്കരം ഭഗവതാ കത''ന്തി അച്ഛരിയവേഗാഭിഹതാ അകമ്പിത്ഥ. പംസുകൂലധോവനവേസ്സന്തരജാതകേസു അകാലകമ്പനേന അകമ്പിത്ഥ. **കാളകാരാമഗോതമകസുത്തേസു** (അം॰ നി॰ ൪.൨൪; ൩.൧൨൬) ''അഹം സക്ഖീ ഭഗവാ''തി സക്ഖിഭാവേന അകമ്പിത്ഥ. **ബ്രഹ്മജാലേ** (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൪൭) പന ദ്വാസട്ഠിയാ ദിട്ഠിഗതേസു വിജടേത്വാ നിഗ്ഗുമ്ബം കത്വാ ദേസിയമാനേസു സാധുകാരദാനവസേന അകമ്പിത്ഥാതി വേദിതബ്ബാ.

ന കേവലഞ്ച ഏത്തേസുയേവ ഠാനേസു പഥവീ അകമ്പിത്ഥ, അഥ ഖോ തീസു സങ്ഗഹേസുപി മഹാമഹിന്ദത്ഥേരസ്സ ഇമം ദീപം ആഗന്ത്വാ ജോതിവനേ നിസീദിത്വാ ധമ്മം ദേസിതദിവസേപി അകമ്പിത്ഥ. കല്യാണിയമഹാവിഹാരേ ച പിണ്ഡപാതിയത്ഥേരസ്സ ചേതിയങ്ഗണം സമ്മജ്ജിത്വാ തത്ഥേവ നിസീദിത്വാ ബുദ്ധാരമ്മണം പീതിം ഗഹേത്വാ ഇമം സുത്തന്തം ആരദ്ധസ്സ സുത്തപരിയോസാനേ ഉദകപരിയന്തം കത്വാ അകമ്പിത്ഥ. ലോഹപാസാദസ്സ പാചീനഅമ്ബലട്ഠികട്ഠാനം നാമ അഹോസി, തത്ഥ നിസീദിത്വാ ദീഘഭാണകത്ഥേരാ ബ്രഹ്മജാലസുത്തം ആരഭിംസു. തേസം സജ്ഝായപരിയോസാനേപി ഉദകപരിയന്തമേവ കത്വാ പഥവീ അകമ്പിത്ഥ.

യദി ഏവം ''അട്ഠിമേ, ആനന്ദ, ഹേതൂ അട്ഠ പച്ചയാ മഹതോ ഭൂമിചാലസ്സ പാതുഭാവായാ''തി കസ്മാ അട്ഠേവ ഹേതൂ വുത്താതി? നിയമഹേതുഭാവതോ. ഇമേയേവ ഹി അട്ഠ ഹേതൂ നിയമന്തി, നാഞ്ഞേ. തേ ഹി കദാചി സമ്ഭവന്തീതി അനിയമഭാവതോ ന ഗണിതാ. വുത്തഞ്ഹേതം നാഗസേനത്ഥേരേന **മിലിന്ദപഞ്ഹേ** (മി॰ പ॰ ൪.൧.൪) -

> ''അട്ഠിമേ, ഭിക്ഖവേ, ഹേതൂ അട്ഠ പച്ചയാ മഹതോ ഭൂമിചാലസ്സ പാതുഭാവായാതി. യം വേസ്സന്തരേന രഞ്ഞാ മഹാദാനേ ദീയമാനേ സത്തക്ഖത്തും മഹാപഥവീ കമ്പിതാ, തഞ്ച പന അകാലികം കദാചുപ്പത്തികം അട്ഠഹി ഹേതൂഹി വിപ്പമുത്തം, തസ്മാ അഗണിതം അട്ഠഹി ഹേതൂഹി.
>
> ''യഥാ, മഹാരാജ, ലോകേ തയോയേവ മേഘാ ഗണീയന്തി വസ്സികോ, ഹേമന്തികോ, പാവുസകോതി. യദി തേ മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞോ മേഘോ പവസ്സതി, ന സോ മേഘോ ഗണീയതി സമ്മതേഹി മേഘേഹി, അകാലമേഘോത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതി, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, വേസ്സന്തരേന രഞ്ഞാ മഹാദാനേ ദീയമാനേ യം സത്തക്ഖത്തും മഹാപഥവീ കമ്പിതാ, അകാലികം ഏതം കദാചുപ്പത്തികം അട്ഠഹി ഹേതൂഹി വിപ്പമുത്തം, ന തം ഗണീയതി അട്ഠഹി ഹേതൂഹി.
>
> ''യഥാ വാ പന, മഹാരാജ, ഹിമവന്താ പബ്ബതാ പഞ്ച നദിസതാനി സന്ദന്തി, തേസം, മഹാരാജ, പഞ്ചന്നം നദിസതാനം ദസേവ നദിയോ നദിഗണനായ ഗണീയന്തി. സേയ്യഥിദം - ഗങ്ഗാ, യമുനാ, അചിരവതീ, സരഭൂ, മഹീ, സിന്ധു, സരസ്സതീ, വേത്രവതീ, വീതംസാ, ചന്ദഭാഗാതി. അവസേസാ നദിയോ നദിഗണനായ അഗണിതാ. കിംകാരണാ? ന താ നദിയോ ധുവസലിലാ, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, വേസ്സന്തരേന രഞ്ഞാ മഹാദാനേ ദീയമാനേ യം സത്തക്ഖത്തും മഹാപഥവീ കമ്പിതാ, അകാലികം ഏതം

കദാചുപ്പത്തികം അട്ഠഹി ഹേതൂഹി വിപ്പമുത്തം, ന തം ഗണീയതി അട്ഠഹി ഹേതൂഹി.

‘‘യഥാ വാ പന, മഹാരാജ, രഞ്ഞോ സതമ്പി ദ്വിസതമ്പി തിസതമ്പി അമച്ചാ ഹോന്തി, തേസം ഛയേവ ജനാ അമച്ചഗണനായ ഗണീയന്തി. സേയ്യഥിദം - സേനാപതി, പുരോഹിതോ, അക്ഖദസ്സോ, ഭണ്ഡാഗാരികോ, ഛത്തഗ്ഗാഹകോ, ഖഗ്ഗഗ്ഗാഹകോ, ഏതേയേവ അമച്ചഗണനായ ഗണീയന്തി. കിംകാരണാ? യുത്തത്താ രാജഗുണേഹി. അവസേസാ അഗണിതാ, സബ്ബേ അമച്ചാത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛന്തി, ഏവമേവ ഖോ, മഹാരാജ, വേസ്സന്തരേന രഞ്ഞാ മഹാദാനേ ദീയമാനേ യം സത്തക്ഖത്തും മഹാപഥവീ കമ്പിതാ, അകാലികം ഏതം കദാചുപ്പത്തികം അട്ഠഹി ഹേതൂഹി വിപ്പമുത്തം, ന തം ഗണീയതി അട്ഠഹി ഹേതൂഹീ’’തി.

ഭൂമിചാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചാപാലവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൭) ൩. യമകവഗ്ഗോ

൧-൧൦. സദ്ധാസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൧-൮൦. അട്ഠമസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ. ദസമേ കുച്ഛിതം സീദതീതി **കുസീതോ** ദ-കാരസ്സ ത-കാരം കത്വാ. യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന പുഗ്ഗലോ ''കുസീതോ''തി വുച്ചതി, സോ കുസിതഭാവോ ഇധ കുസിത-സദ്ദേന വുത്തോ. വിനാപി ഹി ഭാവജോതനസദ്ദം ഭാവത്ഥോ വിഞ്ഞായതി യഥാ ''പടസ്സ സുക്ക''ന്തി, തസ്മാ കുസീതഭാവവത്ഥൂനീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''കോസജ്ജകാരണാനീതി അത്ഥോ''**തി. കമ്മം നാമ സമണസാരുപ്പം ഈദിസന്തി ആഹ **''ചീവരവിചാരണാദീ''**തി. **വീരിയ**ന്തി പധാനവീരിയം. തം പന ചങ്കമനവസേന കരണേ കായികന്തിപി വത്തബ്ബതം ലഭതീതി ആഹ **''ദുവിധമ്പീ''**തി. **പത്തിയാ**തി പാപുണനത്ഥം. **ഓസീദന**ന്തി ഭാവനാനുയോഗേ സങ്കോചോ. മാസേഹി ആചിതം നിചിതം വിയാതി **മാസാചിതം,** തം മഞ്ഞേ. യസ്മാ മാസാ തിന്താ വിസേസേന ഗരുകാ ഹോന്തി, തസ്മാ **''യഥാ തിന്തമാസോ''**തിആദി വുത്തം. **വുട്ഠിതോ ഹോതി** ഗിലാനഭാവാതി അധിപ്പായോ.

തേസന്തി ആരമ്ഭവത്ഥൂനം. **ഇമിനാവ നയേനാ**തി ഇമിനാ കുസീതവത്ഥൂസു വുത്തേനേവ നയേന ''ദുവിധമ്പി വീരിയം ആരഭതീ''തിആദിനാ. **ഇദം പഠമ**ന്തി ''ഇദം, ഹന്ദാഹം, വീരിയം ആരഭാമീ''തി, ''ഏവം ഭാവനായ അബ്ഭുസ്സഹനം പഠമം ആരമ്ഭവത്ഥൂ''തിആദിനാ ച അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യഥാ തഥാ പഠമം പവത്തം അബ്ഭുസ്സഹനഞ്ഹി ഉപരി വീരിയാരമ്ഭസ്സ കാരണം ഹോതി. അനുരൂപപച്ചവേക്ഖണസഹിതാനി ഹി അബ്ഭുസ്സഹനാനി തമ്മൂലകാനി വാ പച്ചവേക്ഖണാനി അട്ഠ ആരമ്ഭവത്ഥൂനീതി വേദിതബ്ബാനി.

സദ്ധാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യമകവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮൧-൬൨൭. സേസം ഉത്താനമേവ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

അട്ഠകനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

നവകനിപാത-ടീകാ

൧. പഠമപണ്ണാസകം

൧. സമ്ബോധിവഗ്ഗോ

൧-൨. സമ്ബോധിസുത്താദിവണ്ണനാ

൧-൨. നവകനിപാതസ്സ പഠമദുതിയേസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

൩. മേഘിയസുത്തവണ്ണനാ

൩. തതിയേ (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൧) **മേഘിയോ**തി തസ്സ ഥേരസ്സ നാമം. **ഉപട്ഠാകോ ഹോതീ**തി പരിചാരകോ ഹോതി. ഭഗവതോ ഹി പഠമബോധിയം ഉപട്ഠാകാ അനിബദ്ധാ അഹേസും. ഏകദാ നാഗസമലോ, ഏകദാ നാഗിതോ, ഏകദാ ഉപവാണോ, ഏകദാ സുനക്ഖത്തോ, ഏകദാ ചുന്ദോ സമണുദ്ദേസോ , ഏകദാ സാഗതോ, ഏകദാ മേഘിയോ, തദാപി മേഘിയത്ഥേരോവ ഉപട്ഠാകോ ഹോതി. തേനാഹ **"തേന ഖോ പന സമയേന ആയസ്മാ മേഘിയോ ഭഗവതോ ഉപട്ഠാകോ ഹോതീ"**തി.

കിമികാളായാതി കാളകിമീനം ബഹുലതായ ''കിമികാളാ''തി ലദ്ധനാമായ നദിയാ. **ജങ്ഘാവിഹാര**ന്തി ചിരനിസജ്ജായ ജങ്ഘാസു ഉപ്പന്നകിലമഥവിനോദനത്ഥം വിചരണം. **പാസാദിക**ന്തി അവിരളരുക്ഖതായ സിനിദ്ധപത്തതായ ച പസ്സന്താനം പസാദം ആവഹതീതി പാസാദികം. സന്ദച്ഛായതായ മനുഞ്ഞഭൂമിഭാഗതായ ച അന്തോ പവിട്ഠാനം പീതിസോമനസ്സജനനട്ഠേന ചിത്തം രമേതീതി **രമണീയം. അല**ന്തി പരിയത്തം, യുത്തന്തിപി അത്ഥോ. **പധാനത്ഥികസ്സാ**തി പധാനേന ഭാവനാനുയോഗേന അത്ഥികസ്സ. യസ്മാ സോ പധാനകമ്മേ യുത്തോ പധാനകമ്മികോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"പധാനകമ്മികസ്സാ"**തി. **ആഗച്ഛേയ്യാഹ**ന്തി ആഗച്ഛേയ്യം അഹം. ഥേരേന കിര പുബ്ബേ തം ഠാനം അനുപ്പടിപാടിയാ പഞ്ച ജാതിസതാനി രഞ്ഞാ ഏവ സതാ അനുഭൂതപുബ്ബം ഉയ്യാനം അഹോസി, തേനസ്സ ദിട്ഠമത്തേയേവ തത്ഥ വിഹരിതും ചിത്തം നമി.

യാവ അഞ്ഞോപി കോചി ഭിക്ഖു ആഗച്ഛതീതി അഞ്ഞോ കോചിപി ഭിക്ഖു മമ സന്തികം യാവ ആഗച്ഛതി, താവ ആഗമേഹീതി അത്ഥോ. ''കോചി ഭിക്ഖു ദിസ്സതീ''തിപി പാഠോ, ''ആഗച്ഛതൂ''തിപി പഠന്തി, തഥാ ''ദിസ്സതൂ''തിപി. **നത്ഥി കിഞ്ചി ഉത്തരി കരണീയ**ന്തി ചതൂസു സച്ചേസു ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പരിഞ്ഞാദീനം സോളസന്നം കിച്ചാനം കതത്താ അഭിസമ്ബോധിയാ വാ അധിഗതത്താ തതോ അഞ്ഞം ഉത്തരി കരണിയം നാമ നത്ഥി. **ചതൂസു സച്ചേസു ചതുന്നം കിച്ചാനം കതത്താ**തി ഇദം പന മഗ്ഗവസേന ലബ്ഭമാനം ഭേദം അനുപേക്ഖിത്വാ വുത്തം. **അത്ഥി കതസ്സ പടിചയോ**തി മയ്ഹം സന്താനേ നിപ്ഫാദിതസ്സ സീലാദിധമ്മസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ അനധിഗതത്താ തദത്ഥം പുന വഡ്ഢനസങ്ഖാതോ പടിചയോ അത്ഥി, ഇച്ഛിതബ്ബോതി അത്ഥോ.

തിവിധനാടകപരിവാരോതി മഹന്തിത്ഥിയോ മജ്ഝിമിത്ഥിയോ അതിതരുണിത്ഥിയോതി ഏവം വധൂകുമാരികകഞ്ഞാവത്ഥാഹി തിവിധാഹി നാടകിത്ഥീഹി പരിവുതോ. **അകുസലവിതക്കേഹീ**തി യഥാവുത്തേഹി കാമവിതക്കാദീഹി. അപരേ പന ''തസ്മിം വനസണ്ഡേ പുപ്ഫഫലപല്ലവാദീസു ലോഭവസേന കാമവിതക്കോ, ഖരസ്സരാനം പക്ഖിആദീനം സദ്ദസ്സവനേന

ബ്യാപാദവിതക്കോ, ലേഡ്ഡുആദീഹി തേസം വിഹേഠനാധിപ്പായേന വിഹിംസാവിതക്കോ. ‘ഇധേവാഹം വസേയ്യ’ന്തി തത്ഥ സാപേക്ഖതാവസേന വാ കാമവിതക്കോ, വനചരകേ തത്ഥ തത്ഥ ദിസ്വാ തേസു ചിത്തദുബ്ഭനേന ബ്യാപാദവിതക്കോ, തേസം വിഹേഠനാധിപ്പായേന വിഹിംസാവിതക്കോ തസ്സ ഉപ്പജ്ജതീ”തി വദന്തി. യഥാ തഥാ വാ തസ്സ മിച്ഛാവിതക്കപ്പവത്തിയേവ അച്ഛരിയകാരണം. **അച്ഛരിയം വത, ഭോ**തി ഗരഹണച്ഛരിയം നാമ കിരേതം . യഥാ ആയസ്മാ ആനന്ദോ ഭഗവതോ വലിയഗത്തം ദിസ്വാ അവോച “അച്ഛരിയം, ഭന്തേ, അബ്ഭുതം, ഭന്തേ”തി (സം॰ നി॰ ൫.൫൧൨). **സമ്പരിവാരിതാ**തി വോകിണ്ണാ. അത്തനി ഗരുമ്ഹി ച ഏകത്തേപി ബഹുവചനം ദിസ്സതി. “അനാപാസത്തോ”തിപി പാഠോ. കസ്മാ പനസ്സ ഭഗവാ തത്ഥ ഗമനം അനുജാനി? “അനനുഞ്ഞാതോപി ചായം മം ഓഹായ ഗച്ഛിസ്സതേവ, പരിചാരകാമതായ മഞ്ഞേ ഭഗവാ ഗന്തും ന ദേതീതി ചസ്സ സിയാ അഞ്ഞഥത്തം, തദസ്സ ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ സംവത്തേയ്യാ”തി അനുജാനി.

ഏവം തസ്മിം അത്തനോ പവത്തിം ആരോചേത്വാ നിസിന്നേ അഥസ്സ ഭഗവാ സപ്പായധമ്മം ദേസേന്തോ **“അപരിപക്കായ, മേഘിയ, ചേതോവിമുത്തിയാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **“അപരിപക്കായാ”**തി പരിപാകം അപ്പത്തായ. **ചേതോവിമുത്തിയാ**തി കിലേസേഹി ചേതസോ വിമുത്തിയാ. പുബ്ബഭാഗേ ഹി തദങ്ഗവസേന ചേവ വിക്ഖമ്ഭനവസേന ച ചേതസോ വിമുത്തി ഹോതി, അപരഭാഗേ സമുച്ഛേദവസേന ചേവ പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന ച. സായം വിമുത്തി ഹേട്ഠാ വിത്ഥാരതോ കഥിതാവ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ വിമുത്തിപരിപാചനീയേഹി ധമ്മേഹി ആസയേ പരിപാചിതേ സോധിതേ വിപസ്സനായ മഗ്ഗഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തിയാ പരിപാകം ഗച്ഛന്തിയാ ചേതോവിമുത്തി പരിപക്കാ നാമ ഹോതി, തദഭാവേ അപരിപക്കാ.

കതമേ പന വിമുത്തിപരിപാചനീയാ ധമ്മാ? സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം വിസുദ്ധികരണവസേന പന്നരസ ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തഞ്ഹേതം -

“അസ്സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, സദ്ധേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, പസാദനീയേ സുത്തന്തേ പച്ചവേക്ഖതോ ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി സദ്ധിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.

“കുസീതേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, ആരദ്ധവീരിയേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, സമ്മപ്പധാനേ പച്ചവേക്ഖതോ ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി വീരിയിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.

“മുട്ഠസ്സതീ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, ഉപട്ഠിതസ്സതീ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, സതിപട്ഠാനേ പച്ചവേക്ഖതോ ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി സതിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.

“അസമാഹിതേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, സമാഹിതേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, ഝാനവിമോക്ഖേ പച്ചവേക്ഖതോ ഇമേഹി തീഹാകാരേഹി സമാധിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.

“ദുപ്പഞ്ഞേ പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, പഞ്ഞവന്തേ പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, ഗമ്ഭീരഞാണചരിയം പച്ചവേക്ഖതോ ഇമേഹി

തീഹാകാരേഹി പഞ്ചിന്ദ്രിയം വിസുജ്ഝതി.

“ഇതി ഇമേ പഞ്ച പുഗ്ഗലേ പരിവജ്ജയതോ, പഞ്ച പുഗ്ഗലേ സേവതോ ഭജതോ പയിരുപാസതോ, പഞ്ച സുത്തന്തേ പച്ചവേക്ഖതോ ഇമേഹി പന്നരസഹി ആകാരേഹി ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി വിസുജ്ഝന്തീ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൮൬).

അപരേഹിപി പന്നരസഹി ആകാരേഹി ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി വിസുജ്ഝന്തി. അപരേപി പന്നരസ ധമ്മാ വിമുത്തിപരിപാചനീയാ. സദ്ധാപഞ്ചമാനി ഇന്ദ്രിയാനി, അനിച്ചസഞ്ഞാ അനിച്ചേ, ദുക്ഖസഞ്ഞാ ദുക്ഖേ, അനത്തസഞ്ഞാ, പഹാനസഞ്ഞാ, വിരാഗസഞ്ഞാതി ഇമാ പഞ്ച നിബ്ബേധഭാഗിയാ സഞ്ഞാ, കല്യാണമിത്തതാ, സീലസംവരോ, അഭിസല്ലേഖതാ, വീരിയാരമ്ഭോ, നിബ്ബേധികപഞ്ഞാതി. തേസു വേനേയ്യദമനകുസലോ സത്ഥാ വേനേയ്യസ്സ മേഘിയത്ഥേരസ്സ അജ്ഝാസയവസേന ഇധ കല്യാണമിത്തതാദയോ വിമുത്തിപരിപാചനീയേ ധമ്മേ ദസ്സേന്തോ **“പഞ്ച ധമ്മാ പരിപക്കായ സംവത്തന്തീ”**തി വത്വാ തേ വിത്ഥാരേന്തോ **“ഇധ, മേഘിയ, ഭിക്ഖു കല്യാണമിത്തോ ഹോതീ”**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **കല്യാണമിത്തോ**തി കല്യാണോ ഭദ്ദോ സുന്ദരോ മിത്തോ ഏതസ്സാതി കല്യാണമിത്തോ. യസ്സ സീലാദിഗുണസമ്പന്നോ “അഘസ്സ താതാ ഹിതസ്സ വിധാതാ”തി ഏവം സബ്ബാകാരേന ഉപകാരോ മിത്തോ ഹോതി, സോ പുഗ്ഗലോ കല്യാണമിത്തോവ. യഥാവുത്തേഹി കല്യാണപുഗ്ഗലേഹേവ സബ്ബിരിയാപഥേസു സഹ അയതി പവത്തതി, ന വിനാ തേഹീതി **കല്യാണസഹായോ**. കല്യാണപുഗ്ഗലേസു ഏവ ചിത്തേന ചേവ കായേന ച നിന്നപോണപബ്ഭാരഭാവേന പവത്തതീതി **കല്യാണസമ്പവങ്കോ**. പദത്തയേന കല്യാണമിത്തസംസഗ്ഗേ ആദരം ഉപ്പാദേതി. **അയം** കല്യാണമിത്തതാസങ്ഖാതോ ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ ആദിഭാവതോ സബ്ബേസഞ്ച കുസലധമ്മാനം ബഹുകാരതായ പധാനഭാവതോ ച ഇമേസു പഞ്ചസു ധമ്മേസു ആദിതോ വുത്തത്താ **പഠമോ** അനവജ്ജ**ധമ്മോ** അവിസുദ്ധാനം സദ്ധാദീനം വിസുദ്ധികരണവസേന **ചേതോവിമുത്തിയാ പരിപക്കായ സംവത്തതി**. ഏത്ഥ ച കല്യാണമിത്തസ്സ ബഹുകാരതാ പധാനതാ ച “ഉപഡ്ഢമിദം, ഭന്തേ, ബ്രഹ്മചരിയസ്സ യദിദം കല്യാണമിത്തതാ”തി വദന്തം ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികം “മാ ഹേവം, ആനന്ദാ”തി ദ്വിക്ഖത്തും പടിസേധേത്വാ “സകലമേവ ഹിദം, ആനന്ദ, ബ്രഹ്മചരിയം യദിദം കല്യാണമിത്തതാ കല്യാണസഹായതാ”തി - ആദിസുത്തപദേഹി (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൯; ൫.൨) വേദിതബ്ബാ.

പുന ചപരന്തി പുന ച അപരം ധമ്മജാതം. **സീലവാ**തി ഏത്ഥ കേനട്ഠേന സീലം? സീലനട്ഠേന സീലം . കിമിദം സീലനം നാമ? സമാധാനം, കായകമ്മാദീനം സുസീല്യവസേന അവിപ്പകിണ്ണതാതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഉപധാരണം, ഝാനാദികുസലധമ്മാനം പതിട്ഠാനവസേന ആധാരഭാവോതി അത്ഥോ. തസ്മാ സീലേതി, സീലതീതി വാ സീലം. അയം താവ സദ്ദലക്ഖണനയേന സീലട്ഠോ. അപരേ പന “സിരട്ഠോ സീലട്ഠോ, സീതലട്ഠോ, സീലട്ഠോ”തി നിരുത്തിനയേന അത്ഥം വണ്ണേന്തി. തയിദം പാരിപൂരിതോ അതിസയതോ വാ സീലം അസ്സ അത്ഥീതി **സീലവാ,** സീലസമ്പന്നോതി അത്ഥോ.

യഥാ ച സീലവാ ഹോതി സീലസമ്പന്നോ, തം ദസ്സേതും **“പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പാതിമോക്ഖന്തി** സിക്ഖാപദസീലം. തഞ്ഹി യോ നം പാതി രക്ഖതി, തം മോക്ഖേതി മോചേതി ആപായികാദീഹി ദുക്ഖേഹീതി പാതിമോക്ഖം. സംവരണം സംവരോ, കായവാചാഹി അവീതിക്കമോ. പാതിമോക്ഖമേവ സംവരോ പാതിമോക്ഖസംവരോ, തേന സംവുതോ പിഹിതകായവാചോതി **പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ**. ഇദമസ്സ തസ്മിം സീലേ പതിട്ഠിതഭാവപരിദീപനം. **വിഹരതീ**തി തദനുരൂപവിഹാരസമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**തി ഹേട്ഠാ പാതിമോക്ഖസംവരസ്സ ഉപരി വിസേസാനം യോഗസ്സ ച ഉപകാരധമ്മപരിദീപനം. **അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീ**തി പാതിമോക്ഖസീലതോ അചവനധമ്മതാപരിദീപനം. **സമാദായാ**തി സിക്ഖാപദാനം അനവസേസതോ ആദാനപരിദീപനം. **സിക്ഖതീ**തി സിക്ഖായ സമങ്ഗിഭാവപരിദീപനം. **സിക്ഖാപദേസൂ**തി സിക്ഖിതബ്ബധമ്മപരിദീപനം.

അപരോ നയോ - കിലേസാനം ബലവഭാവതോ പാപകിരിയായ സുകരഭാവതോ പുഞ്ഞകിരിയായ ച ദുക്കരഭാവതോ ബഹുക്ഖത്തും അപായേസു പതനസീലോതി പാതീ, പുഥുജ്ജനോ. അനിച്ചതായ വാ ഭവാദീസു കമ്മവേഗുക്ഖിത്തോ ഘടിയന്തം വിയ അനവട്ഠാനേന പരിബ്ഭമനതോ ഗമനസീലോതി പാതീ. മരണവസേന വാ തമ്ഹി തമ്ഹി സത്തനികായേ അത്തഭാവസ്സ പതനസീലോ വാ പാതീ, സത്തസന്താനോ, ചിത്തമേവ വാ. തം പാതിനം സംസാരദുക്ഖതോ മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. ചിത്തസ്സ ഹി വിമോക്ഖേന സത്തോ ‘‘വിമുത്തോ’’തി വുച്ചതി. വുത്തഞ്ഹി ‘‘ചിത്തവോദാനാ വിസുജ്ഝന്തീ’’തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൦൦), ‘‘അനുപാദായ ആസവേഹി ചിത്തം വിമുത്ത’’ന്തി (മഹാവ॰ ൨൮) ച.

അഥ വാ അവിജ്ജാദിഹേതുനാ സംസാരേ പതതി ഗച്ഛതി പവത്തതീതി പാതി. ‘‘അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാനം സന്ധാവതം സംസരത’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨൪) ഹി വുത്തം. തസ്സ പാതിനോ സത്തസ്സ തണ്ഹാദിസംകിലേസത്തയതോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖം**.

അഥ വാ പാതേതി വിനിപാതേതി ദുക്ഖേതി പാതി, ചിത്തം. വുത്തഞ്ഹി ‘‘ചിത്തേന നീയതീ ലോകോ, ചിത്തേന പരികസ്സതീ’’തി (സം॰ നി॰ ൧.൬൨). തസ്സ പാതിനോ മോക്ഖോ ഏതേനാതി **പാതിമോക്ഖം**. പതതി വാ ഏതേന അപായദുക്ഖേ സംസാരദുക്ഖേ ചാതി പാതി, തണ്ഹാദിസംകിലേസോ. വുത്തഞ്ഹി ‘‘തണ്ഹാ ജനേതി പുരിസം (സം॰ നി॰ ൧.൫൫). തണ്ഹാദുതിയോ പുരിസോ’’തി (അം॰ നി॰ ൪.൯; ഇതിവു॰ ൧൫, ൧൦൫) ച ആദി. തതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖം**.

അഥ വാ പതതി ഏത്ഥാതി പാതി, ഛ അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി. വുത്തഞ്ഹി ‘‘ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ, ഛസു കുബ്ബതി സന്ഥവ’’ന്തി (സു॰ നി॰ ൧൭൧). തതോ ഛഅജ്ഝത്തികബാഹിരായതനസങ്ഖാതതോ പാതിതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖം**. അഥ വാ പാതോ വിനിപാതോ അസ്സ അത്ഥീതി പാതീ, സംസാരോ. തതോ മോക്ഖോതി **പാതിമോക്ഖം**. അഥ വാ

സബ്ബലോകാധിപതിഭാവതോ ധമ്മിസ്സരോ ഭഗവാ പതീതി വുച്ചതി, മുച്ചതി ഏതേനാതി മോക്ഖോ, പതിനോ മോക്ഖോ തേന പഞ്ഞത്തത്താതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖം**. സബ്ബഗുണാനം വാ മൂലഭാവതോ ഉത്തമട്ഠേന പതി ച സോ യഥാവുത്തേനത്ഥേന മോക്ഖോ ചാതി പതിമോക്ഖോ, പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖം**. തഥാ ഹി വുത്തം "പാതിമോക്ഖന്തി ആദിമേതം മുഖമേതം പമുഖമേത"ന്തി (മഹാവ° ൧൩൫) വിത്ഥാരോ.

അഥ വാ പ-ഇതി പകാരേ, **അതീ**തി അച്ചന്തത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ പകാരേഹി അച്ചന്തം മോക്ഖേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. ഇദഞ്ഹി സീലം സയം തദങ്ഗവസേന, സമാധിസഹിതം പഞ്ഞാസഹിതഞ്ച വിക്ഖമ്ഭനവസേന സമുച്ഛേദവസേന അച്ചന്തം മോക്ഖേതി മോചേതീതി **പാതിമോക്ഖം**. പതി പതി മോക്ഖോതി വാ പതിമോക്ഖോ, തമ്ഹാ തമ്ഹാ വീതിക്കമദോസതോ പച്ചേകം മോക്ഖോതി അത്ഥോ. പതിമോക്ഖോ ഏവ **പാതിമോക്ഖം**. മോക്ഖോതി വാ നിബ്ബാനം, തസ്സ മോക്ഖസ്സ പടിബിമ്ബഭൂതോതി പതിമോക്ഖോ. സീലസംവരോ ഹി സൂരിയസ്സ അരുണുഗ്ഗമനം വിയ നിബ്ബാനസ്സ ഉദയഭൂതോ തപ്പടിഭാഗോവ യഥാരഹം കിലേസനിബ്ബാപനതോ. പതിമോക്ഖോയേവ **പാതിമോക്ഖം**. അഥ വാ മോക്ഖം പതി വത്തതി, മോക്ഖാഭിമുഖന്തി വാ പതിമോക്ഖം, പതിമോക്ഖമേവ **പാതിമോക്ഖ**ന്തി ഏവം താവ ഏത്ഥ പാതിമോക്ഖസദ്ദസ്സ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സംവരതി പിദഹതി ഏതേനാതി സംവരോ, പാതിമോക്ഖമേവ സംവരോതി പാതിമോക്ഖസംവരോ. അത്ഥതോ പന തതോ തതോ വീതിക്കമിതബ്ബതോ വിരതിയോ ചേതനാ ച, തേന പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ സമന്നാഗതോ **പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ**. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - "ഇമിനാ പാതിമോക്ഖസംവരേന ഉപേതോ ഹോതി സമുപേതോ ഉപഗതോ സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ, തേന വുച്ചതി പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ"തി (വിഭ° ൫൧൧).

വിഹരതീതി ഇരിയാപഥവിഹാരേന വിഹരതി ഇരിയതി വത്തതി. **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**തി വേളുദാനാദിമിച്ഛാജീവസ്സ കായപാഗബ്ഭിയാദീനഞ്ച അകരണേന സബ്ബസോ അനാചാരം വജ്ജേത്വാ കായികോ അവീതിക്കമോ, വാചസികോ അവീതിക്കമോ, കായികവാചസികോ അവീതിക്കമോതി ഏവം വുത്തഭിക്ഖു സാരുപ്പആചാരസമ്പത്തിയാ വേസിയാദിഅഗോചരം വജ്ജേത്വാ പിണ്ഡപാതാദിഅത്ഥം ഉപസങ്കമിതും യുത്തട്ഠാനസങ്ഖാതഗോചരചരണേന ച സമ്പന്നത്താ ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ.

അപിച യോ ഭിക്ഖു സത്ഥരി സഗാരവോ സപ്പതിസ്സോ സബ്രഹ്മചാരീസു സഗാരവോ സപ്പതിസ്സോ ഹിരോത്തപ്പസമ്പന്നോ സുനിവത്ഥോ സുപാരുതോ പാസാദികേന അഭിക്കന്തേന പടിക്കന്തേന ആലോകിതേന വിലോകിതേന സമിഞ്ജിതേന പസാരിതേന ഇരിയാപഥസമ്പന്നോ ഇന്ദ്രിയേസു ഗുത്തദ്വാരോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ ജാഗരിയം അനുയുത്തോ സതിസമ്പജഞ്ഞേന സമന്നാഗതോ അപ്പിച്ഛോ സന്തുട്ഠോ പവിവിത്തോ അസംസട്ഠോ ആഭിസമാചാരികേസു സക്കച്ചകാരീ ഗരുചിത്തീകാരബഹുലോ വിഹരതി, അയം വുച്ചതി **ആചാരസമ്പന്നോ**.

ഗോചരോ പന ഉപനിസ്സയഗോചരോ, ആരക്ഖഗോചരോ, ഉപനിബന്ധഗോചരോതി തിവിധോ. തത്ഥ യോ ദസകഥാവത്ഥുഗുണസമന്നാഗതോ വുത്തലക്ഖണോ കല്യാണമിത്തോ, യം നിസ്സായ അസ്സുതം സുണാതി, സുതം പരിയോദാപേതി, കങ്ഖം വിതരതി, ദിട്ഠിം ഉജും കരോതി, ചിത്തം പസാദേതി, യസ്സ ച അനുസിക്ഖന്തോ സദ്ധായ വഡ്ഢതി, സീലേന, സുതേന, ചാഗേന, പഞ്ഞായ വഡ്ഢതി, അയം വുച്ചതി **ഉപനിസ്സയഗോചരോ**.

യോ ഭിക്ഖു അന്തരഘരം പവിട്ഠോ വീഥിം പടിപന്നോ ഓക്ഖിത്തചക്ഖു യുഗമത്തദസ്സീ സംവുതോ ഗച്ഛതി, ന ഹത്ഥിം ഓലോകേന്തോ, ന അസ്സം, ന രഥം , ന പത്തിം, ന ഇത്ഥിം, ന പുരിസം ഓലോകേന്തോ, ന ഉദ്ധം ഉല്ലോകേന്തോ, ന അധോ ഓലോകേന്തോ, ന ദിസാവിദിസം പേക്ഖമാനോ ഗച്ഛതി, അയം **ആരക്ഖഗോചരോ**.

ഉപനിബന്ധഗോചരോ പന ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, യത്ഥ ഭിക്ഖു അത്തനോ ചിത്തം ഉപനിബന്ധതി. വുത്തഞ്ഹേതം ഭഗവതാ - ''കോ ച, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ ഗോചരോ സകോ പേത്തികോ വിസയോ, യദിദം ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൨). തത്ഥ ഉപനിസ്സയഗോചരസ്സ പുബ്ബേ വുത്തത്താ ഇതരേസം വസേനേത്ഥ ഗോചരോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി യഥാവുത്തായ ആചാരസമ്പത്തിയാ ഇമായ ച ഗോചരസമ്പത്തിയാ സമന്നാഗതത്താ **ആചാരഗോചരസമ്പന്നോ**.

അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീതി അപ്പമത്തകത്താ അണുപ്പമാണേസു അസ്സതിയാ അസഞ്ചിച്ച ആപന്നസേഖിയഅകുസലചിത്തുപ്പാദാദിഭേദേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സനസീലോ. യോ ഹി ഭിക്ഖു പരമാണുമത്തം വജ്ജം അട്ഠസട്ഠിയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധസിനേരുപബ്ബതരാജസദിസം കത്വാ പസ്സതി, യോപി സബ്ബലഹുകം ദുബ്ഭാസിതമത്തം പാരാജികസദിസം കത്വാ പസ്സതി, അയമ്പി അണുമത്തേസു വജ്ജേസു ഭയദസ്സാവീ നാമ. **സമാദായ സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസൂ**തി യംകിഞ്ചി സിക്ഖാപദേസു സിക്ഖിതബ്ബം, തം സബ്ബേന സബ്ബം സബ്ബഥാ സബ്ബം അനവസേസം സമാദിയിത്വാ സിക്ഖതി, വത്തതി പൂരേതീതി അത്ഥോ.

അഭിസല്ലേഖികാതി അതിവിയ കിലേസാനം സല്ലേഖനീയാ, തേസം തനുഭാവായ പഹാനായ യുത്തരൂപാ. **ചേതോവിവരണസപ്പായാ**തി ചേതസോ പടിച്ഛാദകാനം നീവരണാനം ദൂരീഭാവകരണേന ചേതോവിവരണസങ്ഖാതാനം സമഥവിപസ്സനാനം സപ്പായാ, സമഥവിപസ്സനാചിത്തസ്സേവ വാ വിവരണായ പാകടീകരണായ വാ സപ്പായാ ഉപകാരികാതി ചേതോവിവരണസപ്പായാ.

ഇദാനി യേന നിബ്ബിദാദിആവഹണേന അയം കഥാ അഭിസല്ലേഖികാ ചേതോവിവരണസപ്പായാ ച നാമ ഹോതി, തം ദസ്സേതും **"ഏകന്തനിബ്ബിദായാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഏകന്തനിബ്ബിദായാ**തി ഏകംസേനേവ വട്ടദുക്ഖതോ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ. **വിരാഗായ നിരോധായാ**തി തസ്സേവ വിരജ്ജനത്ഥായ ച നിരുജ്ഝനത്ഥായ ച. **ഉപസമായാ**തി സബ്ബകിലേസവൂപസമായ. **അഭിഞ്ഞായാ**തി സബ്ബസ്സപി അഭിഞ്ഞേയ്യസ്സ അഭിജാനനായ. **സമ്ബോധായാ**തി ചതുമഗ്ഗസമ്ബോധായ. **നിബ്ബാനായാ**തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനായ. ഏതേസു ഹി ആദിതോ തീഹി പദേഹി വിപസ്സനാ വുത്താ, ദ്വീഹി നിബ്ബാനം വുത്തം. സമഥവിപസ്സനാ ആദിം കത്വാ

നിബ്ബാനപരിയോസാനോ അയം സബ്ബോ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മോ ദസകഥാവത്ഥുലാഭിനോ സിജ്ഝതീതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി തം കഥം വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"അപ്പിച്ഛകഥാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അപ്പിച്ഛോ**തി നിഇച്ഛോ, തസ്സ കഥാ **അപ്പിച്ഛകഥാ,** അപ്പിച്ഛഭാവപ്പടിസംയുത്തകഥാ വാ **അപ്പിച്ഛകഥാ**. ഏത്ഥ ച അത്രിച്ഛോ, പാപിച്ഛോ, മഹിച്ഛോ, അപ്പിച്ഛോതി ഇച്ഛാവസേന ചത്താരോ പുഗ്ഗലാ. തേസു അത്തനാ യഥാലദ്ധേന ലാഭേന അതിത്തോ ഉപരൂപരി ലാഭം ഇച്ഛന്തോ **അത്രിച്ഛോ** നാമ. യം സന്ധായ -

> "ചതുബ്ഭി അട്ഠജ്ഝഗമാ, അട്ഠാഹിപി ച സോളസ;
> സോളസാഹി ച ബാത്തിംസ, അത്രിച്ഛം ചക്കമാസദോ;
> ഇച്ഛാഹതസ്സ പോസസ്സ, ചക്കം ഭമതി മത്ഥകേ"തി. (ജാ॰ ൧.൫.൧൦൩) ച;

> "അത്രിച്ഛം അതിലോഭേന, അതിലോഭമദേന ചാ"തി. ച വുത്തം;

ലാഭസക്കാരസിലോകനികാമയമാനായ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായോ **പാപിച്ഛോ**. യം സന്ധായ വുത്തം "ഇധേകച്ചോ അസ്സദ്ധോ സമാനോ 'സദ്ധോതി മം ജനോ ജാനാതൂ'തി ഇച്ഛതി, ദുസ്സീലോ സമാനോ 'സീലവാതി മം ജനോ ജാനാതൂ'തി ഇച്ഛതീ"തിആദി (വിഭ॰ ൮൫൧).

സന്തഗുണസമ്ഭാവനാധിപ്പായോ പടിഗ്ഗഹണേ അമത്തഞ്ഞൂ **മഹിച്ഛോ,** യം സന്ധായ വുത്തം "ഇധേകച്ചോ സദ്ധോ സമാനോ 'സദ്ധോതി മം ജനോ ജാനാതൂ'തി ഇച്ഛതി, സീലവാ സമാനോ 'സീലവാതി മം ജനോ ജാനാതൂ'തി ഇച്ഛതീ"തിആദി. ദുത്തപ്പിയതായ ഹിസ്സ വിജാതമാതാപി ചിത്തം ഗഹേതും ന സക്കോതി. തേനേതം വുച്ചതി -

> "അഗ്ഗിക്ഖന്ധോ സമുദ്ദോ ച, മഹിച്ഛോ ചാപി പുഗ്ഗലോ;
> സകടേന പച്ചയേ ദേന്തു, തയോപേതേ അതപ്പയാ"തി.

ഏതേ പന അത്രിച്ഛതാദയോ ദോസേ ആരകാ വിവജ്ജേത്വാ സന്തഗുണനിഗുഹനാധിപ്പായോ പടിഗ്ഗഹണേ ച മത്തഞ്ഞൂ **അപ്പിച്ഛോ**. അത്തനി വിജ്ജമാനമ്പി ഗുണം പടിച്ഛാദേതുകാമതായ സദ്ധോ സമാനോ "സദ്ധോതി മം ജനോ ജാനാതൂ"തി ന ഇച്ഛതി, സീലവാ, ബഹുസ്സുതോ, പവിവിത്തോ, ആരദ്ധവീരിയോ, ഉപട്ഠിതസ്സതി, സമാഹിതോ, പഞ്ഞവാ സമാനോ "പഞ്ഞവാതി മം ജനോ ജാനാതൂ"തി ന ഇച്ഛതി. സ്വായം പച്ചയപ്പിച്ഛോ, ധുതങ്ഗപ്പിച്ഛോ, പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛോ അധിഗമപ്പിച്ഛോതി ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ **ചതൂസു പച്ചയേസു അപ്പിച്ഛോ** പച്ചയദായകം ദേയ്യധമ്മം അത്തനോ ഥാമഞ്ച ഓലോകേത്വാ സചേപി ഹി ദേയ്യധമ്മോ ബഹു ഹോതി, ദായകോ അപ്പം ദാതുകാമോ, ദായകസ്സ വസേന അപ്പമേവ ഗണ്ഹാതി. ദേയ്യധമ്മോ ചേ അപ്പോ, ദായകോ ബഹും ദാതുകാമോ, ദേയ്യധമ്മസ്സ വസേന അപ്പമേവ ഗണ്ഹാതി. ദേയ്യധമ്മോപി ചേ ബഹു, ദായകോപി ബഹും ദാതുകാമോ, അത്തനോ ഥാമം ഞത്വാ പമാണയുത്തമേവ ഗണ്ഹാതി. ഏവരൂപോ ഹി ഭിക്ഖു അനുപ്പന്നം ലാഭം ഉപ്പാദേതി, ഉപ്പന്നം ലാഭം ഥാവരം കരോതി, ദായകാനം ചിത്തം ആരാധേതി. ധുതങ്ഗസമാദാനസ്സ പന അത്തനി അത്ഥിഭാവം ന ജാനാപേതുകാമോ **ധുതങ്ഗപ്പിച്ഛോ**. യോ അത്തനോ ബഹുസ്സുതഭാവം

ജാനാപേതും ന ഇച്ഛതി, അയം **പരിയത്തിഅപ്പിച്ഛോ** . യോ പന സോതാപന്നാദീസു അഞ്ഞതരോ ഹുത്വാ സബ്രഹ്മചാരീനമ്പി അത്തനോ സോതാപന്നാദിഭാവം ജാനാപേതും ന ഇച്ഛതി, അയം **അധിഗമപ്പിച്ഛോ**. ഏവമേതേസം അപ്പിച്ഛാനം യാ അപ്പിച്ഛതാ, തസ്സാ സദ്ധിം സന്ദസ്സനാദിവിധിനാ അനേകാകാരവോകാരാനിസംസവിഭാവനവസേന സപ്പടിപക്ഖസ്സ അത്രിച്ഛതാദിഭേദസ്സ ഇച്ഛാചാരസ്സ ആദീനവവിഭാവനവസേന ച പവത്താ കഥാ **അപ്പിച്ഛകഥാ**.

സന്തുട്ഠികഥാതി ഏത്ഥ **സന്തുട്ഠീ**തി സകേന അത്തനാ ലദ്ധേന തുട്ഠി സന്തുട്ഠി. അഥ വാ വിസമം പച്ചയിച്ഛം പഹായ സമം തുട്ഠി സന്തുട്ഠി, സന്തേന വാ വിജ്ജമാനേന തുട്ഠി സന്തുട്ഠി. വുത്തഞ്ചേതം -

"അതീതം നാനുബദ്ധോ സോ, നപ്പജപ്പമനാഗതം;
പച്ചുപ്പന്നേന യാപേന്തോ, സന്തുട്ഠോതി പവുച്ചതീ"തി.

സമ്മാ വാ ഞായേന ഭഗവതാ അനുഞ്ഞാതവിധിനാ പച്ചയേഹി തുട്ഠി സന്തുട്ഠി, അത്ഥതോ ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസോ, സോ ദ്വാദസവിധോ ഹോതി. കഥം? ചീവരേ യഥാലാഭസന്തോസോ, യഥാബലസന്തോസോ, യഥാസാരുപ്പസന്തോസോതി തിവിധോ. ഏവം പിണ്ഡപാതാദീസു.

തത്രായം പഭേദവണ്ണനാ - ഇധ ഭിക്ഖു ചീവരം ലഭതി സുന്ദരം വാ അസുന്ദരം വാ, സോ തേനേവ യാപേതി, അഞ്ഞം ന പത്ഥേതി, ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതി, അയമസ്സ **ചീവരേ യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന പകതിദുബ്ബലോ വാ ഹോതി ആബാധജരാഭിഭൂതോ വാ, ഗരുചീവരം പാരുപന്തോ കിലമതി, സോ സഭാഗേന ഭിക്ഖുനാ സദ്ധിം തം പരിവത്തേത്വാ ലഹുകേന യാപേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **ചീവരേ യഥാബലസന്തോസോ**. അപരോ പണീതപച്ചയലാഭീ ഹോതി, സോ പട്ടചീവരാദീനം അഞ്ഞതരം മഹഗ്ഘചീവരം ബഹൂനി വാ ലഭിത്വാ "ഇദം ഥേരാനം ചിരപബ്ബജിതാനം ബഹുസ്സുതാനം അനുരൂപം, ഇദം ഗിലാനാനം ദുബ്ബലാനം അപ്പലാഭീനം ഹോതൂ"തി തേസം ദത്വാ അത്തനാ സങ്കാരകൂടാദിതോ വാ നന്തകാനി ഉച്ചിനിത്വാ സങ്ഘാടിം കത്വാ തേസം വാ പുരാണചീവരാനി ഗഹേത്വാ ധാരേന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **ചീവരേ യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

ഇധ പന ഭിക്ഖു പിണ്ഡപാതം ലഭതി ലൂഖം വാ പണീതം വാ, സോ തേനേവ യാപേതി, അഞ്ഞം ന പത്ഥേതി, ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതി, അയമസ്സ **പിണ്ഡപാതേ യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന ആബാധികോ ഹോതി, ലൂഖം പണീതം പകതിവിരുദ്ധം ബ്യാധിവിരുദ്ധം വാ പിണ്ഡപാതം ഭുഞ്ജിത്വാ ഗാള്ഹം വാ രോഗാബാധം പാപുണാതി, സോ സഭാഗസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദത്വാ തസ്സ ഹത്ഥതോ സപ്പായഭോജനം ഭുഞ്ജിത്വാ സമണധമ്മം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **പിണ്ഡപാതേ യഥാബലസന്തോസോ**. അപരോ ബഹും പണീതം പിണ്ഡപാതം ലഭതി, സോ "അയം പിണ്ഡപാതോ ചിരപബ്ബജിതാനം അനുരൂപോ"തി ചീവരം വിയ തേസം ദത്വാ തേസം വാ സേസകം അത്തനാ പിണ്ഡായ ചരിത്വാ മിസ്സകാഹാരം വാ ഭുഞ്ജന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **പിണ്ഡപാതേ യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

ഇധ പന ഭിക്ഖുനോ സേനാസനം പാപുണാതി മനാപം വാ ആമനാപം വാ അന്തമസോ തിണസന്ഥാരകമ്പി, സോ തേനേവ സന്തുസ്സതി, പുന അഞ്ഞം സുന്ദരതരം പാപുണാതി, തം ന ഗണ്ഹാതി, അയമസ്സ **സേനാസനേ യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന ആബാധികോ ഹോതി ദുബ്ബലോ വാ, പകതിവിരുദ്ധം വാ സോ ബ്യാധിവിരുദ്ധം വാ സേനാസനം ലഭതി, യത്ഥസ്സ വസതോ അഫാസു ഹോതി, സോ തം സഭാഗസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദത്വാ തസ്സ സന്തകേ സപ്പായസേനാസനേ വസിത്വാ സമണധമ്മം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **സേനാസനേ യഥാബലസന്തോസോ**. അപരോ സുന്ദരം സേനാസനം പത്തമ്പി ന സമ്പടിച്ഛതി "പണീതസേനാസനം നാമ പമാദട്ഠാന"ന്തി, മഹാപുഞ്ഞതായ വാ ലേണമണ്ഡപകൂടാഗാരാദീനി ബഹൂനി പണീതസേനാസനാനി ലഭതി, സോ താനി ചീവരാദീനി വിയ ചിരപബ്ബജിതാദീനം ദത്വാ യത്ഥ കത്ഥചി വസന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **സേനാസനേ യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

ഇധ പന ഭിക്ഖു ഭേസജ്ജം ലഭതി ലൂഖം വാ പണീതം വാ, സോ തേനേവ തുസ്സതി, അഞ്ഞം ന പത്ഥേതി, ലഭന്തോപി ന ഗണ്ഹാതി, അയം **ഗിലാനപച്ചയേ യഥാലാഭസന്തോസോ**. അഥ പന തേലേന അത്ഥികോ ഫാണിതം ലഭതി, സോ യം ലഭതി, സോ തം സഭാഗസ്സ ഭിക്ഖുനോ ദത്വാ തസ്സ ഹത്ഥതോ തേലേന ഭേസജ്ജം കത്വാ സമണധമ്മം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **ഗിലാനപച്ചയേ യഥാബലസന്തോസോ**. അപരോ മഹാപുഞ്ഞോ ബഹും തേലമധുഫാണിതാദിപണീതഭേസജ്ജം ലഭതി, സോ തം ചീവരാദീനി വിയ ചിരപബ്ബജിതാദീനം ദത്വാ തേസം ആഭതകേന യേന കേനചി ഭേസജ്ജം കരോന്തോപി സന്തുട്ഠോവ ഹോതി. യോ പന ഏകസ്മിം ഭാജനേ മുത്തഹരീതകം, ഏകസ്മിം ചതുമധുരം ഠപേത്വാ "ഗണ്ഹഥ, ഭന്തേ, യദിച്ഛസീ"തി വുച്ചമാനോ "സചസ്സ തേസു അഞ്ഞതരേനപി രോഗോ വൂപസമ്മതി, ഇദം മുത്തഹരീതകം നാമ ബുദ്ധാദീഹി വണ്ണിത"ന്തി, "പൂതിമുത്തഭേസജ്ജം നിസ്സായ പബ്ബജ്ജാ, തത്ഥ തേ യാവജീവം ഉസ്സാഹോ കരണീയോ"തി (മഹാവ॰ ൧൨൮) വചനം അനുസ്സരന്തോ ചതുമധുരം പടിക്ഖിപിത്വാ മുത്തഹരീതകേന ഭേസജ്ജം കരോന്തോ പരമസന്തുട്ഠോവ ഹോതി, അയമസ്സ **ഗിലാനപച്ചയേ യഥാസാരുപ്പസന്തോസോ**.

സോ ഏവംപഭേദോ സബ്ബോപി സന്തോസോ സന്തുട്ഠീതി പവുച്ചതി. തേന വുത്തം "അത്ഥതോ ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസോ"തി. തസ്സാ സന്തുട്ഠിയാ സദ്ധിം സന്ദസ്സനാദിവിധിനാ ആനിസംസവിഭാവനവസേന തപ്പടിപക്ഖസ്സ അത്രിച്ഛതാദിഭേദസ്സ ഇച്ഛാചാരസ്സ ആദീനവവിഭാവനവസേന ച പവത്താ കഥാ **സന്തുട്ഠികഥാ**. ഇതോ പരാസുപി കഥാസു ഏസേവ നയോ. വിസേസമത്തമേവ വക്ഖാമ.

പവിവേകകഥാതി ഏത്ഥ കായവിവേകോ, ചിത്തവിവേകോ, ഉപധിവിവേകോതി തയോ വിവേകാ. തേസു ഏകോ ഗച്ഛതി, ഏകോ തിട്ഠതി, ഏകോ നിസീദതി , ഏകോ സേയ്യം കപ്പേതി, ഏകോ ഗാമം പിണ്ഡായ പവിസതി, ഏകോ പടിക്കമതി, ഏകോ അഭിക്കമതി, ഏകോ ചങ്കമം അധിട്ഠാതി, ഏകോ ചരതി, ഏകോ വിഹരതി, ഏവം സബ്ബിരിയാപഥേസു സബ്ബകിച്ചേസു ഗണസങ്ഗണികം പഹായ വിവിത്തവാസോ **കായവിവേകോ** നാമ. അട്ഠ സമാപത്തിയോ പന **ചിത്തവിവേകോ** നാമ. നിബ്ബാനം

ഉപധിവിവേകോ നാമ. വുത്തഞ്ഹേതം "കായവിവേകോ ച വിവേകട്ഠകായാനം നേക്ഖമ്മാഭിരതാനം, ചിത്തവിവേകോ ച പരിസുദ്ധചിത്താനം പരമവോദാനപ്പത്താനം, ഉപധിവിവേകോ ച നിരുപധീനം പുഗ്ഗലാനം വിസങ്ഖാരഗതാന"ന്തി (മഹാനി॰ ൭൭). വിവേകോയേവ പവിവേകോ, പവിവേകേ പടിസംയുത്താ കഥാ **പവിവേകകഥാ**.

അസംസഗ്ഗകഥാതി ഏത്ഥ സവനസംസഗ്ഗോ, ദസ്സനസംസഗ്ഗോ, സമുല്ലപനസംസഗ്ഗോ, സമ്ഭോഗസംസഗ്ഗോ, കായസംസഗ്ഗോതി പഞ്ച സംസഗ്ഗാ. തേസു ഇധേകച്ചോ ഭിക്ഖു സുണാതി "അമുകസ്മിം ഠാനേ ഗാമേ വാ നിഗമേ വാ ഇത്ഥീ അഭിരൂപാ ദസ്സനീയാ പാസാദികാ പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായ സമന്നാഗതാ"തി, സോ തം സുത്വാ സംസീദതി വിസീദതി, ന സക്കോതി ബ്രഹ്മചരിയം സന്ധാരേതും, സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തതി, ഏവം വിസഭാഗാരമ്മണസ്സവനേന ഉപ്പന്നകിലേസസന്ഥവോ **സവനസംസഗ്ഗോ** നാമ. ന ഹേവ ഖോ ഭിക്ഖു സുണാതി, അപിച ഖോ സാമം പസ്സതി ഇത്ഥിം അഭിരൂപം ദസ്സനീയം പാസാദികം പരമായ വണ്ണപോക്ഖരതായ സമന്നാഗതം, സോ തം ദിസ്വാ സംസീദതി വിസീദതി, ന സക്കോതി ബ്രഹ്മചരിയം സന്ധാരേതും, സിക്ഖം പച്ചക്ഖായ ഹീനായാവത്തതി, ഏവം വിസഭാഗാരമ്മണദസ്സനേന ഉപ്പന്നകിലേസസന്ഥവോ **ദസ്സനസംസഗ്ഗോ** നാമ. ദിസ്വാ പന അഞ്ഞമഞ്ഞം ആലാപസല്ലാപവസേന ഉപ്പന്നോ കിലേസസന്ഥവോ **സമുല്ലപനസംസഗ്ഗോ** നാമ. സഞ്ജഗ്ഘനാദിപി ഏതേനേവ സങ്ഗയ്ഹതി. അത്തനോ പന സന്തകം യം കിഞ്ചി മാതുഗാമസ്സ ദത്വാ അദത്വാ വാ തേന ദിന്നസ്സ വനഭങ്ഗിനിയാദിനോ പരിഭോഗവസേന ഉപ്പന്നോ കിലേസസന്ഥവോ **സമ്ഭോഗസംസഗ്ഗോ** നാമ. മാതുഗാമസ്സ ഹത്ഥഗ്ഗാഹാദിവസേന ഉപ്പന്നകിലേസസന്ഥവോ **കായസംസഗ്ഗോ** നാമ.

യോപി ചേസ "ഗിഹീഹി സംസട്ഠോ വിഹരതി അനനുലോമികേന സംസഗ്ഗേന സഹസോകീ സഹനന്ദീ സുഖിതേസു സുഖിതോ ദുക്ഖിതേസു ദുക്ഖിതോ ഉപ്പന്നേസു കിച്ചകരണീയേസു അത്തനാ വോ യോഗം ആപജ്ജതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൩; മഹാനി॰ ൧൬൪) ഏവം വുത്തോ അനനുലോമികോ ഗിഹിസംസഗ്ഗോ നാമ, യോ ച സബ്രഹ്മചാരീഹിപി കിലേസുപ്പത്തിഹേതുഭൂതോ സംസഗ്ഗോ, തം സബ്ബം പഹായ യ്വായം സംസാരേ ഥിരതരം സംവേഗസങ്ഖാരേസു തിബ്ബം ഭയസഞ്ഞം സരീരേ പടിക്കൂലസഞ്ഞം സബ്ബാകുസലേസു ജിഗുച്ഛാപുബ്ബങ്ഗമം ഹിരോത്തപ്പം സബ്ബകിരിയാസു സതിസമ്പജഞ്ഞന്തി സബ്ബം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ കമലദലേ ജലബിന്ദു വിയ സബ്ബത്ഥ അലഗ്ഗഭാവോ, അയം സബ്ബസംസഗ്ഗപ്പടിപക്ഖതായ അസംസഗ്ഗോ, തപ്പടിസംയുത്താ കഥാ **അസംസഗ്ഗകഥാ**.

വീരിയാരമ്ഭകഥാതി ഏത്ഥ വീരസ്സ ഭാവോ, കമ്മന്തി വാ വീരിയം, വിധിനാ ഈരേതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി വാ വീരിയം, വീരിയഞ്ച തം അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ, കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപസമ്പദായ ആരഭനം വീരിയാരമ്ഭോ. സ്വായം കായികോ, ചേതസികോ ചാതി ദുവിധോ, ആരമ്ഭധാതു, നിക്കമധാതു, പരക്കമധാതു, ചാതി തിവിധോ, സമ്മപ്പധാനവസേന ചതുബ്ബിധോ. സോ സബ്ബോപി യോ ഭിക്ഖു ഗമനേ ഉപ്പന്നകിലേസം ഠാനം പാപുണിതും ന ദേതി, ഠാനേ ഉപ്പന്നം നിസജ്ജം, നിസജ്ജായ ഉപ്പന്നം സയനം പാപുണിതും ന ദേതി, തത്ഥ തത്ഥേവ അജപദേന

ദണ്ഡേന കണ്ഹസപ്പം ഉപ്പീളേത്വാ ഗണ്ഹന്തോ വിയ തിഖിണേന അസിനാ അമിത്തം ഗീവായ പഹരന്തോ വിയ സീസം ഉക്ഖിപിതും അദത്വാ വീരിയബലേന നിഗ്ഗണ്ഹാതി, തസ്സേവം വീരിയാരമ്ഭോ ആരദ്ധവീരിയസ്സ വസേന വേദിതബ്ബോ, തപ്പടിസംയുത്താ കഥാ **വീരിയാരമ്ഭകഥാ**.

സീലകഥാതിആദീസു ദുവിധം സീലം ലോകിയം ലോകുത്തരഞ്ച. തത്ഥ **ലോകിയം** പാതിമോക്ഖസംവരാദി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം. **ലോകുത്തരം** മഗ്ഗസീലം ഫലസീലഞ്ച. തഥാ **സമാധി**പി. വിപസ്സനായ പാദകഭൂതാ സഹ ഉപചാരേന അട്ഠ സമാപത്തിയോ **ലോകിയോ** സമാധി, മഗ്ഗസമ്പയുത്തോ പനേത്ഥ **ലോകുത്തരോ** സമാധി നാമ. തഥാ **പഞ്ഞാ**പി. **ലോകിയാ** സുതമയാ, ചിന്താമയാ, ഝാനസമ്പയുത്താ, വിപസ്സനാഞാണഞ്ച. വിസേസതോ പനേത്ഥ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ ഗഹേതബ്ബാ. **ലോകുത്തരാ** മഗ്ഗപഞ്ഞാ ഫലപഞ്ഞാ ച. **വിമുത്തി** അരിയഫലവിമുത്തി നിബ്ബാനഞ്ച. അപരേ പന തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദവിമുത്തീനമ്പി വസേനേത്ഥ അത്ഥം സംവണ്ണേന്തി. **വിമുത്തിഞാണദസ്സന**മ്പി ഏകൂനവീസതിവിധം പച്ചവേക്ഖണഞാണം. ഇതി ഇമേസം സീലാദീനം സദ്ധിം സന്ദസ്സനാദിവിധിനാ അനേകാകാരവോകാരആനിസംസവിഭാവനവസേന ചേവ തപ്പടിപക്ഖാനം ദുസ്സീല്യാദീനം ആദീനവവിഭാവനവസേന ച പവത്താ കഥാ, തപ്പടിസംയുത്താ കഥാ വാ **സീലാദികഥാ നാമ**.

ഏത്ഥ ച ''അത്തനാ ച അപ്പിച്ഛോ ഹോതി, അപ്പിച്ഛ കഥഞ്ച പരേസം കത്താ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൫൨; അ॰ നി॰ ൧൦.൭൦) ''സന്തുട്ഠോ ഹോതി ഇതരീതരേന ചീവരേന, ഇതരീതരചീവരസന്തുട്ഠിയാ ച വണ്ണവാദീ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൧ർ; ചൂളനി॰ ഖഗ്ഗവിസാണപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൧൨൮) ച ആദിവചനതോ സയഞ്ച അപ്പിച്ഛതാദിഗുണസമന്നാഗതേന പരേസമ്പി തദത്ഥായ ഹിതജ്ഝാസയേന പവത്തേതബ്ബാ തഥാരൂപീ കഥാ. യാ ഇധ അഭിസല്ലേഖികാദിഭാവേന വിസേസേത്വാ വുത്താ അപ്പിച്ഛകഥാദീതി വേദിതബ്ബാ. കാരകസ്സേവ ഹി കഥാ വിസേസതോ അധിപ്പേതത്ഥസാധിനീ. തഥാ ഹി വക്ഖതി - ''കല്യാണമിത്തസ്സേതം, മേഘിയ, ഭിക്ഖുനോ പാടികങ്ഖം...പേ॰... അകസിരലാഭീ''തി (അ॰ നി॰ ൯.൧).

ഏവരൂപിയാതി ഈദിസായ യഥാവുത്തായ. **നികാമലാഭീ**തി യഥിച്ഛിതലാഭീ യഥാരുചിലാഭീ, സബ്ബകാലം ഇമം കഥം സോതും വിചാരേതുഞ്ച യഥാസുഖം ലഭന്തോ. **അകിച്ഛലാഭീ**തി നിദുക്ഖലാഭീ. **അകസിരലാഭീ**തി വിപുലലാഭീ.

ആരദ്ധവീരിയോതി പഗ്ഗഹിതവീരിയോ. **അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായാ**തി അകോസല്ലസമ്ഭൂതട്ഠേന അകുസലാനം പാപധമ്മാനം പജഹനത്ഥായ. **കുസലാനം ധമ്മാന**ന്തി കുച്ഛിതാനം സലനാദിഅത്ഥേന അനവജ്ജട്ഠേന ച കുസലാനം സഹവിപസ്സനാനം മഗ്ഗഫലധമ്മാനം. **ഉപസമ്പദായാ**തി സമ്പാദനായ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദനായ. **ഥാമവാ**തി ഉസ്സോള്ഹിസങ്ഖാതേന വീരിയഥാമേന സമന്നാഗതോ. **ദള്ഹപരക്കമോ**തി ഥിരപരക്കമോ അസിഥിലവീരിയോ. **അനിക്ഖിത്തധുരോ**തി അനോരോഹിതധുരോ അനോസക്കവീരിയോ.

പഞ്ഞവാതി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ പഞ്ഞവാ. **ഉദയത്ഥഗാമിനിയാ**തി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയഞ്ച വയഞ്ച പടിവിജ്ഝന്തിയാ. **അരിയായാ**തി

വിക്ഖമ്ഭനവസേന കിലേസേഹി ആരകാ ദൂരേ ഠിതായ നിദ്ദോസായ. **നിബ്ബേധികായാ**തി നിബ്ബേധഭാഗിയായ. **സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയഗാമിനിയാ**തി വട്ടദുക്ഖസ്സ ഖേപനതോ "ദുക്ഖക്ഖയോ"തി ലദ്ധനാമം അരിയമഗ്ഗം സമ്മാ ഹേതുനാ നയേന ഗച്ഛന്തിയാ. ഇമേസു ച പന പഞ്ചസു ധമ്മേസു സീലം വീരിയം പഞ്ഞാ ച യോഗിനോ അജ്ഝത്തികം അങ്ഗം, ഇതരദ്വയം ബാഹിരം അങ്ഗം. തഥാപി കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സയേനേവ സേസം ചതുബ്ബിധം ഇജ്ഝതി, കല്യാണമിത്തസ്സേവേത്ഥ ബഹുകാരതം ദസ്സേന്തോ സത്ഥാ **"കല്യാണമിത്തസ്സേതം, മേഘിയ, ഭിക്ഖുനോ പാടികങ്ഖ"**ന്തിആദിനാ ദേസനം വഡ്ഢേസി. തത്ഥ **പാടികങ്ഖ**ന്തി ഏകംസേന ഇച്ഛിതബ്ബം, അവസ്സംഭാവീതി അത്ഥോ. **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം . ഇദം വുത്തം ഹോതി - "സീലവാ ഭവിസ്സതീ"തി ഏത്ഥ യദേതം കല്യാണമിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ സീലവന്തതായ ഭവനം സീലസമ്പന്നത്തം, തസ്സ ഭിക്ഖുനോ സീലസമ്പന്നത്താ ഏതം തസ്സ പാടികങ്ഖം, അവസ്സംഭാവീ ഏകംസേനേവ തസ്സ തത്ഥ നിയോജനതോതി അധിപ്പായോ. **പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

ഏവം ഭഗവാ സദേവകേ ലോകേ ഉത്തമകല്യാണമിത്തസങ്ഖാതസ്സ അത്തനോ വചനം അനാദിയിത്വാ തം വനസണ്ഡം പവിസിത്വാ താദിസം വിപ്പകാരം പത്തസ്സ ആയസ്മതോ മേഘിയസ്സ കല്യാണമിത്തതാദിനാ സകലം സാസനസമ്പദം ദസ്സേത്വാ ഇദാനിസ്സ തത്ഥ ആദരജാതസ്സ പുബ്ബേ യേഹി കാമവിതക്കാദീഹി ഉപദ്ദുതത്താ കമ്മട്ഠാനം ന സമ്പജ്ജതി, തസ്സ തേസം ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതത്താ ച ഭാവനാനയം പകാസേത്വാ തതോ പരം അരഹത്തസ്സ കമ്മട്ഠാനം ആചിക്ഖന്തോ **"തേന ച പന, മേഘിയ, ഭിക്ഖുനാ ഇമേസു പഞ്ചസു ധമ്മേസു പതിട്ഠായ ചത്താരോ ധമ്മാ ഉത്തരി ഭാവേതബ്ബാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തേനാ**തി ഏവം കല്യാണമിത്തസന്നിസ്സയേന യഥാവുത്തസീലാദിഗുണസമന്നാഗതേന. തേനേവാഹ **"ഇമേസു പഞ്ചസു ധമ്മേസു പതിട്ഠായാ"**തി. **ഉത്തരീ**തി ആരദ്ധതരുണവിപസ്സനസ്സ രാഗാദിപരിസ്സയാ ചേ ഉപ്പജ്ജെയ്യും, തേസം വിസോധനത്ഥം തതോ ഉദ്ധം ചത്താരോ ധമ്മാ ഭാവേതബ്ബാ ഉപ്പാദേതബ്ബാ വഡ്ഢേതബ്ബാ ച.

അസുഭാതി ഏകാദസസു അസുഭകമ്മട്ഠാനേസു യഥാരഹം യത്ഥ കത്ഥചി അസുഭഭാവനാ. **രാഗസ്സ പഹാനായാ**തി കാമരാഗസ്സ പജഹനത്ഥായ. അയമത്ഥോ സാലിലാവകോപമായ വിഭാവേതബ്ബോ. ഏവംഭൂതം ഭാവനാവിധിം സന്ധായ വുത്തം - "അസുഭാ ഭാവേതബ്ബാ രാഗസ്സ പഹാനായാ"തി. **മേത്താ**തി മേത്താകമ്മട്ഠാനം. **ബ്യാപാദസ്സ പഹാനായാ**തി വുത്തനയേനേവ ഉപ്പന്നസ്സ കോപസ്സ പജഹനത്ഥായ. **ആനാപാനസ്സതീ**തി സോളസവത്ഥുകാ ആനാപാനസ്സതി. **വിതക്കുപച്ഛേദായാ**തി വുത്തനയേനേവ ഉപ്പന്നാനം വിതക്കാനം പച്ഛേദനത്ഥായ. **അസ്മിമാനസമുഗ്ഘാതായാ**തി "അസ്മീ"തി ഉപ്പജ്ജനകസ്സ നവവിധസ്സ മാനസ്സ സമുച്ഛേദനത്ഥായ.

അനിച്ചസഞ്ഞിനോതി ഹുത്വാ അഭാവതോ ഉദയബ്ബയവന്തതോ പഭങ്ഗുതോ താവകാലികതോ നിച്ചപ്പടിക്ഖേപതോ ച "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ"തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൭; ചൂളനി॰ ഹേമകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൫൫) പവത്തഅനിച്ചാനുപസ്സനാവസേന അനിച്ചസഞ്ഞിനോ. **അനത്തസഞ്ഞാ സണ്ഠാതീ**തി അസാരകതോ അവസവത്തനതോ പരതോ രിത്തതോ തുച്ഛതോ

സുഞ്ഞതോ ച ''സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ''തി (ധ॰ പ॰ ൨൭൯; ചൂളനി॰ ഹേമകമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസോ ൫൬) ഏവം പവത്തഅനത്താനുപസ്സനാസങ്ഖാതാ അനത്തസഞ്ഞാ ചിത്തേ സണ്ഠഹതി അതിദള്ഹം പതിട്ഠഹതി. അനിച്ചലക്ഖണേ ഹി ദിട്ഠേ അനത്തലക്ഖണം ദിട്ഠമേവ ഹോതി. തീസു ലക്ഖണേസു ഹി ഏകസ്മിം ദിട്ഠേ ഇതരദ്വയം ദിട്ഠമേവ ഹോതി. തേന വുത്തം ''അനിച്ചസഞ്ഞിനോ, മേഘിയ, അനത്തസഞ്ഞാ സണ്ഠാതീ''തി. അനത്തലക്ഖണേ സുദിട്ഠേ ''അസ്മീ''തി ഉപ്പജ്ജനകമാനോ സുപ്പജഹോവ ഹോതീതി ആഹ **''അനത്തസഞ്ഞീ അസ്മിമാനസമുഗ്ഘാതം പാപുണാതീ''**തി. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിബ്ബാനന്തി** ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ അപച്ചയപരിനിബ്ബാനം പാപുണാതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരതോ പന അസുഭാദിഭാവനാനയോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

മേഘിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൫. നന്ദകസുത്താദിവണ്ണനാ

൪-൫. ചതുത്ഥേ **ആഗമയമാനോതി** ഓലോകയമാനോ, ബുദ്ധോ സഹസാ അപവിസിത്വാ യാവ സാ കഥാ നിട്ഠാതി, താവ അട്ഠാസീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **''ഇദമവോചാതി ഇദം കഥാവസാനം ഉദിക്ഖമാനോ''**തി. അനിച്ചദുക്ഖാദിവസേന സബ്ബധമ്മസന്തീരണം **അധിപഞ്ഞാവിപസ്സനാതി** ആഹ **''സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹവിപസ്സനാഞാണസ്സാ''**തി. **മാനസന്തി** രാഗോപി ചിത്തമ്പി അരഹത്തമ്പി. ''അന്തലിക്ഖചരോ പാസോ, യ്വായം ചരതി മാനസോ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൧; മഹാവ॰ ൩൩) ഏത്ഥ രാഗോ മാനസം. ''ചിത്തം മനോ മാനസ''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൬) ഏത്ഥ ചിത്തം. ''അപ്പത്തമാനസോ സേഖോ, കാലം കയിരാ ജനേ സുതാ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൫൯) ഏത്ഥ അരഹത്തം. ഇധാപി അരഹത്തമേവ അധിപ്പേതം. തേനാഹ **''അപ്പത്തമാനസാതി അപ്പത്തഅരഹത്താ''**തി. അപ്പത്തം മാനസം അരഹത്തം ഏതേഹീതി **അപ്പത്തമാനസാ**. ഇദാനി ചിത്തപരിയായമേവ മാനസസദ്ദം സന്ധായാഹ **''അരഹത്തം വാ''**തിആദി. പഞ്ചമം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

നന്ദകസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സേവനാസുത്തവണ്ണനാ

൬. ഛട്ഠേ **ജീവിതസമ്ഭാരാതി** ജീവിതപ്പവത്തിയാ സമ്ഭാരാ പച്ചയാ. **സമുദാനേതബ്ബാതി** സമ്മാ ഞായേന അനവജ്ജഉഞ്ഛാചരിയാദിനാ ഉദ്ധമുദ്ധമാനേതബ്ബാ പാപുണിതബ്ബാ. തേ പന സമുദാനിതാ സമാഹതാ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **''സമാഹരിതബ്ബാ''**തി. **ദുക്ഖേന ഉപ്പജ്ജന്തീതി** സുലഭുപ്പാദാ ന ഹോന്തി. ഏതേന ഗോചരഅസപ്പായാദിഭാവം ദസ്സേതി. **രത്തിഭാഗം വാ ദിവസഭാഗം വാതി** ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **''രത്തികോട്ഠാസേ വാ ദിവസകോട്ഠാസേ വാ''**തി. **രത്തിംയേവ പക്കമിതബ്ബം** സമണധമ്മസ്സ തത്ഥ അനിപ്ഫജ്ജനതോ. **സങ്ഖാപീതി** ''യദത്ഥമഹം പബ്ബജിതോ, ന മേതം ഇധ നിപ്ഫജ്ജതി, ചീവരാദി പന സമുദാഗച്ഛതി, നാഹം തദത്ഥം പബ്ബജിതോ, കിം മേ ഇധ വാസേനാ''തി പടിസങ്ഖായപി. തേനാഹ **''സാമഞ്ഞത്ഥസ്സ ഭാവനാപാരിപൂരിഅഗമനം ജാനിത്വാ''**തി. അനന്തരവാരേ **സങ്ഖാപീതി**

സമണധമ്മസ്സ നിപ്ഫജ്ജനഭാവം ജാനിത്വാ. **സോ പുഗ്ഗലോ അനാപുച്ഛാ പക്കമിതബ്ബം, നാനുബന്ധിതബ്ബോ**തി ‘‘സോ പുഗ്ഗലോ’’തി പദസ്സ ‘‘നാനുബന്ധിതബ്ബോ’’തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. യസ്സ യേന ഹി സമ്ബന്ധോ, ദൂരട്ഠേനപി സോ ഭവതി. **തം പുഗ്ഗല**ന്തി സോ പുഗ്ഗലോതി പച്ചത്തവചനം ഉപയോഗവസേന പരിണാമേത്വാ തം പുഗ്ഗലം അനാപുച്ഛാ പക്കമിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. അത്ഥവസേന ഹി വിഭത്തിപരിണാമോതി. **ആപുച്ഛാ പക്കമിതബ്ബ**ന്തി ച കതഞ്ഞുകതവേദിതായ നിയോജനം. **ഏവരൂപോ**തി യം നിസ്സായ ഭിക്ഖുനോ ഗുണേഹി വുദ്ധിയേവ പാടികങ്ഖാ, പച്ചയേഹി ന പരിസ്സയോ, ഏവരൂപോ ദണ്ഡകമ്മാദീഹി നിഗ്ഗണ്ഹാതി ചേപി, ന പരിച്ചജിതബ്ബോതി ദസ്സേതി **‘‘സചേപീ’’**തിആദിനാ.

സേവനാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-൮. സുതവാസുത്താദിവണ്ണനാ

൭-൮. സത്തമേ **അഭബ്ബോ ഖീണാസവോ ഭിക്ഖു സഞ്ചിച്ച പാണ**ന്തിആദി ദേസനാസീസമേവ, സോതാപന്നാദയോപി പന അഭബ്ബാവ, പുഥുജ്ജനഖീണാസവാനം നിന്ദാപസംസത്ഥമ്പി ഏവം വുത്തം. പുഥുജ്ജനോ നാമ ഗാരയ്ഹോ മാതുഘാതാദീനി കരോതി, ഖീണാസവോ പന പാസംസോ കുന്ഥകിപില്ലികഘാതാദീനിപി ന കരോതീതി. **സന്നിധികാരകം കാമേ പരിഭുഞ്ജിതു**ന്തി യഥാ ഗിഹിഭൂതോ സന്നിധിം കത്വാ വത്ഥുകാമേ പരിഭുഞ്ജതി, ഏവം തിലതണ്ഡുലസപ്പിനവനീതാദീനി സന്നിധിം കത്വാ ഇദാനി പരിഭുഞ്ജിതും അഭബ്ബോതി അത്ഥോ. വത്ഥുകാമേ പന നിദഹിത്വാ പരിഭുഞ്ജന്താ തന്നിസ്സിതം കിലേസകാമമ്പി നിദഹിത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തി നാമാതി ആഹ **‘‘വത്ഥുകാമകിലേസകാമേ’’**തി. നനു ച ഖീണാസവസ്സേവ വസനട്ഠാനേ തിലതണ്ഡുലാദയോ പഞ്ഞായന്തീതി? ന പന തേ അത്തനോ അത്ഥായ നിധേന്തി, അഫാസുകപബ്ബജിതാദീനം അത്ഥായ നിധേന്തി. അനാഗാമിസ്സ കഥന്തി? തസ്സപി പഞ്ച കാമഗുണാ സബ്ബസോവ പഹീനാ, ധമ്മേന പന ലദ്ധം വിചാരേത്വാ പരിഭുഞ്ജതി. അകപ്പിയകാമഗുണേ സന്ധായേതം വുത്തം, ന മഞ്ചപീഠഅത്ഥരണപാവുരണാദിസന്നിസ്സിതം. **സേയ്യഥാപി പുബ്ബേ അഗാരിയഭൂതോ**തി യഥാ പുബ്ബേ ഗിഹിഭൂതോ പരിഭുഞ്ജതി, ഏവം പരിഭുഞ്ജിതും അഭബ്ബോ. അഗാരമജ്ഝേ വസന്താ ഹി സോതാപന്നാദയോ യാവജീവം ഗിഹിബ്യഞ്ജനേന തിട്ഠന്തി. ഖീണാസവോ പന അരഹത്തം പത്വാവ മനുസ്സഭൂതോ പരിനിബ്ബാതി വാ പബ്ബജതി വാ. ചാതുമഹാരാജികാദീസു കാമാവചരദേവേസു മുഹുത്തമ്പി ന തിട്ഠതി. കസ്മാ? വിവേകട്ഠാനസ്സ അഭാവാ. ഭുമ്മദേവത്തഭാവേ പന ഠിതോ അരഹത്തം പത്വാപി തിട്ഠതി വിവേകട്ഠാനസമ്ഭവാ. അട്ഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

സുതവാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമ്ബോധിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സീഹനാദവഗ്ഗോ

൧. സീഹനാദസുത്തവണ്ണനാ

൧൧. ദുതിയസ്സ പഠമേ അവാപുരേന്തി വിവരന്തി ദ്വാരം ഏതേനാതി **അവാപുരണം**. രജം ഹരന്തി ഏതേനാതി **രജോഹരണം. കളോപിഹത്ഥോ**തി വിലീവമയഭാജനഹത്ഥോ, ''ചമ്മമയഭാജനഹത്ഥോ''തി ച വദന്തി. ഛിന്നാനി വിസാണാനി ഏതസ്സാതി ഛിന്നവിസാണോ, ഉസഭോ ച സോ ഛിന്നവിസാണോ ചാതി **ഉസഭഛിന്നവിസാണോ**. വിസേസനപരോയം സമാസോ. **അഹികുണപേന** വാതിആദി അതിജേഗുച്ഛപ്പടികൂലകുണപദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **കണ്ഠേ ആസത്തേനാ**തി കേനചിദേവ പച്ചത്ഥികേന ആനേത്വാ കണ്ഠേ ബദ്ധേന, ഓമുക്കേനാതി അത്ഥോ. **അട്ടോ** ആതുരോ ദുഗ്ഗന്ധപീളായ പീളിതോ. **അച്ചയസ്സ പടിഗ്ഗണ്ഹനം** വാ അധിവാസനം. ഏവഞ്ഹി സോ കാരണേ ദേസിയമാനേ തതോ വിഗതോ നാമ ഹോതി. തേനാഹ **''പടിഗ്ഗണ്ഹതൂതി ഖമതൂ''**തി. സേസമേത്ഥ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

സീഹനാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സഉപാദിസേസസുത്തവണ്ണനാ

൧൨. ദുതിയേ ഭവസ്സ അപ്പമത്തകതാ നാമ ഇത്തരകാലതായാതി ആഹ **''അച്ഛരാസങ്ഘാതമത്തമ്പീ''**തി.

സഉപാദിസേസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. കോട്ഠികസുത്തവണ്ണനാ

൧൩. തതിയേ ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി പച്ചക്ഖഭൂതോ അത്തഭാവോ, തസ്മിം വേദിതബ്ബം ഫലം **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം**. തേനാഹ **''ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ''**തി. ചതുപ്പഞ്ചക്ഖന്ധഫലതായ സഞ്ഞാഭവൂപഗം കമ്മം **ബഹുവേദനീയം**. ഏകക്ഖന്ധഫലത്താ അസഞ്ഞാഭവൂപഗം കമ്മം **''അപ്പവേദനീയ''**ന്തി വുത്തം. കേചി പന ''അരൂപാവചരകമ്മം ബഹുകാലം വേദിതബ്ബഫലത്താ ബഹുവേദനീയം, ഇതരം അപ്പവേദനീയം. രൂപാരൂപാവചരകമ്മം വാ ബഹുവേദനീയം, പരിത്തം കമ്മം അപ്പവേദനീയ''ന്തി വദന്തി. **വേദനീയ**ന്തി പച്ചയന്തരസമവായേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥം, ന ആരദ്ധവിപാകമേവ. **അവേദനീയ**ന്തി പച്ചയവേകല്ലേന വിപച്ചിതും അസമത്ഥം അഹോസികമ്മാദിഭേദം.

കോട്ഠികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. സമിദ്ധിസുത്തവണ്ണനാ

൧൪. ചതുത്ഥേ **സമിദ്ധീ**തി ഥേരസ്സ കിര അത്തഭാവോ സമിദ്ധോ അഭിരൂപോ പാസാദികോ, തസ്മാ സമിദ്ധീത്വേവ സങ്ഖാതോ. തേനാഹ **''അത്തഭാവസമിദ്ധതായാ''**തിആദി. **രൂപധാതുആദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സദ്ദധാതുആദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സമിദ്ധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൯. ഗണ്ഡസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫-൧൯. പഞ്ചമേ **മാതാപേത്തികസമ്ഭവസ്സാ**തി മാതിതോ ച പിതിതോ ച നിബ്ബത്തേന മാതാപേത്തികേന സുക്കസോണിതേന സമ്ഭൂതസ്സ. **ഉച്ഛാദനധമ്മസ്സാ**തി ഉച്ഛാദേതബ്ബസഭാവസ്സ. **പരിമദ്ദനധമ്മസ്സാ**തി പരിമദ്ദിതബ്ബസഭാവസ്സ. ഏത്ഥ ച ഓദനകുമ്മാസൂപചയഉച്ഛാദനപദേഹി വഡ്ഢി കഥിതാ, അനിച്ചഭേദനവിദ്ധംസനപദേഹി ഹാനി. പുരിമേഹി വാ സമുദയോ, പച്ഛിമേഹി അത്ഥങ്ഗമോതി ഏവം ചാതുമഹാഭൂതികസ്സ കായസ്സ വഡ്ഢിപരിഹാനിനിബ്ബത്തിഭേദാ ദസ്സിതാ. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഛട്ഠാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി.

ഗണ്ഡസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. വേലാമസുത്തവണ്ണനാ

൨൦. ദസമേ **സകുണ്ഡകഭത്ത**ന്തി സകുണ്ഡകം ഉത്തണ്ഡുലഭത്തം. പരിത്തേഹി സകുണ്ഡേഹി തണ്ഡുലേഹിപി സദ്ധിം വിപക്കഭത്തം ഉത്തണ്ഡുലമേവ ഹോതി. ബിളങ്ഗം വുച്ചതി ആരനാളം, ബിളങ്ഗതോ നിബ്ബത്തനതോ തദേവ കഞ്ജിയതോ ജാതന്തി കഞ്ജിയം, തം ദുതിയം ഏതസ്സാതി **ബിളങ്ഗദുതിയം,** തം **കഞ്ജിയദുതിയ**ന്തി വുത്തം. **അസക്കരിത്വാ**തി ദേയ്യധമ്മമ്പി പുഗ്ഗലമ്പി അസക്കരിത്വാ. ദേയ്യധമ്മസ്സ അസക്കരണം അസമ്പന്നകാരോ, പുഗ്ഗലസ്സ അസക്കരണം അഗരുകരണം. ദേയ്യധമ്മം അസക്കരോന്തോ ഹി ഉത്തണ്ഡുലാദിദോസസമന്നാഗതം ആഹാരം ദേതി, ന സമ്പന്നം കരോതി. പുഗ്ഗലം അസക്കരോന്തോ നിസീദനട്ഠാനം അസമ്മജ്ജിത്വാ യത്ഥ തത്ഥ വാ നിസീദാപേത്വാ യം വാ തം വാ ദാരകം പേസേത്വാ ദേതി. **അചിത്തീകത്വാ**തി ന ചിത്തിം കത്വാ, ന പൂജേത്വാതി അത്ഥോ. പൂജേന്തോ ഹി പൂജേതബ്ബവത്ഥും ചിത്തേ ഠപേതി, ന തതോ ബഹി കരോതി. ചിത്തം വാ അച്ഛരിയം കത്വാ പടിപത്തി ചിത്തീകരണം സമ്ഭാവനകിരിയാ, തപ്പടിക്ഖേപതോ അചിത്തീകരണം അസമ്ഭാവനകിരിയാ. **അപവിദ്ധ**ന്തി ഉച്ഛിട്ഠാദിഛഡ്ഡനീയധമ്മം വിയ അവഖിത്തകം. യോ ഹി ഛഡ്ഡേതുകാമോ ഹുത്വാ രോഗിനോ സരീരേ ഓദനാദീനി മജ്ജിത്വാ വമ്മികേ രോഗം പക്ഖിപന്തോ വിയ ദേതി, അയം അപവിദ്ധം ദേതി നാമ. **അനാഗമനദിട്ഠികോ**തി ''അദ്ധാ ഇമസ്സ ദാനസ്സ ഫലം മമ ആഗച്ഛതീ''തി ഏവം യസ്സ കമ്മസ്സകതദിട്ഠി അത്ഥി, സോ ആഗമനദിട്ഠികോ. അയം പന ന താദിസോതി അനാഗമനദിട്ഠികോ, ഫലം പാടികങ്ഖം ഹുത്വാ ന ദേതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ന കമ്മഞ്ച ഫലഞ്ച സദ്ദഹിത്വാ ദേതീ"**തി.

വേലാമോതി ഏത്ഥ **മാ**-സദ്ദോ പടിസേധവചനോ. ജാതിഗോത്തരൂപഭോഗാദിഗുണാനം വേലാ മരിയാദാ നത്ഥി ഏതസ്മിന്തി വേലാമോ. അഥ വാ യഥാവുത്തഗുണാനം വേലാ മരിയാദാ അമതി ഓസാനം ഗച്ഛതി ഏതസ്മിന്തി **വേലാമോ,** വേലം വാ മരിയാദം അമതി ഗച്ഛതി അതിക്കമതീതി **വേലാമോ**. തേനാഹ **"ജാതിഗോത്ത...പേ॰... ഏവംലദ്ധനാമോ"**തി. ദീയതീതി ദാനം, ദാനവത്ഥു. തം അഗ്ഗീയതി നിസ്സജ്ജീയതി ഏത്ഥാതി **ദാനഗ്ഗം**. ദാനം വാ ഗണ്ഹന്തി ഏത്ഥാതി **ദാനഗ്ഗം,** ഏവം **ഭത്തഗ്ഗം,** പരിവേസനട്ഠാനം.

ദുകൂലസന്ദനാനീതി രജതഭാജനാദിനിസ്സിതേ ദുകൂലേ ഖീരസ്സ സന്ദനം ഏതേസന്തി ദുകൂലസന്ദനാനി. **കംസൂപധാരണാനീ**തി രജതമയദോഹഭാജനാനി. തേനാഹ **"രജതമയഖീരപടിച്ഛകാനീ"**തി. രജതമയാനി ഖീരപടിച്ഛകാനി ഖീരപടിഗ്ഗഹഭാജനാനി ഏതേസന്തി **രജതമയഖീരപടിച്ഛകാനി. സോധേയ്യാ**തി മഹപ്ഫലഭാവകരണേന വിസോധേയ്യ. മഹപ്ഫലഭാവപ്പത്തിയാ ഹി ദക്ഖിണാ വിസുജ്ഝതി നാമ.

മഗ്ഗേനാഗതം അനിവത്തനസരണന്തി ഇമിനാ ലോകുത്തരസരണഗമനം ദീപേതി. **അപരേ**തിആദിനാ ലോകിയസരണഗമനം വുത്തം. **സരണം** നാമ തിണ്ണം രതനാനം ജീവിതപരിച്ചാഗമയം പുഞ്ഞം സബ്ബസമ്പത്തിം ദേതി, തസ്മാ മഹപ്ഫലതരന്തി അധിപ്പായോ. ഇദഞ്ച - "സചേ ത്വം യഥാ ഗഹിതം സരണം ന ഭിന്ദിസ്സസി, ഏവാഹം തം മാരേമീ"തി യദിപി കോചി തിണ്ഹേന സത്ഥേന ജീവിതാ വോരോപേയ്യ, തഥാപി "നേവാഹം ബുദ്ധം ന ബുദ്ധോതി, ധമ്മം ന ധമ്മോതി, സങ്ഘം ന സങ്ഘോതി വദാമീ"തി ദള്ഹതരം കത്വാ ഗഹിതസ്സ വസേന വുത്തം. **മഗ്ഗേനാഗത**ന്തി ലോകുത്തരസീലം സന്ധായ വദതി. **അപരേ**തിആദിനാ പന ലോകിയസീലം വുത്തം. സബ്ബേസം സത്താനം ജീവിതദാനാദിനിഹിതദണ്ഡതായ സകലലോകിയലോകുത്തരഗുണാധിട്ഠാനതോ ചസ്സ മഹപ്ഫലമഹാനിസംസതാ വേദിതബ്ബാ.

ഉപസിങ്ഘനമത്തന്തി ഘായനമത്തം. **ഗദ്ദോഹനമത്ത**ന്തി പാഠന്തരേ ഗോദോഹനമത്തം കാലന്തി അത്ഥോ. സോ ച ന സകലോ ഗോദോഹനക്ഖണോ അധിപ്പേതോതി ദസ്സേതും **"ഗാവിയാ ഏകവാരം ഥനഅഞ്ഛനമത്ത"**ന്തി അത്ഥോ വുത്തോ. **അഞ്ഛനമത്ത**ന്തി ആകഡ്ഢനമത്തം. ഗാവിയാ ഥനം ഗഹേത്വാ ഏകഖീരബിന്ദുദുഹനകാലമത്തമ്പി ഗദ്ദുഹനമത്തന്തി വദന്തി. ഏത്തകമ്പി ഹി കാലം യോ വസനഗബ്ഭപരിവേണവിഹാരൂപചാരപരിച്ഛേദേന വാ അപരിമാണാസു ലോകധാതൂസു സബ്ബസത്തേ ഹിതഫരണം മേത്തചിത്തം ഭാവേതും സക്കോതി. ഇദം തതോ യഥാവുത്തദാനാദിതോ മഹപ്ഫലതരം.

വേലാമസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സീഹനാദവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. സത്താവാസവഗ്ഗോ

൧. തിഠാനസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. തതിയസ്സ പഠമേ **അമമാ**തി വത്ഥാഭരണപാനഭോജനാദീസുപി മമത്തവിരഹിതാ. **അപരിഗ്ഗഹാ**തി ഇത്ഥിപരിഗ്ഗഹേന അപരിഗ്ഗഹാ. തേസം കിര "അയം മയ്ഹം ഭരിയാ"തി മമത്തം ന ഹോതി, മാതരം വാ ഭഗിനിം വാ ദിസ്വാ ഛന്ദരാഗോ ന ഉപ്പജ്ജതി. ധമ്മതാസിദ്ധസ്സ സീലസ്സ ആനുഭാവേന പുത്തേ ദിട്ഠമത്തേ ഏവ മാതുഥനതോ ഥഞ്ഞം പഗ്ഘരതി, തേന സഞ്ഞാണേന നേസം മാതരി പുത്തസ്സ മാതുസഞ്ഞാ, മാതു ച പുത്തേ പുത്തസഞ്ഞാ പച്ചുപട്ഠിതാതി കേചി.

അപിചേത്ഥ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧ വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ) ഉത്തരകുരുകാനം പുഞ്ഞാനുഭാവസിദ്ധോ അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ കിര തേസു തേസു പദേസേസു ഘനനിചിതപത്തസഞ്ഛന്നസാഖാപസാഖാ കൂടാഗാരസമാ മനോരമാ രുക്ഖാ തേസം മനുസ്സാനം നിവേസനകിച്ചം സാധേന്തി. യത്ഥ സുഖം നിവസന്തി, അഞ്ഞേപി തത്ഥ രുക്ഖാ സുജാതാ സബ്ബദാപി പുപ്ഫിതഗ്ഗാ തിട്ഠന്തി. ജലാസയാപി വികസിതകമലകുവലയപുണ്ഡരീകസോഗന്ധികാദിപുപ്ഫസഞ്ഛന്നാ സബ്ബകാലം പരമസുഗന്ധം സമന്തതോ പവായന്താ തിട്ഠന്തി. സരീരമ്പി തേസം അതിദീഘാദിദോസരഹിതം ആരോഹപരിണാഹസമ്പന്നം ജരായ അനഭിഭൂതത്താ വലിതപലിതാദിദോസവിരഹിതം യാവതായുകം അപരിക്ഖീണജവബലപരക്കമസോഭമേവ ഹുത്വാ തിട്ഠതി. അനുട്ഠാനഫലൂപജീവിതായ ന ച നേസം കസിവണിജ്ജാദിവസേന ആഹാരപരിയേട്ഠിവസേന ദുക്ഖം അത്ഥി, തതോ ഏവ ന ദാസദാസികമ്മകരാദിപരിഗ്ഗഹോ അത്ഥി, ന ച തത്ഥ സീതുണ്ഹഡംസമകസവാതാതപസരീസപവാളാദിപരിസ്സയോ അത്ഥി. യഥാ നാമേത്ഥ ഗിമ്ഹാനം പച്ഛിമേ മാസേ പച്ചൂസവേലായം സമസീതുണ്ഹോ ഉതു ഹോതി, ഏവമേവ സബ്ബകാലം തത്ഥ സമസീതുണ്ഹോവ ഉതു ഹോതി, ന ച നേസം കോചി ഉപഘാതോ വിഹേസാ വാ ഉപ്പജ്ജതി. അകട്ഠപാകിമേവ സാലിം അകണം അഥുസം സുദ്ധം സുഗന്ധം തണ്ഡുലപ്ഫലം പരിഭുഞ്ജന്തി. തം ഭുഞ്ജന്താനം നേസം കുട്ഠം, ഗണ്ഡോ, കിലാസോ, സോസോ, കാസോ, സാസോ, അപമാരോ, ജരോതി ഏവമാദികോ ന കോചി രോഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ന ച തേ ഖുജ്ജാ വാ വാമനാ വാ കാണാ വാ കുണീ വാ ഖഞ്ജാ വാ പക്ഖഹതാ വാ വികലങ്ഗാ വാ വികലിന്ദ്രിയാ വാ ഹോന്തി.

ഇത്ഥിയോപി തത്ഥ നാതിദീഘാ, നാതിരസ്സാ, നാതികിസാ, നാതിഥൂലാ, നാതികാളാ, നച്ചോദാതാ, സോഭഗ്ഗപ്പത്തരൂപാ ഹോന്തി. തഥാ ഹി ദീഘങ്ഗുലീ, തമ്ബനഖാ, അലമ്ബഥനാ, തനുമജ്ഝാ, പുണ്ണചന്ദമുഖീ, വിസാലക്ഖീ, മുദുഗത്താ, സഹിതോരൂ, ഓദാതദന്താ, ഗമ്ഭീരനാഭീ, തനുജങ്ഘാ, ദീഘനീലവേല്ലിതകേസീ, പുഥുലസുസ്സോണീ, നാതിലോമാ, നാലോമാ, സുഭഗാ, ഉതുസുഖസമ്ഫസ്സാ, സണ്ഹാ, സഖിലാ, സുഖസമ്ഭാസാ, നാനാഭരണവിഭൂസിതാ വിചരന്തി. സബ്ബദാപി സോളസവസ്സുദ്ദേസികാ വിയ ഹോന്തി, പുരിസാ ച പഞ്ചവീസതിവസ്സുദ്ദേസികാ വിയ. ന പുത്തദാരേസു രജ്ജന്തി. അയം തത്ഥ ധമ്മതാ.

സത്താഹികമേവ ച തത്ഥ ഇത്ഥിപുരിസാ കാമരതിയാ വിഹരന്തി. തതോ വീതരാഗാ വിയ യഥാസകം ഗച്ഛന്തി, ന തത്ഥ ഇധ വിയ ഗബ്ഭോക്കന്തിമൂലകം, ഗബ്ഭപരിഹരണമൂലകം, വിജായനമൂലകം വാ ദുക്ഖം ഹോതി. രത്തകഞ്ചുകതോ കഞ്ചനപടിമാ വിയ ദാരകാ മാതുകുച്ഛിതോ അമക്ഖിതാ എവ സേമ്ഹാദിനാ സുഖേനേവ നിക്ഖമന്തി. അയം തത്ഥ ധമ്മതാ.

മാതാ പന പുത്തം വാ ധീതരം വാ വിജായിത്വാ തേ വിചരണകപ്പദേസേ ഠപേത്വാ അനപേക്ഖാ യഥാരുചി ഗച്ഛതി. തേസം തത്ഥ സയിതാനം യേ പസ്സന്തി പുരിസാ വാ ഇത്ഥിയോ വാ, തേ അത്തനോ അങ്ഗുലിയോ ഉപനാമേന്തി. തേസം കമ്മബലേന തതോ ഖീരം പവത്തതി, തേന തേ ദാരകാ യാപേന്തി. എവം പന വഡ്ഢേന്താ കതിപയദിവസേഹേവ ലദ്ധബലാ ഹുത്വാ ദാരികാ ഇത്ഥിയോ ഉപഗച്ഛന്തി, ദാരകാ പുരിസേ. കപ്പരുക്ഖതോ എവ ച തേസം തത്ഥ വത്ഥാഭരണാനി നിപ്ഫജ്ജന്തി. നാനാവിരാഗവണ്ണവിചിത്താനി ഹി സുഖുമാനി മുദുസുഖസമ്ഫസ്സാനി വത്ഥാനി തത്ഥ തത്ഥ കപ്പരുക്ഖേസു ഓലമ്ബന്താനി തിട്ഠന്തി. നാനാവിധരസ്മിജാലസമുജ്ജലവിവിധവണ്ണരതനവിനദ്ധാനി അനേകവിധമാലാകമ്മലതാകമ്മഭിത്തികമ്മവിചിത്താനി സീസൂപഗഗീവൂപഗഹത്ഥൂപഗകടൂപഗപാദൂപഗാനി സോവണ്ണമയാനി ആഭരണാനി കപ്പരുക്ഖതോ ഓലമ്ബന്തി. തഥാ വീണാമുദിങ്ഗപണവസമ്മതാളസങ്ഖവംസവേതാളപരിവാദിനീവല്ലകീപഭുതികാ തൂരിയഭണ്ഡാപി തതോ തതോ ഓലമ്ബന്തി. തത്ഥ ബഹൂ ഫലരുക്ഖാ കുമ്ഭമത്താനി ഫലാനി ഫലന്തി മധുരരസാനി, യാനി പരിഭുഞ്ജിത്വാ തേ സത്താഹമ്പി ഖുപ്പിപാസാഹി ന ബാധീയന്തി.

നജ്ജോപി തത്ഥ സുവിസുദ്ധജലാ സുപ്പതിത്ഥാ രമണീയാ അകദ്ദമാ വാലുകതലാ നാതിസീതാ നച്ചുണ്ഹാ സുരഭിഗന്ധീഹി ജലജപുപ്ഫേഹി സഞ്ഛന്നാ സബ്ബകാലം സുരഭീ വായന്തിയോ സന്ദന്തി, ന തത്ഥ കണ്ടകികാ കക്ഖളഗച്ഛലതാ ഹോന്തി, അകണ്ടകാ പുപ്ഫഫലസമ്പന്നാ എവ ഹോന്തി, ചന്ദനനാഗരുക്ഖാ സയമേവ രസം പഗ്ഘരന്തി, നഹായിതുകാമാ ച നദിതിത്ഥേ എകജ്ഝം വത്ഥാഭരണാനി ഠപേത്വാ നദിം ഓതരിത്വാ ന്ഹത്വാ ഉത്തിണ്ണുത്തിണ്ണാ ഉപരിട്ഠിമം ഉപരിട്ഠിമം വത്ഥാഭരണം ഗണ്ഹന്തി, ന തേസം എവം ഹോതി "ഇദം മമ, ഇദം പരസ്സാ"തി. തതോ എവ ന തേസം കോചി വിഗ്ഗഹോ വാ വിവാദോ വാ. സത്താഹികാ എവ ച നേസം കാമരതികീളാ ഹോതി, തതോ വീതരാഗാ വിയ വിചരന്തി. യത്ഥ ച രുക്ഖേ സയിതുകാമാ ഹോന്തി, തത്ഥേവ സയനം ഉപലബ്ഭതി. മതേ ച സത്തേ ദിസ്വാ ന രോദന്തി ന സോചന്തി. തഞ്ച മണ്ഡയിത്വാ നിക്ഖിപന്തി. താവദേവ ച നേസം തഥാരൂപാ സകുണാ ഉപഗന്ത്വാ മതം ദീപന്തരം നേന്തി, തസ്മാ സുസാനം വാ അസുചിട്ഠാനം വാ തത്ഥ നത്ഥി, ന ച തതോ മതാ നിരയം വാ തിരച്ഛാനയോനിം വാ പേത്തിവിസയം വാ ഉപപജ്ജന്തി. ധമ്മതാസിദ്ധസ്സ പഞ്ചസീലസ്സ ആനുഭാവേന തേ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തീതി വദന്തി. വസ്സസഹസ്സമേവ ച നേസം സബ്ബകാലം ആയുപ്പമാണം, സബ്ബമേതം തേസം പഞ്ചസീലം വിയ ധമ്മതാസിദ്ധമേവാതി.

തിഠാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. തണ്ഹാമൂലകസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. തതിയേ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൱൩൯) **ഏസനതണ്ഹാ**തി ഭോഗാനം പരിയേസനവസേന പവത്താ തണ്ഹാ. **ഏസിതതണ്ഹാ**തി പരിയിട്ഠേസു ഭോഗേസു ഉപ്പജ്ജമാനതണ്ഹാ. പരിതസ്സനവസേന പരിയേസതി ഏതായാതി **പരിയേസനാ,** ആസയതോ പയോഗതോ ച പരിയേസനാ തഥാപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ. തേനാഹ **"തണ്ഹായ സതി ഹോതീ"**തി. **രൂപാദിആരമ്മണപ്പടിലാഭോ**തി സവത്ഥുകാനം രൂപാദിആരമ്മണാനം ഗവേസനവസേന പടിലാഭോ. യം പന അപരിയിട്ഠംയേവ ലബ്ഭതി, തമ്പി അത്ഥതോ പരിയേസനായ ലദ്ധമേവ നാമ തഥാരൂപസ്സ കമ്മസ്സ പുബ്ബേകതത്താ ഏവ ലബ്ഭനതോ. തേനാഹ **"സോ ഹി പരിയേസനായ സതി ഹോതീ"**തി.

സുഖവിനിച്ഛയന്തി സുഖം വിസേസതോ നിച്ഛിനോതീതി സുഖവിനിച്ഛയോ. സുഖം സഭാവതോ സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ ആദീനവതോ നിസ്സരണതോ ച യാഥാവതോ ജാനിത്വാ പവത്തഞാണംവ സുഖവിനിച്ഛയം. **ജഞ്ഞാ**തി ജാനേയ്യ. "സുഭം സുഖ"ന്തിആദികം ആരമ്മണേ അഭൂതാകാരം വിവിധം നിന്നഭാവേന ചിനോതി ആരോപേതീതി **വിനിച്ഛയോ,** അസ്സാദാനുപസ്സനാ തണ്ഹാ. ദിട്ഠിയാപി ഏവമേവ വിനിച്ഛയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പന സുത്തേ വിതക്കോയേവ ആഗതോതി യോജനാ. **ഇമസ്മിം പന സുത്തേ**തി സക്കപഞ്ഹസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൫൮). തത്ഥ ഹി "ഛന്ദോ ഖോ, ദേവാനമിന്ദ, വിതക്കനിദാനോ"തി ആഗതം. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ. **വിതക്കേനേവ വിനിച്ഛിനന്തീ**തി ഏതേന "വിനിച്ഛിനതി ഏതേനാതി വിനിച്ഛയോ"തി വിനിച്ഛയസദ്ദസ്സ കരണസാധനമാഹ. **ഏത്തക**ന്തിആദി വിനിച്ഛയനാകാരദസ്സനം.

ഛന്ദനട്ഠേന ഛന്ദോ, ഏവം രഞ്ജനട്ഠേന രാഗോതി **ഛന്ദരാഗോ**. സ്വായം അനാസേവനതായ മന്ദോ ഹുത്വാ പവത്തോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **"ദുബ്ബലരാഗസ്സാധിവചന"**ന്തി. **അജ്ഝോസാന**ന്തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന അഭിനിവേസനം. "മയ്ഹം ഇദ"ന്തി ഹി തണ്ഹാഗാഹോ യേഭുയ്യേന അത്തഗ്ഗാഹസന്നിസ്സയോവ ഹോതി. തേനാഹ **"അഹം മമന്തീ"**തി. **ബലവസന്നിട്ഠാന**ന്തി ച തേസം ഗാഹാനം ഥിരഭാവപ്പത്തിമാഹ. **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന പരിഗ്ഗഹകരണ**ന്തി അഹം മമന്തി ബലവസന്നിട്ഠാനവസേന അഭിനിവിട്ഠസ്സ അത്തത്തനിയഗ്ഗാഹവത്ഥുനോ അഞ്ഞാസാധാരണം വിയ കത്വാ പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഠാനം, തഥാപവത്തോ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ. അത്തനാ പരിഗ്ഗഹിതസ്സ വത്ഥുനോ യസ്സ വസേന **പരേഹി സാധാരണഭാവസ്സ** അസഹമാനോ ഹോതി പുഗ്ഗലോ, സോ ധമ്മോ **അസഹനതാ. ഏവം വചനത്ഥം വദന്തി** നിരുത്തിനയേന. സദ്ദലക്ഖണേന പന യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന മച്ഛരിയയോഗതോ പുഗ്ഗലോ മച്ഛരോ , തസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാ **മച്ഛരിയം,** മച്ഛരോ ധമ്മോ. മച്ഛരിയസ്സ ബലവഭാവതോ ആദരേന രക്ഖണം **ആരക്ഖോ**തി ആഹ **"ദ്വാര...പേ॰... സുട്ഠു രക്ഖണ"**ന്തി.

അത്തനോ ഫലം കരോതീതി കരണം, യം കിഞ്ചി കാരണം. അധികം കരണന്തി **അധികരണം,** വിസേസകാരണം. വിസേസകാരണഞ്ച ഭോഗാനം ആരക്ഖദണ്ഡാദാനാദിഅനത്ഥസമ്ഭവസ്സാതി വുത്തം **"ആരക്ഖാധികരണ"**ന്തിആദി. **പരനിസേധനത്ഥ**ന്തി മാരണാദിനാ പരേസം വിബാധനത്ഥം. ആദിയന്തി ഏതേനാതി ആദാനം, ദണ്ഡസ്സ ആദാനം **ദണ്ഡാദാനം,** ദണ്ഡം ആഹരിത്വാ പരവിഹേഠനചിത്തുപ്പാദോ. **സത്ഥാദാനേ**പി ഏസേവ

നയോ. ഹത്ഥപരാമാസാദിവസേന കായേന കാതബ്ബോ കലഹോ **കായകലഹോ**. മമ്മഘട്ടനാദിവസേന വാചായ കാതബ്ബോ കലഹോ **വാചാകലഹോ**. വിരുജ്ഝനവസേന വിരൂപം ഗണ്ഹാതി ഏതേനാതി **വിഗ്ഗഹോ**. വിരുദ്ധം വദതി ഏതേനാതി **വിവാദോ**. ''തുവം തുവ''ന്തി അഗാരവവചനസഹചരണതോ **തുവംതുവം**. സബ്ബേപി തേ തഥാപവത്തദോസസഹഗതാ ചിത്തുപ്പാദാ വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ ഭഗവാ **''അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തീ''**തി.

തണ്ഹാമൂലകസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪-൫. സത്താവാസസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൪-൨൫. ചതുത്ഥേ സത്താ ആവസന്തി ഏതേസൂതി **സത്താവാസാ,** നാനത്തസഞ്ഞിആദിഭേദാ സത്തനികായാ. യസ്മാ തേ തേ സത്തനിവാസാ തപ്പരിയാപന്നാനം സത്താനം തായ ഏവ തപ്പരിയാപന്നതായ ആധാരോ വിയ വത്തബ്ബതം അരഹന്തി. സമുദായാചാരോ ഹി അവയവസ്സ യഥാ ''രുക്ഖേ സാഖാ''തി, തസ്മാ **''സത്താനം ആവാസാ, വസനട്ഠാനാനീതി അത്ഥോ''**തി വുത്തം. **സുദ്ധാവാസാപി സത്താവാസോവ** ''ന സോ, ഭിക്ഖവേ, സത്താവാസോ സുലഭരൂപോ, യോ മയാ അനാവുത്ഥപുബ്ബോ ഇമിനാ ദീഘേന അദ്ധുനാ അഞ്ഞത്ര സുദ്ധാവാസേഹി ദേവേഹീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൧) വചനതോ. യദി ഏവം തേ കസ്മാ ഇധ ന ഗഹിതാതി തത്ഥ കാരണമാഹ **''അസബ്ബകാലികത്താ''**തിആദി. വേഹപ്ഫലാ പന ചതുത്ഥേയേവ സത്താവാസേ ഭജന്തീതി ദട്ഠബ്ബം. പഞ്ചമം ഉത്താനമേവ.

സത്താവാസസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. സിലായൂപസുത്തവണ്ണനാ

൨൬. ഛട്ഠേ പമാണമജ്ഝിമസ്സ പുരിസസ്സ ചതുവീസതങ്ഗുലികോ ഹത്ഥോ **കുക്കു,** ''കക്കൂ''തിപി തസ്സേവ നാമം. **അട്ഠ കുക്കൂ ഉപരി നേമസ്സാ**തി അട്ഠ ഹത്ഥാ ആവാടസ്സ ഉപരി ഉഗ്ഗന്ത്വാ ഠിതാ ഭവേയ്യും. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സിലായൂപസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഠമവേരസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. സത്തമേ (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൪൧) **യതോ**തി യസ്മിം കാലേ. അയഞ്ഹി തോ-സദ്ദോ ദാ-സദ്ദോ വിയ ഇധ കാലവിസയോ, യദാതി വുത്തം ഹോതി. **ഭയാനി വേരാനീ**തി ഭീയതേ **ഭയം,** ഭയേന യോഗാ, ഭായിതബ്ബേന വാ ഭയം ഏവ വേരപ്പസവട്ഠേന **വേര**ന്തി ച ലദ്ധനാമാ ചേതനാദയോ. പാണാതിപാതാദയോ ഹി യസ്സ പവത്തന്തി, യഞ്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്തീയന്തി, ഉഭയേസഞ്ച വേരാവഹാ, തതോ ഏവ ചേതേ ഭായിതബ്ബാ വേരസഞ്ജനകാ നാമാതി. സോതസ്സ അരിയമഗ്ഗസ്സ ആദിതോ പജ്ജനം പടിപത്തി അധിഗമോ സോതാപത്തി. തദത്ഥായ തത്ഥ പതിട്ഠിതസ്സ ച അങ്ഗാനി **സോതാപത്തിയങ്ഗാനി**. ദുവിധഞ്ഹി (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൪൧) സോതാപത്തിയങ്ഗം സോതാപത്തിഅത്ഥായ ച അങ്ഗം കാരണം, യം

സോതാപത്തിമഗ്ഗപ്പടിലാഭതോ പുബ്ബഭാഗേ സോതാപത്തിപ്പടിലാഭായ സംവത്തതി, ‘‘സപ്പുരിസസംസേവോ സദ്ധമ്മസ്സവനം യോനിസോമനസികാരോ ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തീ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൧) ഏവം ആഗതം. പടിലദ്ധഗുണസ്സ ച സോതാപത്തിം പത്വാ ഠിതസ്സ അങ്ഗം, യം ‘‘സോതാപന്നസ്സ അങ്ഗ’’ന്തിപി വുച്ചതി ‘‘സോതാപന്നോ അങ്ഗീയതി ഞായതി ഏതേനാ’’തി കത്വാ, ബുദ്ധേ അവേച്ചപ്പസാദാദീനം ഏതം അധിവചനം. ഇദമിധാധിപ്പേതം.

ഖീണനിരയോതിആദീസു ആയതിം തത്ഥ അനുപ്പജ്ജനതായ ഖീണോ നിരയോ മയ്ഹന്തി, സോ അഹം ഖീണനിരയോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. **സോതാപന്നോ**തി മഗ്ഗസോതം ആപന്നോ. **അവിനിപാതധമ്മോ**തി ന വിനിപാതസഭാവോ. **നിയതോ**തി പഠമമഗ്ഗസങ്ഖാതേന സമ്മത്തനിയാമേന നിയതോ. **സമ്ബോധിപരായണോ**തി ഉപരിമഗ്ഗത്തയസങ്ഖാതോ സമ്ബോധി പരം അയനം മയ്ഹന്തി സോഹം സമ്ബോധിപരായണോ, സമ്ബോധിം അവസ്സം അഭിസമ്ബുജ്ഝനകോതി അത്ഥോ.

പാണാതിപാതപച്ചയാതി പാണാതിപാതകമ്മസ്സ കരണഹേതു. **ഭയം വേര**ന്തി അത്ഥതോ ഏകം. വേരം വുച്ചതി വിരോധോ, തദേവ ഭായിതബ്ബതോ ‘‘ഭയ’’ന്തി വുച്ചതി. തഞ്ച പനേതം ദുവിധം ഹോതി - ബാഹിരം, അജ്ഝത്തികന്തി. ഏകേന ഹി ഏകസ്സ പിതാ മാരിതോ ഹോതി. സോ ചിന്തേതി ‘‘ഏതേന കിര മേ പിതാ മാരിതോ, അഹമ്പി തംയേവ മാരേസ്സാമീ’’തി നിസിതം സത്ഥം ആദായ ചരതി. യാ തസ്സ അബ്ഭന്തരേ ഉപ്പന്നാ വേരചേതനാ, ഇദം **ബാഹിരം വേരം** നാമ തസ്സ വേരസ്സ മൂലഭൂതതോ വേരകാരകപുഗ്ഗലതോ ബഹിഭാവത്താ. യാ പന ഇതരസ്സ ‘‘അയം കിര മം മാരേസ്സാമീതി ചരതി, അഹമേവ നം പഠമതരം മാരേസ്സാമീ’’തി ചേതനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഇദം **അജ്ഝത്തികം വേരം** നാമ. ഇദം താവ ഉഭയമ്പി ദിട്ഠധമ്മികമേവ. യാ പന തം നിരയേ ഉപ്പന്നം ദിസ്വാ ‘‘ഏതം പഹരിസ്സാമീ’’തി ജലിതം അയമുഗ്ഗരം ഗണ്ഹന്തസ്സ നിരയപാലസ്സ ചേതനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഇദമസ്സ സമ്പരായികം ബാഹിരം വേരം. യാ ചസ്സ ‘‘അയം നിദ്ദോസം മം പഹരിസ്സാമീതി ആഗച്ഛതി, അഹമേവ നം പഠമതരം പഹരിസ്സാമീ’’തി ചേതനാ ഉപ്പജ്ജതി, ഇദമസ്സ സമ്പരായികം അജ്ഝത്തം വേരം. യം പനേതം ബാഹിരം വേരം, തം അട്ഠകഥാസു ‘‘പുഗ്ഗലവേര’’ന്തി വുച്ചതി. **ദുക്ഖം ദോമനസ്സ**ന്തി അത്ഥതോ ഏകമേവ. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം സേസേസുപി ‘‘ഇമിനാ മമ ഭണ്ഡം ഹടം, മയ്ഹം ദാരേസു ചാരിത്തം ആപന്നം, മുസാ വത്വാ അത്ഥോ ഭഗ്ഗോ, സുരാമദമത്തേന ഇദം നാമ കത’’ന്തിആദിനാ നയേന വേരപ്പവത്തി വേദിതബ്ബാ.

അവേച്ചപ്പസാദേനാതി അധിഗതേന അചലപ്പസാദേന. **അരിയകന്തേഹീ**തി പഞ്ചഹി സീലേഹി. താനി ഹി അരിയാനം കന്താനി പിയാനി ഭവന്തി, ഭവന്തരഗതാപി അരിയാ താനി ന വിജഹന്തി, തസ്മാ ‘‘അരിയകന്താനീ’’തി വുച്ചന്തി. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം സിയാ, തം സബ്ബം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ അനുസ്സതിനിദ്ദേസേ** വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

പഠമവേരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ആഘാതവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ

൨൯. നവമേ വസതി എത്ഥ ഫലം തന്നിമിത്തതായ പവത്തതീതി **വത്ഥു,** കാരണന്തി ആഹ **"ആഘാതവത്ഥൂനീ"**തി. കോപോ നാമായം യസ്മിം വത്ഥുസ്മിം ഉപ്പജ്ജതി, ന തത്ഥ ഏകവാരമേവ ഉപ്പജ്ജതി, അഥ ഖോ പുനപി ഉപ്പജ്ജതേവാതി വുത്തം **"ബന്ധതീ"**തി. അഥ വാ യോ പച്ചയവിസേസേന ഉപ്പജ്ജമാനോ ആഘാതോ സവിസയേ ബദ്ധോ വിയ ന വിഗച്ഛതി, പുനപി ഉപ്പജ്ജതേവ. തം സന്ധായാഹ **"ആഘാതം ബന്ധതീ"**തി. തം പനസ്സ പച്ചയവസേന നിബ്ബത്തനം ഉപ്പാദനമേവാതി വുത്തം **"ഉപ്പാദേതീ"**തി.

ആഘാതവത്ഥുസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ആഘാതപടിവിനയസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ദസമേ **തം കുതേത്ഥ ലബ്ഭാതി** എത്ഥ **ത**ന്തി കിരിയാപരാമസനം. പദജ്ഝാഹാരേന ച അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി **"തം അനത്ഥചരണം മാ അഹോസീ"**തിആദിമാഹ. **കേന കാരണേന ലദ്ധബ്ബം** നിരത്ഥകഭാവതോ. കമ്മസ്സകാ ഹി സത്താ. തേ കസ്സ രുചിയാ ദുക്ഖിതാ സുഖിതാ വാ ഭവന്തി, തസ്മാ കേവലം തസ്മിം മയ്ഹം അനത്ഥചരണം, തം കുതേത്ഥ ലബ്ഭാതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ **തം കോപകാരണം എത്ഥ പുഗ്ഗലേ കുതോ ലബ്ഭാ** പരമത്ഥതോ കുജ്ഝിതബ്ബസ്സ കുജ്ഝനകസ്സ ച അഭാവതോ. സങ്ഖാരമത്തഞ്ഹേതം, യദിദം ഖന്ധപഞ്ചകം യം "സത്തോ"തി വുച്ചതി, തേ സങ്ഖാരാ ഇത്തരഖണികാ, കസ്സ കോ കുജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **ലാഭാ നാമ കേസിയും** അഞ്ഞത്ര അനത്ഥുപ്പത്തിതോ.

ആഘാതപടിവിനയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. അനുപുബ്ബനിരോധസുത്തവണ്ണനാ

൩൧. ഏകാദസമേ **അനുപുബ്ബനിരോധാതി** അനുപുബ്ബേന അനുക്കമേന പവത്തേതബ്ബനിരോധാ. തേനാഹ **"അനുപടിപാടിനിരോധാ"**തി.

അനുപുബ്ബനിരോധസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സത്താവാസവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. മഹാവഗ്ഗോ

൧. അനുപുബ്ബവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ

൩൨. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ അനുപുബ്ബതോ വിഹരിതബ്ബാതി **അനുപുബ്ബവിഹാരാ. അനുപടിപാടിയാ**തി അനുക്കമേന. **സമാപജ്ജിതബ്ബവിഹാരാ**തി സമാപജ്ജിത്വാ സമങ്ഗിനോ ഹുത്വാ വിഹരിതബ്ബവിഹാരാ.

അനുപുബ്ബവിഹാരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൩. അനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൩-൩൪. ദുതിയേ ഛാതം വുച്ചതി തണ്ഹാദിട്ഠിയോ കാമാനം പാതബ്ബതോ താസം വസേന വത്തനതോ, തന്നിന്നത്താ നത്ഥി ഏതേസു ഛാതന്തി **നിച്ഛാതാ**. തേനാഹ **"തണ്ഹാദിട്ഠിച്ഛാതാന"**ന്തിആദി. തതിയേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

അനുപുബ്ബവിഹാരസമാപത്തിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഗാവീഉപമാസുത്തവണ്ണനാ

൩൫. ചതുത്ഥേ **പബ്ബതചാരിനീ**തി പകതിയാ പബ്ബതേ ബഹുലചാരിനീ. **അഖേത്തഞ്ഞൂ**തി (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൭൭) അഗോചരഞ്ഞൂ. സമാധിപരിപന്ഥാനം വിസോധനാനഭിഞ്ഞതായ **ബാലോ**. ഝാനസ്സ പഗുണഭാവാപാദനവേയ്യത്തിയസ്സ അഭാവേന **അബ്യത്തോ**. ഉപരിഝാനസ്സ പദട്ഠാനഭാവാനവബോധേന **അഖേത്തഞ്ഞൂ**. സബ്ബഥാപി സമാപത്തികോസല്ലാഭാവേന **അകുസലോ**. സമാധിനിമിത്തസ്സ വാ അനാസേവനായ **ബാലോ**. അഭാവനായ **അബ്യത്തോ**. അബഹുലീകാരേന **അഖേത്തഞ്ഞൂ**. സമ്മദേവ അനധിട്ഠാനതോ **അകുസലോ**തി യോജേതബ്ബം. **ഉഭതോ ഭട്ഠോ**തി ഉഭയതോ ഝാനതോ ഭട്ഠോ. സോ ഹി അപ്പഗുണതായ ന സുപ്പതിട്ഠിതതായ സഉസ്സാഹോപി വിനാസതോ അസാമത്ഥിയതോ ച ഝാനദ്വയതോ പരിഹീനോ.

ഗാവീഉപമാസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഝാനസുത്തവണ്ണനാ

൩൬. പഞ്ചമേ **അനിച്ചതോ**തി ഇമിനാ നിച്ചപ്പടിക്ഖേപതോ തേസം അനിച്ചതമാഹ. തതോ ഏവ ഉദയവയവന്തതോ വിപരിണാമതോ താവകാലികതോ ച തേ അനിച്ചാതി ജോതിതം ഹോതി. യഞ്ഹി നിച്ചം ന ഹോതി, തം ഉദയവയപരിച്ഛിന്നജരായ മരണേന ചാതി ദ്വേധാ വിപരിണതം ഇത്തരക്ഖണമേവ ച ഹോതി. **ദുക്ഖതോ**തി ന സുഖതോ. ഇമിനാ സുഖപ്പടിക്ഖേപതോ തേസം ദുക്ഖതമാഹ. തതോ ഏവ ച അഭിണ്ഹപ്പടിപീളനതോ ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച തേ ദുക്ഖാതി ജോതിതം ഹോതി. ഉദയവയവന്തതായ ഹി തേ അഭിണ്ഹപ്പടിപീളനതോ നിരന്തരദുക്ഖതായ

ദുക്ഖസ്സേവ ച അധിട്ഠാനഭൂതോ. പച്ചയയാപനീയതായ രോഗമൂലതായ ച **രോഗതോ**. ദുക്ഖതാസൂലയോഗതോ കിലേസാസുചിപഗ്ഘരതോ ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗേഹി ഉദ്ധുമാതപക്കഭിജ്ജനതോ ച **ഗണ്ഡതോ**. പീളാജനനതോ അന്തോതുദനതോ ദുന്നീഹരണതോ ച **സല്ലതോ**. അവഡ്ഢിആവഹനതോ അഘവത്ഥുതോ ച **അഘതോ**. അസേരിഭാവജനനതോ ആബാധപ്പതിട്ഠാനതായ ച **ആബാധതോ**. അവസവത്തനതോ അവിധേയ്യതായ ച **പരതോ**. ബ്യാധിജരാമരണേഹി പലുജ്ജനീയതായ **പലോകതോ**. സാമിനിവാസീകാരകവേദകഅധിട്ഠായകവിരഹതോ **സുഞ്ഞതോ**. അത്തപ്പടിക്ഖേപട്ഠേന **അനത്തതോ**. രൂപാദിധമ്മാപി യഥാ ന ഏത്ഥ അത്താ അത്ഥീതി **അനത്താ,** ഏവം സയമ്പി അത്താ ന ഹോന്തീതി **അനത്താ**. തേന അബ്യാപാരതോ നിരീഹതോ തുച്ഛതോ അനത്താതി ദീപിതം ഹോതി.

ലക്ഖണത്തയമേവ സുഖാവബോധനത്ഥം ഏകാദസഹി പദേഹി വിഭജിത്വാ ഗഹിതന്തി ദസ്സേതും **"യസ്മാ അനിച്ചതോ"**തിആദി വുത്തം. **അന്തോസമാപത്തിയ**ന്തി സമാപത്തീനം സഹജാതതായ സമാപത്തീനം അബ്ഭന്തരേ ചിത്തം പടിസംഹരതീതി തപ്പടിബദ്ധഛന്ദരാഗാദികിലേസവിക്ഖമ്ഭനേന വിപസ്സനാചിത്തം പടിസംഹരതി. തേനാഹ **"മോചേതി അപനേതീ"**തി. **സവനവസേനാ**തി "സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ"തിആദിനാ സവനവസേന. **ഥുതിവസേനാ**തി തഥേവ ഥോമനാവസേന ഗുണതോ സംകിത്തനവസേന. **പരിയത്തിവസേനാ**തി തസ്സ ധമ്മസ്സ പരിയാപുണനവസേന. **പഞ്ഞത്തിവസേനാ**തി തദത്ഥസ്സ പഞ്ഞാപനവസേന. ആരമ്മണകരണവസേനേവ ഉപസംഹരതി മഗ്ഗചിത്തം, "ഏതം സന്ത"ന്തിആദി പന അവധാരണനിവത്തിതത്ഥദസ്സനം. യഥാ വിപസ്സനാ "ഏതം സന്തം ഏതം പണീത"ന്തിആദിനാ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ ചിത്തം ഉപസംഹരതി, ഏവം മഗ്ഗോ നിബ്ബാനം സച്ഛികിരിയാഭിസമയവസേന അഭിസമേന്തോ തത്ഥ ലബ്ഭമാനേ സബ്ബേപി വിസേസേ അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝന്തോ തത്ഥ ചിത്തം ഉപസംഹരതി. തേനാഹ **"ഇമിനാ പന ആകാരേനാ"**തിആദി.

സോ തത്ഥ ഠിതോതി സോ അദന്ധവിപസ്സകോ യോഗീ തത്ഥ തായ അനിച്ചാദിലക്ഖണത്തയാരമ്മണായ വിപസ്സനായ ഠിതോ. **സബ്ബസോ**തി സബ്ബത്ഥ തസ്സ തസ്സ മഗ്ഗസ്സ അധിഗമായ നിബ്ബത്തിതസമഥവിപസ്സനാസു. **അസക്കോന്തോ അനാഗാമീ ഹോതീ**തി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗാവഹാസു ഏവ സമഥവിപസ്സനായ ഛന്ദരാഗം പഹായ അഗ്ഗമഗ്ഗാവഹാസു നികന്തിം പരിയാദാതും അസക്കോന്തോ അനാഗാമിതായമേവ സണ്ഠാതി.

സമതിക്കന്തത്താതി സമഥവസേന വിപസ്സനാവസേന ചാതി സബ്ബഥാപി രൂപസ്സ സമതിക്കന്തത്താ. തേനാഹ **"അയം ഹീ"**തിആദി. **അനേനാ**തി യോഗിനാ. **തം അതിക്കമ്മാ**തി ഇദം യോ പഠമം പഞ്ചവോകാരഏകവോകാരപരിയാപന്നേ ധമ്മേ സമ്മദേവ സമ്മസിത്വാ തേ വിസ്സജ്ജേത്വാ തതോ അരൂപസമാപത്തിം സമാപജ്ജിത്വാ അരൂപധമ്മേ സമ്മസതി, തം സന്ധായ വുത്തം. തേനാഹ **"ഇദാനി അരൂപം സമ്മസതീ"**തി.

ഝാനസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൩൭. ഛട്ഠേ ഓകാസം അവസരം അധിഗച്ഛതി ഏതേനാതി **ഓകാസാധിഗമോ,** മഗ്ഗഫലസുഖാധിഗമായ ഓകാസഭാവതോ വാ ഓകാസോ, തസ്സ അധിഗമോ **ഓകാസാധിഗമോ**. ഏത്ഥ ച ദീഘനികായേനേവ (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൮൮) പന സുത്തന്തദേസനായം പഠമജ്ഝാനം, ചതുത്ഥജ്ഝാനം, അരഹത്തമഗ്ഗോതി തയോ ഓകാസാധിഗമാ ആഗതാ. തത്ഥ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൮൮) പഠമം ഝാനം പഞ്ച നീവരണാനി വിക്ഖമ്ഭേത്വാ അത്തനോ ഓകാസം ഗഹേത്വാ തിട്ഠതീതി **"പഠമോ ഓകാസാധിഗമോ"**തി വുത്തം. ചതുത്ഥജ്ഝാനം പന സുഖദുക്ഖം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ അത്തനോ ഓകാസം ഗഹേത്വാ തിട്ഠതീതി **ദുതിയോ ഓകാസാധിഗമോ**. അരഹത്തമഗ്ഗോ സബ്ബകിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ അത്തനോ ഓകാസം ഗഹേത്വാ തിട്ഠതീതി **"തതിയോ ഓകാസാധിഗമോ"**തി വുത്തോ. ഇധ പന വക്ഖമാനാനി തീണി അരൂപജ്ഝാനാനി സന്ധായ **"ഓകാസാധിഗമോ"**തി വുത്തം. തേസംയേവ ച ഗഹണേ കാരണം സയമേവ വക്ഖതി.

സത്താനം വിസുദ്ധിം പാപനത്ഥായാതി രാഗാദീഹി മലേഹി അഭിജ്ഝാവിസമലോഭാദീഹി ച ഉപക്കിലേസേഹി കിലിട്ഠചിത്താനം സത്താനം വിസുദ്ധിപാപനത്ഥായ സമതിക്കമനത്ഥായ. ആയതിം അനുപ്പജ്ജനഞ്ഹി ഇധ ''സമതിക്കമോ''തി വുത്തം. **അത്ഥം ഗമനത്ഥായാ**തി കായികദുക്ഖസ്സ ച ചേതസികദോമനസ്സസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം അത്ഥങ്ഗമായ, നിരോധായാതി അത്ഥോ. ഞായതി നിച്ഛയേന കമതി നിബ്ബാനം, തം വാ ഞായതി പടിവിജ്ഝീയതി ഏതേനാതി **ഞായോ,** സമുച്ഛേദഭാവോ അരിയമഗ്ഗോതി ആഹ **"സഹവിപസ്സനകസ്സ മഗ്ഗസ്സാ"**തി. **പച്ചക്ഖകരണത്ഥായാ**തി അത്തപച്ചക്ഖതായ. പരപച്ചയേന വിനാ പച്ചക്ഖകരണഞ്ഹി ''സച്ഛികിരിയാ''തി വുച്ചതി. **അസമ്ഭിന്ന**ന്തി പിത്തസേമ്ഹാദീഹി അപലിബുദ്ധം അനുപഹതം.

രാഗാനുഗതോ സമാധി **അഭിനതോ** നാമ ഹോതി ആരമ്മണേ അഭിമുഖാഭാവേന പവത്തിയാ, ദോസാനുഗതോ പന **അപനതോ** അപഗമനവസേന പവത്തിയാ, തദുഭയപ്പടിക്ഖേപേന **"ന ചാഭിനതോ ന ചാപനതോ"**തി വുത്തന്തി ആഹ **"രാഗവസേനാ"**തിആദി. **ന സസങ്ഖാരനിഗ്ഗയ്ഹവാരിതഗതോ**തി ലോകിയജ്ഝാനചിത്താനി വിയ ന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന തദങ്ഗപ്പഹാനവിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനവസേന ച നിഗ്ഗഹേത്വാ വാരേത്വാ ഠിതോ. കിഞ്ചരഹി കിലേസാനം ഛിന്നന്തേ ഉപ്പന്നോ. തഥാഭൂതം ഫലസമാധിം സന്ധായേതം വുത്തം. തേനാഹ **"ന സസങ്ഖാരേന...പേ॰... ഛിന്നന്തേ ഉപ്പന്നോ"**തി.

ആനന്ദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ലോകായതികസുത്തവണ്ണനാ

൩൮. സത്തമേ **ലോകായതവാദകാ**തി ആയതിം ഹിതം ലോകോ ന യതതി ന വിരുഹതി ഏതേനാതി ലോകായതം, വിതണ്ഡസത്ഥം. തഞ്ഹി ഗന്ഥം നിസ്സായ സത്താ പുഞ്ഞകിരിയായ ചിത്തമ്പി ന ഉപ്പാദേന്തി, തം വദന്തീതി **ലോകായതവാദകാ**.

ദള്ഹം ഥിരം ധനു ഏതസ്സാതി ദള്ഹധന്വാ (അം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൪.൪൫-൪൬; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൦൭), സോ ഏവ **"ദള്ഹധമ്മാ"**തി വുത്തോ. പടിസത്തുവിധമനത്ഥം ധനും ഗണ്ഹാതീതി **ധനുഗ്ഗഹോ**. സോ ഏവ ഉസും സരം അസതി ഖിപതീതി **ഇസ്സാസോ. ദ്വിസഹസ്സഥാമ**ന്തി ലോഹാദിഭാരം വഹിതും സമത്ഥം ദ്വിസഹസ്സഥാമം. തേനാഹ **"ദ്വിസഹസ്സഥാമം നാമാ"**തിആദി. **ദണ്ഡേ**തി ധനുദണ്ഡേ. **യാവ കണ്ഡപ്പമാണാ**തി ദീഘതോ യത്തകം കണ്ഡസ്സ പമാണം, തത്തകേ ധനുദണ്ഡേ ഉക്ഖിത്തമത്തേ ആരോപിതേസുയേവ ജിയാദണ്ഡേസു സോ ച ഭാരോ പഥവിതോ മുച്ചതി, ഏവം ഇദം ദ്വിസഹസ്സഥാമം നാമ ധനൂതി ദട്ഠബ്ബം. **ഉഗ്ഗഹിതസിപ്പോ**തി ഉഗ്ഗഹിതധനുസിപ്പോ. **കതഹത്ഥോ**തി ഥിരതരം ലക്ഖേസു അവിരജ്ഝനസരക്ഖേപോ. ഈദിസോ പന തത്ഥ വസിഭൂതോ **കതഹത്ഥോ** നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ചിണ്ണവസിഭാവോ"**തി. കതം രാജകുലാദീസു ഉപേച്ച അസനം ഏതേന സോ **കതൂപാസനോ**തി ആഹ **"രാജകുലാദീസു ദസ്സിതസിപ്പോ"**തി. **ഏവം കത**ന്തി ഏവം അന്തോസുസിരകരണാദിനാ സല്ലഹുകം കതം.

ലോകായതികസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮-൯. ദേവാസുരസങ്ഗാമസുത്താദിവണ്ണനാ

൩൯-൪൦. അട്ഠമേ **അഭിയിംസൂ**തി കദാ അഭിയിംസു? യദാ ബലവന്തോ അഹേസും, തദാ. തത്രായമനുപുബ്ബികഥാ (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൪൭; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ) - സക്കോ കിര മഗധരട്ഠേ മചലഗാമകേ മഘോ നാമ മാണവോ ഹുത്വാ തേത്തിംസ പുരിസേ ഗഹേത്വാ കല്യാണകമ്മം കരോന്തോ സത്ത വതപദാനി പൂരേത്വാ തത്ഥ കാലങ്കതോ ദേവലോകേ നിബ്ബത്തി. തം ബലവകമ്മാനുഭാവേന സപരിസം സേസദേവതാ ദസഹി ഠാനേഹി അധിഗണ്ഹന്തം ദിസ്വാ "ആഗന്തുകദേവപുത്താ ആഗതാ"തി നേവാസികാ ഗന്ധപാനം സജ്ജയിംസു. സക്കോ സകപരിസായ സഞ്ഞം അദാസി "മാരിസാ മാ ഗന്ധപാനം പിവിത്ഥ, പിവനാകാരമത്തമേവ ദസ്സേഥാ"തി. തേ തഥാ അകംസു. നേവാസികദേവതാ സുവണ്ണസരകേഹി ഉപനീതം ഗന്ധപാനം യാവദത്ഥം പിവിത്വാ മത്താ തത്ഥ തത്ഥ സുവണ്ണപഥവിയം പതിത്വാ സയിംസു. സക്കോ "ഗണ്ഹഥ പുത്തഹതായ പുത്തേ"തി തേ പാദേസു ഗഹേത്വാ സിനേരുപാദേ ഖിപാപേസി. സക്കസ്സ പുഞ്ഞതേജേന തദനുവത്തകാപി സബ്ബേ തത്ഥേവ പതിംസു. തേ സിനേരുവേമജ്ഝകാലേ സഞ്ഞം ലഭിത്വാ, "താതാ, സുരം ന പിവിമ്ഹ, സുരം ന പിവിമ്ഹാ"തി ആഹംസു. തതോ പട്ഠായ **അസുരാ** നാമ ജാതാ. അഥ നേസം കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം സിനേരുസ്സ ഹേട്ഠിമതലേ ദസയോജനസഹസ്സം അസുരഭവനം നിബ്ബത്തി. സക്കോ തേസം നിവത്തിത്വാ അനാഗമനത്ഥായ ആരക്ഖം ഠപേസി. യം സന്ധായ വുത്തം -

> "അന്തരാ ദ്വിന്നം അയുജ്ഝപുരാനം,
> പഞ്ചവിധാ ഠപിതാ അഭിരക്ഖാ;
> ഉരഗ-കരോടി-പയസ്സ ച ഹാരീ,
> മദനയുതാ ചതുരോ ച മഹത്ഥാ"തി. (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൪൭;
> സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൧.൧ വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ);

ദ്വേ നഗരാനി ഹി യുദ്ധേന ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യതായ **അയുജ്ഝപുരാനി** നാമ ജാതാനി ദേവനഗരഞ്ച അസുരനഗരഞ്ച. യദാ ഹി അസുരാ ബലവന്തോ ഹോന്തി, അഥ ദേവേഹി പലായിത്വാ ദേവനഗരം പവിസിത്വാ ദ്വാരേ പിദഹിതേ അസുരാനം സതസഹസ്സമ്പി കിഞ്ചി കാതും ന സക്കോതി. യദാ ദേവാ ബലവന്തോ ഹോന്തി, അഥാസുരേഹി പലായിത്വാ അസുരനഗരസ്സ ദ്വാരേ പിദഹിതേ സക്കാനം സതസഹസ്സമ്പി കിഞ്ചി കാതും ന സക്കോതി. ഇതി ഇമാനി ദ്വേ നഗരാനി അയുജ്ഝപുരാനി നാമ. തേസം അന്തരാ ഏതേസു ഉരഗാദീസു പഞ്ചസു ഠാനേസു സക്കേന ആരക്ഖാ ഠപിതാ. തത്ഥ **ഉരഗ**സദ്ദേന നാഗാ ഗഹിതാ. തേ ഹി ഉദകേ ബലവന്തോ ഹോന്തി, തസ്മാ സിനേരുസ്സ പഠമാലിന്ദേ ഏതേസം ആരക്ഖാ. **കരോടി**സദ്ദേന സുപണ്ണാ ഗഹിതാ. തേസം കിര കരോടി നാമ പാനഭോജനം, തേന തം നാമം ലഭിംസു, ദുതിയാലിന്ദേ തേസം ആരക്ഖാ. **പയസ്സഹാരി**സദ്ദേന കുമ്ഭണ്ഡാ ഗഹിതാ, ദാനവരക്ഖസാ കിര തേ, തതിയാലിന്ദേ തേസം ആരക്ഖാ. **മദനയുത**സദ്ദേന യക്ഖാ ഗഹിതാ. വിസമചാരിനോ കിര തേ യുജ്ഝസോണ്ഡാ, ചതുത്ഥാലിന്ദേ തേസം ആരക്ഖാ. **ചതുരോ ച മഹത്താ**തി ചത്താരോ മഹാരാജാനോ വുത്താ, പഞ്ചമാലിന്ദേ തേസം ആരക്ഖാ, തസ്മാ യദി അസുരാ കുപിതാവിലചിത്താ ദേവപുരം ഉപയന്തി യുജ്ഝിതും. യം ഗിരിനോ പഠമം പരിഭണ്ഡം, തം ഉരഗാ പടിബാഹയന്തി. ഏവം സേസേസു സേസാ.

തേ പന അസുരാ ആയുവണ്ണയസഇസ്സരിയസമ്പത്തീഹി താവതിംസസദിസാവ, തസ്മാ അന്തരാ അത്താനം അജാനിത്വാ പാടലിയാ പുപ്ഫിതായ "ന ഇദം ദേവനഗരം, തത്ഥ പാരിച്ഛത്തകോ പുപ്ഫതി, ഇധ പന ചിത്തപാടലീ, ജരസക്കേനാമ്ഹാകം സുരം പായേത്വാ വഞ്ചിതാ, ദേവനഗരഞ്ച നോ ഗഹിതം, ഗച്ഛാമ, തേന സദ്ധിം യുജ്ഝിസ്സാമാ"തി ഹത്ഥിഅസ്സരഥേ ആരുയ്ഹ സുവണ്ണരജതമണിഫലകാനി ഗഹേത്വാ യുദ്ധസജ്ജാ ഹുത്വാ അസുരഭേരിയോ വാദേന്താ മഹാസമുദ്ദേ ഉദകം ദ്വിധാ ഭേത്വാ ഉട്ഠഹന്തി. തേ ദേവേ വുട്ഠേ വമ്മികമക്ഖികാ വമ്മികം വിയ സിനേരും ആരുഹിതും ആരഭന്തി. അഥ നേസം പഠമം നാഗേഹി സദ്ധിം യുദ്ധം ഹോതി. തസ്മിം ഖോ പന യുദ്ധേ ന കസ്സചി ഛവി വാ ചമ്മം വാ ഛിജ്ജതി, ന ലോഹിതം ഉപ്പജ്ജതി, കേവലം കുമാരകാനം ദാരുമേണ്ഡകയുദ്ധം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞസന്താസനമത്തമേവ ഹോതി. കോടിസതാപി കോടിസഹസ്സാപി നാഗാ തേഹി സദ്ധിം യുജ്ഝിത്വാ തേ അസുരപുരംയേവ പവേസേത്വാ നിവത്തന്തി. യദാ പന അസുരാ ബലവന്തോ ഹോന്തി, അഥ നാഗാ ഓസക്കിത്വാ ദുതിയേ ആലിന്ദേ സുപണ്ണേഹി സദ്ധിം ഏകതോവ ഹുത്വാ യുജ്ഝന്തി. ഏസ നയോ സുപണ്ണാദീസുപി. യദാ പന താനി പഞ്ചപി ഠാനാനി അസുരാ മദ്ദന്തി, തദാ ഏകതോ സമ്പിണ്ഡിതാനിപി താനി പഞ്ച ബലാനി ഓസക്കന്തി. അഥ ചത്താരോ മഹാരാജാനോ ഗന്ത്വാ സക്കസ്സ തം പവത്തിം ആരോചേന്തി. സക്കോ തേസം വചനം സുത്വാ ദിയഡ്ഢയോജനസതികം വേജയന്തരഥം ആരുയ്ഹ സയം വാ നിക്ഖമതി, ഏകം പുത്തം വാ പേസേതി. യദാ ദേവാ പുന അപച്ചാഗമനായ അസുരേ ജിനിംസു, തദാ സക്കോ അസുരേ പലാപേത്വാ പഞ്ചസു ഠാനേസു ആരക്ഖം ദത്വാ വേദിയപാദേ വജിരഹത്ഥാ ഇന്ദപടിമായോ ഠപേസി. അസുരാ കാലേന കാലം ഉട്ഠഹിത്വാ പടിമായോ ദിസ്വാ "സക്കോ അപ്പമത്തോ തിട്ഠതീ"തി തതോവ നിവത്തന്തി. ഇധ പന യദാ അസുരാനം ജയോ അഹോസി, ദേവാനം പരാജയോ, തം

സന്ധായേതം വുത്തം - ''പരാജിതാ ച, ഭിക്ഖവേ, ദേവാ അപയിംസുയേവ ഉത്തരേനാഭിമുഖാ, അഭിയിംസു അസുരാ''തി.

ദക്ഖിണാഭിമുഖാ ഹുത്വാതി ചക്കവാളപബ്ബതാഭിമുഖാ ഹുത്വാ. അസുരാ കിര ദേവേഹി പരാജിതാ പലായന്താ ചക്കവാളപബ്ബതാഭിമുഖം ഗന്ത്വാ ചക്കവാളമഹാസമുദ്ദപിട്ഠിയം രജതപട്ടവണ്ണേ വാലികാപുലിനേ യത്ഥ പണ്ണകുടിയോ മാപേത്വാ ഇസയോ വസന്തി, തത്ഥ ഗന്ത്വാ ഇസീനം അസ്സമപദേന ഗച്ഛന്താ ''സക്കോ ഇമേഹി സദ്ധിം മന്തേത്വാ അമ്ഹേ നാസേതി, ഗണ്ഹഥ പുത്തഹതായ പുത്തേ''തി കുപിതാ അസ്സമപദേ പാനീയഘടചങ്കമനപണ്ണസാലാദീനി വിദ്ധംസേന്തി. ഇസയോ അരഞ്ഞതോ ഫലാഫലം ആദായ ആഗതാ ദിസ്വാ പുന ദുക്ഖേന പടിപാകതികം കരോന്തി, തേപി പുനപ്പുനം തഥേവ പരാജിതാ ഗന്ത്വാ വിനാസേന്തി. തേന വുത്തം - ''പരാജിതാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അസുരാ അപയിംസുയേവ ദക്ഖിണേനാഭിമുഖാ''തി. നവമം ഉത്താനത്ഥമേവ.

ദേവാസുരസങ്ഗാമസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. തപുസ്സസുത്തവണ്ണനാ

൪൧. ദസമേ **പക്ഖന്ദതീ**തി പവിസതി. **പസീദതീ**തി പസാദം അഭിരുചിം ആപജ്ജതി, പതിട്ഠാതി വിമുച്ചതീതി അത്ഥോ. **കഥാപാഭത**ന്തി കഥായ മൂലം. മൂലഞ്ഹി ''പാഭത''ന്തി വുച്ചതി. യഥാഹ -

''അപ്പകേനപി മേധാവീ, പാഭതേന വിചക്ഖണോ;
സമുട്ഠാപേതി അത്താനം, അണും അഗ്ഗിംവ സന്ധമ''ന്തി. (ജാ॰ ൧.൧.൪);

തേനേവാഹ **''കഥാപാഭതന്തി കഥാമൂല''**ന്തി. വിതക്കഗ്ഗഹണേനേവ തംസഹചരിതോ വിചാരോപി ഗഹിതോ. തേനേവേത്ഥ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോതി ആഹ **''വിതക്കേസൂതി വിതക്കവിചാരേസൂ''**തി.

തപുസ്സസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സാമഞ്ഞവഗ്ഗോ

൧-൩. സമ്ബാധസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൨-൪൪. പഞ്ചമസ്സ പഠമേ **ഉദായീ**തി തയോ ഥേരാ ഉദായീ നാമ കാളുദായീ, ലാളുദായീ, മഹാഉദായീതി, ഇധ കാളുദായീ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഉദായീതി കാളുദായിത്ഥേരോ"**തി. **സമ്ബാധേ**തി സമ്പീളിതതണ്ഹാസംകിലേസാദിനാ സഉപ്പീളനതായ പരമസമ്ബാധേ. അതിവിയ സങ്കരട്ഠാനഭൂതോ ഹി നീവരണസമ്ബാധോ അധിപ്പേതോ. **ഓകാസോ**തി ഝാനസ്സേതം നാമം. നീവരണസമ്ബാധാഭാവേന ഹി ഝാനം ഇധ ''ഓകാസോ''തി വുത്തം. **പടിലീനനിസഭോ**തി വാ പടിലീനോ ഹുത്വാ സേട്ഠോ, പടിലീനാനം വാ സേട്ഠോതി **പടിലീനനിസഭോ**. പടിലീനാ നാമ പഹീനമാനാ വുച്ചന്തി മാനുസ്സയവസേന ഉണ്ണതാഭാവതോ. യഥാഹ ''കഥഞ്ച, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു പടിലീനോ ഹോതി? ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖുനോ അസ്മിമാനോ പഹീനോ ഹോതി ഉച്ഛിന്നമൂലോ താലാവത്ഥുകതോ അനഭാവംഗതോ ആയതിം അനുപ്പാദധമ്മോ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൩൮; മഹാനി॰ ൮൭). സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സമ്ബാധസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

നവകനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

ദസകനിപാത-ടീകാ

൧. പഠമപണ്ണാസകം

൧. ആനിസംസവഗ്ഗോ

൧. കിമത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ

൧. ദസകനിപാതസ്സ പഠമേ **അവിപ്പടിസാരത്ഥാനീതി** അവിപ്പടിസാരപ്പയോജനാനി. **അവിപ്പടിസാരാനിസംസാനീതി** അവിപ്പടിസാരുദയാനി. ഏതേന അവിപ്പടിസാരോ നാമ സീലസ്സ്സ ഉദയമത്തം, സംവഡ്ഢിതസ്സ രുക്ഖസ്സ ഛായാപുപ്ഫസദിസം, അഞ്ഞോ ഏവ പനാനേന നിപ്ഫാദേതബ്ബോ സമാധിആദിഗുണോതി ദസ്സേതി. ''യാവ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, താവ തരുണവിപസ്സനാ''തി ഹി വചനതോ ഉപക്കിലേസവിമുത്തഉദയബ്ബയഞാണതോ പരം അയഞ്ച വിപസ്സനാ വിരജ്ജതി യോഗാവചരോ വിരത്തോ പുരിസോ വിയ ഭരിയായ സങ്ഖാരതോ ഏതേനാതി വിരാഗോ.

കിമത്ഥിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൭. ചേതനാകരണീയസുത്താദിവണ്ണനാ

൨-൭. ദുതിയേ സംസാരമഹോഘസ്സ പരതീരഭാവതോ യോ നം അധിഗച്ഛതി, തം പാരേതി ഗമേതീതി **പാരം,** നിബ്ബാനം. തബ്ബിദൂരതായ നത്ഥി ഏത്ഥ പാരന്തി **അപാരം,** സംസാരോ. തേനാഹ **''ഓരിമതീരഭൂതാ തേഭൂമകവട്ടാ''**തിആദി. തതിയാദീസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

ചേതനാകരണീയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. സമാധിസുത്തവണ്ണനാ

൮. ഛട്ഠേ **സന്തം സന്തന്തി അപ്പേത്വാ നിസിന്നസ്സാ**തിആദീസു സന്തം സന്തം പണീതം പണീതന്തിആദീനി വദതി. ഇമിനാ പന ആകാരേന തം പടിവിജ്ഝിത്വാ തത്ഥ ചിത്തം ഉപസംഹരതോ ഫലസമാപത്തിസങ്ഖാതോ ചിത്തുപ്പാദോ തഥാ പവത്തതീതി വേദിതബ്ബോ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനമേവ.

സമാധിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആനിസംസവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. നാഥവഗ്ഗോ

൧-൪. സേനാസനസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧-൧൪. ദുതിയസ്സ പഠമേ **നാതിദൂരന്തി** ഗോചരട്ഠാനതോ അഡ്ഢഗാവുതതോ ഓരഭാഗതായ നാതിദൂരം. **നാച്ചാസന്നന്തി** പച്ഛിമേന പമാണേന ഗോചരട്ഠാനതോ പഞ്ചധനുസതികതായ ന അതിആസന്നം. തായ ച പന നാതിദൂരനാച്ചാസന്നതായ ഗോചരട്ഠാനപടിപരിസ്സയാദിരഹിതമഗ്ഗതായ ച ഗമനസ്സ ച ആഗമനസ്സ ച യുത്തരൂപത്താ **ഗമനാഗമനസമ്പന്നം**. ദിവസഭാഗേ മഹാജനസംകിണ്ണതാഭാവേന **ദിവാ അപ്പാകിണ്ണം**. അഭാവത്ഥോ ഹി അയം **അപ്പ**-സദ്ദോ ''അപ്പിച്ഛോ''തിആദീസു വിയ. രത്തിയം മനുസ്സസദ്ദാഭാവേന **രത്തിം അപ്പസദ്ദം**. സബ്ബദാപി ജനസന്നിപാതനിഗ്ഘോസാഭാവേന **അപ്പനിഗ്ഘോസം**.

അപ്പകസിരേനാതി അകസിരേന സുഖേനേവ. സീലാദിഗുണാനം ഥിരഭാവപ്പത്തിയാ **ഥേരാ**. സുത്തഗേയ്യാദി ബഹു സുതം ഏതേസന്തി **ബഹുസ്സുതാ**. തമുഗ്ഗഹധാരണേന സമ്മദേവ ഗരൂനം സന്തികേ ആഗമിതഭാവേന ച ആഗതോ പരിയത്തിധമ്മസങ്ഖാതോ ആഗമോ ഏതേസന്തി **ആഗതാഗമാ**. സുത്താഭിധമ്മസങ്ഖാതസ്സ ധമ്മസ്സ ധാരണേന **ധമ്മധരാ**. വിനയസ്സ ധാരണേന **വിനയധരാ**. തേസം ധമ്മവിനയാനം മാതികായ ധാരണേന **മാതികാധരാ**. തത്ഥ തത്ഥ ധമ്മപരിപുച്ഛായ **പരിപുച്ഛതി**. അത്ഥപരിപുച്ഛായ **പരിപഞ്ഹതി** വീമംസതി വിചാരേതി. **ഇദം, ഭന്തേ, കഥം, ഇമസ്സ കോ അത്ഥോതി** പരിപുച്ഛാപരിപഞ്ഹാകാരദസ്സനം. **അവിവടഞ്ചേവ** പാളിയാ അത്ഥം പദേസന്തരപാളിദസ്സനേന ആഗമതോ **വിവരന്തി. അനുത്താനീകതഞ്ച** യുത്തിവിഭാവനേന **ഉത്താനിം കരോന്തി. കങ്ഖാഠാനിയേസു ധമ്മേസു** സംസയുപ്പത്തിയാ ഹേതുതായ ഗണ്ഠിട്ഠാനഭൂതേസു പാളിപ്പദേസേസു യാഥാവതോ വിനിച്ഛയപ്പദാനേന **കങ്ഖം പടിവിനോദേന്തി**.

ഏത്ഥ ച നാതിദൂരം നാച്ചാസന്നം ഗമനാഗമനസമ്പന്നന്തി ഏകം അങ്ഗം, ദിവാ അപ്പാകിണ്ണം, രത്തിം അപ്പസദ്ദം, അപ്പനിഗ്ഘോസന്തി ഏകം, അപ്പഡംസമകസവാതാതപസരീസപസമ്ഫസ്സന്തി ഏകം, തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ വിഹരന്തസ്സ…പേ॰… പരിക്ഖാരാതി ഏകം, തസ്മിം ഖോ പന സേനാസനേ ഥേരാ…പേ॰… കങ്ഖം പടിവിനോദേന്തീതി ഏകം. ഏവം പഞ്ച അങ്ഗാനി വേദിതബ്ബാനി. ദുതിയാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി.

സേനാസനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൬. അപ്പമാദസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫-൧൬. പഞ്ചമേ **കാരാപകഅപ്പമാദോ** നാമ ''ഇമേ അകുസലാ ധമ്മാ പഹാതബ്ബാ, ഇമേ കുസലാ ധമ്മാ ഉപസമ്പാദേതബ്ബാ''തി തംതംപരിവജ്ജേതബ്ബവജ്ജനസമ്പാദേതബ്ബസമ്പാദനവസേന പവത്തോ അപ്പമാദോ. **ഏസാതി** അപ്പമാദോ. **ലോകിയോവ** ന ലോകുത്തരോ. **അയഞ്ചാതി** ച **ഏസാതി** ച അപ്പമാദമേവ വദതി. **തേസന്തി** ചാതുഭൂമകധമ്മാനം. **പടിലാഭകത്തേനാതി** പടിലാഭാപനകത്തേന.

ജങ്ഗലാനന്തി ജങ്ഗലചാരീനം. ജങ്ഗല-സദ്ദോ ചേത്ഥ ഖരഭാവസാമഞ്ഞേന പഥവീപരിയായോ, ന അനുപട്ഠാനവിദൂരദേസവാചീ. തേനാഹ **"പഥവീതലചാരീന"**ന്തി. പദാനം വുച്ചമാനത്താ **"സപാദകപാണാന"**ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. **സമോധാന**ന്തി അന്തോഗധഭാവം. തേനാഹ **"ഓധാനം പക്ഖേപ"**ന്തി. "ഉപക്ഖേപ"ന്തിപി പഠന്തി, ഉപനേത്വാ പക്ഖിപിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. വസ്സികായ പുപ്ഫം **വസ്സികം** യഥാ "ആമലകിയാ ഫലം ആമലക"ന്തി. **മഹാതലസ്മി**ന്തി ഉപരിപാസാദേ. ഛട്ഠം ഉത്താനമേവ.

അപ്പമാദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭-വ്വ. പഠമനാഥസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൭-൧വ്വ. സത്തമേ യേഹി സീലാദീഹി സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു ധമ്മസരണതായ ധമ്മേനേവ നാഥതി ആസീസതി അഭിഭവതീതി നാഥോ വുച്ചതി, തേ തസ്സ നാഥഭാവകരാ ധമ്മാ **നാഥകരണാ**തി വുത്താതി ആഹ **"അത്തനോ സനാഥഭാവകരാ പതിട്ഠംകരാതി അത്ഥോ"**തി. തത്ഥ **അത്തനോ പതിട്ഠംകരാ**തി യസ്സ നാഥഭാവകരാ, തസ്സ അത്തനോ പതിട്ഠാവിധായിനോ. അപ്പതിട്ഠോ അനാഥോ, സപ്പതിട്ഠോ സനാഥോതി പതിട്ഠത്ഥോ നാഥ-സദ്ദോ. കല്യാണഗുണയോഗതോ കല്യാണാതി ദസ്സേന്തോ **"സീലാദിഗുണസമ്പന്നാ"**തി ആഹ. മിജ്ജനലക്ഖണാ മേത്താ എതസ്സ അത്ഥീതി **മിത്തോ**. സോ വുത്തനയേന കല്യാണോ അസ്സ അത്ഥീതി തസ്സ അത്ഥിതാമത്തം കല്യാണമിത്തപദേന വുത്തം. അസ്സ തേന സബ്ബകാലം അവിജഹിതവാസോതി തം ദസ്സേതും "കല്യാണസഹായോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"തേവസ്സാ"**തി. **തേ എവ** കല്യാണമിത്താ **അസ്സ** ഭിക്ഖുനോ. **സഹ അയനതോ**തി സഹ പവത്തനതോ. അസമോധാനേ ചിത്തേന, സമോധാനേ പന ചിത്തേന ചേവ കായേന ച **സമ്പവങ്കോ**. സുഖം വചോ എതസ്മിം അനുകൂലഗാഹിമ്ഹി ആദരഗാരവവതി പുഗ്ഗലേതി **സുവചോ**. തേനാഹ **"സുഖേന വത്തബ്ബോ"**തിആദി. **ഖമോ**തി ഖന്തോ. തമേവസ്സ ഖമഭാവം ദസ്സേതും **"ഗാള്ഹേനാ"**തിആദി വുത്തം. **വാമതോ**തി മിച്ഛാ, അയോനിസോ വാ ഗണ്ഹാതി. **പടിപ്ഫരതീ**തി പടാണികഭാവേന തിട്ഠതി. **പദക്ഖിണം ഗണ്ഹാതീ**തി സമ്മാ, യോനിസോ വാ ഗണ്ഹാതി.

ഉച്ചാവചാനീതി വിപുലഖുദ്ദകാനി. **തത്രുപഗമനിയായാ**തി തത്ര തത്ര മഹന്തേ ഖുദ്ദകേ ച കമ്മേ സാധനവസേന ഉപായേന ഉപഗച്ഛന്തിയാ, തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ നിപ്ഫാദനേ സമത്ഥായാതി അത്ഥോ. **തത്രുപായായാ**തി വാ തത്ര തത്ര കമ്മേ സാധേതബ്ബേ ഉപായഭൂതായ.

ധമ്മേ അസ്സ കാമോതി ധമ്മകാമോതി ബ്യധികരണാനമ്പി ബാഹിരത്ഥോ സമാസോ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. കാമേതബ്ബതോ വാ പിയായിതബ്ബതോ കാമോ, ധമ്മോ. ധമ്മോ കാമോ അസ്സാതി **ധമ്മകാമോ. ധമ്മോ**തി പരിയത്തിധമ്മോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"തേപിടകം ബുദ്ധവചനം പിയായതീതി അത്ഥോ"**തി. സമുദാഹരണം കഥനം സമുദാഹാരോ, പിയോ സമുദാഹാരോ എതസ്സാതി **പിയസമുദാഹാരോ**. **സയഞ്ചാ**തി എത്ഥ ച-സദ്ദേന "സക്കച്ച"ന്തി പദം അനുകഡ്ഢതി. തേന സയഞ്ച സക്കച്ചം ദേസേതുകാമോ ഹോതീതി യോജനാ. **അഭിധമ്മോ സത്ത പകരണാനി** "അധികോ അഭിവിസിട്ഠോ ച പരിയത്തിധമ്മോ"തി കത്വാ. **വിനയോ ഉഭതോവിഭങ്ഗാ** വിനയനതോ കായവാചാനം. **അഭിവിനയോ ഖന്ധകപരിവാരാ** വിസേസതോ

ആഭിസമാചാരികധമ്മകിത്തനതോ. ആഭിസമാചാരികധമ്മപാരിപൂരിവസേനേവ ഹി ആദിബ്രഹ്മചരിയകധമ്മപാരിപൂരീ. **ധമ്മോ ഏവ** പിടകദ്വയസ്സപി പരിയത്തിധമ്മഭാവതോ. **മഗ്ഗഫലാനി അഭിധമ്മോ** ''നിബ്ബാനധമ്മസ്സ അഭിമുഖോ''തി കത്വാ. **കിലേസവൂപസമകരണം** പുബ്ബഭാഗിയാ തിസ്സോ സിക്ഖാ സങ്ഖേപതോ വിവട്ടനിസ്സിതോ സമഥോ വിപസ്സനാ ച. **ഉളാരപാമോജ്ജോ**തി ബലവപാമോജ്ജോ. **കാരണത്ഥേ**തി നിമിത്തത്ഥേ. കുസലധമ്മനിമിത്തം ഹിസ്സ വീരിയാരമ്ഭോ. തേനാഹ **''തേസം അധിഗമത്ഥായാ''**തി. **കുസലേസു ധമ്മേസൂ**തി വാ നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ഭുമ്മം യഥാ ''ചേതസോ അവൂപസമേ അയോനിസോമനസികാരപദട്ഠാന''ന്തി. അട്ഠമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

പഠമനാഥസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. പഠമഅരിയാവാസസുത്തവണ്ണനാ

൧൯. നവമേ അരിയാനം ഏവ ആവാസാതി **അരിയാവാസാ** അനരിയാനം താദിസാനം അസമ്ഭവതോ. **അരിയാ**തി ചേത്ഥ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ഖീണാസവാ ഗഹിതാ. തേ ച യസ്മാ തേഹി സബ്ബകാലം അവിജഹിതവാസാ ഏവ, തസ്മാ വുത്തം **''തേ ആവസിംസു ആവസന്തി ആവസിസ്സന്തീ''**തി. തത്ഥ **ആവസിംസൂ**തി നിസ്സായ ആവസിംസു. പഞ്ചങ്ഗവിപ്പഹീനതാദയോ ഹി അരിയാനം അപസ്സയാ. തേസു പഞ്ചങ്ഗവിപ്പഹാനപച്ചേകസച്ചപനോദനഏസനാഓസട്ഠാനി, ''സങ്ഖായേകം പടിസേവതി, അധിവാസേതി പരിവജ്ജേതി വിനോദേതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൮; മ॰ നി॰ ൨.൧൬൮; അ॰ നി॰ ൧൦.൨൦) വുത്തേസു അപസ്സേനേസു വിനോദനഞ്ച മഗ്ഗകിച്ചാനേവ, ഇതരേ മഗ്ഗേന ച സമിജ്ഝന്തീതി.

പഠമഅരിയാവാസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയഅരിയാവാസസുത്തവണ്ണനാ

൨൦. ദസമേ കസ്മാ പന ഭഗവാ കുരുസു വിഹരന്തോ ഇമം സുത്തം അഭാസീതി ആഹ **''യസ്മാ''**തിആദി. കുരുരട്ഠം കിര തദാ തന്നിവാസിസത്താനം യോനിസോമനസികാരവന്തതാദിനാ യേഭുയ്യേന സുപ്പടിപന്നതായ പുബ്ബേ ച കതപുഞ്ഞതാബലേന വാ തദാ ഉതുആദിസമ്പത്തിയുത്തമേവ അഹോസി. കേചി പന ''പുബ്ബേ പവത്തകുരുവത്തധമ്മാനുട്ഠാനവാസനായ ഉത്തരകുരു വിയ യേഭുയ്യേന ഉതുആദിസമ്പന്നമേവ ഹോതി. ഭഗവതോ കാലേ സാതിസയം ഉതുസപ്പായാദിയുത്തം രട്ഠം അഹോസീ''തി വദന്തി. തത്ഥ ഭിക്ഖൂ ഭിക്ഖുനിയോ ഉപാസകാ ഉപാസികായോ ഉതുപച്ചയാദിസമ്പന്നത്താ തസ്സ രട്ഠസ്സ സപ്പായഉതുപച്ചയസേവനേന നിച്ചം കല്ലസരീരാ കല്ലചിത്താ ച ഹോന്തി. തേ ചിത്തസരീരകല്ലതായ അനുഗ്ഗഹിതപഞ്ഞാബലാ ഗമ്ഭീരകഥം പടിഗ്ഗഹേതും സമത്ഥാ പടിച്ചസമുപ്പാദനിസ്സിതാനം ഗമ്ഭീരപഞ്ഞാനഞ്ച കാരകാ ഹോന്തി. തേനാഹ **''കുരുരട്ഠവാസിനോ ഭിക്ഖൂ ഗമ്ഭീരപഞ്ഞാകാരകാ''**തിആദി.

യുത്തപ്പയുത്താതി സതിപട്ഠാനഭാവനായ യുത്താ ചേവ പയുത്താ ച. തസ്മിഞ്ഹി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬) ജനപദേ ചതസ്സോ പരിസാ പകതിയാവ സതിപട്ഠാനഭാവനാനുയോഗമനുയുത്താ വിഹരന്തി, അന്തമസോ ദാസകമ്മകരപരിജനാപി

സതിപട്ഠാനപ്പടിസംയുത്തമേവ കഥം കഥേന്തി. ഉദകതിത്ഥസുത്തകന്തനട്ഠാനാദീസുപി നിരത്ഥകകഥാ നാമ നപ്പവത്തതി. സചേ കാചി ഇത്ഥീ, "അമ്മ, ത്വം കതരം സതിപട്ഠാനഭാവനം മനസി കരോസീ"തി പുച്ഛിതാ "ന കിഞ്ചീ"തി വദതി, തം ഗരഹന്തി "ധിരത്ഥു തവ ജീവിതം, ജീവമാനാപി ത്വം മതസദിസാ"തി. അഥ നം "മാ ദാനി പുന ഏവമകാസീ"തി ഓവദിത്വാ അഞ്ഞതരം സതിപട്ഠാനം ഉഗ്ഗണ്ഹാപേന്തി. യാ പന "അഹം അസുകം സതിപട്ഠാനം നാമ മനസി കരോമീ"തി വദതി, തസ്സാ "സാധു സാധൂ"തി സാധുകാരം ദത്വാ "തവ ജീവിതം സുജീവിതം, ത്വം നാമ മനുസ്സത്തം പത്താ, തവത്ഥായ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഉപ്പന്നോ"തിആദീഹി പസംസന്തി. ന കേവലഞ്ചേത്ഥ മനുസ്സജാതികായേവ സതിപട്ഠാനമനസികാരയുത്താ, തേ നിസ്സായ വിഹരന്താ തിരച്ഛാനഗതാപി.

തത്രിദം വത്ഥു - ഏകോ കിര നടകോ സുവപോതകം ഗഹേത്വാ സിക്ഖാപേന്തോ വിചരതി. സോ ഭിക്ഖുനിഉപസ്സയം ഉപനിസ്സായ വസിത്വാ ഗമനകാലേ സുവപോതകം പമുസ്സിത്വാ ഗതോ. തം സാമണേരിയോ ഗഹേത്വാ പടിജഗ്ഗിംസു, "ബുദ്ധരക്ഖിതോ"തി ചസ്സ നാമം അകംസു. തം ഏകദിവസം പുരതോ നിസിന്നം ദിസ്വാ മഹാഥേരീ ആഹ "ബുദ്ധരക്ഖിതാ"തി. കിം, അയ്യേതി. അത്ഥി തേ കോചി ഭാവനാമനസികാരോതി? നത്ഥയ്യേതി. ആവുസോ , പബ്ബജിതാനം സന്തികേ വസന്തേന നാമ വിസ്സട്ഠഅത്തഭാവേന ഭവിതും ന വട്ടതി, കോചിദേവ മനസികാരോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, ത്വം പന അഞ്ഞം ന സക്ഖിസ്സസി, "അട്ഠി അട്ഠീ"തി സജ്ഝായം കരോഹീതി. സോ ഥേരിയാ ഓവാദേ ഠത്വാ "അട്ഠി അട്ഠീ"തി സജ്ഝായന്തോ ചരതി.

തം ഏകദിവസം പാതോവ തോരണഗ്ഗേ നിസീദിത്വാ ബാലാതപം തപമാനം ഏകോ സകുണോ നഖപഞ്ജരേന അഗ്ഗഹേസി. സോ "കിരി കിരീ"തി സദ്ദമകാസി. സാമണേരിയോ സുത്വാ, "അയ്യേ, ബുദ്ധരക്ഖിതോ സകുണേന ഗഹിതോ, മോചേമ ന"ന്തി ലേഡ്ഡുആദീനി ഗഹേത്വാ അനുബന്ധിത്വാ മോചേസും. തം ആനേത്വാ പുരതോ ഠപിതം ഥേരീ ആഹ, "ബുദ്ധരക്ഖിത, സകുണേന ഗഹിതകാലേ കിം ചിന്തേസീ"തി. അയ്യേ, ന അഞ്ഞം ചിന്തേസിം, "അട്ഠിപുഞ്ജോവ അട്ഠിപുഞ്ജം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛതി, കതരസ്മിം ഠാനേ വിപ്പകിരിസ്സതീ"തി ഏവം, അയ്യേ, അട്ഠിപുഞ്ജമേവ ചിന്തേസിന്തി. സാധു സാധു, ബുദ്ധരക്ഖിത , അനാഗതേ ഭവക്ഖയസ്സ തേ പച്ചയോ ഭവിസ്സതീതി. ഏവം തത്ഥ തിരച്ഛാനഗതാപി സതിപട്ഠാനമനസികാരയുത്താ.

ദീഘനികായാദീസു മഹാനിദാനാദീനീതി ദീഘനികായേ മഹാനിദാനം (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൫ ആദയോ) സതിപട്ഠാനം (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൨ ആദയോ) മജ്ഝിമനികായേ സതിപട്ഠാനം (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൫ ആദയോ) സാരോപമം (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൭ ആദയോ) രുക്ഖോപമം രട്ഠപാലം മാഗണ്ഡിയം ആനേഞ്ജസപ്പായന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൬൬ ആദയോ) ഏവമാദീനി.

ഞാണാദയോതി ഞാണഞ്ചേവ തംസമ്പയുത്തധമ്മാ ച. തേനാഹ **"ഞാണന്തി വുത്തേ"**തിആദി. **ഞാണസമ്പയുത്തചിത്താനി ലബ്ഭന്തി** തേഹി വിനാ സമ്പജാനതായ അസമ്ഭവതോ. **മഹാചിത്താനീ**തി അട്ഠപി മഹാകിരിയചിത്താനി ലബ്ഭന്തി "സതതവിഹാരാ"തി വചനതോ ഞാണുപ്പത്തിപച്ചയരഹിതകാലേപി പവത്തിജോതനതോ. **ദസ ചിത്താനീ**തി അട്ഠ മഹാകിരിയചിത്താനി ഹസിതുപ്പാദവോട്ഠബ്ബനചിത്തേഹി സദ്ധിം ദസ

ചിത്താനി ലബ്ഭന്തി. അരജ്ജനാദുസ്സനവസേന പവത്തി തേസമ്പി സാധാരണാതി. “ഉപേക്ഖകോ വിഹരതീ”തി വചനതോ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവസേന ആഗതാനം ഇമേസം സതതവിഹാരാനം സോമനസ്സം കഥം ലബ്ഭതീതി ആഹ **“ആസേവനവസേന ലബ്ഭതീ”**തി. കിഞ്ചാപി ഖീണാസവോ ഇട്ഠാനിട്ഠേപി ആരമ്മണേ മജ്ഝത്തോ വിയ ബഹുലം ഉപേക്ഖകോ വിഹരതി അത്തനോ പരിസുദ്ധപകതിഭാവാവിജഹനതോ. കദാചി പന തഥാ ചേതോഭിസങ്ഖാരാഭാവേ യം തം സഭാവതോ ഇട്ഠം ആരമ്മണം , തത്ഥ യാഥാവസഭാവഗ്ഗഹണവസേനപി അരഹതോ ചിത്തം സോമനസ്സസഹഗതം ഹുത്വാ പവത്തതേവ, തഞ്ച ഖോ പുബ്ബാസേവനവസേന. തേന വുത്തം **“ആസേവനവസേന ലബ്ഭതീ”**തി. **ആരക്ഖകിച്ചം സാധേതി** സതിവേപുല്ലപ്പത്തത്താ. **ചരതോ**തിആദിനാ നിച്ചസമാദാനം ദസ്സേതി, തം വിക്ഖേപാഭാവേന ദട്ഠബ്ബം.

പബ്ബജ്ജൂപഗതാതി യം കിഞ്ചി പബ്ബജ്ജം ഉപഗതാ, ന സമിതപാപാ. **ഭോവാദിനോ**തി ജാതിമത്തബ്രാഹ്മണേ വദതി. **പാടേക്കസച്ചാനീ**തി തേഹി തേഹി ദിട്ഠിഗതികേഹി പാടിയേക്കം ഗഹിതാനി “ഇദമേവ സച്ച”ന്തി അഭിനിവിട്ഠാനി ദിട്ഠിസച്ചാദീനി. താനിപി ഹി “ഇദമേവ സച്ച”ന്തി ഗഹണം ഉപാദായ “സച്ചാനീ”തി വോഹരീയന്തി. തേനാഹ **“ഇദമേവാ”**തിആദി. **നീഹടാനീ**തി അത്തനോ സന്താനതോ നീഹരിതാനി അപനീതാനി. **ഗഹിതഗ്ഗഹണസ്സാ**തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമതോ പുബ്ബേ ഗഹിതസ്സ ദിട്ഠിഗ്ഗാഹസ്സ. **വിസ്സട്ഠഭാവവേവചനാനീ**തി അരിയമഗ്ഗേന സബ്ബസോ പരിച്ചാഗഭാവസ്സ അധിവചനാനി.

നത്ഥി ഏതാസം വയോ വേകല്ലന്തി **അവയാ**തി ആഹ **“അനൂനാ”**തി, അനവസേസോതി അത്ഥോ. **ഏസനാ**തി കാമേസനാദയോ. **മഗ്ഗസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തി കഥിതാ** രാഗാദീനം പഹീനഭാവദീപനതോ. **പച്ചവേക്ഖണഫലം കഥിത**ന്തി പച്ചവേക്ഖണമുഖേന അരിയഫലം കഥിതം. അധിഗതേ ഹി അഗ്ഗഫലേ സബ്ബസോ രാഗാദീനം അനുപ്പാദധമ്മതം പജാനാതി, തഞ്ച പജാനനം പച്ചവേക്ഖണഞാണന്തി.

ദുതിയഅരിയാവാസസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നാഥവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. മഹാവഗ്ഗോ

൧. സീഹനാദസുത്തവണ്ണനാ

൨൧. തതിയസ്സ പഠമേ **വിസമട്ഠാനേസൂ**തി പപാതാദീസു വിസമട്ഠാനേസു. **"അഞ്ഞേഹി അസാധാരണാനീ"**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ചേതാനി സാവകാനമ്പി ഏകച്ചാനം ഉപ്പജ്ജന്തീതി? കാമം ഉപ്പജ്ജന്തി, യാദിസാനി പന ബുദ്ധാനം ഠാനാട്ഠാനഞാണാദീനി, ന താദിസാനി തദഞ്ഞേസം കദാചിപി ഉപ്പജ്ജന്തീതി അഞ്ഞേഹി അസാധാരണാനീതി . തേനാഹ **"തഥാഗതസ്സേവ ബലാനീ"**തി. ഇമമേവ ഹി യഥാവുത്തലേസം അപേക്ഖിത്വാ തദഭാവതോ ആസയാനുസയഞാണാദീസു ഏവ അസാധാരണസമഞ്ഞാ നിരുള്ഹാ. കാമം ഞാണബലാനം ഞാണസമ്ഭാരോ വിസേസപച്ചയോ, പുഞ്ഞസമ്ഭാരോപി പന നേസം പച്ചയോ ഏവ. ഞാണസമ്ഭാരസ്സപി വാ പുഞ്ഞസമ്ഭാരഭാവതോ **"പുഞ്ഞുസ്സയസമ്പത്തിയാ ആഗതാനീ"**തി വുത്തം.

പകതിഹത്ഥികുലന്തി (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൨.൨൨) ഗിരിചരനദിചരവനചരാദിപ്പഭേദാ ഗോചരിയകാലാവകനാമാ സബ്ബാപി ബലേന പാകതികാ ഹത്ഥിജാതി. **ദസന്നം പുരിസാനന്**തി ഥാമമജ്ഝിമാനം ദസന്നം പുരിസാനം. ഏകസ്സ തഥാഗതസ്സ കായബലന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **ഏകസ്സാ**തി ച തഥാ ഹേട്ഠാ കഥായം ആഗതത്താ ദേസനാസോതേന വുത്തം. **നാരായനസങ്ഘാതബലന്**തി ഏത്ഥ നാരാ വുച്ചന്തി രസ്മിയോ. താ ബഹൂ നാനാവിധാ ഇതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി നാരായനം, വജിരം, തസ്മാ **നാരായനസങ്ഘാതബലന്**തി വജിരസങ്ഘാതബലന്തി അത്ഥോ. ഞാണബലം പന പാളിയം ആഗതമേവ, ന കായബലം വിയ അട്ഠകഥാരുള്ഹമേവാതി അധിപ്പായോ.

സംയുത്തകേ (സം॰ നി॰ ൨.൩൩) **ആഗതാനി തേസത്തതി ഞാണാനി, സത്തസത്തതി ഞാണാനീ**തി വുത്തം, തത്ഥ (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൭൬൦) പന നിദാനവഗ്ഗേ സത്തസത്തതി ആഗതാനി ചതുചത്താരീസഞ്ച. തേസത്തതി പന **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** (പടി॰ മ॰ ൧.൧) സുതമയാദീനി ആഗതാനി ദിസ്സന്തി, ന സംയുത്തകേ. **അഞ്ഞാനിപീ**തി ഏതേന **ഞാണവത്ഥുവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൭൫൧ ആദയോ) ഏകകാദിവസേന വുത്താനി, അഞ്ഞത്ഥ ച "പുബ്ബന്തേ ഞാണ"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൩) ബ്രഹ്മജാലാദീസു ച "തയിദം തഥാഗതോ പജാനാതി 'ഇമാനി ദിട്ഠിട്ഠാനാനി ഏവം ഗഹിതാനീ'തി"ആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൬) വുത്താനി അനേകാനി ഞാണപ്പഭേദാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. യാഥാവപ്പടിവേധതോ സയഞ്ച അകമ്പിയം പുഗ്ഗലഞ്ച തംസമങ്ഗിനം നേയ്യേസു അധിബലം കരോതീതി ആഹ **"അകമ്പിയട്ഠേന ഉപത്ഥമ്ഭനട്ഠേന ചാ"**തി.

ഉസഭസ്സ ഇദന്തി **ആസഭം,** സേട്ഠട്ഠാനം. സബ്ബഞ്ഞുതാപടിജാനനവസേന അഭിമുഖം ഗച്ഛന്തി, അട്ഠ വാ പരിസാ ഉപസങ്കമന്തീതി **ആസഭാ,** പുബ്ബബുദ്ധാ. **ഇദം പനാ**തി ബുദ്ധാനം ഠാനം സബ്ബഞ്ഞുതമേവ വദതി. **തിട്ഠമാനോവാ**തി അവദന്തോപി തിട്ഠമാനോവ പടിജാനാതി നാമാതി അത്ഥോ. **ഉപഗച്ഛതീ**തി അനുജാനാതി.

അട്ഠസു പരിസാസൂതി "അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം, സാരിപുത്ത, അനേകസതം ഖത്തിയപരിസം...പേ॰... തത്ര വത മം ഭയം വാ സാരജ്ജം വാ ഓക്കമിസ്സതീതി നിമിത്തമേതം, സാരിപുത്ത, ന സമനുപസ്സാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൧) വുത്താസു അട്ഠസു പരിസാസു. **അഭീതനാദം നദതീ**തി പരതോ ദസ്സിതഞാണയോഗേന ദസബലോഹന്തി അഭീതനാദം നദതി.

പടിവേധനിട്ഠത്താ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം പടിവേധോതി **"ഫലക്ഖണേ ഉപ്പന്നം നാമാ"**തി വുത്തം. തേന പടിലദ്ധസ്സാപി ദേസനാഞാണസ്സ കിച്ചനിപ്ഫത്തി പരസ്സ അവബുജ്ഝനമത്തേന ഹോതീതി **"അഞ്ഞാസികോണ്ഡഞ്ഞസ്സ സോതാപത്തിഫലക്ഖണേ പവത്തം നാമാ"**തി വുത്തം. തതോ പരം പന യാവ പരിനിബ്ബാനാ ദേസനാഞാണപവത്തി തസ്സേവ പവത്തിതസ്സ ധമ്മചക്കസ്സ ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം പവത്തിതചക്കസ്സ ചക്കവത്തിനോ ചക്കരതനസ്സ ഠാനം വിയ.

തിട്ഠതീതി വുത്തം, കിം ഭൂമിയം പുരിസോ വിയ, നോതി ആഹ **"തദായത്തവുത്തിതായാ"**തി. ഠാനന്തി ചേത്ഥ അത്തലാഭോ ധരമാനതാ ച, ന ഗതിനിവത്തീതി ആഹ **"ഉപ്പജ്ജതി ചേവ പവത്തതി ചാ"**തി. യത്ഥ പനേതം ദസബലഞാണം വിത്ഥാരിതം, തം ദസ്സേന്തോ **"അഭിധമ്മേ പനാ"**തിആദിമാഹ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

സമാദിയന്തീതി **സമാദാനാനി,** താനി പന സമാദിയിത്വാ കതാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"സമാദിയിത്വാ കതാന"**ന്തി. **കമ്മമേവ വാ കമ്മസമാദാന**ന്തി ഏതേന **സമാദാന**സദ്ദസ്സ അപുബ്ബത്ഥാഭാവം ദസ്സേതി മുത്തഗതസദ്ദേ ഗതസദ്ദസ്സ വിയ. **ഗതീ**തി നിരയാദിഗതിയോ. **ഉപധീ**തി അത്തഭാവോ. **കാലോ**തി കമ്മസ്സ വിപച്ചനാരഹകാലോ. **പയോഗോ**തി വിപാകുപ്പത്തിയാ പച്ചയഭൂതാ കിരിയാ.

അഗതിഗാമിനിന്തി നിബ്ബാനഗാമിനിം. വുത്തഞ്ഹി "നിബ്ബാനഞ്ചാഹം, സാരിപുത്ത, പജാനാമി നിബ്ബാനഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩). ബഹൂസുപി മനുസ്സേസു ഏകമേവ പാണം ഘാതേന്തേസു കാമം സബ്ബേസമ്പി ചേതനാ തസ്സേവേകസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയാരമ്മണാ, തം പന കമ്മം തേസം നാനാകാരം. തേസു (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൧൦) ഹി ഏകോ ആദരേന ഛന്ദജാതോ കരോതി, ഏകോ "ഏഹി ത്വമ്പി കരോഹീ"തി പരേഹി നിപ്പീളിതോ കരോതി, ഏകോ സമാനച്ഛന്ദോ വിയ ഹുത്വാ അപ്പടിബാഹമാനോ വിചരതി. തേസു ഏകോ തേനേവ കമ്മേന നിരയേ നിബ്ബത്തതി, ഏകോ തിരച്ഛാനയോനിയം, ഏകോ പേത്തിവിസയേ. തം തഥാഗതോ ആയൂഹനക്ഖണേയേവ "ഇമിനാ നീഹാരേന ആയൂഹിതത്താ ഏസ നിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ തിരച്ഛാനയോനിയം, ഏസ പേത്തിവിസയേ"തി ജാനാതി. നിരയേ നിബ്ബത്തമാനമ്പി "ഏസ മഹാനിരയേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ ഉസ്സദനിരയേ"തി ജാനാതി. തിരച്ഛാനയോനിയം നിബ്ബത്തമാനമ്പി "ഏസ അപാദകോ ഭവിസ്സതി, ഏസ ദ്വിപാദകോ, ഏസ ചതുപ്പദോ, ഏസ ബഹുപ്പദോ"തി ജാനാതി. പേത്തിവിസയേ നിബ്ബത്തമാനമ്പി "ഏസ നിജ്ഝാമതണ്ഹികോ ഭവിസ്സതി, ഏസ ഖുപ്പിപാസികോ, ഏസ പരദത്തൂപജീവീ"തി ജാനാതി. തേസു ച കമ്മേസു "ഇദം കമ്മം പടിസന്ധിം ആകഡ്ഢിസ്സതി, ഇദം അഞ്ഞേന ദിന്നായ പടിസന്ധിയാ ഉപധിവേപക്കം ഭവിസ്സതീ"തി ജാനാതി.

തഥാ സകലഗാമവാസികേസു ഏകതോ പിണ്ഡപാതം ദദമാനേസു കാമം സബ്ബേസമ്പി ചേതനാ പിണ്ഡപാതാരമ്മണാവ, തം പന കമ്മം തേസം

നാനാകാരം. തേസു ഹി ഏകോ ആദരേന കരോതീതി സബ്ബം പുരിമസദിസം, തസ്മാ തേസു കേചി ദേവലോകേ നിബ്ബത്തന്തി, കേചി മനുസ്സലോകേ. തം തഥാഗതോ ആയൂഹനക്ഖണേയേവ ജാനാതി. "ഇമിനാ നീഹാരേന ആയൂഹിതത്താ ഏസ മനുസ്സലോകേ നിബ്ബത്തിസ്സതി, ഏസ ദേവലോകേ. തത്ഥാപി ഏസ ഖത്തിയകുലേ, ഏസ ബ്രാഹ്മണകുലേ, ഏസ വേസ്സകുലേ, ഏസ സുദ്ദകുലേ, ഏസ പരനിമ്മിതവസവത്തീസു, ഏസ നിമ്മാനരതീസു, ഏസ തുസിതേസു, ഏസ യാമേസു, ഏസ താവതിംസേസു, ഏസ ചാതുമഹാരാജികേസു, ഏസ ഭുമ്മദേവേസൂ"തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ ഹീനപണീതസുവണ്ണദുബ്ബണ്ണഅപ്പപരിവാരമഹാപരിവാരതാദിഭേദം തം തം വിസേസം ആയൂഹനക്ഖണേയേവ ജാനാതി.

തഥാ വിപസ്സനം പട്ഠപേന്തേസുയേവ "ഇമിനാ നീഹാരേന ഏസ കിഞ്ചി സല്ലക്ഖേതും ന സക്ഖിസ്സതി, ഏസ മഹാഭൂതമത്തമേവ വവത്ഥപേസ്സതി, ഏസ രൂപപരിഗ്ഗഹേയേവ ഠസ്സതി, ഏസ അരൂപപരിഗ്ഗഹേയേവ, ഏസ നാമരൂപപരിഗ്ഗഹേയേവ, ഏസ പച്ചയപരിഗ്ഗഹേയേവ, ഏസ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായമേവ, ഏസ പഠമഫലേയേവ, ഏസ ദുതിയഫലേയേവ, ഏസ തതിയഫലേയേവ, ഏസ അരഹത്തം പാപുണിസ്സതീ"തി ജാനാതി. കസിണപരികമ്മം കരോന്തേസുപി "ഇമസ്സ പരികമ്മമത്തമേവ ഭവിസ്സതി, ഏസ നിമിത്തം ഉപ്പാദേസ്സതി, ഏസ അപ്പനം ഏവ പാപുണിസ്സതി, ഏസ ഝാനം പാദകം കത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിസ്സതീ"തി ജാനാതി. തേനാഹ **"ഇമസ്സ ചേതനാ"**തിആദി.

കാമനതോ കാമേതബ്ബതോ കാമപ്പടിസംയുത്തതോ ച ധാതു **കാമധാതു**. **ആദി**-സദ്ദേന ബ്യാപാദധാതുരൂപധാതുആദീനം സങ്ഗഹോ. **വിലക്ഖണതായാ**തി വിസദിസസഭാവതായ. **ഖന്ധായതനധാതുലോക**ന്തി അനേകധാതും നാനാധാതും ഖന്ധലോകം ആയതനലോകം ധാതുലോകം യഥാഭൂതം പജാനാതീതി യോജനാ. "അയം രൂപക്ഖന്ധോ നാമ...പേ॰... അയം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ നാമ. തേസുപി ഏകവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ, ഏകാദസവിധേന രൂപക്ഖന്ധോ. ഏകവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന വേദനാക്ഖന്ധോ. ഏകവിധേന സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ...പേ॰... സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, ബഹുവിധേന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി ഏവം താവ ഖന്ധലോകസ്സ, "ഇദം ചക്ഖായതനം നാമ...പേ॰... ഇദം ധമ്മായതനം നാമ. തത്ഥ ദസായതനാ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചാതുഭൂമകാ"തിആദിനാ ആയതനലോകസ്സ, "അയം ചക്ഖുധാതു നാമ...പേ॰... അയം മനോവിഞ്ഞാണധാതു നാമ. തത്ഥ സോളസ ധാതുയോ കാമാവചരാ, ദ്വേ ചാതുഭൂമകാ"തിആദിനാ ധാതുലോകസ്സ അനേകസഭാവം നാനാസഭാവഞ്ച പജാനാതി. ന കേവലം ഉപാദിന്നസങ്ഖാരലോകസ്സേവ, അഥ ഖോ അനുപാദിന്നകസങ്ഖാരലോകസ്സപി "ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ ഇമസ്സ രുക്ഖസ്സ ഖന്ധോ സേതോ, ഇമസ്സ കാളോ, ഇമസ്സ മട്ഠോ, ഇമസ്സ സകണ്ടകോ, ഇമസ്സ ബഹലത്തചോ, ഇമസ്സ തനുത്തചോ, ഇമസ്സ പത്തം വണ്ണസണ്ഠാനാദിവസേന ഏവരൂപം, ഇമസ്സ പുപ്ഫം നീലം പീതം ലോഹിതം ഓദാതം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം, ഇമസ്സ ഫലം ഖുദ്ദകം മഹന്തം ദീഘം വട്ടം സുസണ്ഠാനം ദുസ്സണ്ഠാനം മട്ഠം ഫരുസം സുഗന്ധം ദുഗ്ഗന്ധം മധുരം തിത്തകം കടുകം അമ്ബിലം കസാവം, ഇമസ്സ കണ്ടകോ തിഖിണോ കുണ്ഠോ ഉജുകോ കുടിലോ തമ്ബോ കാളോ ഓദാതോ

ഹോതീ"തിആദിനാ പജാനാതി. സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാനം ഏവ ഹി ഏതം ബലം, ന അഞ്ഞേസം.

നാനാധിമുത്തികതന്തി നാനജ്ഝാസയതം. അധിമുത്തി നാമ അജ്ഝാസയധാതു അജ്ഝാസയസഭാവോ. സോ പന ഹീനപണീതതാസാമഞ്ഞേന പാളിയം ദ്വിധാവ വുത്തോപി ഹീനപണീതാദിഭേദേന അനേകവിധോതി ആഹ **"ഹീനാദീഹി അധിമുത്തീഹി നാനാധിമുത്തികഭാവ"**ന്തി. തത്ഥ യേ യേ സത്താ യംയംഅധിമുത്തികാ, തേ തേ തംതദധിമുത്തികേ ഏവ സേവന്തി ഭജന്തി പയിരുപാസന്തി ധാതുസഭാഗതോ. യഥാ ഗൂഥാദീനം ധാതൂനം സഭാവോ ഏസോ, യം ഗൂഥാദീഹി ഏവ സംസന്ദന്തി സമേന്തി, ഏവം ഹീനജ്ഝാസയാ ദുസ്സീലാദീഹേവ സംസന്ദന്തി സമേന്തി, സമ്പന്നസീലാദയോ ച സമ്പന്നസീലാദീഹേവ. തം നേസം നാനാധിമുത്തികതം ഭഗവാ യഥാഭൂതം പജാനാതീതി.

വുദ്ധിം ഹാനിഞ്ചാതി പച്ചയവിസേസേന സാമത്ഥിയതോ അധികതം അനധികതഞ്ച. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തഞാണനിദ്ദേസേ (വിഭ॰ ൮൧൪; പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൩) "ആസയം ജാനാതി, അനുസയം ജാനാതീ"തി ആസയാദിജാനനം കസ്മാ നിദ്ദിട്ഠന്തി? ആസയജാനനാദിനാ യേഹി ഇന്ദ്രിയേഹി പരോപരേഹി സത്താ കല്യാണപാപാസയാദികാ ഹോന്തി, തേസം ജാനനസ്സ വിഭാവനതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തആസയാനുസയഞാണാനം വിസും അസാധാരണതാ, ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തനാനാധിമുത്തികതാഞാണാനം വിസും ബലവതാ ച സിദ്ധാ ഹോതി. തത്ഥ ആസയന്തി യത്ഥ സത്താ നിവസന്തി, തം തേസം നിവാസട്ഠാനം, ദിട്ഠിഗതം വാ യഥാഭൂതഞാണം വാ **ആസയോ, അനുസയോ** അപ്പഹീനഭാവേന ഥാമഗതോ കിലേസോ. തം പന ഭഗവാ സത്താനം ആസയം ജാനന്തോ തേസം തേസം ദിട്ഠിഗതാനം വിപസ്സനാമഗ്ഗഞാണാനഞ്ച അപ്പവത്തിക്ഖണേപി ജാനാതി. വുത്തഞ്ഹേതം -

> "കാമം സേവന്തംയേവ ഭഗവാ ജാനാതി - 'അയം പുഗ്ഗലോ കാമഗരുകോ കാമാസയോ കാമാധിമുത്തോ'തി. കാമം സേവന്തംയേവ ജാനാതി - 'അയം പുഗ്ഗലോ നേക്ഖമ്മഗരുകോ നേക്ഖമ്മാസയോ നേക്ഖമ്മാധിമുത്തോ'തി. നേക്ഖമ്മം സേവന്തംയേവ ജാനാതി. ബ്യാപാദം, അബ്യാപാദം, ഥിനമിദ്ധം, ആലോകസഞ്ഞം സേവന്തംയേവ ജാനാതി - 'അയം പുഗ്ഗലോ ഥിനമിദ്ധഗരുകോ ഥിനമിദ്ധാസയോ ഥിനമിദ്ധാധിമുത്തോ'"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൩).

പഠമാദീനം ചതുന്നം ഝാനാനന്തി രൂപാവചരാനം പഠമാദീനം പച്ചനീകജ്ഝാപനട്ഠേന ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാപനട്ഠേന ച ഝാനാനം. ചതുക്കനയേന ഹേതം വുത്തം. **അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാന**ന്തി ഏത്ഥ പടിപാടിയാ സത്ത അപ്പിതപ്പിതക്ഖണേ പച്ചനീകധമ്മേഹി വിമുച്ചനതോ ആരമ്മണേ ച അധിമുച്ചനതോ വിമോക്ഖാ നാമ. അട്ഠമോ പന സബ്ബസോ സഞ്ഞാവേദയിതേഹി വിമുത്തത്താ അപഗമവിമോക്ഖോ നാമ. ചതുക്കനയപഞ്ചകനയേസു പഠമജ്ഝാനസമാധി സവിതക്കസവിചാരോ നാമ. പഞ്ചകനയേ ദുതിയജ്ഝാനസമാധി അവിതക്കവിചാരമത്തോ. നയദ്വയേപി ഉപരി തീസു ഝാനേസു സമാധി അവിതക്കഅവിചാരോ. സമാപത്തീസു പടിപാടിയാ അട്ഠന്നം സമാധീതിപി നാമം, സമാപത്തീതിപി ചിത്തേകഗ്ഗതാസബ്ഭാവതോ, നിരോധസമാപത്തിയാ തദഭാവതോ ന സമാധീതി

നാമം. **ഹാനഭാഗിയധമ്മ**ന്തി അപ്പഗുണേഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠിതസ്സ സഞ്ഞാമനസികാരാനം കാമാദിഅനുപക്ഖന്ദനം . **വിസേസഭാഗിയധമ്മ**ന്തി പഗുണേഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠിതസ്സ സഞ്ഞാമനസികാരാനം ദുതിയജ്ഝാനാദിപക്ഖന്ദനം. ഇതി സഞ്ഞാമനസികാരാനം കാമാദിദുതിയജ്ഝാനാദിപക്ഖന്ദനാനി ഹാനഭാഗിയവിസേസഭാഗിയാ ധമ്മോതി ദസ്സിതാനി. തേഹി പന ഝാനാനം തംസഭാവതാ ച ധമ്മസദ്ദേന വുത്താ. **തസ്മാ**തി വുത്തമേവത്ഥം ഹേതുഭാവേന പച്ചാമസതി. **വോദാന**ന്തി പഗുണതാസങ്ഖാതം വോദാനം. തഞ്ഹി പഠമജ്ഝാനാദീഹി വുട്ഠഹിത്വാ ദുതിയജ്ഝാനാദിഅധിഗമസ്സ പച്ചയത്താ ''വുട്ഠാന''ന്തി വുത്തം. കേചി പന ''നിരോധതോ ഫലസമാപത്തിയാ വുട്ഠാനന്തി പാളി നത്ഥീ''തി വദന്തി. തേ ''നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം ഫലസമാപത്തിയാ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഇമായ **പാളിയാ** (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൭) പടിസേധേതബ്ബാ. യോ സമാപത്തിലാഭീ സമാനോ ഏവ ''ന ലാഭീമ്ഹീ''തി, കമ്മട്ഠാനം സമാനം ഏവ ''ന കമ്മട്ഠാന''ന്തി സഞ്ഞീ ഹോതി, സോ സമ്പത്തിംയേവ സമാനം ''വിപത്തീ''തി പച്ചേതീതി വേദിതബ്ബോ.

ന തഥാ ദട്ഠബ്ബന്തി യഥാ പരവാദിനാ വുത്തം, തഥാ ന ദട്ഠബ്ബം. **സകസകകിച്ചമേവ ജാനാതീ**തി ഠാനാട്ഠാനജാനനാദിസകസകമേവ കിച്ചം കാതും ജാനാതി, യഥാസകമേവ വിസയം പടിവിജ്ഝതീതി അത്ഥോ. **തമ്പീ**തി തേഹി ദസബലഞാണേഹി ജാനിതബ്ബമ്പി. **കമ്മവിപാകന്തരമേവാ**തി കമ്മന്തരസ്സ വിപാകന്തരമേവ ജാനാതി. ചേതനാചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മേ നിരയാദിനിബ്ബാനഗാമിനിപ്പടിപദാഭൂതേ കമ്മന്തി ഗഹേത്വാ ആഹ **''കമ്മപരിച്ഛേദമേവാ''**തി. ധാതുനാനത്തഞ്ച ധാതുനാനത്തകാരണഞ്ച **ധാതുനാനത്തകാരണ**ന്തി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. തഞ്ഹി ഞാണം തദുഭയമ്പി ജാനാതി. ''ഇമായ നാമ ധാതുയാ ഉസ്സന്നത്താ''തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൧൫) തഥാ ചേവ സംവണ്ണിതം. **സച്ചപരിച്ഛേദമേവാ**തി പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന സച്ചാനം പരിച്ഛിന്നമേവ. **അപ്പേതും ന സക്കോതി** അട്ഠമനവമബലാനി വിയ തംസദിസം, ഇദ്ധിവിധഞാണമിവ **വികുബ്ബിതും**. ഏതേനസ്സ ബലസദിസതഞ്ച നിവാരേതി. ഝാനാദിഞാണം വിയ വാ **അപ്പേതും വികുബ്ബിതുഞ്ച**. യദിപി ഹി ഝാനാദിപച്ചവേക്ഖണഞാണം സത്തമബലന്തി തസ്സ സവിതക്കസവിചാരതാ വുത്താ, തഥാപി ഝാനാദീഹി വിനാ പച്ചവേക്ഖണാ നത്ഥീതി ഝാനാദിസഹഗതം ഞാണം തദന്തോഗധം കത്വാ **ഏവം** വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ഝാനാദികിച്ചം വിയ ന സബ്ബം ബലകിച്ചം കാതും സക്കോതീതി ദസ്സേതും **''ഝാനം ഹുത്വാ അപ്പേതും, ഇദ്ധി ഹുത്വാ വികുബ്ബിതുഞ്ച ന സക്കോതീ''**തി വുത്തം, ന പന കസ്സചി ബലസ്സ ഝാനഇദ്ധിഭാവതോതി ദട്ഠബ്ബം.

ഏവം കിച്ചവിസേസവസേനപി ദസബലഞാണസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണവിസേസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിതക്കത്തികഭൂമന്തരവസേനപി തം ദസ്സേതും **''അപിചാ''**തിആദി വുത്തം. **പടിപാടിയാ**തിആദിതോ പട്ഠായ പടിപാടിയാ.

അനുപദവണ്ണനം ഞത്വാ വേദിതബ്ബാനീതി സമ്ബന്ധോ. കിലേസാവരണം നിയതമിച്ഛാദിട്ഠി. കിലേസാവരണസ്സ അഭാവോ ആസവക്ഖയഞാണാധിഗമസ്സ ഠാനം, തബ്ഭാവോ അട്ഠാനം. അനധിഗമസ്സ പന തദുഭയമ്പി യഥാക്കമം അട്ഠാനം ഠാനഞ്ചാതി തത്ഥ കാരണം ദസ്സേന്തോ **''ലോകിയ…പേ॰… ദസ്സനതോ**

ചാ”തി ആഹ. തത്ഥ ലോകിയസമ്മാദിട്ഠിയാ ഠിതി ആസവക്ഖയാധിഗമസ്സ ഠാനം കിലേസാവരണാഭാവസ്സ കാരണത്താ. സാ ഹി തസ്മിം സതി ന ഹോതി, അസതി ച ഹോതി. ഏതേന തസ്സാ അട്ഠിതിയാ തസ്സ അട്ഠാനതാ വുത്താ ഏവ. **നേസം** വേനേയ്യസത്താനം. **ധാതുവേമത്തദസ്സനതോ**തി കാമധാതുആദീനം പവത്തിഭേദദസ്സനതോ, യദഗ്ഗേന ധാതുവേമത്തം ജാനാതി, തദഗ്ഗേന ചരിയാദിവിസേസമ്പി ജാനാതി. **ധാതുവേമത്തദസ്സനതോ**തി വാ ധമ്മധാതുവേമത്തദസ്സനതോ. സബ്ബാപി ഹി ചരിയാ ധമ്മധാതുപരിയാപന്നാ ഏവാതി. **പയോഗം അനാദിയിത്വാപി** സന്തതിമഹാമത്താദീനം വിയ. **ദിബ്ബചക്ഖാനുഭാവതോ പത്തബ്ബേനാ**തി ഏത്ഥ ദിബ്ബചക്ഖുനാ പരസ്സ ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സയലോഹിതവണ്ണദസ്സനമുഖേന തദാ പവത്തമാനചിത്തജാനനത്ഥം പരികമ്മകരണം നാമ സാവകാനം, തഞ്ച ഖോ ആദികമ്മികാനം, യതോ ദിബ്ബചക്ഖുആനുഭാവതോ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പത്തബ്ബതാ സിയാ. ബുദ്ധാനം പന യദിപി ആസവക്ഖയഞാണാധിഗമതോ പഗേവ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാധിഗമോ, തഥാപി തഥാപരികമ്മകരണം നത്ഥി വിജ്ജാത്തയസിദ്ധിയാ സിജ്ഝനതോ. സേസാഭിഞ്ഞാത്തയേ ചേതോപരിയഞാണം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാധിഗമേന പത്തന്തി ച വത്തബ്ബതം ലഭതീതി തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

സീഹനാദസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൪. അധിവുത്തിപദസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൨-൨൪. ദുതിയേ **അധിവചനപദാന**ന്തി പഞ്ഞത്തിപദാനം. ദാസാദീസു സിരിവഡ്ഢകാദിസദ്ദാ വിയ വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ പവത്തിയാ അധിവചനം പഞ്ഞത്തി. അഥ വാ അധിസദ്ദോ ഉപരിഭാഗേ. വുച്ചതീതി വചനം, ഉപരി വചനം അധിവചനം, ഉപാദാഭൂതരൂപാദീനം ഉപരി പഞ്ഞപിയമാനാ ഉപാദാപഞ്ഞത്തീതി അത്ഥോ, തസ്മാ പഞ്ഞത്തിദീപകപദാനീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്സ പദാനി പദട്ഠാനാനി **അധിവചനപദാനി**. തേനാഹ **“തേസം യേ”**തിആദി. **തേസ**ന്തി അധിവചനാനം. **യേ**തി ഖന്ധാദയോ. അധിവുത്തിതായ **അധിവുത്തിയോതി ദിട്ഠിയോ വുച്ചന്തി**. അധികഞ്ഹി സഭാവധമ്മേസു സസ്സതാദിം, പകതിആദിം, ദ്രബ്യാദിം, ജീവാദിം, കായാദിഞ്ച, അഭൂതം അത്ഥം അജ്ഝാരോപേത്വാ ദിട്ഠിയോ പവത്തന്തീതി. തേനാഹ **“അഥ വാ”**തിആദി. തതിയചതുത്ഥാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി.

അധിവുത്തിപദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. കസിണസുത്തവണ്ണനാ

൨൫. പഞ്ചമേ **സകലട്ഠേനാ**തി നിസ്സേസട്ഠേന. അനവസേസഫരണവസേന ചേത്ഥ സകലട്ഠോ വേദിതബ്ബോ, അസുഭനിമിത്താദീസു വിയ ഏകദേസേ അട്ഠത്വാ അനവസേസതോ ഗഹേതബ്ബട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **തദാരമ്മണാനം ധമ്മാന**ന്തി തം കസിണം ആരബ്ഭ പവത്തനകധമ്മാനം. **ഖേത്തട്ഠേനാ**തി ഉപ്പത്തിട്ഠാനട്ഠേന. **അധിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി പവത്തിട്ഠാനഭാവേന. യഥാ ഖേത്തം സസ്സാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം വഡ്ഢനട്ഠാനഞ്ച, ഏവമേവ തം ത ഝാനം സമ്പയുത്തധമ്മാനന്തി. യോഗിനോ വാ സുഖവിസേസാനം കാരണഭാവേന. **പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി ഇദം “ഉദ്ധം അധോ തിരിയ”ന്തി ഏത്ഥാപി യോജേതബ്ബം.

പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഏവ ഹി സബ്ബത്ഥ കസിണം വഡ്ഢേതബ്ബം. **തേന തേന വാ കാരണേനാ**തി തേന തേന ഉപരിആദീസു കസിണവഡ്ഢനകാരണേന. യഥാ കിന്തി ആഹ **"ആലോകമിവ രൂപദസ്സനകാമോ"**തി. യഥാ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ഉദ്ധം ചേ രൂപം ദട്ഠുകാമോ, ഉദ്ധം ആലോകം പസാരേതി. അധോ ചേ, അധോ. സമന്തതോ ചേ രൂപം ദട്ഠുകാമോ, സമന്തതോ ആലോകം പസാരേതി, ഏവം സബ്ബകസിണന്തി അത്ഥോ. **ഏകസ്സാ**തി പഥവീകസിണാദീസു ഏകേകസ്സ. **അഞ്ഞഭാവാനുപഗമനത്ഥ**ന്തി അഞ്ഞകസിണഭാവാനുപഗമനദീപനത്ഥം, അഞ്ഞസ്സ വാ കസിണഭാവാനുപഗമനദീപനത്ഥം. ന ഹി അഞ്ഞേന പസാരിതകസിണം തതോ അഞ്ഞേന പസാരിതകസിണഭാവം ഉപഗച്ഛതി, ഏവമ്പി നേസം അഞ്ഞകസിണസമ്ഭേദാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ന അഞ്ഞം** പഥവീആദി. ന ഹി ഉദകേന ഠിതട്ഠാനേ സസമ്ഭാരപഥവീ അത്ഥി. **അഞ്ഞകസിണസമ്ഭേദോ**തി ആപോകസിണാദിനാ സങ്കരോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു സേസകസിണേസു.

ഏകദേസേ അട്ഠത്വാ അനവസേസഫരണം പമാണസ്സ അഗ്ഗഹണതോ **അപ്പമാണം**. തേനേവ ഹി നേസം കസിണസമഞ്ഞാ. തഥാ ചാഹ **"തഞ്ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **ചേതസാ ഫരന്തോ**തി ഭാവനാചിത്തേന ആരമ്മണം കരോന്തോ. ഭാവനാചിത്തഞ്ഹി കസിണം പരിത്തം വാ വിപുലം വാ സകലമേവ മനസി കരോതി, ന ഏകദേസം. കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തവിഞ്ഞാണം ഫരണഅപ്പമാണവസേന വിഞ്ഞാണകസിണന്തി വുത്തം. തഥാ ഹി തം വിഞ്ഞാണന്തി വുച്ചതി. **കസിണവസേനാ**തി ഉഗ്ഘാടിതകസിണവസേന കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ ഉദ്ധംഅധോതിരിയതാ വേദിതബ്ബാ. യത്തകഞ്ഹി ഠാനം കസിണം പസാരിതം, തത്തകം ആകാസഭാവനാവസേന ആകാസം ഹോതീതി. ഏവം യത്തകം ഠാനം ആകാസം ഹുത്വാ ഉപട്ഠിതം, തത്തകം സകലമേവ ഫരിത്വാ വിഞ്ഞാണസ്സ പവത്തനതോ ആഗമനവസേന വിഞ്ഞാണകസിണേപി ഉദ്ധംഅധോതിരിയതാ വുത്താതി ആഹ **"കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസവസേന തത്ഥ പവത്തവിഞ്ഞാണേ ഉദ്ധംഅധോതിരിയതാ വേദിതബ്ബാ"**തി.

കസിണസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. കാളീസുത്തവണ്ണനാ

൨൬. ഛട്ഠേ **അത്ഥസ്സ പത്തി**ന്തി ഏകന്തതോ ഹിതാനുപ്പത്തിം. **ഹദയസ്സ സന്തി**ന്തി പരമചിത്തൂപസമം. **കിലേസസേന**ന്തി കാമഗുണസങ്ഖാതം പഠമം കിലേസസേനം. സാ ഹി കിലേസസേനാ അച്ഛരാസങ്ഘാതസഭാവാപി പടിപത്ഥയമാനാ പിയായിതബ്ബഇച്ഛിതബ്ബരൂപസഭാവതോ പിയരൂപസാതരൂപാ നാമ അത്തനോ കിച്ചവസേന. **അഹം ഏകോവ ഝായന്തോ**തി അഹം ഗണസങ്ഗണികായ കിലേസസങ്ഗണികായ ച അഭാവതോ ഏകോ അസഹായോ ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനേന ഝായന്തോ. **അനുബുജ്ഝി**ന്തി അനുക്കമേന മഗ്ഗപടിപാടിയാ ബുജ്ഝിം പടിവിജ്ഝിം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - പിയരൂപം സാതരൂപം സേനം ജിനിത്വാ അഹം ഏകോവ ഝായന്തോ "അത്ഥസ്സ പത്തിം ഹദയസ്സ സന്തി"ന്തി സങ്ഖം ഗതം അരഹത്തസുഖം പടിവിജ്ഝിം, തസ്മാ ജനേന മിത്തസന്ഥവം ന കരോമി, തേനേവ ച മേ കാരണേന കേനചി സദ്ധിം സക്ഖീ ന സമ്പജ്ജതീതി. **അത്ഥാഭിനിബ്ബത്തേസു**ന്തി ഇതിസദ്ദലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ആഹ **"അത്ഥോതി ഗഹേത്വാ"**തി.

കാളീസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഠമമഹാപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ

൨൭. സത്തമേ **വുച്ചേഥാ**തി വുച്ചേയ്യ. **ദുതിയപദേപീ**തി "അനുസാസനിയാ വാ അനുസാസനി"ന്തി ഏവം ദുതിയവാക്യേപി. **തേ കിര** ഭിക്ഖൂ. **ന ചേവ സമ്പായിസ്സന്തീ**തി ന ചേവ സമ്മദേവ പകാരേഹി ഗഹേസ്സന്തി ഞാപേസ്സന്തി. തേനാഹ **"സമ്പാദേത്വാ കഥേതും ന സക്ഖിസ്സന്തീ"**തി. യസ്മാ അവിസയേ പഞ്ഹം പുച്ഛിതാ ഹോന്തി, തസ്മാ വിഘാതം ആപജ്ജിസ്സന്തീതി യോജനാ. **അഞ്ഞഥാ ആരാധനം നാമ നത്ഥീ**തി ഇമിനാ സപച്ചയനാമരൂപാനം യാഥാവതോ അവബോധോ ഏവ ഇതോ ബാഹിരകാനം നത്ഥി, കുതോ പവേദനാതി ദസ്സേതി. **ആരാധന**ന്തി യാഥാവപവേദനേന ചിത്തസ്സ പരിതോസനം.

ഏകോ പഞ്ഹോതി ഏകോ പഞ്ഹമഗ്ഗോ, ഏകം പഞ്ഹഗവേസനന്തി അത്ഥോ. **ഏകോ ഉദ്ദേസോ**തി ഏകം ഉദ്ദിസനം അത്ഥസ്സ സംഖിത്തവചനം. **വേയ്യാകരണ**ന്തി നിദ്ദിസനം അത്ഥസ്സ വിവരിത്വാ കഥനം. **ഹേതുനാ**തി "അന്തവന്തതോ അനച്ചന്തികതോ താവകാലികതോ നിച്ചപ്പടിക്ഖേപതോ"തി ഏവമാദിനാ നയേന യഥാ ഇമേ സങ്ഖാരാ ഏതരഹി, ഏവം അതീതേ അനാഗതേ ച അനിച്ചാ സങ്ഖതാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ഖയധമ്മാ വയധമ്മാ വിരാഗധമ്മാതി അതീതാനാഗതേസു നയേന.

സബ്ബേ സത്താതി അനവസേസാ സത്താ. തേ പന ഭവഭേദതോ സങ്ഖേപേനേവ ഭിന്ദിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"കാമഭവാദീസൂ"**തിആദിമാഹ . ബ്യധികരണാനമ്പി ബാഹിരത്ഥസമാസോ ഹോതി യഥാ "ഉരസിലോമോ"തി ആഹ **"ആഹാരതോ ഠിതി ഏതേസന്തി ആഹാരട്ഠിതികാ"**തി. തിട്ഠന്തി ഏതേനാതി വാ ഠിതി, ആഹാരോ ഠിതി ഏതേസന്തി **ആഹാരട്ഠിതികാ**തി ഏവം വാ ഏത്ഥ സമാസവിഗ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ആഹാരട്ഠിതികാ**തി പച്ചയട്ഠിതികാ, പച്ചയായത്തവുത്തികാതി അത്ഥോ. പച്ചയത്ഥോ ഹേത്ഥ ആഹാരസദ്ദോ "അയമാഹാരോ അനുപ്പന്നസ്സ വാ കാമച്ഛന്ദസ്സ ഉപ്പാദായാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൨൩൨) വിയ. ഏവഞ്ഹി "സബ്ബേ സത്താ"തി ഇമിനാ അസഞ്ഞസത്താ പരിഗ്ഗഹിതാ ഹോന്തി. സാ പനായം ആഹാരട്ഠിതികതാ നിപ്പരിയായതോ സങ്ഖാരധമ്മോ. തേനാഹു അട്ഠകഥാചരിയാ "ആഹാരട്ഠിതികാതി ആഗതട്ഠാനേ സങ്ഖാരലോകോ വേദിതബ്ബോ"തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧ വേരഞ്ജകണ്ഡവണ്ണനാ; വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൩൬). യദി ഏവം "സബ്ബേ സത്താ"തി ഇദം കഥന്തി? പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനദേസനാതി നായം ദോസോ. തേനേവാഹ - "ഏകധമ്മേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സമ്മാ നിബ്ബിന്ദമാനോ സമ്മാ വിരജ്ജമാനോ സമ്മാ വിമുച്ചമാനോ സമ്മാ പരിയന്തദസ്സാവീ സമ്മദത്ഥം അഭിസമേച്ച ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ദുക്ഖസ്സന്തകരോ ഹോതി. കതമസ്മിം ഏകധമ്മേ? സബ്ബേ സത്താ ആഹാരട്ഠിതികാ"തി. യ്വായം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ കഥായ സബ്ബേസം സങ്ഖാരാനം പച്ചയായത്തവുത്തിതായ ആഹാരപരിയായേന സാമഞ്ഞതോ പച്ചയധമ്മോ വുത്തോ, അയം ആഹാരോ നാമ ഏകോ ധമ്മോ.

ചോദകോ വുത്തമ്പി അത്ഥം യാഥാവതോ അപ്പടിവിജ്ഝമാനോ നേയ്യത്ഥം സുത്തപദം നീതത്ഥതോ ദഹന്തോ "സബ്ബേ സത്താ"തി വചനമത്തേ ഠത്വാ **"നനു ചാ"**തിആദിനാ ചോദേതി. ആചരിയോ അവിപരീതം തത്ഥ യഥാധിപ്പേതമത്ഥം പവേദേന്തോ **"ന വിരുജ്ഝതീ"**തി വത്വാ **"തേസഞ്ഹി ഝാനം ആഹാരോ**

ഹോതീ"തി ആഹ. **ഝാന**ന്തി ഏകവോകാരഭവാവഹം സഞ്ഞായ വിരജ്ജനവസേന പവത്തരൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം. പാളിയം പന "അനാഹാരാ"തി വചനം അസഞ്ഞഭവേ ചതുന്നം ആഹാരാനം അഭാവം സന്ധായ വുത്തം, ന പച്ചയാഹാരസ്സ അഭാവതോ. **ഏവം സന്തേപീ**തി ഇദം സാസനേ യേസു ധമ്മേസു വിസേസതോ ആഹാരസദ്ദോ നിരുള്ഹോ, "ആഹാരട്ഠിതികാ"തി ഏത്ഥ യദി തേയേവ ഗയ്ഹന്തി, അബ്യാപിതദോസമാപന്നോ. അഥ സബ്ബോപി പച്ചയധമ്മോ ആഹാരോതി അധിപ്പേതോ, ഇമായ ആഹാരപാളിയാ വിരോധോ ആപന്നോതി ദസ്സേതും ആരദ്ധം. **"ന വിരുജ്ഝതീ"**തി യേനാധിപ്പായേന വുത്തം, തം വിവരന്തോ **"ഏതസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ"**തിആദിമാഹ. കബളീകാരാഹാരാദീനം ഓജട്ഠമകരൂപാഹരണാദി നിപ്പരിയായേന ആഹാരഭാവോ. യഥാ ഹി കബളീകാരാഹാരോ ഓജട്ഠമകരൂപാഹരണേന രൂപകായം ഉപത്ഥമ്ഭേന്തി, ഏവം ഫസ്സാദയോ വേദനാദിആഹരണേന നാമകായം ഉപത്ഥമ്ഭേതി, തസ്മാ സതിപി ജനകഭാവേ ഉപത്ഥമ്ഭകഭാവോ ഓജാദീസു സാതിസയോ ലബ്ഭമാനോ മുഖ്യോ ആഹാരട്ഠോതി തേ ഏവ **നിപ്പരിയായേന ആഹാരലക്ഖണാ ധമ്മാ വുത്താ**.

ഇധാതി ഇമസ്മിം സുത്തേ പരിയായേന പച്ചയോ ആഹാരോതി വുത്തോ, സബ്ബോ പച്ചയധമ്മോ അത്തനോ ഫലം ആഹരതീതി ഇമം പരിയായം ലഭതീതി. തേനാഹ **"സബ്ബധമ്മാനഞ്ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ **സബ്ബധമ്മാന**ന്തി സബ്ബേസം സങ്ഖതധമ്മാനം. ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം സുത്തേന സമത്ഥേതും **"തേനേവാഹാ"**തിആദി വുത്തം. **അയ**ന്തി പച്ചയാഹാരോ. **നിപ്പരിയായാഹാരോപി ഗഹിതോവ ഹോതീ**തി യാവതാ സോപി പച്ചയഭാവേനേവ ജനകോ ഉപത്ഥമ്ഭകോ ച ഹുത്വാ തം തം ഫലം ആഹരതീതി വത്തബ്ബതം ലഭതീതി.

തത്ഥാതി പരിയായാഹാരോ, നിപ്പരിയായാഹാരോതി ദ്വീസു ആഹാരേസു അസഞ്ഞഭവേ യദിപി നിപ്പരിയായാഹാരോ ന ലബ്ഭതി, പരിയായാഹാരോ പന ലബ്ഭതേവ. ഇദാനി തമേവത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"അനുപ്പന്നേ ഹി ബുദ്ധേ"**തിആദി വുത്തം. ഉപ്പന്നേ ബുദ്ധേ തിത്ഥകരമതനിസ്സിതാനം ഝാനഭാവനായ അസിജ്ഝനതോ **"അനുപ്പന്നേ ബുദ്ധേ"**തി വുത്തം. സാസനികാ താദിസം ഝാനം ന നിബ്ബത്തേന്തീതി **"തിത്ഥായതനേ പബ്ബജിതാ"**തി വുത്തം. തിത്ഥിയാ ഹി ഉപപത്തിവിസേസേ വിമുത്തിസഞ്ഞിനോ സഞ്ഞാവിരാഗാവിരാഗേസു ആദീനവാനിസംസദസ്സിനോവ ഹുത്വാ അസഞ്ഞസമാപത്തിം നിബ്ബത്തേത്വാ അക്ഖണഭൂമിയം ഉപ്പജ്ജന്തി, ന സാസനികാ. **വായോകസിണേ പരിക്കമ്മം കത്വാ**തി വായോകസിണേ പഠമാദീനി തീണി ഝാനാനി നിബ്ബത്തേത്വാ തതിയജ്ഝാനേ ചിണ്ണവസീ ഹുത്വാ തതോ വുട്ഠായ ചതുത്ഥജ്ഝാനാധിഗമായ പരികമ്മം കത്വാ. തേനേവാഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ"**തി.

കസ്മാ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൫൮-൭൩; ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൧.൫൮-൭൩) പനേത്ഥ വായോകസിണേയേവ പരികമ്മം വുത്തന്തി? വുച്ചതേ, യഥേവ ഹി രൂപപടിഭാഗഭൂതേസു കസിണവിസേസേസു രൂപവിഭാവനേന രൂപവിരാഗഭാവനാസങ്ഖാതോ അരൂപസമാപത്തിവിസേസോ സച്ഛികരീയതി, ഏവം അപരിബ്യത്തവിഗ്ഗഹതായ അരൂപപടിഭാഗഭൂതേ കസിണവിസേസേ

അരൂപവിഭാവനേന അരൂപവിരാഗഭാവനാ സങ്ഖാതോ രൂപസമാപത്തിവിസേസോ അധിഗമീയതീതി. ഏത്ഥ ച "സഞ്ഞാ രോഗോ, സഞ്ഞാ ഗണ്ഡോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൪), "ധി ചിത്തം, ധി വതേതം ചിത്ത"ന്തിആദിനാ ച നയേന അരൂപപ്പവത്തിയാ ആദീനവദസ്സനേന തദഭാവേ ച സന്തപണീതഭാവസന്നിട്ഠാനേന രൂപസമാപത്തിയാ അഭിസങ്ഖരണം അരൂപവിരാഗഭാവനാ. രൂപവിരാഗഭാവനാ പന സദ്ധിം ഉപചാരേന അരൂപസമാപത്തിയോ, തത്ഥാപി വിസേസേന പഠമാരുപ്പജ്ഝാനം. യദി ഏവം "പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണേപീ"തി വത്തബ്ബം, തസ്സാപി അരൂപപടിഭാഗതാ ലബ്ഭതീതി? ഇച്ഛിതമേവേതം, കേസഞ്ചി അവചനം പനേത്ഥ പുബ്ബാചരിയേഹി അഗ്ഗഹിതഭാവേന. യഥാ ഹി രൂപവിരാഗഭാവനാ വിരജ്ജനീയധമ്മാഭാവമത്തേന പരിനിപ്ഫന്നാ, വിരജ്ജനീയധമ്മപരിഭാസഭൂതേ ച വിസയവിസേസേ പാതുഭവതി, ഏവം അരൂപവിരാഗഭാവനാപീതി വുച്ചമാനേ ന കോചി വിരോധോ. തിത്ഥിയേഹേവ പന തസ്സാ സമാപത്തിയാ പടിപജ്ജിതബ്ബതായ തേസഞ്ച വിസയപഥേ സൂപനിബന്ധനസ്സേവ തസ്സ ഝാനസ്സ പടിപത്തിതോ ദിട്ഠിവന്തേഹി പുബ്ബാചരിയേഹി ചതുത്ഥേയേവ ഭൂതകസിണേ അരൂപവിരാഗഭാവനാപരികമ്മം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. കിഞ്ച വണ്ണകസിണേസു വിയ പുരിമഭൂതകസിണത്തയേപി വണ്ണപ്പടിച്ഛായാവ പണ്ണത്തി ആരമ്മണം ഝാനസ്സ ലോകവോഹാരാനുരോധേനേവ പവത്തിതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൭൭) പഥവീകസിണസ്സ ആദാസചന്ദമണ്ഡലൂപമവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി, ചതുത്ഥം പന ഭൂതകസിണം ഭൂതപ്പടിച്ഛായമേവ ഝാനസ്സ ഗോചരഭാവം ഗച്ഛതീതി തസ്സേവം അരൂപപടിഭാഗതാ യുത്താതി വായോകസിണേയേവ പരികമ്മം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

ധീതി ജിഗുച്ഛനത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ **ധി ചിത്ത**ന്തി ചിത്തം ജിഗുച്ഛാമി. **ധി വതേതം ചിത്ത**ന്തി ഏതം മമ ചിത്തം ജിഗുച്ഛിതം വത ഹോതു. **വതാ**തി സമ്ഭാവനേ. തേന ജിഗുച്ഛനം സമ്ഭാവേന്തോ വദതി. **നാമാ**തി ച സമ്ഭാവനേ ഏവ. തേന ചിത്തസ്സ അഭാവം സമ്ഭാവേതി. ചിത്തസ്സ ഭാവാഭാവേസു ആദീനവാനിസംസേ ദസ്സേതും **"ചിത്തഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഖന്തിം രുചിം ഉപ്പാദേത്വാ**തി ചിത്തസ്സ അഭാവോ ഏവ സാധു സുട്ഠൂതി ഇമം ദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിം തത്ഥ ച അഭിരുചിം ഉപ്പാദേത്വാ. തഥാ ഭാവിതസ്സ ഝാനസ്സ ഠിതിഭാഗിയഭാവപ്പത്തിയാ **അപരിഹീനജ്ഝാനാ**. തിത്ഥായതനേ പബ്ബജിതസ്സേവ തഥാ ഝാനഭാവനാ ഹോതീതി ആഹ **"മനുസ്സലോകേ"**തി. **പണിഹിതോ അഹോസീ**തി മരണസ്സ ആസന്നകാലേ ഠപിതോ അഹോസി. യദി ഠാനാദിനാ ആകാരേന നിബ്ബത്തേയ്യ കമ്മബലേന, യാവ ഭേദാ തേനേവാകാരേന തിട്ഠേയ്യാതി ആഹ **"തേന ഇരിയാപഥേനാ"**തിആദി. **ഏവരൂപാനമ്പീ**തി ഏവം അചേതനാനമ്പി. **പി**-സദ്ദേന പഗേവ സചേതനാനന്തി ദസ്സേതി. കഥം പന അചേതനാനം നേസം പച്ചയാഹാരസ്സ ഉപകപ്പനന്തി ചോദനം സന്ധായ തത്ഥ നിദസ്സനം ദസ്സേന്തോ **"യഥാ"**തിആദിമാഹ. തേന ന കേവലമാഗമോയേവ, അയമേത്ഥ യുത്തീതി ദസ്സേതി. **താവ തിട്ഠന്തീ**തി ഉക്കംസതോ പഞ്ച മഹാകപ്പസതാനി തിട്ഠന്തി.

യേ ഉട്ഠാനവീരിയേന ദിവസം വീതിനാമേത്വാ തസ്സ നിസ്സന്ദഫലമത്തം കിഞ്ചിദേവ ലഭിത്വാ ജീവികം കപ്പേന്തി, തേ **ഉട്ഠാനഫലൂപജീവിനോ**. യേ പന അത്തനോ പുഞ്ഞഫലമേവ ഉപജീവന്തി, തേ **പുഞ്ഞഫലൂപജീവിനോ**.

നേരയികാനം പന നേവ ഉട്ഠാനവീരിയവസേന ജീവികകപ്പനം, പുഞ്ഞഫലസ്സ പന ലേസോപി നത്ഥീതി വുത്തം **“യേ പന നേരയികാ…പേ॰… ജീവീതി വുത്താ”**തി. പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ആഹരണേന മനോസഞ്ചേതനാ ആഹാരോതി വുത്താ, ന യസ്സ കസ്സചി ഫലസ്സാതി അധിപ്പായേന **“കിം പഞ്ച ആഹാരാ അത്ഥീ”**തി ചോദേതി. ആചരിയോ നിപ്പരിയായാഹാരേ അധിപ്പേതേ ‘‘സിയാ തവ ചോദനാ അവസരാ, സാ പന ഏത്ഥ അനവസരാ’’തി ച ദസ്സേന്തോ **“പഞ്ച, ന പഞ്ചാതി ഇദം ന വത്തബ്ബ”**ന്തി വത്വാ പരിയായാഹാരസ്സേവ പനേത്ഥ അധിപ്പേതഭാവം ദസ്സേന്തോ **“നനു പച്ചയോ ആഹാരോ’തി വുത്തമേത”**ന്തി ആഹ. **തസ്മാ**തി യസ്സ കസ്സചി പച്ചയസ്സ ആഹാരോതി ഇച്ഛിതത്താ. ഇദാനി വുത്തമേവത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേന്തോ **“യം സന്ധായാ”**തിആദിമാഹ.

മുഖ്യാഹാരവസേനപി നേരയികാനം ആഹാരട്ഠിതികതം ദസ്സേതും **“കബളീകാരാഹാരം…പേ॰… സാധേതീ”**തി വുത്തം. യദി ഏവം നേരയികാ സുഖപ്പടിസംവേദിനോപി ഹോന്തീതി? നോതി ദസ്സേതും **“ഖേളോ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **തയോ**തി തയോ അരൂപാഹാരാ കബളീകാരാഹാരസ്സ അഭാവതോ. **അവസേസാന**ന്തി അസഞ്ഞസത്തേഹി അവസേസാനം കാമഭവാദീസു നിബ്ബത്തസത്താനം. പച്ചയാഹാരോ ഹി സബ്ബേസം സാധാരണോതി.

പഠമമഹാപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨-൯. ദുതിയമഹാപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൮-൨൯. അട്ഠമേ **ഏവംനാമകേ**തി കജങ്ഗലാതി ഏവം ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന ലദ്ധനാമകേ മജ്ഝിമപ്പദേസസ്സ മരിയാദഭൂതേ നഗരേ. ‘‘നിഗമേ’’തിപി വദന്തി, ‘‘നിചുലവനേ’’തിപി വദന്തി. നിചുലം നാമ ഏകാ രുക്ഖജാതി, ‘‘നീപരുക്ഖോ’’തിപി വദന്തി. തേന സഞ്ഛന്നോ മഹാവനസണ്ഡോ, തത്ഥ വിഹരതീതി അത്ഥോ. **ഹേതുനാ നയേനാ**തി ച ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. നനു ച **“ഏസോ ചേവ തസ്സ അത്ഥോ”**തി കസ്മാ വുത്തം. ഭഗവതാ ഹി ചത്താരോതിആദിപഞ്ഹബ്യാകരണാ ചത്താരോ ആഹാരാ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ, ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ, അട്ഠ ലോകധമ്മാ ദസ്സിതാ. ഭിക്ഖുനിയാ പന ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ, പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി, ഛ നിസ്സാരണീയാ ധാതുയോ, സത്ത ബോജ്ഝങ്ഗാ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോതി ദസ്സിതധമ്മാ അഞ്ഞോയേവത്ഥോ ഭിക്ഖുനിയാ ദസ്സിതോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“കിഞ്ചാപീ”**തിആദി. നവമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

ദുതിയമഹാപഞ്ഹസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൦. ദുതിയകോസലസുത്തവണ്ണനാ

൩൦. ദസമേ ഉഗ്ഗന്ത്വാ യുജ്ഝതി ഏതായാതി **ഉയ്യോധികാ,** സത്ഥപ്പഹാരേഹി യുജ്ഝിതസ്സേതം അധിവചനം. ഉഗ്ഗന്ത്വാ യുജ്ഝനം വാ **ഉയ്യോധികോ,** സത്ഥപ്പഹാരോ. തേനാഹ **“യുദ്ധതോ നിവത്തോ”**തി. **ഉപസ്സുതിവസേന യുജ്ഝിതബ്ബാകാരം ഞത്വാ**തി ജേതവനേ കിര ദത്തത്ഥേരോ ധനുഗ്ഗഹതിസ്സത്ഥേരോതി ദ്വേ മഹല്ലകത്ഥേരാ വിഹാരപച്ചന്തേ പണ്ണസാലായ വസന്തി. തേസു ധനുഗ്ഗഹതിസ്സത്ഥേരോ പച്ഛിമയാമേ പബുജ്ഝിത്വാ ഉട്ഠായ

നിസിന്നോ ദത്തത്ഥേരം ആമന്തേത്വാ "അയം തേ മഹോദരോ കോസലോ ഭുത്തഭത്തമേവ പൂതിം കരോതി, യുദ്ധവിചാരണം പന കിഞ്ചി ന ജാനാതി, പരാജിതോത്വേവ വദാപേതീ"തി വത്വാ തേന "കിം പന കാതും വട്ടതീ"തി വുത്തേ - "ഭന്തേ, യുദ്ധോ നാമ പദുമബ്യൂഹോ ചക്കബ്യൂഹോ സകടബ്യൂഹോതി തയോ ബ്യൂഹാ ഹോന്തി, അജാതസത്തും ഗണ്ഹിതുകാമേന അസുകസ്മിം നാമ പബ്ബതകുച്ഛിസ്മിം ദ്വീസു പബ്ബതഭിത്തീസു മനുസ്സേ ഠപേത്വാ പുരതോ ദുബ്ബലം ദസ്സേത്വാ പബ്ബതന്തരം പവിട്ഠഭാവം ജാനിത്വാ പവിട്ഠമഗ്ഗം രുന്ധിത്വാ പുരതോ ച പച്ഛതോ ച ഉഭോസു പബ്ബതഭിത്തീസു വഗ്ഗിത്വാ നദിത്വാ ജാലപക്ഖിത്തമച്ഛം വിയ കത്വാ സക്കാ ഗഹേതു"ന്തി. തസ്മിം ഖണേ "ഭിക്ഖൂനം കഥാസല്ലാപം സുണാഥാ"തി രഞ്ഞോ പേസിതചരപുരിസാ തം സുത്വാ രഞ്ഞോ ആരോചേസും. തം സുത്വാ രാജാ സങ്ഗാമഭേരിം പഹരാപേത്വാ ഗന്ത്വാ സകടബ്യൂഹം കത്വാ അജാതസത്തും ജീവഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹി. തേന വുത്തം **"ഉപസ്സുതിവസേ...പേ॰.. അജാതസത്തും ഗണ്ഹീ"**തി.

ദോണപാകന്തി ദോണതണ്ഡുലാനം പക്കഭത്തം. **ദോണ**ന്തി ചതുനാളികാനമേതമധിവചനം. **മനുജസ്സാ**തി സത്തസ്സ. **തനുകസ്സാ**തി തനുകാ അപ്പികാ അസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ, ഭുത്തപച്ചയാ വിസഭാഗവേദനാ ന ഹോന്തി. **സണിക**ന്തി മന്ദം മുദുകം, അപരിസ്സയമേവാതി അത്ഥോ. **ജീരതീ**തി പരിഭുത്താഹാരോ പച്ചതി. **ആയു പാലയ**ന്തി നിരോഗോ അവേദനോ ജീവിതം രക്ഖന്തോ. അഥ വാ **സണികം ജീരതീ**തി സോ ഭോജനേ മത്തഞ്ഞൂ പുഗ്ഗലോ പരിമിതാഹാരതായ സണികം ചിരേന ജീരതി ജരം പാപുണാതി ജീവിതം പാലയന്തോ.

ഇമം ഓവാദം അദാസീതി ഏകസ്മിം കിര (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൦൨ പസേനദികോസലവത്ഥു) സമയേ രാജാ തണ്ഡുലദോണസ്സ ഓദനം തദുപിയേന സൂപബ്യഞ്ജനേന ഭുഞ്ജതി. സോ ഏകദിവസം ഭുത്തപാതരാസോ ഭത്തസമ്മദം അവിനോദേത്വാ സത്ഥു സന്തികം ഗന്ത്വാ കിലന്തരൂപോ ഇതോ ചിതോ ച സമ്പരിവത്തതി, നിദ്ദായ അഭിഭുയ്യമാനോപി ലഹുകം നിപജ്ജിതും അസക്കോന്തോ ഏകമന്തം നിസീദി. അഥ നം സത്ഥാ ആഹ "കിം, മഹാരാജ, അവിസ്സമിത്വാവ ആഗതോസീ"തി. ആമ, ഭന്തേ, ഭുത്തകാലതോ പട്ഠായ മേ മഹാദുക്ഖം ഹോതീതി. അഥ നം സത്ഥാ, "മഹാരാജ, അതിബഹുഭോജീനം ഏതം ദുക്ഖം ഹോതീ"തി വത്വാ -

"മിദ്ധീ യദാ ഹോതി മഹഗ്ഘസോ ച,
നിദ്ദായിതാ സമ്പരിവത്തസായീ;
മഹാവരാഹോവ നിവാപപുട്ഠോ,
പുനപ്പുനം ഗബ്ഭമുപേതി മന്ദോ"തി. (ധ॰ പ॰ ൩൨൫; നേത്തി॰ ൨൬, ൯൦) -

ഇമായ ഗാഥായ ഓവദിത്വാ, "മഹാരാജ, ഭോജനം നാമ മത്തായ ഭുഞ്ജിതും വട്ടതി, മത്തഭോജിനോ ഹി സുഖം ഹോതീ"തി ഉത്തരിപി പുന ഓവദന്തോ "മനുജസ്സ സദാ സതീമതോ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൨൪) ഇമം ഗാഥമാഹ.

രാജാ പന ഗാഥം ഉഗ്ഗണ്ഹിതും നാസക്ഖി, സമീപേ ഠിതം പന ഭാഗിനേയ്യം സുദസ്സനം നാമ മാണവം "ഇമം ഗാഥം ഉഗ്ഗണ്ഹ താതാ"തി ആഹ. സോ തം ഗാഥം ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ "കിം കരോമി, ഭന്തേ"തി സത്ഥാരം പുച്ഛി. അഥ നം

സത്ഥാ ആഹ, ‘‘മാണവ, ഇമം ഗാഥം നടോ വിയ പത്തപത്തട്ഠാനേ മാ അവച, രഞ്ഞോ പാതരാസം ഭുഞ്ജനട്ഠാനേ ഠത്വാ പഠമപിണ്ഡാദീസുപി അവത്വാ അവസാനേ പിണ്ഡേ ഗഹിതേ വദേയ്യാസി, രാജാ സുത്വാ ഭത്തപിണ്ഡം ഛഡ്ഡേസ്സതി. അഥ രഞ്ഞോ ഹത്ഥേസു ധോതേസു പാതിം അപനേത്വാ സിത്ഥാനി ഗണേത്വാ തദുപിയം ബ്യഞ്ജനം ഞത്വാ പുനദിവസേ താവതകേ തണ്ഡുലേ ഹാരേയ്യാസി. പാതരാസേ ച വത്വാ സായമാസേ മാ വദേയ്യാസീ’’തി. സോ ‘‘സാധൂ’’തി പടിസ്സുണിത്വാ തം ദിവസം രഞ്ഞോ പാതരാസം ഭുത്വാ ഗതത്താ സായമാസേ ഭഗവതോ അനുസിട്ഠിനിയാമേന ഗാഥം അഭാസി. രാജാ ദസബലസ്സ വചനം സരിത്വാ ഭത്തപിണ്ഡം പാതിയംയേവ ഛഡ്ഡേസി. രഞ്ഞോ ഹത്ഥേസു ധോതേസു പാതിം അപനേത്വാ സിത്ഥാനി ഗണേത്വാ പുനദിവസേ തത്തകേ തണ്ഡുലേ ഹരിംസു, സോപി മാണവോ ദിവസേ ദിവസേ തഥാഗതസ്സ സന്തികം ഗച്ഛതി. ദസബലസ്സ വിസ്സാസികോ അഹോസി. അഥ നം ഏകദിവസം പുച്ഛി ‘‘രാജാ കിത്തകം ഭുഞ്ജതീ’’തി? സോ ‘‘നാളികോദന’’ന്തി ആഹ. വട്ടിസ്സതി ഏത്താവതാ പുരിസഭാഗോ ഏസ, ഇതോ പട്ഠായ ഗാഥം മാ വദീതി. രാജാ തഥേവ സണ്ഠാസി. തേന വുത്തം **‘‘നാളികോദനപരമതായ സണ്ഠാസീ’’**തി. രത്തഞ്ഞുതായ വഡ്ഢിതം സീലം അസ്സ അത്ഥീതി **വഡ്ഢിതസീലോ. അപോഥുജ്ജനികേഹി സീലേഹീ**തി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേഹി സീലം അരിയം സുദ്ധം. തേന വുത്തം **‘‘അരിയസീലോ’’**തി. തദേകം അനവജ്ജട്ഠേന കുസലം. തേന വുത്തം **‘‘കുസലസീലോ’’**തി.

ദുതിയകോസലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. ഉപാലിവഗ്ഗോ

൧. ഉപാലിസുത്തവണ്ണനാ

൩൧. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **അത്ഥവസേ**തി വുദ്ധിവിസേസേ, സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിഹേതു അധിഗമനീയേ ഹിതവിസേസേതി അത്ഥോ. അത്ഥോയേവ വാ **അത്ഥവസോ,** ദസ അത്ഥേ ദസ കാരണാനീതി വുത്തം ഹോതി. അഥ വാ അത്ഥോ ഫലം തദധീനവുത്തിതായ വസോ ഏതസ്സാതി **അത്ഥവസോ,** ഹേതൂതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ''യേ മമ സോതബ്ബം സദ്ദഹാതബ്ബം മഞ്ഞിസ്സന്തി, തേസം തം അസ്സ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ''തി വുത്തത്താ **''യോ ച തഥാഗതസ്സ വചനം സമ്പടിച്ഛതി, തസ്സ തം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ സംവത്തതീ''**തി വുത്തം. **അസമ്പടിച്ഛനേ ആദീനവ**ന്തി ഭദ്ദാലിസുത്തേ വിയ അസമ്പടിച്ഛനേ ആദീനവം ദസ്സേത്വാ. സുഖവിഹാരാഭാവേ സഹജീവമാനസ്സ അഭാവതോ സഹജീവിതാപി സുഖവിഹാരോവ വുത്തോ. **സുഖവിഹാരോ** നാമ ചതുന്നം ഇരിയാപഥവിഹാരാനം ഫാസുതാ.

മങ്കുതന്തി നിത്തേജതം. **ധമ്മേനാ**തിആദീസു **ധമ്മോ**തി ഭൂതം വത്ഥു. **വിനയോ**തി ചോദനാ ചേവ സാരണാ ച. **സത്ഥുസാസന**ന്തി ഞത്തിസമ്പദാ ചേവ അനുസ്സാവനസമ്പദാ ച.

പിയസീലാനന്തി സിക്ഖാകാമാനം. തേസഞ്ഹി സീലം പിയം ഹോതി. തേനേവാഹ **''സിക്ഖാത്തയപാരിപൂരിയാ ഘടമാനാ''**തി. **സന്ദിദ്ധമനാ**തി സംസയം ആപജ്ജമനാ . **ഉബ്ബള്ഹാ ഹോന്തീ**തി പീളിതാ ഹോന്തി. **സങ്ഘകമ്മാനീ**തി സതിപി ഉപോസഥപവാരണാനം സങ്ഘകമ്മഭാവേ ഗോബലീബദ്ദഞായേന ഉപോസഥം പവാരണഞ്ച ഠപേത്വാ ഉപസമ്പദാദിസേസസങ്ഘകമ്മാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. സമഗ്ഗാനം ഭാവോ **സാമഗ്ഗീ**.

''നാഹം, ചുന്ദ, ദിട്ഠധമ്മികാനംയേവ ആസവാനം സംവരായ ധമ്മം ദേസേമീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൮൨) ഏത്ഥ വിവാദമൂലഭൂതാ കിലേസാ ആസവാതി ആഗതാ.

> ''യേന ദേവൂപപത്യസ്സ, ഗന്ധബ്ബോ വാ വിഹങ്ഗമോ;
> യക്ഖത്തം യേന ഗച്ഛേയ്യം, മനുസ്സത്തഞ്ച അബ്ബജേ;
> തേ മയ്ഹം ആസവാ ഖീണാ, വിദ്ധസ്താ വിനളീകതാ''തി. (അ॰ നി॰ ൪.൩൬) -

ഏത്ഥ തേഭൂമകം കമ്മം അവസേസാ ച അകുസലാ ധമ്മാ. ഇധ പന പരൂപവാദവിപ്പടിസാരവധബന്ധാദയോ ചേവ അപായദുക്ഖഭൂതാ ച നാനപ്പകാരാ ഉപദ്ദവാ **ആസവാ**തി ആഹ **''അസംവരേ ഠിതേന തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ പത്തബ്ബാ''**തിആദി. യദി ഹി ഭഗവാ സിക്ഖാപദം ന ച പഞ്ഞപേയ്യ, തതോ അസദ്ധമ്മപ്പടിസേവനഅദിന്നാദാനപാണാതിപാതാദിഹേതു യേ ഉപ്പജ്ജേയ്യും പരൂപവാദാദയോ ദിട്ഠധമ്മികാ നാനപ്പകാരാ അനത്ഥാ, യേ ച തന്നിമിത്തമേവ നിരയാദീസു നിബ്ബത്തസ്സ പഞ്ചവിധബന്ധനകമ്മകാരണാദിവസേന മഹാദുക്ഖാനുഭവനപ്പകാരാ അനത്ഥാ,

തേ സന്ധായ ഇദം വുത്തം **“ദിട്ഠധമ്മികാനം ആസവാനം സംവരായ സമ്പരായികാനം ആസവാനം പടിഘാതായാ”**തി. ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി പച്ചക്ഖോ അത്തഭാവോ, തത്ഥ ഭവാ **ദിട്ഠധമ്മികാ**. തേന വുത്തം **“തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ പത്തബ്ബാ”**തി. സമ്മുഖാ ഗരഹനം **അകിത്തി,** പരമ്മുഖാ ഗരഹനം **അയസോ**. അഥ വാ സമ്മുഖാ പരമ്മുഖാ ഗരഹനം **അകിത്തി,** പരിവാരഹാനി **അയസോ**തി വേദിതബ്ബം. **ആഗമനമഗ്ഗഥകനായാ**തി ആഗമനദ്വാരപിദഹനത്ഥായ. സമ്പരേതബ്ബതോ പേച്ച ഗന്തബ്ബതോ **സമ്പരായോ,** പരലോകോതി ആഹ **“സമ്പരായേ നരകാദീസൂ”**തി.

മേഥുനാദീനി **രജ്ജനട്ഠാനാനി**. പാണാതിപാതാദീനി **ദുസ്സനട്ഠാനാനി**.

സംവരവിനയോതി സീലസംവരോ, സതിസംവരോ, ഞാണസംവരോ, ഖന്തിസംവരോ, വീരിയസംവരോതി പഞ്ചവിധോ സംവരോ. യഥാസകം സംവരിതബ്ബാനം വിനേതബ്ബാനഞ്ച കായദുച്ചരിതാദീനം സംവരണതോ സംവരോ, വിനയനതോ വിനയോതി വുച്ചതി . **പഹാനവിനയോ**തി തദങ്ഗപ്പഹാനം വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം, സമുച്ഛേദപ്പഹാനം, പടിപസ്സദ്ധിപ്പഹാനം, നിസ്സരണപ്പഹാനന്തി പഞ്ചവിധം പഹാനം യസ്മാ ചാഗട്ഠേന പഹാനം, വിനയട്ഠേന വിനയോ, തസ്മാ ‘‘പഹാനവിനയോ’’തി വുച്ചതി. **സമഥവിനയോ**തി സത്ത അധികരണസമഥാ. **പഞ്ഞത്തിവിനയോ**തി സിക്ഖാപദമേവ. സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ ഹി വിജ്ജമാനായ ഏവ സിക്ഖാപദസമ്ഭവതോ പഞ്ഞത്തിവിനയോപി സിക്ഖാപദപഞ്ഞത്തിയാ അനുഗ്ഗഹിതോ ഹോതി. സേസമേത്ഥ വുത്തത്ഥമേവ.

ഉപാലിസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപാലിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. അക്കോസവഗ്ഗോ

൧-൨. വിവാദസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൧-൪൨. പഞ്ചമസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. ഛട്ഠേ ഖണഭങ്ഗുരതായ ന നിച്ചാ ന ധുവാതി **അനിച്ചാ**. തതോ ഏവ പണ്ഡിതേഹി ന ഇച്ഛാ ന ഉപഗന്തബ്ബാതിപി **അനിച്ചാ**. സ്വായം നേസം അനിച്ചട്ഠോ ഉദയവയപരിച്ഛിന്നതായ വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"ഹുത്വാ അഭാവിനോ"**തി, ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിനസ്സകാതി അത്ഥോ. **സാരരഹിതാ**തി നിച്ചസാരധുവസാരഅത്തസാരവിരഹിതാ. **മുസാ**തി വിസംവാദനട്ഠേന മുസാ, ഏകംസേന അസുഭാദിസഭാവാ തേ ബാലാനം സുഭാദിഭാവേന ഉപട്ഠഹന്തി, സുഭാദിഗ്ഗഹണസ്സ പച്ചയഭാവേന സത്തേ വിസംവാദേന്തി. തേനാഹ **"നിച്ചസുഭസുഖാ വിയാ"**തിആദി. **ന പസ്സനസഭാവാ**തി ഖണപഭങ്ഗുരതാഇത്തരപച്ചുപട്ഠാനതായ ദിസ്സമാനാ വിയ ഹുത്വാ അദസ്സനപകതികാ. ഏതേ ഹി ഖേത്തം വിയ വത്ഥു വിയ ഹിരഞ്ഞസുവണ്ണം വിയ ച പഞ്ഞായിത്വാപി കതിപാഹേനേവ സുപിനകേ ദിട്ഠാ വിയ ന പഞ്ഞായന്തി. സത്തമട്ഠമാനി സുവിഞ്ഞേയ്യാനി.

വിവാദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. സരീരട്ഠധമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ

൪൯-൫൦. നവമേ പുനബ്ഭവദാനം പുനബ്ഭവോ ഉത്തരപദലോപേന, പുനബ്ഭവോ സീലമസ്സാതി **പോനോഭവികോ,** പുനബ്ഭവദായകോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പുനബ്ഭവനിബ്ബത്തകോ"**തി. **ഭവസങ്ഖരണകമ്മ**ന്തി പുനബ്ഭവനിബ്ബത്തനകകമ്മം. ദസമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

സരീരട്ഠധമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അക്കോസവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഠമപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൨. ദുതിയപണ്ണാസകം

(൩) ൧. സചിത്തവഗ്ഗോ

൧-൧൦. സചിത്തസുത്താദിവണ്ണനാ

൬൧-൩൦. ദുതിയസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. ദസമേ പിത്തം സമുട്ഠാനമേതേസന്തി **പിത്തസമുട്ഠാനാ,** പിത്തപച്ചയാപിത്തഹേതുകാതി അത്ഥോ. **സേമ്ഹസമുട്ഠാനാദീ**സുപി ഏസേവ നയോ. **സന്നിപാതികാ**തി തിണ്ണമ്പി പിത്താദീനം കോപേന സമുട്ഠിതാ. **ഉതുപരിണാമജാ**തി വിസഭാഗഉതുതോ ജാതാ. ജങ്ഗലദേസവാസീനഞ്ഹി അനൂപദേസേ വസന്താനം വിസഭാഗോ ച ഉതു ഉപ്പജ്ജതി, അനൂപദേസവാസീനഞ്ച ജങ്ഗലദേസേതി ഏവം പരസമുദ്ദതീരാദിവസേനപി ഉതുവിസഭാഗതാ ഉപ്പജ്ജതിയേവ. തതോ ജാതാതി **ഉതുപരിണാമജാ**. അത്തനോ പകതിചരിയാനം വിസയാനം വിസമം കായപരിഹരണവസേന ജാതാ **വിസമപരിഹാരജാ**. തേനാഹ **"അതിചിരട്ഠാനനിസജ്ജാദിനാ വിസമപരിഹാരേന ജാതാ"**തി. **ആദി**-സദ്ദേന മഹാഭാരവഹനസുധാകോട്ടനാദീനം സങ്ഗഹോ. പരസ്സ ഉപക്കമതോ നിബ്ബത്താ **ഓപക്കമികാ**. ബാഹിരം പച്ചയം അനപേക്ഖിത്വാ കേവലം കമ്മവിപാകതോവ ജാതാ **കമ്മവിപാകജാ**. തത്ഥ പുരിമേഹി സത്തഹി കാരണേഹി ഉപ്പന്നാ സാരീരികാ വേദനാ സക്കാ പടിബാഹിതും, കമ്മവിപാകജാനം പന സബ്ബഭേസജ്ജാനിപി സബ്ബപരിത്താനിപി നാലം പടിഘാതായ.

സചിത്തസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സചിത്തവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൭) ൨. യമകവഗ്ഗോ

൧-൭. അവിജ്ജാസുത്താദിവണ്ണനാ

൬൧-൬൭. ദുതിയസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. സത്തമേ **നളകപാനകേ**തി ഏവംനാമകേ നിഗമേ. പുബ്ബേ കിര (ജാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൦ ആദയോ) അമ്ഹാകം ബോധിസത്തോ കപിയോനിയം നിബ്ബത്തോ മഹാകായോ കപിരാജാ ഹുത്വാ അനേകസതവാനരസഹസ്സപരിവുതോ പബ്ബതപാദേ വിചരി, പഞ്ഞവാ ഖോ പന ഹോതി മഹാപഞ്ഞോ. സോ പരിസം ഏവം ഓവദതി, ''താതാ, ഇമസ്മിം പബ്ബതപാദേ വിസഫലാനി ഹോന്തി, അമനുസ്സപരിഗ്ഗഹിതാ പോക്ഖരണികാ നാമ ഹോന്തി, തുമ്ഹേ പുബ്ബേ ഖാദിതപുബ്ബാനേവ ഫലാനി ഖാദഥ, പീതപുബ്ബാനേവ പാനീയാനി പിവഥ, ഏത്ഥ വോ പടിപുച്ഛിതകിച്ചം നത്ഥീ''തി. തേ അപീതപുബ്ബം ദിസ്വാ സഹസാവ അപിവിത്വാ സമന്താ പരിധാവിത്വാ മഹാസത്തസ്സ ആഗമനം ഓലോകയമാനാ നിസീദിംസു. മഹാസത്തോ ആഗന്ത്വാ ''കിം, താതാ, പാനീയം ന പിവഥാ''തി ആഹ. തുമ്ഹാകം ആഗമനം ഓലോകേമാതി. ''സാധു, താതാ''തി സമന്താ പദം പരിയേസമാനോ ഓതിണ്ണപദംയേവ അദ്ദസ, ന ഉത്തിണ്ണപദം. അദിസ്വാ ''സപരിസ്സയാ''തി അഞ്ഞാസി. താവദേവ ച തത്ഥ അഭിനിബ്ബത്തഅമനുസ്സോ ഉദകം ദ്വേധാ കത്വാ ഉട്ഠാസി - സേതമുഖോ, നീലകുച്ഛി, രത്തഹത്ഥപാദോ, മഹാദാഠികോ, വങ്കദാഠോ, വിരൂപോ, ബീഭച്ഛോ, ഉദകരക്ഖസോ. സോ ഏവമാഹ - ''കസ്മാ പാനീയം ന പിവഥ, മധുരം ഉദകം പിവഥ, കിം തുമ്ഹേ ഏതസ്സ വചനം സുണാഥാ''തി. മഹാസത്തോ ആഹ ''ത്വം അധിവത്ഥോ അമനുസ്സോ''തി? ആമാഹന്തി. ''ത്വം ഇധ ഓതിണ്ണേ ലഭസീ''തി ആഹ. ആമ, തുമ്ഹേ പന സബ്ബേ ഖാദിസ്സാമീതി. ന സക്ഖിസ്സസി യക്ഖാതി. പാനീയം പന പിവിസ്സഥാതി. ആമ, പിവിസ്സാമാതി. ഏവം സന്തേ ഏകമ്പി വാനരം ന മുഞ്ചിസ്സന്തി. ''പാനീയഞ്ച പിവിസ്സാമ, ന ച തേ വസം ഗമിസ്സാമാ''തി നളം ആഹരാപേത്വാ കോടിയം ഗഹേത്വാ ധമി. സബ്ബോ ഏകച്ഛിദ്ദോ അഹോസി. തീരേ നിസീദിത്വാവ പാനീയം പിവി. സേസവാനരാനമ്പി പാടിയേക്കം നളം ആഹരാപേത്വാ ധമിത്വാ അദാസി. സബ്ബേ തേ പസ്സന്തസ്സേവ പാനീയം പിവിംസു. വുത്തമ്പി ചേതം -

> ''ദിസ്വാ പദമനുത്തിണ്ണം, ദിസ്വാനോതരിതം പദം;
> നളേന വാരിം പിസ്സാമ, നേവ മം ത്വം വധിസ്സസീ''തി. (ജാ॰ ൧.൧.൨൦);

തതോ പട്ഠായ യാവ അജ്ജദിവസാ തസ്മിം ഠാനേ നളാ ഏകച്ഛിദ്ദാവ ഹോന്തി. ഇമസ്മിഞ്ഹി കപ്പേ കപ്പട്ഠിയപാടിഹാരിയാനി നാമ ചന്ദേ സസലക്ഖണം (ജാ॰ ൧.൪.൬൧ ആദയോ), വട്ടജാതകേ (ജാ॰ ൧.൧.൩൫) സച്ചകിരിയട്ഠാനേ അഗ്ഗിജാലസ്സ ആഗമനുപച്ഛേദോ, ഘടീകാരസ്സ മാതാപിതൂനം വസനട്ഠാനേ അനോവസ്സനം (മ॰ നി॰ ൨.൨൮൨), പോക്ഖരണിയാ തീരേ നളാനം ഏകച്ഛിദ്ദഭാവോതി. ഇതി സാ പോക്ഖരണീ നളേന പാനീയസ്സ പിവിതത്താ ''നളകപാനകാ''തി നാമം ലഭി. അപരഭാഗേ തം പോക്ഖരണിം നിസ്സായ നിഗമോ പതിട്ഠാസി, തസ്സപി ''നളകപാന''ന്ത്വേവ നാമം ജാതം. തം പന സന്ധായ വുത്തം ''നളകപാനേ''തി. **പലാസവനേ**തി കിംസുകവനേ.

തുണ്ഹീഭൂതം തുണ്ഹീഭൂതന്തി ബ്യാപനിച്ഛായം ഇദം ആമേഡിതവചനന്തി ദസ്സേതും ''യം യം ദിസ''ന്തിആദി വുത്തം. **അനുവിലോകേത്വാ**തി ഏത്ഥ **അനു-**സദ്ദോ ''പരീ''തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോതി ആഹ **''തതോ തതോ വിലോകേത്വാ''**തി. **കസ്മാ ആഗിലായതി** കോടിസഹസ്സഹത്ഥിനാഗാനം ബലം ധാരേന്തസ്സാതി ചോദകസ്സ അധിപ്പായോ. ആചരിയോ പനസ്സ ''ഏസ സങ്ഖാരാനം സഭാവോ, യദിദം അനിച്ചതാ. യേ പന അനിച്ചാ, തേ ഏകന്തേനേവ ഉദയവയപ്പടിപീളിതതായ ദുക്ഖാ ഏവ. ദുക്ഖസഭാവേസു തേസു സത്ഥുകായേ ദുക്ഖുപ്പത്തിയാ അയം പച്ചയോ''തി ദസ്സേതും **''ഭഗവതോ''**തിആദി വുത്തം. **പിട്ഠിവാതോ ഉപ്പജ്ജി,** സോ ച ഖോ പുബ്ബേകതകമ്മപച്ചയാ. ഏത്ഥാഹ ''കിം പന തം കമ്മം, യേന അപരിമാണകാലം സക്കച്ചം ഉപചിതവിപുലപുഞ്ഞസമ്ഭാരോ സത്ഥാ ഏവരൂപം ദുക്ഖവിപാകമനുഭവതീ''തി? വുച്ചതേ - അയമേവ ഭഗവാ ബോധിസത്തഭൂതോ അതീതജാതിയം മല്ലപുത്തോ ഹുത്വാ പാപജനസേവീ അയോനിസോമനസികാരബഹുലോ ചരതി. സോ ഏകദിവസം നിബ്ബുദ്ധേ വത്തമാനേ ഏകം മല്ലപുത്തം ഗഹേത്വാ ഗാള്ഹതരം നിപ്പീളേസി. തേന കമ്മേന ഇദാനി ബുദ്ധോ ഹുത്വാപി ദുക്ഖമനുഭവി. യഥാ ചേതം, ഏവം ചിഞ്ചമാണവികാദീനമിത്ഥീനം യാനി ഭഗവതോ അബ്ഭക്ഖാനാദീനി ദുക്ഖാനി, സബ്ബാനി പുബ്ബേകതസ്സ വിപാകാവസേസാനി, യാനി കമ്മപിലോതികാനീതി വുച്ചന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം **അപദാനേ** (അപ॰ ഥേര ൧.൩൯.൬൪-൯൫) -

''അനോതത്തസരാസന്നേ, രമണീയേ സിലാതലേ;
നാനാരതനപജ്ജോതേ, നാനാഗന്ധവനന്തരേ.

''മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന, പരേതോ ലോകനായകോ;
ആസീനോ ബ്യാകരീ തത്ഥ, പുബ്ബകമ്മാനി അത്തനോ.

''സുണാഥ ഭിക്ഖവോ മയ്ഹം, യം കമ്മം പകതം മയാ;
പിലോതികസ്സ കമ്മസ്സ, ബുദ്ധത്തേപി വിപച്ചതി.

൧. ''മുനാളി നാമഹം ധുത്തോ, പുബ്ബേ അഞ്ഞാസു ജാതിസു;
പച്ചേകബുദ്ധം സുരഭിം, അബ്ഭാചിക്ഖിം അദൂസകം.

''തേന കമ്മവിപാകേന, നിരയേ സംസരിം ചിരം;
ബഹൂ വസ്സസഹസ്സാനി, ദുക്ഖം വേദേസി വേദനം.

''തേന കമ്മാവസേസേന, ഇധ പച്ഛിമകേ ഭവേ;
അബ്ഭക്ഖാനം മയാ ലദ്ധം, സുന്ദരികായ കാരണാ.

൨. ''സബ്ബാഭിഭുസ്സ ബുദ്ധസ്സ, നന്ദോ നാമാസി സാവകോ;
തം അബ്ഭക്ഖായ നിരയേ, ചിരം സംസരിതം മയാ.

''ദസ വസ്സസഹസ്സാനി, നിരയേ സംസരിം ചിരം;
മനുസ്സഭാവം ലദ്ധാഹം, അബ്ഭക്ഖാനം ബഹും ലഭിം.

''തേന കമ്മാവസേസേന, ചിഞ്ചമാണവികാ മമം;
അബ്ഭാചിക്ഖി അഭൂതേന, ജനകായസ്സ അഗ്ഗതോ.

൩. “ബ്രാഹ്മണോ സുതവാ ആസിം, അഹം സക്കതപൂജിതോ;
മഹാവനേ പഞ്ചസതേ, മന്തേ വാചേസി മാണവേ.

“തത്ഥാഗതോ ഇസി ഭീമോ, പഞ്ചാഭിഞ്ഞോ മഹിദ്ധികോ;
തഞ്ചാഹം ആഗതം ദിസ്വാ, അബ്ഭാചിക്ഖിം അദൂസകം.

“തതോഹം അവചം സിസ്സേ, കാമഭോഗീ അയം ഇസി;
മയ്ഹമ്പി ഭാസമാനസ്സ, അനുമോദിംസു മാണവാ.

“തതോ മാണവകാ സബ്ബേ, ഭിക്ഖമാനം കുലേ കുലേ;
മഹാജനസ്സ ആഹംസു, കാമഭോഗീ അയം ഇസി.

“തേന കമ്മവിപാകേന, പഞ്ച ഭിക്ഖുസതാ ഇമേ;
അബ്ഭക്ഖാനം ലഭും സബ്ബേ, സുന്ദരികായ കാരണാ.

൪. “വേമാതുഭാതരം പുബ്ബേ, ധനഹേതു ഹനിം അഹം;
പക്ഖിപിം ഗിരിദുഗ്ഗസ്മിം, സിലായ ച അപിംസയിം.

“തേന കമ്മവിപാകേന, ദേവദത്തോ സിലം ഖിപി;
അങ്ഗുട്ഠം പിംസയീ പാദേ, മമ പാസാണസക്ഖരാ.

൫. “പുരേഹം ദാരകോ ഹുത്വാ, കീളമാനോ മഹാപഥേ;
പച്ചേകബുദ്ധം ദിസ്വാന, മഗ്ഗേ സകലികം ഖിപിം.

“തേന കമ്മവിപാകേന, ഇധ പച്ഛിമകേ ഭവേ;
വധത്ഥം മം ദേവദത്തോ, അഭിമാരേ പയോജയി.

൬. “ഹത്ഥാരോഹോ പുരേ ആസിം, പച്ചേകമുനിമുത്തമം;
പിണ്ഡായ വിചരന്തം തം, ആസാദേസിം ഗജേനഹം.

“തേന കമ്മവിപാകേന, ഭന്തോ നാളാഗിരീ ഗജോ;
ഗിരിബ്ബജേ പുരവരേ, ദാരുണോ സമുപാഗമി.

൭. “രാജാഹം പത്ഥിവോ ആസിം, സത്തിയാ പുരിസം ഹനിം;
തേന കമ്മവിപാകേന, നിരയേ പച്ചിസം ഭുസം.

“കമ്മുനോ തസ്സ സേസേന, ഇദാനി സകലം മമ;
പാദേ ഛവിം പകപ്പേസി, ന ഹി കമ്മം വിനസ്സതി.

൮. “അഹം കേവട്ടഗാമസ്മിം, അഹും കേവട്ടദാരകോ;
മച്ഛകേ ഘാതിതേ ദിസ്വാ, ജനയിം സോമനസ്സകം.

“തേന കമ്മവിപാകേന, സീസദുക്ഖം അഹൂ മമ;
സബ്ബേ സക്കാ ച ഹഞ്ഞിംസു, യദാ ഹനി വിടടൂഭോ.

൯. “ഫുസ്സസ്സാഹം പാവചനേ, സാവകേ പരിഭാസയിം;
യവം ഖാദഥ ഭുഞ്ജഥ, മാ ച ഭുഞ്ജഥ സാലയോ.

“തേന കമ്മവിപാകേന, തേമാസം ഖാദിതം യവം;

നിമന്തിതോ ബ്രാഹ്മണേന, വേരഞ്ജായം വസിം തദാ.

൧൦. ‘‘നിബ്ബുദ്ധേ വത്തമാനമ്ഹി, മല്ലപുത്തം നിഹേഠയിം;
തേന കമ്മവിപാകേന, പിട്ഠിദുക്ഖം അഹൂ മമ.

൧൧. ‘‘തികിച്ഛകോ അഹം ആസിം, സേട്ഠിപുത്തം വിരേചയിം;
തേന കമ്മവിപാകേന, ഹോതി പക്ഖന്ദികാ മമ.

൧൨. ‘‘അവചാഹം ജോതിപാലോ, സുഗതം കസ്സപം തദാ;
കുതോ നു ബോധി മുണ്ഡസ്സ, ബോധി പരമദുല്ലഭാ.

‘‘തേന കമ്മവിപാകേന, അചരിം ദുക്കരം ബഹും;
ഛബ്ബസ്സാനുരുവേലായം, തതോ ബോധിമപാപുണിം.

‘‘നാഹം ഏതേന മഗ്ഗേന, പാപുണിം ബോധിമുത്തമം;
കുമ്മഗ്ഗേന ഗവേസിസ്സം, പുബ്ബകമ്മേന വാരിതോ.

‘‘പുഞ്ഞപാപപരിക്ഖീണോ, സബ്ബസന്താപവജ്ജിതോ;
അസോകോ അനുപായാസോ, നിബ്ബായിസ്സമനാസവോ.

‘‘ഏവം ജിനോ വിയാകാസി, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ അഗ്ഗതോ;
സബ്ബാഭിഞ്ഞാബലപ്പത്തോ, അനോതത്തേ മഹാസരേ’’തി. (അപ॰ ഥേര ൧.൩൯.൬൪-൯൬);

അവിജ്ജാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. പഠമകഥാവത്ഥുസുത്താദിവണ്ണനാ

൬൯-൭൦. നവമേ (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൭; ദീ॰ നി॰ അഭി॰ ടീ॰ ൧.൧൭; സം॰ നി॰ ടീ॰ ൨.൫.൧൦൮൦) ദുഗ്ഗതിതോ സംസാരതോ ച നിയ്യാതി ഏതേനാതി നിയ്യാനം, സഗ്ഗമഗ്ഗോ, മോക്ഖമഗ്ഗോ ച. തം നിയ്യാനം അരഹതി, നിയ്യാനേ വാ നിയുത്താ, നിയ്യാനം വാ ഫലഭൂതം ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി നിയ്യാനികാ. വചീദുച്ചരിതസംകിലേസതോ നിയ്യാതീതി വാ ഈകാരസ്സ രസ്സത്തം, യകാരസ്സ ച കകാരം കത്വാ നിയ്യാനികാ, ചേതനായ സദ്ധിം സമ്ഫപ്പലാപാ വേരമണി. തപ്പടിപക്ഖതോ അനിയ്യാനികാ, തസ്സാ ഭാവോ അനിയ്യാനികത്തം, തസ്മാ **അനിയ്യാനികത്താ. തിരച്ഛാനഭൂത**ന്തി തിരോകരണഭൂതം. **ഗേഹസ്സിതകഥാ**തി ഗേഹപ്പടിസംയുത്താ. **കമ്മട്ഠാനഭാവേ**തി അനിച്ചതാപടിസംയുത്തചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനഭാവേ.

സഹ അത്ഥേനാതി **സാത്ഥകം,** ഹിതപ്പടിസംയുത്തന്തി അത്ഥോ. ‘‘സുരാകഥാ’’തിപി പാഠോതി ആഹ **‘‘സുരാകഥന്തി പാളിയം പനാ’’**തി. സാ പനേസാ കഥാ ‘‘ഏവരൂപാ നവസുരാ പീതാ രതിജനനീ ഹോതീ’’തി അസ്സാദവസേന ന വട്ടതി, ആദീനവവസേന പന ‘‘ഉമ്മത്തകസംവത്തനികാ’’തിആദിനാ നയേന വട്ടതി. തേനാഹ **‘‘അനേകവിധം… പേ॰… ആദീനവവസേന വട്ടതീ’’**തി. **വിസിഖാ**തി ഘരസന്നിവേസോ. വിസിഖാഗഹണേന ച തന്നിവാസിനോ ഗഹിതാ ‘‘ഗാമോ ആഗതോ’’തിആദീസു വിയ. തേനേവാഹ **‘‘സൂരാ സമത്ഥാ’’**തി ച **‘‘സദ്ധാ പസന്നാ’’**തി ച.

കുമ്ഭട്ഠാനപ്പദേസേന കുമ്ഭദാസിയോ വുത്താതി ആഹ **“കുമ്ഭദാസികഥാ വാ”**തി.

രാജകഥാദിപുരിമകഥായ , ലോകക്ഖായികാദിപച്ഛിമകഥായ വാ വിനിമുത്താ പുരിമപച്ഛിമകഥാ **വിമുത്താ**. ഉപ്പത്തിഠിതിസംഹാരാദിവസേന ലോകം അക്ഖായതീതി **ലോകക്ഖായികാ. അസുകേന നാമാ**തി പജാപതിനാ ബ്രഹ്മുനാ, ഇസ്സരേന വാ. **വിതണ്ഡസല്ലാപകഥാ**തി ‘‘അട്ഠീനം സേതത്താ സേതോതി ന വത്തബ്ബോ, പത്താനം കാളത്താ കാളോതി പന വത്തബ്ബോ’’തി ഏവമാദികാ. **ആദി**-സദ്ദേന ‘‘സേലപുപ്ഫലകാനി വിയ ജീവിദാവിരപാരയത്തിവിസാലാ നത്ഥി, യം യോ കോചി തിരിയാമാനാ കതത്താ’’തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **സാഗരദേവേനാ**തി സാഗരപുത്തരാജൂഹി. **ഖതോ**തി ഏതം ഏകവചനം തേഹി പച്ചേകം ഖതത്താ ‘‘സാഗരദേവേന ഖതത്താ’’തി വുത്തം. സഹമുദ്ദാ സമുദ്ദോതി വുത്തോ. ഭവതി വഡ്ഢതി ഏതേനാതി **ഭവോ**. ഭവാഭവാ ഹോന്തീതി **ഇതിഭവാഭവകഥാ**. ഏത്ഥ ച **ഭവോ**തി സസ്സതം, **അഭവോ**തി ഉച്ഛേദം. **ഭവോ**തി വുഡ്ഢി, **അഭവോ**തി ഹാനി. **ഭവോ**തി കാമസുഖം, **അഭവോ**തി അത്തകിലമഥോതി ഇതി ഇമായ ഛബ്ബിധായ ഇതിഭവാഭവകഥായ സദ്ധിം ബാത്തിംസ തിരച്ഛാനകഥാ നാമ ഹോന്തി. അഥ വാ പാളിയം സരൂപതോ അനാഗതാപി അരഞ്ഞപബ്ബതനദീദീപകഥാ ഇതിസദ്ദേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ ബാത്തിംസ തിരച്ഛാനകഥാ വുത്താ. ദസമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

പഠമകഥാവത്ഥുസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യമകവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൬) ൬. ആകങ്ഖവഗ്ഗോ

൧-൪. ആകങ്ഖസുത്താദിവണ്ണനാ

൬൧-൬൪. തതിയസ്സ പഠമേ സീലസ്സ അനവസേസസമാദാനേന അഖണ്ഡാദിഭാവാപത്തിയാ ച **പരിപുണ്ണസീലാ**. സമാദാനതോ പട്ഠായ അവിച്ഛിന്ദനതോ **സീലസമങ്ഗിനോ. ഏത്താവതാ കിരാതി** (അം॰ നി॰ ൨.൩൭) **കിര**-സദ്ദോ അരുചിസൂചനത്ഥോ. തേനേത്ഥ ആചരിയവാദസ്സ അത്തനോ അരുച്ചനഭാവം ദീപേതി. **സമ്പന്നസീലാ**തി അനാമട്ഠവിസേസം സാമഞ്ഞതോ സീലസങ്ഖേപേന ഗഹിതം. തഞ്ച ചതുബ്ബിധന്തി ആചരിയത്ഥേരോ **"ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം ഉദ്ദിസിത്വാ"**തി ആഹ. **തത്ഥാ**തി ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേ. **ജേട്ഠകസീല**ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൧൭) പധാനസീലം. **ഉഭയത്ഥാ**തി ഉദ്ദേസനിദ്ദേസേ. ഇധ നിദ്ദേസേ വിയ ഉദ്ദേസേപി പാതിമോക്ഖസംവരോ ഭഗവതാ വുത്തോ "സമ്പന്നസീലാ"തി വുത്തത്താതി അധിപ്പായോ. സീലഗ്ഗഹണഞ്ഹി പാളിയം പാതിമോക്ഖസംവരവസേന ആഗതം. തേനാഹ **"പാതിമോക്ഖസംവരോയേവാ"**തിആദി. തത്ഥ അവധാരണേന ഇതരേസം തിണ്ണം ഏകദേസേന പാതിമോക്ഖന്തോഗധതം ദീപേതി. തഥാ ഹി അനോലോകിയോലോകനേ ആജീവഹേതു ഛസിക്ഖാപദവീതിക്കമേ ഗിലാനപച്ചയസ്സ അപച്ചവേക്ഖിതപരിഭോഗേ ച ആപത്തി വിഹിതാതി. **തീണീ**തി ഇന്ദ്രിയസംവരസീലാദീനി. **സീലന്തി വുത്തട്ഠാനം നാമ അത്ഥീ**തി സീലപരിയായേന തേസം കത്ഥചി സുത്തേ ഗഹിതട്ഠാനം നാമ കിം അത്ഥി യഥാ പാതിമോക്ഖസംവരോതി ആചരിയസ്സ സമ്മുഖത്താ അപ്പടിക്ഖിപന്തോവ ഉപചാരേന പുച്ഛന്തോ വിയ വദതി. തേനാഹ **"അനനുജാനന്തോ"**തി. **ഛദ്വാരരക്ഖാമത്തകമേവാ**തി തസ്സ സല്ലഹുകഭാവമാഹ ചിത്താധിട്ഠാനമത്തേന പടിപാകതികഭാവാപത്തിതോ. ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. **പച്ചയുപ്പത്തിമത്തക**ന്തി ഫലേന ഹേതും ദസ്സേതി. ഉപ്പാദനഹേതുകാ ഹി പച്ചയാനം ഉപ്പത്തി. **ഇദമത്ഥ**ന്തി ഇദം പയോജനം ഇമസ്സ പച്ചയസ്സ പരിഭുഞ്ജനേതി അധിപ്പായോ. **നിപ്പരിയായേനാ**തി ഇമിനാ ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി തീണി പധാനസ്സ സീലസ്സ പരിവാരവസേന പവത്തിയാ പരിയായസീലാനി നാമാതി ദസ്സേതി.

ഇദാനി പാതിമോക്ഖസംവരസ്സേവ പധാനഭാവം ബ്യതിരേകതോ അന്വയതോ ച ഉപമായ വിഭാവേതും **"യസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സോ**തി പാതിമോക്ഖസംവരോ. **സേസാനീ**തി ഇന്ദ്രിയസംവരാദീനി. **തസ്സേ വാ**തി "സമ്പന്നസീലാ"തി ഏത്ഥ യം സീലം വുത്തം, തസ്സേവ. **സമ്പന്നപാതിമോക്ഖാ**തി ഏത്ഥ പാതിമോക്ഖഗ്ഗഹണേന വേവചനം വത്വാ **തം വിത്ഥാരേത്വാ…പേ॰… ആദിമാഹ**. യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി "ഇധ ഭിക്ഖു സീലവാ ഹോതീ"തി പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ ദേസനായ ഉദ്ദിട്ഠം സീലം "പാതിമോക്ഖസംവരസംവുതോ വിഹരതീ"തി (വിഭ॰ ൫൦൮) നിദ്ദിട്ഠം. **കസ്മാ ആരദ്ധ**ന്തി ദേസനായ കാരണപുച്ഛാ. **സീലാനിസംസദസ്സനത്ഥ**ന്തി പയോജനനിദ്ദേസോ. "സീലാനിസംസദസ്സനത്ഥ"ന്തി ഹി ഏത്ഥ ബ്യതിരേകതോ യം സീലാനിസംസസ്സ അദസ്സനം, തം ഇമിസ്സാ ദേസനായ കാരണന്തി കസ്മാ ആരദ്ധന്തി? വേനേയ്യാനം സീലാനിസംസസ്സ അദസ്സനതോതി അത്ഥതോ ആപന്നോ ഏവ ഹോതി. തേനാഹ **"സചേപീ"**തിആദി. **സീലാനിസംസദസ്സനത്ഥ**ന്തി പന ഇമസ്സ അത്ഥം വിവരിതും

“തേസ”ന്തിആദി വുത്തം. **ആനിസംസോതി** ഉദയോ. “സീലവാ സീലസമ്പന്നോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജതീ”തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൬; അ॰ നി॰ ൫.൨൧൩; മഹാവ॰ ൨൮൫) പന വിപാകഫലമ്പി “ആനിസംസോ”തി വുത്തം. **കോ വിസേസോതി** കോ ഫലവിസേസോ. **കാ വഡ്ഢീ**തി കോ അബ്ഭുദയോ. വിജ്ജമാനോപി ഗുണോ യാഥാവതോ വിഭാവിതോ ഏവ അഭിരുചിം ഉപ്പാദേതി, ന അവിഭാവിതോ, തസ്മാ ഏകന്തതോ ആനിസംസകിത്തനം ഇച്ഛിതബ്ബമേവാതി ദസ്സേതും **“അപ്പേവ നാമാ”**തിആദിമാഹ.

പിയോതി പിയായിതബ്ബോ. പിയസ്സ നാമ ദസ്സനം ഏകന്തതോ അഭിനന്ദിതബ്ബം ഹോതീതി ആഹ **“പിയചക്ഖൂഹി സമ്പസ്സിതബ്ബോ”**തി. പീതിസമുട്ഠാനപ്പസന്നസോമ്മരൂപപരിഗ്ഗഹഞ്ഹി ചക്ഖു “പിയചക്ഖൂ”തി വുച്ചതി. **തേസന്തി** സബ്രഹ്മചാരീനം. **മനവഡ്ഢനകോതി** പീതിമനസ്സ പരിബ്രൂഹനതോ ഉപരൂപരി പീതിചിത്തസ്സേവ ഉപ്പാദനകോ. **ഗരുട്ഠാനിയോ**തി ഗരുകരണസ്സ ഠാനഭൂതോ. **ജാനം ജാനാതീ**തി ഞാണേന ജാനിതബ്ബം ജാനാതി. യഥാ വാ അഞ്ഞേ അജാനന്താപി ജാനന്താ വിയ പവത്തന്തി, ന ഏവമയം, അയം പന ജാനന്തോ ഏവ ജാനാതി. **പസ്സം പസ്സതീ**തി ദസ്സനഭൂതേന പഞ്ഞാചക്ഖുനാ പസ്സിതബ്ബം പസ്സതി, പസ്സന്തോ ഏവ വാ പസ്സതി. **ഏവം സമ്ഭാവനീയോ**തി ഏവം വിഞ്ഞുതായ പണ്ഡിതഭാവേന സമ്ഭാവേതബ്ബോ. **സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ**തി സീലേസു പരിപൂരകാരീ ഏവ ഭവേയ്യാതി. ഏവം ഉത്തരപദാവധാരണം ദട്ഠബ്ബം. ഏവഞ്ഹി ഇമിനാ പദേന ഉപരിസിക്ഖാദ്വയം അനിവത്തിതമേവ ഹോതി. യഥാ പന സീലേസു പരിപൂരകാരീ നാമ ഹോതി, തം ഫലേന ദസ്സേതും **“അജ്ഝത്ത”**ന്തിആദി വുത്തം. വിപസ്സനാധിട്ഠാനസമാധിസംവത്തനികതായ ഹി ഇധ സീലസ്സ പാരിപൂരീ, ന കേവലം അഖണ്ഡാദിഭാവമത്തം. വുത്തഞ്ഹേതം “യാനി ഖോ പന താനി അഖണ്ഡാനി…പേ॰… സമാധിസംവത്തനികാനീ”തി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഉപരിസിക്ഖാദ്വയം സീലസ്സ സമ്ഭാരഭാവേന ഗഹിതന്തി സീലസ്സേവേത്ഥ പധാനഗ്ഗഹണം സിദ്ധം ഹോതി. സീലാനുരക്ഖകാ ഹി ചിത്തേകഗ്ഗതാസങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹാ. **അനൂനേനാ**തി അഖണ്ഡാദിഭാവേന, കസ്സചി വാ അഹാപനേന ഉപപന്നേന. **ആകാരേനാ**തി കരണേന സമ്പാദനേന.

അജ്ഝത്തന്തി വാ **അത്തനോ**തി വാ ഏകം ഏകത്ഥം, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. ഭുമ്മത്ഥേ ചേതം, **“സമഥ”**ന്തി ഉപയോഗവചനം “അനൂ”തി ഇമിനാ ഉപസഗ്ഗേന യോഗേ സിദ്ധന്തി ആഹ **“അത്തനോ ചിത്തസമഥേ യുത്തോ”**തി. തത്ഥ **ചിത്തസമഥേ**തി ചിത്തസ്സ സമാധാനേ. **യുത്തോ**തി അവിയുത്തോ പസുതോ. യോ സബ്ബേന സബ്ബം ഝാനഭാവനായ അനനുയുത്തോ, സോ തം ബഹി നീഹരതി നാമ. യോ ആരഭിത്വാ അന്തരാ സങ്കോചം ആപജ്ജതി, സോ തം വിനാസേതി നാമ. യോ പന ഈദിസോ അഹുത്വാ ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, സോ അനിരാകതജ്ഝാനോതി ദസ്സേന്തോ **“ബഹി അനീഹടജ്ഝാനോ”**തിആദിമാഹ. നീഹരണവിനാസത്ഥഞ്ഹി ഇദം നിരാകരണം നാമ. “ഥമ്ഭം നിരംകത്വാ നിവാതവുത്തീ”തിആദീസു (സു॰ നി॰ ൩൨൬) ചസ്സ പയോഗോ ദട്ഠബ്ബോ.

സത്തവിധായ അനുപസ്സനായാതി ഏത്ഥ അനിച്ചാനുപസ്സനാ, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ, അനത്താനുപസ്സനാ, നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ, വിരാഗാനുപസ്സനാ,

നിരോധാനുപസ്സനാ, പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാതി ഇമാ സത്തവിധാ അനുപസ്സനാ. സുഞ്ഞാഗാരഗതോ ഭിക്ഖു തത്ഥ ലദ്ധകായവിവേകതായ സമഥവിപസ്സനാവസേന ചിത്തവിവേകം പരിബ്രൂഹേന്തോ യഥാനുസിട്ഠംപടിപത്തിയാ ലോകം സാസനഞ്ച അത്തനോ വിസേസാധിഗമട്ഠാനഭൂതം സുഞ്ഞാഗാരഞ്ച ഉപസോഭയമാനോ ഗുണവിസേസാധിട്ഠാനഭാവാപാദനേന വിഞ്ഞൂനം അത്ഥതോ തം ബ്രൂഹേന്തോ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"ബ്രൂഹേതാ സുഞ്ഞാഗാരാന"**ന്തി. തേനാഹ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി. ഏകഭൂമകാദിപാസാദേ കുരുമാനോപി പന നേവ സുഞ്ഞാഗാരാനം ബ്രൂഹേതാതി ദട്ഠബ്ബോ. സുഞ്ഞാഗാരഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ അരഞ്ഞരുക്ഖമൂലാദി സബ്ബം പധാനാനുയോഗക്ഖമം സേനാസനം ഗഹിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ഏത്താവതാ യഥാ തണ്ഹാവിചരിതദേസനാ പഠമം തണ്ഹാവസേന ആരദ്ധാപി തണ്ഹാപദട്ഠാനത്താ മാനദിട്ഠീനം മാനദിട്ഠിയോ ഓസരിത്വാ കമേന പപഞ്ചത്തയദേസനാ ജാതാ, ഏവമയം ദേസനാ പഠമം അധിസീലസിക്ഖാവസേന ആരദ്ധാപി സീലപദട്ഠാനത്താ സമഥവിപസ്സനാനം സമഥവിപസ്സനായോ ഓസരിത്വാ കമേന സിക്ഖാത്തയദേസനാ ജാതാതി വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥ ഹി "സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ"തി ഏത്താവതാ അധിസീലസിക്ഖാ വുത്താ, "അജ്ഝത്തം ചേതോസമഥമനുയുത്തോ അനിരാകതജ്ഝാനോ"തി ഏത്താവതാ അധിചിത്തസിക്ഖാ, "വിപസ്സനായ സമന്നാഗതോ"തി ഏത്താവതാ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ. "ബ്രൂഹേതാ സുഞ്ഞാഗാരാന"ന്തി ഇമിനാ പന സമഥവസേന സുഞ്ഞാഗാരവഡ്ഢനേ അധിചിത്തസിക്ഖാ, വിപസ്സനാവസേന അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാതി ഏവം ദ്വേപി സിക്ഖാ സങ്ഗഹേത്വാ വുത്താ. ഏത്ഥ ച "അജ്ഝത്തം ചേതോസമഥമനുയുത്തോ അനിരാകതജ്ഝാനോ"തി ഇമേഹി പദേഹി സീലാനുരക്ഖികാ ഏവ ചിത്തേകഗ്ഗതാ കഥിതാ, "വിപസ്സനായാ"തി ഇമിനാ പദേന സീലാനുരക്ഖികോ സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹോ.

കഥം ചിത്തേകഗ്ഗതാ സീലമനുരക്ഖതി? യസ്സ ഹി ചിത്തേകഗ്ഗതാ നത്ഥി, സോ ബ്യാധിമ്ഹി ഉപ്പന്നേ വിഹഞ്ഞതി, സോ ബ്യാധിവിഹതോ വിക്ഖിത്തചിത്തോ സീലം വിനാസേത്വാപി ബ്യാധിവൂപസമം കത്താ ഹോതി. യസ്സ പന ചിത്തേകഗ്ഗതാ അത്ഥി, സോ തം ബ്യാധിദുക്ഖം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ സമാപത്തിം സമാപജ്ജതി, സമാപന്നക്ഖണേ ദുക്ഖം ദൂരഗതം ഹോതി, ബലവതരം സുഖമുപ്പജ്ജതി. ഏവം ചിത്തേകഗ്ഗതാ സീലമനുരക്ഖതി. കഥം സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹോ സീലമനുരക്ഖതി? യസ്സ ഹി സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹോ നത്ഥി, തസ്സ "മമ രൂപം മമ വിഞ്ഞാണ"ന്തി അത്തഭാവേ ബലവമമത്തം ഹോതി, സോ തഥാരൂപേസു ദുബ്ഭിക്ഖബ്യാധിഭയാദീസു സമ്പത്തേസു സീലം നാസേത്വാപി അത്തഭാവം പോസേതാ ഹോതി. യസ്സ പന സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹോ അത്ഥി, തസ്സ അത്തഭാവേ ബലവമമത്തം വാ സിനേഹോ വാ ന ഹോതി, സോ തഥാരൂപേസു ദുബ്ഭിക്ഖബ്യാധിഭയാദീസു സമ്പത്തേസു സചേപിസ്സ അന്താനി ബഹി നിക്ഖമന്തി, സചേപി ഉസ്സുസ്സതി വിസുസ്സതി, ഖണ്ഡാഖണ്ഡികോ വാ ഹോതി സതധാപി സഹസ്സധാപി, നേവ സീലം വിനാസേത്വാ അത്തഭാവം പോസേതാ ഹോതി. ഏവം സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹോ സീലം അനുരക്ഖതി.

"ബ്രൂഹേതാ സുഞ്ഞാഗാരാന"ന്തി ഇമിനാ പന തസ്സേവ ഉഭയസ്സ ബ്രൂഹനാ വഡ്ഢനാ സാതച്ചകിരിയാ ദസ്സിതാ. ഏവം ഭഗവാ യസ്മാ "സബ്രഹ്മചാരീനം

പിയോ ചസ്സം...പേ॰... ഭാവനീയോ ചാ''തി ഇമേ ചത്താരോ ധമ്മേ ആകങ്ഖന്തേന നത്ഥഞ്ഞം കിഞ്ചി കാതബ്ബം, അഞ്ഞദത്ഥു സീലാദിഗുണസമന്നാഗതേനേവ ഭവിതബ്ബം. ഈദിസോ ഹി സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ഹോതി മനാപോ ഗരു ഭാവനീയോ. വുത്തമ്പി ഹേതം -

> ''സീലദസ്സനസമ്പന്നം , ധമ്മട്ഠം സച്ചവേദിനം;
> അത്തനോ കമ്മ കുബ്ബാനം, തം ജനോ കുരുതേ പിയ''ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൨൧൭);

തസ്മാ ''ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സബ്രഹ്മചാരീനം പിയോ ചസ്സം...പേ॰... സീലേസ്വേവസ്സ പരിപൂരകാരീ...പേ॰... സുഞ്ഞാഗാരാന''ന്തി വത്വാ ഇദാനി യസ്മാ പച്ചയലാഭാദിം പത്ഥയന്തേനപി ഇദമേവ കരണീയം, ന അഞ്ഞം കിഞ്ചി, തസ്മാ ''ആകങ്ഖേയ്യ ചേ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ലാഭീ അസ്സ''ന്തിആദിമാഹ. **ലാഭീ അസ്സ**ന്തി ലാഭാസായ സംവരസീലപരിപൂരണം പാളിയം ആഗതം. കിമീദിസം ഭഗവാ അനുജാനാതീതി? ന ഭഗവാ സഭാവേന ഈദിസം അനുജാനാതി, മഹാകാരുണികതായ പന പുഗ്ഗലജ്ഝാസയേന ഏവം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **''ന ഭഗവാ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഘാസേസനം ഛിന്നകഥോ, ന വാചം പയുത്തം ഭണേ**തി ഛിന്നകഥോ മൂഗോ വിയ ഹുത്വാ ഓഭാസപരികഥാനിമിത്തവിഞ്ഞത്തിപയുത്തം ഘാസേസനം വാചം ന ഭണേ, ന കഥേയ്യാതി അത്ഥോ. **പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേനാ**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **''യേസം ഹീ''**തിആദിമാഹ. രസോ സഭാവഭൂതോ ആനിസംസോ **രസാനിസംസോ**.

പച്ചയദാനകാരാതി ചീവരാദിപച്ചയദാനവസേന പവത്തകാരാ. **മഹപ്ഫലാ മഹാനിസംസാ**തി ഉഭയമേതം അത്ഥതോ ഏകം, ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം. ''പഞ്ചിമേ, ഗഹപതയോ, ആനിസംസാ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൨൮൫) ഹി ആനിസംസസദ്ദോ ഫലപരിയായോപി ഹോതി. മഹന്തം വാ ലോകിയസുഖം ഫലന്തി പസവന്തീതി **മഹപ്ഫലാ,** മഹതോ ലോകുത്തരസുഖസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തീതി **മഹാനിസംസാ**. തേനാഹ **''ലോകിയസുഖേന ഫലഭൂതേനാ''**തിആദി.

പേച്ചഭവം ഗതാതി പേതൂപപത്തിവസേന നിബ്ബത്തിം ഉപഗതാ. തേ പന യസ്മാ ഇധ കതകാലകിരിയാ കാലേന കതജീവിതുപച്ഛേദാ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **''കാലകതാ''**തി. സസ്സുസസുരാ ച തപ്പക്ഖികാ ച **സസ്സുസസുരപക്ഖികാ**. തേ ഞാതിയോനിസമ്ബന്ധേന ആവാഹവിവാഹസമ്ബന്ധവസേന സമ്ബദ്ധാ **ഞാതീ. സാലോഹിതാ**തി യോനിസമ്ബന്ധവസേന. **ഏകലോഹിതബദ്ധാ**തി ഏകേന സമാനേന ലോഹിതസമ്ബന്ധേന സമ്ബദ്ധാ. **പസന്നചിത്തോ**തി പസന്നചിത്തകോ. കാലകതോ പിതാ വാ മാതാ വാ പേതയോനിയം ഉപ്പന്നോതി അധികാരതോ വിഞ്ഞായതീതി വുത്തം. **മഹാനിസംസമേവ ഹോതീ**തി തസ്സ തഥാസീലസമ്പന്നത്താതി അധിപ്പായോ.

അജ്ഝോത്ഥരിതാതി മദ്ദിതാ. **ന ച മം അരതി സഹേയ്യാ**തി മം ച അരതി ന അഭിഭവേയ്യ ന മദ്ദേയ്യ ന അജ്ഝോത്ഥരേയ്യ. **ഉപ്പന്ന**ന്തി ജാതം നിബ്ബത്തം. സീലാദിഗുണയുത്തോ ഹി അരതിഞ്ച രതിഞ്ച സഹതി അജ്ഝോത്ഥരതി, മദ്ദിത്വാ തിട്ഠതി, തസ്മാ ഈദിസമത്താനം ഇച്ഛന്തേനപി സീലാദിഗുണയുത്തേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **ചിത്തുത്രാസോ** ഭായതീതി

ഭയം, ആരമ്മണം ഭായതി ഏതസ്മാതി **ഭയം**. തം ദുവിധമ്പി ഭയം ഭേരവഞ്ച സഹതി അഭിഭവതീതി **ഭയഭേരവസഹോ**. സീലാദിഗുണയുത്തോ ഹി ഭയഭേരവം സഹതി അജ്ഝോത്ഥരതി, മദ്ദിത്വാ തിട്ഠതി അരിയകോടിയവാസീ മഹാദത്തത്ഥേരോ വിയ.

ഥേരോ കിര മഗ്ഗം പടിപന്നോ അഞ്ഞതരം പാസാദികം അരഞ്ഞം ദിസ്വാ ''ഇധേവജ്ജ സമണധമ്മം കത്വാ ഗമിസ്സാമീ''തി മഗ്ഗാ ഓക്കമ്മ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ സങ്ഘാടിം പഞ്ഞപേത്വാ പല്ലങ്കം ആഭുജിത്വാ നിസീദി. രുക്ഖദേവതായ ദാരകാ ഥേരസ്സ സീലതേജേന സകഭാവേന സണ്ഠാതും അസക്കോന്താ വിസ്സരമകംസു. ദേവതാപി സകലരുക്ഖം ചാലേസി. ഥേരോ അചലോവ നിസീദി. സാ ദേവതാ ധൂമായി പജ്ജലി. നേവ സക്ഖി ഥേരം ചാലേതും. തതോ ഉപാസകവണ്ണേനാഗന്ത്വാ വന്ദിത്വാ അട്ഠാസി. ''കോ ഏസോ''തി വുത്താ ''അഹം, ഭന്തേ, തസ്മിം രുക്ഖേ അധിവത്ഥാ ദേവതാ''തി അവോച. ത്വം ഏതേ വികാരേ അകാസീതി. ആമ, ഭന്തേതി. ''കസ്മാ''തി ച വുത്താ ആഹ ''തുമ്ഹാകം, ഭന്തേ, സീലതേജേന ദാരകാ സകഭാവേന സണ്ഠാതും അസക്കോന്താ വിസ്സരമകംസു, സാഹം തുമ്ഹേ പലാപേതും ഏവമകാസി''ന്തി. ഥേരോ ആഹ ''അഥ കസ്മാ 'ഇധ, ഭന്തേ, മാ വസഥ, മയ്ഹം അഫാസുക'ന്തി പടികച്ചേവ നാവചാസി, ഇദാനി പന മാ മം കിഞ്ചി അവച, 'അരിയകോടിയമഹാദത്തോ അമനുസ്സഭയേന ഗതോ'തി വചനതോ ലജ്ജാമി, തേനാഹം ഇധേവ വസിസ്സം, ത്വം പന അജ്ജേകദിവസം യത്ഥ കത്ഥചി വസാഹീ''തി. ഏവം സീലാദിഗുണയുത്തോ ഭയഭേരവസഹോ ഹോതി, തസ്മാ ഈദിസമത്താനം ഇച്ഛന്തേനപി സീലാദിഗുണയുത്തേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. ദുതിയാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി.

ആകങ്ഖസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൮. മിഗസാലാസുത്താദിവണ്ണനാ

൭൫-൮. പഞ്ചമേ **ഇമസ്സ ഹി പുഗ്ഗലസ്സ സീലവിരഹിതസ്സ പഞ്ഞാ സീലം പരിധോവതീ**തി അഖണ്ഡാദിഭാവാപാദനേന സീലം ആദിമജ്ഝപരിയോസാനേസു പഞ്ഞായ സുവിസോധിതം കരോതി. യസ്സ ഹി അബ്ഭന്തരേ സീലസംവരോ നത്ഥി, ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞുതായ പന ചാതുപ്പദികഗാഥാപരിയോസാനേ പഞ്ഞായ സീലം ധോവിത്വാ സഹ പടിസമ്ഭിദാഹി അരഹത്തം പാപുണാതി, അയം പഞ്ഞായ സീലം ധോവതി നാമ സേയ്യഥാപി സന്തതിമഹാമത്തോ.

സീലവാ പന പഞ്ഞം ധോവതി. യസ്സ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൩൧൭) ഹി പുഥുജ്ജനസ്സ സീലം സട്ഠിഅസീതിവസ്സാനി അഖണ്ഡം ഹോതി, സോ മരണകാലേപി സബ്ബകിലേസേ ഘാതേത്വാ സീലേന പഞ്ഞം ധോവിത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹാതി കന്ദരസാലപരിവേണേ മഹാസട്ഠിവസ്സത്ഥേരോ വിയ. ഥേരേ കിര മരണമഞ്ചേ നിപജ്ജിത്വാ ബലവവേദനായ നിത്ഥുനന്തേ തിസ്സമഹാരാജാ ''ഥേരം പസ്സിസ്സാമീ''തി ഗന്ത്വാ പരിവേണദ്വാരേ ഠിതോ തം സദ്ദം സുത്വാ പുച്ഛി ''കസ്സ സദ്ദോ അയ''ന്തി. ഥേരസ്സ നിത്ഥുനനസദ്ദോതി. ''പബ്ബജ്ജായ സട്ഠിവസ്സേന വേദനാപരിഗ്ഗഹമത്തമ്പി ന കതം, ഇദാനി ന തം വന്ദിസ്സാമീ''തി നിവത്തിത്വാ മഹാബോധിം വന്ദിതും ഗതോ. തതോ ഉപട്ഠാകദഹരോ ഥേരം ആഹ ''കിം നോ, ഭന്തേ, ലജ്ജാപേഥ, സദ്ധോപി രാജാ

വിപ്പടിസാരീ ഹുത്വാ ‘ന വന്ദിസ്സാമീ’തി ഗതോ’’തി. കസ്മാ, ആവുസോതി? തുമ്ഹാകം നിത്ഥുനനസദ്ദം സുത്വാതി. ‘‘തേന ഹി മേ ഓകാസം കരോഥാ’’തി വത്വാ വേദനം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ ദഹരസ്സ സഞ്ഞം അദാസി ‘‘ഗച്ഛാവുസോ, ഇദാനി രാജാനം അമ്ഹേ വന്ദാപേഹീ’’തി. ദഹരോ ഗന്ത്വാ ‘‘ഇദാനി കിര ഥേരം വന്ദഥാ’’തി ആഹ. രാജാ സുസുമാരപതിതേന ഥേരം വന്ദന്തോ ‘‘നാഹം അയ്യസ്സ അരഹത്തം വന്ദാമി, പുഥുജ്ജനഭൂമിയം പന ഠത്വാ രക്ഖിതസീലമേവ വന്ദാമീ’’തി ആഹ. ഏവം സീലേന പഞ്ഞം ധോവതി നാമ. സേസം വുത്തമേവ. ഛട്ഠാദീസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

മിഗസാലാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ആകങ്ഖവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൯) ൪. ഥേരവഗ്ഗോ

൧-൮. വാഹനസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൧-൮൮. ചതുത്ഥസ്സ പഠമേ **വിമരിയാദീകതേനാ**തി നിമ്മരിയാദീകതേന. **ചേതസാ**തി ഏവംവിധേന ചിത്തേന വിഹരതി. തത്ഥ ദ്വേ മരിയാദാ കിലേസമരിയാദാ ച ആരമ്മണമരിയാദാ ച. സചേ ഹിസ്സ രൂപാദികേ ആരബ്ഭ രാഗാദയോ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, കിലേസമരിയാദാ തേന കതാ ഭവേയ്യ. തേസു പനസ്സ ഏകോപി ന ഉപ്പന്നോതി കിലേസമരിയാദാ നത്ഥി. സചേ പനസ്സ രൂപാദിധമ്മേ ആവജ്ജേന്തസ്സ ഏകച്ചേ ആപാഥം നാഗച്ഛേയ്യും, ഏവമസ്സ ആരമ്മണമരിയാദാ ഭവേയ്യ. തേ പനസ്സ ധമ്മേ ആവജ്ജേന്തസ്സ ആപാഥം അനാഗതധമ്മോ നാമ നത്ഥീതി ആരമ്മണമരിയാദാപി നത്ഥി. ഇധ പന കിലേസമരിയാദാ അധിപ്പേതാതി ആഹ **"കിലേസമരിയാദം ഭിന്ദിത്വാ"**തിആദി. തതിയാദീസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

വാഹനസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. കോകാലികസുത്താദിവണ്ണനാ

൮൯-൯൦. നവമേ (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧.൧൮൧) കോകാലികനാമകാ ദ്വേ ഭിക്ഖൂ. തതോ ഇധാധിപ്പേതം നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേതും **"കോയം കോകാലികോ"**തി പുച്ഛാ. സുത്തസ്സ അട്ഠുപ്പത്തിം ദസ്സേതും **"കസ്മാ ച ഉപസങ്കമീ"**തി പുച്ഛാ. **അയം കിരാ**തിആദി യഥാക്കമം താസം വിസ്സജ്ജനം. വിവേകവാസം വസിതുകാമത്താ അപ്പിച്ഛതായ ച **മാ നോ കസ്സചി…പേ॰… വസിംസു. ആഘാതം ഉപ്പാദേസി** അത്തനോ ഇച്ഛാവിഘാതനതോ. **ഥേരാ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ നിയ്യാദയിംസു** പയുത്തവാചായ അകതത്താ ഥേരേഹി ച അദാപിതത്താ. **പുബ്ബേപി…പേ॰… മഞ്ഞേ**തി ഇമിനാ ഥേരാനം കോഹഞ്ഞേ ഠിതഭാവം ആസങ്കതി അവണ്ണേ വണ്ണം പസ്സന്തോ വിയ, സുപരിസുദ്ധേ ആദാസതലേ ജല്ലം ഉട്ഠാപേന്തോ വിയ ച.

അപരജ്ഝിത്വാതി ഭഗവതോ സമ്മുഖാ ''പാപഭിക്ഖൂ ജാതാ''തി വത്വാ. **മഹാസാവജ്ജദസ്സനത്ഥ**ന്തി മഹാസാവജ്ജഭാവദസ്സനത്ഥം, അയമേവ വാ പാഠോ. **മാഹേവ**ന്തി മാ ഏവമാഹ, മാ ഏവം ഭണി. സദ്ധായ അയോ ഉപ്പാദോ സദ്ധായോ, തം ആവഹതീതി **സദ്ധായികോ**തി ആഹ **"സദ്ധായ ആഗമകരോ"**തി. **സദ്ധായികോ**തി വാ സദ്ധായ അയിതബ്ബോ, സദ്ധേയ്യോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"സദ്ധാതബ്ബവചനോ വാ"**തി.

പീളകാ നാമ ബാഹിരതോ പട്ഠായ അട്ഠീനി ഭിന്ദന്തി, ഇമാ പന പഠമംയേവ അട്ഠീനി ഭിന്ദിത്വാ ഉഗ്ഗതാ. തേനാഹ **"അട്ഠീനി ഭിന്ദിത്വാ ഉഗ്ഗതാഹി പിളകാഹീ"**തി. **തരുണബേലുവമത്തിയോ**തി തരുണബില്ലഫലമത്തിയോ. **വിസഗിലിതോ**തി ഖിത്തപഹരണോ . തഞ്ച ബളിസം വിസസമഞ്ഞാ ലോകേ. ആരക്ഖദേവതാനം സദ്ദം സുത്വാതി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ.

ബ്രഹ്മലോകേതി സുദ്ധാവാസലോകേ. **വരാകോ**തി അനുഗ്ഗഹവചനമേതം. ഹീനപരിയായോതി കേചി. **പിയസീലാ**തി ഇമിനാ ഏതസ്മിം അത്ഥേ

നിരുത്തിനയേന പേസലാതി പദസിദ്ധീതി ദസ്സേതി. **കബരക്ഖീനീ**തി ബ്യാധിബലേന പരിഭിന്നവണ്ണതായ കബരഭൂതാനി അക്ഖീനി. **യത്തക**ന്തി ഭഗവതോ വചനം അഞ്ഞഥാ കരോന്തേന യത്തകം തയാ അപരദ്ധം, തസ്സ പമാണം നത്ഥീതി അത്ഥോ. യസ്മാ അനാഗാമിനോ നാമ പഹീനകാമച്ഛന്ദബ്യാപാദാ ഹോന്തി, ത്വഞ്ച ദിട്ഠികാമച്ഛന്ദബ്യാപാദവസേന ഇധാഗതോ, തസ്മാ യാവഞ്ച തേ ഇദം അപരദ്ധന്തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

അദിട്ഠിപ്പത്തോതി അപ്പത്തദിട്ഠികോ. **ഗിലിതവിസോ വിയ** വിസം ഗിലിത്വാ ഠിതോ വിയ. **കുഠാരിസദിസാ** മൂലപച്ഛിന്ദനട്ഠേന. **ഉത്തമത്ഥേ**തി അരഹത്തേ. **ഖീണാസവോതി വദതി** സുനക്ഖത്തോ വിയ അചേലം കോരക്ഖത്തിയം. **യോ** അഗ്ഗസാവകോ വിയ **പസംസിതബ്ബോ ഖീണാസവോ,** തം "ദുസ്സീലോ അയ"ന്തി വദതി. **വിചിനാതീ**തി ആചിനോതി പസവതി. പസംസിയനിന്ദാ താവ സമ്പന്നഗുണപരിധംസനവസേന പവത്തിയാ സാവജ്ജതായ കടുകവിപാകാ, നിന്ദിയപ്പസംസാ പന കഥം തായ സമവിപാകാതി? തത്ഥ അവിജ്ജമാനഗുണസമാരോപനേന അത്തനോ പരേസഞ്ച മിച്ഛാപടിപത്തിഹേതുഭാവതോ പസംസിയേന തസ്സ സമഭാവകരണതോ ച. ലോകേപി ഹി അസൂരം സൂരേന സമം കരോന്തോ ഗാരയ്ഹോ ഹോതി, പഗേവ ദുപ്പടിപന്നം സുപ്പടിപന്നേന സമം കരോന്തോതി.

സകേന ധനേനാതി അത്തനോ സാപതേയ്യേന. **അയം അപ്പമത്തകോ അപരാധോ** ദിട്ഠധമ്മികത്താ സപ്പതികാരത്താ ച തസ്സ. **അയം മഹന്തതരോ കലി** കതൂപചിതസ്സ സമ്പരായികത്താ അപ്പതികാരത്താ ച.

നിരബ്ബുദോതി ഗണനാവിസേസോ ഏസോതി ആഹ **"നിരബ്ബുദഗണനായാ"**തി, സതസഹസ്സം നിരബ്ബുദാനന്തി അത്ഥോ. **യമരിയഗരഹീ നിരയം ഉപേതീ**തി ഏത്ഥ യഥാവുത്തആയുപ്പമാണം പാകതികവസേന അരിയൂപവാദിനാ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഗ്ഗസാവകാനം പന ഗുണമഹന്തതായ തതോപി അതിവിയ മഹന്തതരമേവാതി വദന്തി.

അഥ ഖോ ബ്രഹ്മാ സഹമ്പതീതി കോ അയം ബ്രഹ്മാ, കസ്മാ ച പന ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഏതദവോചാതി? അയം കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ സാസനേ സഹകോ നാമ ഭിക്ഖു അനാഗാമീ ഹുത്വാ സുദ്ധാവാസേസു ഉപ്പന്നോ, തത്ഥ സഹമ്പതി ബ്രഹ്മാതി സഞ്ജാനന്തി. സോ പനാഹം ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ "പദുമനിരയം കിത്തേസ്സാമി, തതോ ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം ആരോചേസ്സതി, അഥാനുസന്ധികുസലാ ഭിക്ഖൂ തത്ഥായുപ്പമാണം പുച്ഛിസ്സന്തി, ഭഗവാ ആചിക്ഖന്തോ അരിയൂപവാദേ ആദീനവം പകാസേസ്സതീ"തി ഇമിനാ കാരണേന ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഏതദവോച.

മഗധരട്ഠേ സംവോഹാരതോ **മാഗധകോ പത്ഥോ,** തേന. **പച്ചിതബ്ബട്ഠാനസ്സാ**തി നിരയദുക്ഖേന പച്ചിതബ്ബപ്പദേസസ്സ ഏതം അബ്ബുദോതി നാമം. **വസ്സഗണനാ**തി ഏകതോ പട്ഠായ ദസഗുണിതം അബ്ബുദആയുമ്ഹി തതോ അപരം വീസതിഗുണിതം നിരബ്ബുദാദീസു വസ്സഗണനാ വേദിതബ്ബാ. അയഞ്ച ഗണനാ അപരിചിതാനം ദുക്കരാതി വുത്തം **"ന തം സുകരം സങ്ഖാതു"**ന്തി. കേചി പന "തത്ഥ തത്ഥ പരിദേവനാനത്തേന കമ്മകാരണനാനത്തേനപി ഇമാനി നാമാനി ലദ്ധാനീ"തി വദന്തി, അപരേ

‘‘സീതനരകാ ഏതേ’’തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി അബബാദീസു പദുമപരിയോസാനേസു സബ്ബേസു നിരയേസു. **ഏസ നയോ**തി ഹേട്ഠിമതോ ഉപരിമസ്സ വീസതിഗുണതം അതിദിസതി. ദസമേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

കോകാലികസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഥേരവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൦) ൪. ഉപാലിവഗ്ഗോ

൧-൪. കാമഭോഗീസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൧-൯൪. പഞ്ചമസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. ചതുത്ഥേ തപനം സന്തപനം കായസ്സ ഖേദനം തപോ, സോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി തപസ്സീ, തം **തപസ്സിം**. യസ്മാ തഥാഭൂതോ തപനിസ്സിതോ, തപോ വാ തന്നിസ്സിതോ, തസ്മാ ആഹ **"തപനിസ്സിതക"**ന്തി. ലൂഖം ഫരുസം സാധുസമ്മതാചാരവിരഹതോ ന പസാദനീയം ആജീവതി വത്തതീതി ലൂഖാജീവീ, തം **ലൂഖാജീവിം. ഉപക്കോസതീ**തി ഉപ്പണ്ഡേതി , ഉപഹസനവസേന പരിഭാസതി. **ഉപവദതീ**തി അവഞ്ഞാപുബ്ബകം അപവദതി. തേനാഹ **"ഹീളേതി വമ്ഭേതീ"**തി.

കാമഭോഗീസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. ഉത്തിയസുത്തവണ്ണനാ

൯൫. പഞ്ചമേ പച്ചന്തേ ഭവം **പച്ചന്തിമം**. പാകാരസ്സ ഥിരഭാവം ഉദ്ധമുദ്ധം പാപേതീതി **ഉദ്ധാപം,** പാകാരമൂലം. **ആദി**-സദ്ദേന പാകാരദ്വാരബന്ധപരിഖാദീനം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. പണ്ഡിതദോവാരികട്ഠാനിയം കത്വാ ഭഗവാ അത്താനം ദസ്സേസീതി ദസ്സേന്തോ **"ഏകദ്വാരന്തി കസ്മാ ആഹാ"**തി ചോദനം സമുട്ഠാപേസി. യസ്സാ പഞ്ഞായ വസേന പുരിസോ പണ്ഡിതോതി വുച്ചതി, തം **പണ്ഡിച്ച**ന്തി ആഹ **"പണ്ഡിച്ചേന സമന്നാഗതോ"**തി. തംതംഇതികത്തബ്ബതാസു ഛേകഭാവോ ബ്യത്തഭാവോ **വേയ്യത്തിയം**. മേധതി സമ്മോഹം ഹിംസതി വിധമതീതി മേധാ, സാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മേധാവീ**. ഠാനേ ഠാനേ ഉപ്പത്തി ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **ഠാനുപ്പത്തികാ,** ഠാനസോ ഉപ്പജ്ജനപഞ്ഞാ. അനുപരിയായന്തി ഏതേനാതി അനുപരിയായോ, സോ ഏവ പഥോതി **അനുപരിയായപഥോ,** പരിതോ പാകാരസ്സ അനുസംയായനമഗ്ഗോ. പാകാരഭാഗാ സന്ധാതബ്ബാ ഏത്ഥാതി **പാകാരസന്ധി,** പാകാരസ്സ ഫുല്ലിതപ്പദേസോ. സോ പന ഹേട്ഠിമന്തേന ദ്വിന്നമ്പി ഇട്ഠകാനം വിഗമേന ഏവം വുച്ചതീതി ആഹ **"ദ്വിന്നം ഇട്ഠകാനം അപഗതട്ഠാന"**ന്തി. **ഛിന്നട്ഠാന**ന്തി ഛിന്നഭിന്നപ്പദേസോ, ഛിദ്ദട്ഠാനം വാ. തഞ്ഹി വിവരന്തി വുച്ചതി.

ഉത്തിയസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬-൭. കോകനുദസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൬-൯൭. ഛട്ഠേ **ഖന്ധാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം** ആരമ്മണട്ഠേന "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തിആദിവചനതോ. **അവിജ്ജാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം** ഉപനിസ്സയാദിഭാവേന പവത്തനതോ. യഥാഹ "അസ്സുതവാ, ഭിക്ഖവേ, പുഥുജ്ജനോ അരിയാനം അദസ്സാവീ അരിയധമ്മസ്സ അകോവിദോ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൧൦൦൭). **ഫസ്സോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. യഥാ ചാഹ "തദപി ഫസ്സപച്ചയാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൧൮-൧൩൦) ഫുസ്സ ഫുസ്സ പടിസംവേദിയന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൪൪) ച. **സഞ്ഞാപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. വുത്തഞ്ഹേതം "സഞ്ഞാനിദാനാ ഹി പപഞ്ചസങ്ഖാ (സു॰ നി॰ ൮൮൦; മഹാനി॰ ൧൦൯), പഥവിതോ സഞ്ജാനാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨) ച

ആദി. **വിതക്കോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. വുത്തമ്പി ചേതം “തക്കഞ്ച ദിട്ഠീസു പകപ്പയിത്വാ, സച്ചം മുസാതി ദ്വയധമ്മമാഹൂ”തി (സു॰ നി॰ ൮൯൨; മഹാനി॰ ൧൨൧), “തക്കീ ഹോതി വീമംസീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൪) ച ആദി. **അയോനിസോമനസികാരോപി ദിട്ഠിട്ഠാനം**. തേനാഹ ഭഗവാ - “തസ്സേവം അയോനിസോ മനസികരോതോ ഛന്നം ദിട്ഠീനം അഞ്ഞതരാ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, അത്ഥി മേ അത്താതി തസ്സ സച്ചതോ ഥേതതോ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൯).

യാ ദിട്ഠീതി ഇദാനി വുച്ചമാനാനം അട്ഠാരസന്നം പദാനം സാധാരണം മൂലപദം. ദിട്ഠിയേവ **ദിട്ഠിഗതം** ഗൂഥഗതം വിയ, ദിട്ഠീസു വാ ഗതം ഇദം ദസ്സനം ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠീസു അന്തോഗധത്താതിപി **ദിട്ഠിഗതം,** ദിട്ഠിയാ വാ ഗതം **ദിട്ഠിഗതം**. ഇദഞ്ഹി “അത്ഥി മേ അത്താ”തിആദി ദിട്ഠിയാ ഗമനമത്തമേവ , നത്ഥേത്ഥ അത്താ വാ നിച്ചോ വാ കോചീതി വുത്തം ഹോതി. സാ ചായം ദിട്ഠി ദുന്നിഗ്ഗമനട്ഠേന **ഗഹനം**. ദുരതിക്കമട്ഠേന സപ്പടിഭയട്ഠേന ച **കന്താരോ** ദുബ്ഭിക്ഖകന്താരവാളകന്താരാദയോ വിയ. സമ്മാദിട്ഠിയാ വിനിവിജ്ഝനട്ഠേന, വിലോമനട്ഠേന വാ **വിസൂകം**. കദാചി സസ്സതസ്സ, കദാചി ഉച്ഛേദസ്സ വാ ഗഹണതോ വിരൂപം ഫന്ദിതന്തി **വിപ്ഫന്ദിതം**. ബന്ധനട്ഠേന **സംയോജനം**. ദിട്ഠിയേവ അന്തോ തുദനട്ഠേന ദുന്നീഹരണീയട്ഠേന ച സല്ലന്തി **ദിട്ഠിസല്ലം**. ദിട്ഠിയേവ പീളാകരണട്ഠേന സമ്ബാധോതി **ദിട്ഠിസമ്ബാധോ**. ദിട്ഠിയേവ മോക്ഖാവരണട്ഠേന പലിബോധോതി **ദിട്ഠിപലിബോധോ**. ദിട്ഠിയേവ ദുമ്മോചനീയട്ഠേന ബന്ധനന്തി **ദിട്ഠിബന്ധനം**. ദിട്ഠിയേവ ദുരുത്തരണട്ഠേന പപാതോതി **ദിട്ഠിപപാതോ**. ദിട്ഠിയേവ ഥാമഗതട്ഠേന അനുസയോതി **ദിട്ഠാനുസയോ**. ദിട്ഠിയേവ അത്താനം സന്താപേതീതി **ദിട്ഠിസന്താപോ**. ദിട്ഠിയേവ അത്താനം അനുദഹതീതി **ദിട്ഠിപരിളാഹോ**. ദിട്ഠിയേവ കിലേസകായം ഗന്ഥേതീതി **ദിട്ഠിഗന്ഥോ**. ദിട്ഠിയേവ ഭുസം ആദിയതീതി **ദിട്ഠുപാദാനം**. ദിട്ഠിയേവ “സച്ച”ന്തിആദിവസേന അഭിനിവിസതീതി **ദിട്ഠാഭിനിവേസോ**. ദിട്ഠിയേവ “ഇദം പര”ന്തി ആമസതി, പരതോ വാ ആമസതീതി **ദിട്ഠിപരാമാസോ,** സമുട്ഠാതി ഏതേനാതി സമുട്ഠാനം, കാരണം. സമുട്ഠാനസ്സ ഭാവോ സമുട്ഠാനട്ഠോ, തേന **സമുട്ഠാനട്ഠേന,** കാരണഭാവേനാതി അത്ഥോ. സത്തമട്ഠമേസു നത്ഥി വത്തബ്ബം.

കോകനുദസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯-൧൦. ഉപാലിസുത്താദിവണ്ണനാ

൯൯-൧൦൦. നവമേ അജ്ഝോഗാഹേത്വാ അധിപ്പേതമത്ഥം സമ്ഭവിതും സാധേതും ദുക്ഖാനി **ദുരഭിസമ്ഭവാനി**. അട്ഠകഥായം പന തത്ഥ നിവാസോയേവ ദുക്ഖോതി ദസ്സേതും **“സമ്ഭവിതും ദുക്ഖാനി ദുസ്സഹാനീ”**തി വുത്തം. **അരഞ്ഞവനപത്ഥാനീ**തി അരഞ്ഞലക്ഖണപ്പത്താനി വനസണ്ഡാനി. വനപത്ഥസദ്ദോ ഹി സണ്ഡഭൂതേ രുക്ഖസമൂഹേപി വത്തതീതി അരഞ്ഞഗ്ഗഹണം. **പവിവേക**ന്തി പകാരതോ, പകാരേഹി വാ വിവേചനം, രൂപാദിപുഥുത്താരമ്മണേ പകാരതോ ഗമനാദിഇരിയാപഥപ്പകാരേഹി അത്തനോ കായസ്സ വിവേചനം, ഗച്ഛതോപി തിട്ഠതോപി നിസജ്ജതോപി നിപജ്ജതോപി ഏകസ്സേവ പവത്തി. തേനേവ ഹി വിവേചേതബ്ബാനം വിവേചനാകാരസ്സ ച ഭേദതോ ബഹുവിധത്താ തേ ഏകത്തേന ഗഹേത്വാ “പവിവേക”ന്തി ഏകവചനേന വുത്തം. **ദുക്കരം പവിവേക**ന്തി വാ പവിവേകം കത്തും ന

സുഖന്തി അത്ഥോ. **ഏകീഭാവേ**തി ഏകത്തഭാവേ. **ദ്വയംദ്വയാരാമോ**തി ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം ഭാവാഭിരതോ. **ഹരന്തി വിയാ**തി സംഹരന്തി വിയ വിഘാതുപ്പാദനേന. തേനാഹ **"ഘസന്തി വിയാ"**തി. ഭയസന്താസുപ്പാദനേന ഖാദിതും ആഗതാ യക്ഖരക്ഖസപിസാചാദയോ വിയാതി അധിപ്പായോ. **ഈദിസസ്സാ**തി അലദ്ധസമാധിനോ. **തിണപണ്ണമിഗാദിസദ്ദേഹീ**തി വാതേരിതാനം തിണപണ്ണാദീനം മിഗപക്ഖിആദീനഞ്ച ഭീസനകേഹി ഭേരവേഹി സദ്ദേഹി. **വിവിധേഹി ച** അഞ്ഞേഹി ഖാണുആദീഹി യക്ഖാദിആകാരേഹി ഉപട്ഠിതേഹി **ഭീസനകേഹി**. ഘടേന കീളാ **ഘടികാ**തി ഏകേ. ദസമം ഉത്താനമേവ.

ഉപാലിസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഉപാലിവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൩. തതിയപണ്ണാസകം

(൧൧) ൧. സമണസഞ്ഞാവഗ്ഗോ

൧-൧൦. സമണസഞ്ഞാസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൦൧-൧൧൦. തതിയസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനാനി. ഛട്ഠേ **നിജ്ജരകാരണാനീ**തി പജഹനകാരണാനി. ഇമസ്മിം മഗ്ഗോ കഥിയതീതി കത്വാ **"അയം ഹേട്ഠാ…പേ॰… പുന ഗഹിതാ"**തി വുത്തം. കിഞ്ചാപി നിജ്ജിണ്ണാ മിച്ഛാദിട്ഠീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. യഥാ മിച്ഛാദിട്ഠി വിപസ്സനായ നിജ്ജിണ്ണാപി ന സമുച്ഛിന്നാതി സമുച്ഛേദപ്പഹാനദസ്സനത്ഥം പുന ഗഹിതാ, ഏവം മിച്ഛാസങ്കപ്പാദയോപി വിപസ്സനായ പഹീനാപി അസമുച്ഛിന്നതായ ഇധ പുന ഗഹിതാതി അയമത്ഥോ "മിച്ഛാസങ്കപ്പസ്സാ"തിആദീസു സബ്ബപദേസു വത്തബ്ബോതി ദസ്സേതി **"ഏവം സബ്ബപദേസു യോജേതബ്ബോ"**തി ഇമിനാ. **ഏത്ഥ ചാ**തി "സമ്മാവിമുത്തിപച്ചയാ ച അനേകേ കുസലാ ധമ്മാ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛന്തീ"തി ഏതസ്മിം പാളിപദേ. ഏത്ഥ ച സമുച്ഛേദവസേന ച പടിപ്പസ്സദ്ധിവസേന ച പടിപക്ഖധമ്മാനം സമ്മദേവ വിമുച്ചനം **സമ്മാവിമുത്തി**. തപ്പച്ചയാ ച മഗ്ഗഫലേസു അട്ഠ ഇന്ദ്രിയാനി ഭാവനാപാരിപൂരിം ഉപഗച്ഛന്തീതി മഗ്ഗസമ്പയുത്താനിപി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി ഉദ്ധടാനി. മഗ്ഗവസേന ഹി ഫലേസു ഭാവനാപാരിപൂരീ നാമാതി. **അഭിനന്ദനട്ഠേനാ**തി അതിവിയ സിനേഹനട്ഠേന. ഇദഞ്ഹി സോമനസ്സിന്ദ്രിയം ഉക്കംസഗതസാതസഭാവതോ സമ്പയുത്തധമ്മേ സിനേഹന്തം തേമേന്തം വിയ പവത്തതി. **പവത്തസന്തതിആധിപതേയ്യട്ഠേനാ**തി വിപാകസന്താനസ്സ ജീവനേ അധിപതിഭാവേന. **ഏവന്തിആദി** വുത്തസ്സേവ അത്ഥസ്സ നിഗമനം. സത്തമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി.

സമണസഞ്ഞാസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സമണസഞ്ഞാവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

(൧൬) ൬. പച്ചോരോഹണിവഗ്ഗോ

൧-൪. പഠമഅധമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫൧-൧൫൪. ദുതിയസ്സ പഠമദുതിയാനി ഉത്താനത്ഥാനി. **തതിയേ ജാനം ജാനാതീ**തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ജാനിതബ്ബം സബ്ബം ജാനാതി ഏവ. ന ഹി പദേസഞാണേ ഠിതോ ജാനിതബ്ബം സബ്ബം ജാനാതി. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന ഹി അവിസേസഗ്ഗഹണേന ച ''ജാന''ന്തി ഇമിനാ നിരവസേസം ഞേയ്യജാതം പരിഗ്ഗയ്ഹതീതി തബ്ബിസയായ ജാനനകിരിയായ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ കരണം ഭവിതും യുത്തം, പകരണവസേന ''ഭഗവാ''തി സദ്ദന്തരസന്നിധാനേന ച അയമത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ. **പസ്സിതബ്ബമേവ പസ്സതീ**തി ദിബ്ബചക്ഖുപഞ്ഞാചക്ഖുധമ്മചക്ഖുബുദ്ധചക്ഖുസമന്തചക്ഖുസങ്ഖാതേഹി ഞാണചക്ഖൂഹി പസ്സിതബ്ബം പസ്സതി ഏവ. അഥ വാ **ജാനം ജാനാതീ**തി യഥാ അഞ്ഞേ സവിപല്ലാസാ കാമരൂപപരിഞ്ഞാവാദിനോ ജാനന്താപി വിപല്ലാസവസേന ജാനന്തി, ന ഏവം ഭഗവാ. ഭഗവാ പന പഹീനവിപല്ലാസത്താ ജാനന്തോ ജാനാതി ഏവ, ദിട്ഠിദസ്സനസ്സ അഭാവാ പസ്സന്തോ പസ്സതിയേവാതി അത്ഥോ. **ചക്ഖു വിയ ഭൂതോ**തി ദസ്സനപരിണായകട്ഠേന ചക്ഖു വിയ ഭൂതോ. യഥാ ഹി ചക്ഖു സത്താനം ദസ്സനത്ഥം പരിണേതി സാധേതി, ഏവം ലോകസ്സ യാഥാവദസ്സനസാധനതോപി ദസ്സനകിച്ചപരിണായകട്ഠേന ചക്ഖു വിയ ഭൂതോ, പഞ്ഞാചക്ഖുമയത്താ വാ സയമ്ഭുഞാണേന പഞ്ഞാചക്ഖും ഭൂതോ പത്തോതി വാ ചക്ഖുഭൂതോ.

ഞാണസഭാവോതി വിദിതകരണട്ഠേന ഞാണസഭാവോ. അവിപരീതസഭാവട്ഠേന പരിയത്തിധമ്മപ്പവത്തനതോ വാ ഹദയേന ചിന്തേത്വാ വാചായ നിച്ഛാരിതധമ്മമയോതി **ധമ്മഭൂതോ**. തേനാഹ **''ധമ്മസഭാവോ''**തി. ധമ്മാ വാ ബോധിപക്ഖിയാ തേഹി ഉപ്പന്നത്താ ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനതോ, അനഞ്ഞസാധാരണം വാ ധമ്മം പത്തോ അധിഗതോതി **ധമ്മഭൂതോ**. സേട്ഠട്ഠേന ബ്രഹ്മഭൂതോതി ആഹ **''സേട്ഠസഭാവോ''**തി. അഥ വാ ബ്രഹ്മാ വുച്ചതി മഗ്ഗോ, തേന ഉപ്പന്നത്താ ലോകസ്സ ച തദുപ്പാദനതോ, തഞ്ച സയമ്ഭുഞാണേന പത്തോതി **ബ്രഹ്മഭൂതോ**. ചതുസച്ചധമ്മം വദതീതി **വത്താ**. ചിരം സച്ചപ്പടിവേധം പവത്തേന്തോ വദതീതി **പവത്താ. അത്ഥം നീഹരിത്വാ**തി ദുക്ഖാദിഅത്ഥം തത്ഥാപി പീളനാദിഅത്ഥം ഉദ്ധരിത്വാ. പരമത്ഥം വാ നിബ്ബാനം പാപയിതാ **നിന്നേതാ**. അമതാധിഗമപടിപത്തിദേസനായ അമതസച്ഛികിരിയം സത്തേസു ഉപ്പാദേന്തോ അമതം ദദാതീതി **അമതസ്സ ദാതാ**. ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം തദായത്തഭാവതോ **ധമ്മസാമീ**. ചതുത്ഥേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

പഠമഅധമ്മസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫-൪൬. സങ്ഗാരവസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൫൫-൧൯൬. പഞ്ചമേ **അപ്പകാ**തി ഥോകാ, ന ബഹൂ. **അഥായം ഇതരാ പജാ**തി യാ പനായം അവസേസാ പജാ സക്കായദിട്ഠിതീരമേവ അനുധാവതി, അയമേവ ബഹുതരാതി അത്ഥോ. **സമ്മദക്ഖാതേ**തി സമ്മാ അക്ഖാതേ സുകഥിതേ. **ധമ്മേ**തി തവ ദേസനാധമ്മേ. **ധമ്മാനുവത്തിനോ**തി തം ധമ്മം

സുത്വാ തദനുച്ഛവികം പടിപദം പൂരേത്വാ മഗ്ഗഫലസച്ഛികരണേന ധമ്മാനുവത്തിനോ. **മച്ചുനോ ഠാനഭൂതന്തി** കിലേസമാരസങ്ഖാതസ്സ മച്ചുനോ നിവാസട്ഠാനഭൂതം. **സുദുത്തരം തരിത്വാ പാരമേസ്സന്തീ**തി യേ ജനാ ധമ്മാനുവത്തിനോ, തേ ഏതം സുദുത്തരം ദുരതിക്കമം മാരധേയ്യം തരിത്വാ അതിക്കമിത്വാ നിബ്ബാനപാരം ഗമിസ്സന്തി.

കണ്ഹം ധമ്മം വിപ്പഹായാതി കായദുച്ചരിതാദിഭേദം അകുസലം ധമ്മം ജഹിത്വാ. **സുക്കം ഭാവേഥാ**തി പണ്ഡിതോ ഭിക്ഖു അഭിനിക്ഖമനതോ പട്ഠായ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗാ കായസുചരിതാദിഭേദം സുക്കം ധമ്മം ഭാവേയ്യ. **ഓകാ അനോകമാഗമ്മാ**തി ഓകം വുച്ചതി ആലയോ, അനോകം വുച്ചതി അനാലയോ. ആലയതോ നിക്ഖമിത്വാ അനാലയസങ്ഖാതം നിബ്ബാനം പടിച്ച ആരബ്ഭ.

തത്രാഭിരതിമിച്ഛേയ്യാതി യസ്മിം അനാലയസങ്ഖാതേ വിവേകേ നിബ്ബാനേ ഇമേഹി സത്തേഹി ദുരഭിരമം, തത്രാഭിരതിമിച്ഛേയ്യ. **ദുവിധേപി കാമേ**തി വത്ഥുകാമകിലേസകാമേ. **ചിത്തക്ലേസേഹീ**തി പഞ്ചഹി നീവരണേഹി **അത്താനം പരിയോദപേയ്യ** വോദാപേയ്യ, പരിസോധേയ്യാതി അത്ഥോ.

സമ്ബോധിയങ്ഗേസൂതി സമ്ബോജ്ഝങ്ഗേസു. **സമ്മാ ചിത്തം സുഭാവിതന്തി** സമ്മാ ഹേതുനാ നയേന ചിത്തം സുട്ഠു ഭാവിതം വഡ്ഢിതം. **ജുതിമന്തോ**തി ആനുഭാവവന്തോ, അരഹത്തമഗ്ഗഞാണജുതിയാ ഖന്ധാദിഭേദേ ധമ്മേ ജോതേത്വാ ഠിതാതി അത്ഥോ. **തേ ലോകേ പരിനിബ്ബുതാ**തി തേ ഇമസ്മിം ഖന്ധാദിലോകേ പരിനിബ്ബുതാ നാമ അരഹത്തപ്പത്തിതോ പട്ഠായ കിലേസവട്ടസ്സ ഖേപിതത്താ സഉപാദിസേസേന, ചരിമചിത്തനിരോധേന ഖന്ധവട്ടസ്സ ഖേപിതത്താ അനുപാദിസേസേന ചാതി ദ്വീഹി പരിനിബ്ബാനേഹി പരിനിബ്ബുതാ, അനുപാദാനോ വിയ പദീപോ അപണ്ണത്തികഭാവം ഗതാതി അത്ഥോ.

ഇതോ പരം യാവ തതിയോ പണ്ണാസകോ, താവ ഉത്താനത്ഥമേവ.

സങ്ഗാരവസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തതിയപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

൪. ചതുത്ഥപണ്ണാസകം

൧൫൫-൧൬൬. ചതുത്ഥസ്സ പഠമവഗ്ഗോ ഉത്താനത്ഥോയേവ.

൧-൪൪. ബ്രാഹ്മണപച്ചോരോഹണീസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൬൭-൧൭൬. ദുതിയേ ച പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. ദസമേ **പച്ഛാഭൂമിവാസിനോ**തി പച്ഛന്തദേസവാസിനോ. **സേവാലമാലികാ**തി പാതോവ ഉദകം ഓരോഹിത്വാ സേവാലഞ്ചേവ ഉപ്പലാദീനി ച ഗഹേത്വാ അത്തനോ ഉദകസുദ്ധികഭാവജാനനത്ഥഞ്ചേവ "ലോകസ്സ ച ഉദകേന സുദ്ധി ഹോതീ"തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ജാനനത്ഥഞ്ച മാലം കത്വാ പിലന്ധനകാ. **ഉദകോരോഹകാ**തി പാതോ മജ്ഝന്ഹേ സായന്ഹേ ച ഉദകഓരോഹണകാ. തേനാഹ **"സായതതിയകം ഉദകോരോഹണാനുയോഗമനുയുത്താ"**തി. ഏകാദസമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. ചതുത്ഥേ പണ്ണാസകേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

ബ്രാഹ്മണപച്ചോരോഹണീസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചതുത്ഥപണ്ണാസകം നിട്ഠിതം.

(൧൧) ൧. കരജകായവഗ്ഗോ

൧-൧൦. പഠമനിരയസഗ്ഗസുത്താദിവണ്ണനാ

൨൧൧-൨൨൦. പഞ്ചമസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. നവമേ യസ്മിം സന്താനേ കാമാവചരകമ്മം മഹഗ്ഗതകമ്മഞ്ച കതൂപചിതം വിപാകദാനേ ലദ്ധാവസരം ഹുത്വാ ഠിതം, തേസു കാമാവചരകമ്മം ഇതരം നീഹരിത്വാ സയം തത്ഥ ഠത്വാ അത്തനോ വിപാകം ദാതും ന സക്കോതി, മഹഗ്ഗതകമ്മമേവ പന ഇതരം പടിബാഹിത്വാ അത്തനോ വിപാകം ദാതും സക്കോതി ഗരുഭാവതോ. തേനാഹ **"തം മഹോഘോ പരിത്തം ഉദകം വിയാ"**തിആദി. ഇതോ പരം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനമേവ.

പഠമനിരയസഗ്ഗസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

ദസകനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അങ്ഗുത്തരനികായേ

ഏകാദസകനിപാത-ടീകാ

൧. നിസ്സയവഗ്ഗോ

൧-൧൦. കിമത്ഥിയസുത്താദിവണ്ണനാ

൧-൧൦. ഏകാദസകനിപാതസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ. ദസമേ **ജനിതസ്മി**ന്തി കമ്മകിലേസേഹി നിബ്ബത്തേ, ജനേ ഏതസ്മിന്തി വാ **ജനേതസ്മിം,** മനുസ്സേസൂതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"യേ ഗോത്തപടിസാരിനോ"**തി. ജനിതസ്മിം-സദ്ദോ ഏവ വാ ഇ-കാരസ്സ ഏ-കാരം കത്വാ ''ജനേതസ്മി''ന്തി വുത്തോ. **ജനിതസ്മി**ന്തി ച ജനസ്മിന്തി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ജനിതസ്മിന്തി സാമഞ്ഞഗ്ഗഹണേപി യത്ഥ ചതുവണ്ണസമഞ്ഞാ, തത്ഥേവ മനുസ്സലോകേ. **ഖത്തിയോ സേട്ഠോ**തി അയം ലോകസമഞ്ഞാപി മനുസ്സലോകേയേവ, ന ദേവകായേ ബ്രഹ്മകായേ വാതി ദസ്സേതും **"യേ ഗോത്തപടിസാരിനോ"**തി വുത്തം. **പടിസരന്തീ**തി ''അഹം ഗോതമോ, അഹം കസ്സപോ''തി പടി പടി അത്തനോ ഗോത്തം അനുസ്സരന്തി പടിജാനന്തി വാതി അത്ഥോ.

കിമത്ഥിയസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിസ്സയവഗ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. അനുസ്സതിവഗ്ഗോ

൧-൪. പഠമമഹാനാമസുത്താദിവണ്ണനാ

൧൧-൧൪. ദുതിയസ്സ പഠമാദീനി ഉത്താനത്ഥാനി. തതിയേ **കബളീകാരാഹാരഭക്ഖാനന്തി** കബളീകാരാഹാരൂപജീവീനം. കോ പന ദേവാനം ആഹാരോ, കാ ആഹാരവേലാതി? സബ്ബേസമ്പി കാമാവചരദേവാനം സുധാ ആഹാരോ. സാ ഹേട്ഠിമേഹി ഹേട്ഠിമേഹി ഉപരിമാനം ഉപരിമാനം പണീതതമാ ഹോതി, തം യഥാസകം ദിവസവസേനേവ ദിവസേ ദിവസേ ഭുഞ്ജന്തി. കേചി പന ''ബിളാരപദപ്പമാണം സുധാഹാരം ഭുഞ്ജന്തി, സോ ജിവ്ഹായ ഠപിതമത്തോ യാവ കേസഗ്ഗനഖഗ്ഗാ കായം ഫരതി, തേസംയേവ ദിവസവസേന സത്ത ദിവസേ യാപനസമത്ഥോ ഹോതീ''തി വദന്തി. **അസമയവിമുത്തിയാ വിമുത്തോതി** മഗ്ഗവിമോക്ഖേന വിമുത്തോ. അട്ഠന്നഞ്ഹി സമാപത്തീനം സമാപജ്ജനസ്സ സമയോപി അത്ഥി തസ്സ അസമയോപി, മഗ്ഗവിമോക്ഖേന പന വിമുച്ചനസ്സ സമയോ വാ അസമയോ വാ നത്ഥി. യസ്സ സദ്ധാ ബലവതീ, വിപസ്സനാ ച ആരദ്ധാ, തസ്സ ഗച്ഛന്തസ്സ തിട്ഠന്തസ്സ നിസീദന്തസ്സ നിപജ്ജന്തസ്സ ഖാദന്തസ്സ ഭുഞ്ജന്തസ്സ ച മഗ്ഗഫലപ്പടിവേധോ നാമ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം. ഇതി മഗ്ഗവിമോക്ഖേന വിമുച്ചന്തസ്സ സമയോ വാ അസമയോ വാ നത്ഥീതി മഗ്ഗവിമോക്ഖോ അസമയവിമുത്തി നാമ. ചതുത്ഥേ നത്ഥി വത്തബ്ബം.

പഠമമഹാനാമസുത്താദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. മേത്താസുത്തവണ്ണനാ

൧൫. പഞ്ചമേ **സേസജനാതി** മേത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാ അലാഭിനോ. **സമ്പരിവത്തമാനാതി** ദക്ഖിണേനേവ പസ്സേന അസയിത്വാ സബ്ബസോ പരിവത്തമാനാ. **കാകച്ഛമാനാതി** ഘുരുഘുരുപസ്സാസവസേന വിസ്സരം കരോന്താ. **സുഖം സുപതീതി** എത്ഥ ദുവിധാ സുപനാ സയനേ പിട്ഠിപ്പസാരണലക്ഖണാ കിരിയാമയചിത്തേഹി അവോകിണ്ണഭവങ്ഗപ്പവത്തിലക്ഖണാ ച. തത്ഥായം ഉഭയത്ഥാപി സുഖമേവ സുപതി. യസ്മാ സണികം നിപജ്ജിത്വാ അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനി സമോധായ പാസാദികേന ആകാരേന സയതി, നിദ്ദോക്കമനേപി ഝാനം സമാപന്നോ വിയ ഹോതി. തേനാഹ **''ഏവം അസുപിത്വാ''**തിആദി.

നിദ്ദാകാലേ സുഖം അലഭിത്വാ ദുക്ഖേന സുത്തത്താ ഏവ പടിബുജ്ഝനകാലേ സരീരഖേദേന നിത്ഥുനനം വിജമ്ഭനം ഇതോ ചിതോ ച വിപരിവത്തനഞ്ച ഹോതീതി ആഹ **''നിത്ഥുനന്താ വിജമ്ഭന്താ സമ്പരിവത്തന്താ ദുക്ഖം പടിബുജ്ഝന്തീ''**തി. അയം പന സുഖേന സുത്തത്താ സരീരഖേദാഭാവതോ നിത്ഥുനനാദിവിരഹിതോവ പടിബുജ്ഝതി. തേന വുത്തം **''ഏവം അപ്പടിബുജ്ഝിത്വാ''**തിആദി. സുഖപ്പടിബോധോ ച സരീരവികാരാഭാവേനാതി ആഹ **''സുഖം നിബ്ബികാര''**ന്തി.

ഭദ്ദകമേവ സുപിനം പസ്സതീതി ഇദം അനുഭൂതപുബ്ബവസേന ദേവതൂപസംഹാരവസേന ചസ്സ ഭദ്ദകമേവ സുപിനം ഹോതി, ന പാപകന്തി

കത്വാ വുത്തം. തേനാഹ **“ചേതിയം വന്ദന്തോ വിയാ”**തിആദി. ധാതുക്ഖോഭഹേതുകമ്പി ചസ്സ ബഹുലം ഭദ്ദകമേവ സിയാ യേഭുയ്യേന ചിത്തജരൂപാനുഗുണതായ ഉതുആഹാരജരൂപാനം.

ഉരേ ആമുക്കമുത്താഹാരോ വിയാതി ഗീവായ ബന്ധിത്വാ ഉരേ ലമ്ബിതമുത്താഹാരോ വിയാതി കേഹിചി തം ഏകാവലിവസേന വുത്തം സിയാ, അനേകരതനാവലിസമൂഹഭൂതോ പന മുത്താഹാരോ അംസപ്പദേസതോ പട്ഠായ യാവ കടിപ്പദേസസ്സ ഹേട്ഠാഭാഗാ പലമ്ബന്തോ ഉരേ ആമുക്കോയേവ നാമ ഹോതി.

വിസാഖത്ഥേരോ വിയാതി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൩൬) സോ കിര പാടലിപുത്തേ കുടുമ്ബിയോ അഹോസി. സോ തത്ഥേവ വസമാനോ അസ്സോസി “തമ്ബപണ്ണിദീപോ കിര ചേതിയമാലാലങ്കതോ കാസാവപജ്ജോതോ, ഇച്ഛിതിച്ഛിതട്ഠാനേയേവേത്ഥ സക്കാ നിസീദിതും വാ നിപജ്ജിതും വാ, ഉതുസപ്പായം സേനാസനസപ്പായം പുഗ്ഗലസപ്പായം ധമ്മസ്സവനസപ്പായന്തി സബ്ബമേത്ഥ സുലഭ”ന്തി. സോ അത്തനോ ഭോഗക്ഖന്ധം പുത്തദാരസ്സ നിയ്യാതേത്വാ ദുസ്സന്തേ ബദ്ധേന ഏകകഹാപണേനേവ ഘരാ നിക്ഖമിത്വാ സമുദ്ദതീരേ നാവം ഉദിക്ഖമാനോ ഏകം മാസം വസി. സോ വോഹാരകുസലതായ ഇമസ്മിം ഠാനേ ഭണ്ഡം കിണിത്വാ അസുകസ്മിം വിക്കിണന്തോ ധമ്മികായ വണിജ്ജായ തേനേവന്തരമാസേന സഹസ്സം അഭിസംഹരി. ഇതി അനുപുബ്ബേന മഹാവിഹാരം ഗന്ത്വാ പബ്ബജ്ജം യാചതി. സോ പബ്ബാജനത്ഥായ സീമം നീതോ തം സഹസ്സത്ഥവികം ഓവട്ടികന്തരേന ഭൂമിയം പാതേസി. “കിമേത”ന്തി ച വുത്തേ “കഹാപണസഹസ്സം, ഭന്തേ”തി വത്വാ, “ഉപാസക, പബ്ബജിതകാലതോ പട്ഠായ ന സക്കാ വിചാരേതും, ഇദാനേവ നം വിചാരേഹീ”തി വുത്തേ “വിസാഖസ്സ പബ്ബജ്ജട്ഠാനം ആഗതാ മാ രിത്തഹത്ഥാ ഗമിംസൂ”തി മുഞ്ചിത്വാ സീമാമാളകേ വിക്കിരിത്വാ പബ്ബജിത്വാ ഉപസമ്പന്നോ. സോ പഞ്ചവസ്സോ ഹുത്വാ ദ്വേമാതികാ പഗുണാ കത്വാ അത്തനോ സപ്പായം കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ ഏകേകസ്മിം വിഹാരേ ചത്താരോ ചത്താരോ മാസേ സമപവത്തവാസം വസമാനോ ചരി. ഏവം ചരമാനോ -

> “വനന്തരേ ഠിതോ ഥേരോ, വിസാഖോ ഗജ്ജമാനകോ;
> അത്തനോ ഗുണമേസന്തോ, ഇമമത്ഥം അഭാസഥ.
>
> “യാവതാ ഉപസമ്പന്നോ, യാവതാ ഇധ മാഗതോ;
> ഏത്ഥന്തരേ ഖലിതം നത്ഥി, അഹോ ലാഭോ തേ മാരിസാ”തി.
> (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൩൬);

സോ ചിത്തലപബ്ബതവിഹാരം ഗച്ഛന്തോ ദ്വേധാപഥം പത്വാ “അയം നു ഖോ മഗ്ഗോ, ഉദാഹു അയ”ന്തി ചിന്തയന്തോ അട്ഠാസി. അഥസ്സ പബ്ബതേ അധിവത്ഥാ ദേവതാ ഹത്ഥം പസാരേത്വാ “ഏസോ മഗ്ഗോ”തി ദസ്സേതി. സോ ചിത്തലപബ്ബതവിഹാരം ഗന്ത്വാ തത്ഥ ചത്താരോ മാസേ വസിത്വാ “പച്ചൂസേ ഗമിസ്സാമീ”തി ചിന്തേത്വാ നിപജ്ജി. ചങ്കമസീസേ മണിലരുക്ഖേ അധിവത്ഥാ ദേവതാ സോപാനഫലകേ നിസീദിത്വാ പരോദി. ഥേരോ “കോ ഏസോ”തി ആഹ. അഹം, ഭന്തേ, മണിലിയാതി. കിസ്സ രോദസീതി? തുമ്ഹാകം ഗമനം പടിച്ചാതി. മയി ഇധ വസന്തേ തുമ്ഹാകം കോ ഗുണോതി? തുമ്ഹേസു, ഭന്തേ, ഇധ വസന്തേസു അമനുസ്സാ അഞ്ഞമഞ്ഞം മേത്തം പടിലഭന്തി, തേ ദാനി

തുമ്ഹേസു ഗതേസു കലഹം കരിസ്സന്തി, ദുട്ഠുല്ലമ്പി കഥയിസ്സന്തീതി. ഥേരോ "സചേ മയി ഇധ വസന്തേ തുമ്ഹാകം ഫാസുവിഹാരോ ഹോതി, സുന്ദര"ന്തി വത്വാ അഞ്ഞേപി ചത്താരോ മാസേ തത്ഥേവ വസിത്വാ പുന തഥേവ ഗമനചിത്തം ഉപ്പാദേസി. ദേവതാപി പുന തഥേവ പരോദി. ഏതേനേവ ഉപായേന ഥേരോ തത്ഥേവ വസിത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായീതി. ഏവം ധമ്മത്താവിഹാരീ ഭിക്ഖു അമനുസ്സാനം പിയോ ഹോതി.

ബലവപിയചിത്തതായാതി ഇമിനാ ബലവപിയചിത്തതാമത്തേനപി സത്ഥം ന കമതി, പഗേവ മേത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാതി ദസ്സേതി. **ഖിപ്പമേവ ചിത്തം സമാധിയതി,** കേനചി പരിപന്ഥേന പരിഹീനജ്ഝാനസ്സ ബ്യാപാദസ്സ ദൂരസമുസ്സാരിതഭാവതോ ഖിപ്പമേവ സമാധിയതി, "ആസവാനം ഖയായാ"തി കേചി. സേസം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി ഇതോ അഞ്ഞകമ്മട്ഠാനവസേന അധിഗതജ്ഝാനാനമ്പി സുഖസുപനാദയോ ആനിസംസാ ലബ്ഭന്തി. യഥാഹ -

> "സുഖം സുപന്തി മുനയോ, അജ്ഝത്തം സുസമാഹിതാ;
> സുപ്പബുദ്ധം പബുജ്ഝന്തി, സദാ ഗോതമസാവകാ"തി. (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൨൫൭); ച ആദി -

തഥാപിമേ ആനിസംസാ ബ്രഹ്മവിഹാരലാഭിനോ അനവസേസാ ലബ്ഭന്തി ബ്യാപാദാദീനം ഉജുവിപച്ചനീകഭാവതോ ബ്രഹ്മവിഹാരാനം. തേനേവാഹ "നിസ്സരണം ഹേതം, ആവുസോ, ബ്യാപാദസ്സ, യദിദം മേത്താചേതോവിമുത്തീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൨൬; അ॰ നി॰ ൬.൧൩). ബ്യാപാദാദിവസേന ച സത്താനം ദുക്ഖസുപനാദയോതി തപ്പടിപക്ഖഭൂതേസു ബ്രഹ്മവിഹാരേസു സിദ്ധേസു സുഖസുപനാദയോ ഹത്ഥഗതാ ഏവ ഹോന്തീതി.

മേത്താസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. അട്ഠകനാഗരസുത്തവണ്ണനാ

൧൬. ഛട്ഠേ **ബേലുവഗാമകേ**തി വേസാലിയാ ദക്ഖിണപസ്സേ അവിദൂരേ ബേലുവഗാമകോ നാമ അത്ഥി, തം ഗോചരഗാമം കത്വാതി അത്ഥോ. **സാരപ്പത്തകുലഗണനായാ**തി മഹാസാരമഹപ്പത്തകുലഗണനായ. **ദസമേ ഠാനേ**തി അഞ്ഞേ അഞ്ഞേതി ദസഗണനട്ഠാനേ. അട്ഠകനഗരേ ജാതോ ഭവോതി **അട്ഠകനാഗരോ. കുക്കുടാരാമോ**തി പാടലിപുത്തേ കുക്കുടാരാമോ, ന കോസമ്ബിയം.

പകതത്ഥപ്പടിനിദ്ദേസോ ത-സദ്ദോതി തസ്സ "ഭഗവതാ"തിആദീഹി പദേഹി സമാനാധികരണഭാവേന വുത്തസ്സ യേന അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവേന ഭഗവാ പകതോ അധിഗതോ സുപാകടോ ച, തം അഭിസമ്ബുദ്ധഭാവം സദ്ധിം ആഗമനീയപടിപദായ അത്ഥഭാവേനേവ ദസ്സേന്തോ **"യോ സോ...പേ॰... അഭിസമ്ബുദ്ധോ"**തി ആഹ. സതിപി ഞാണദസ്സനസദ്ദാനം ഇധ പഞ്ഞാവേവചനഭാവേ തേന തേന വിസേസേന നേസം വിസയവിസേസേ പവത്തിദസ്സനത്ഥം അസാധാരണഞാണവിസേസവസേന, വിജ്ജാത്തയവസേന, വിജ്ജാഭിഞ്ഞാനാവരണവസേന, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമംസചക്ഖുവസേന പടിവേധദേസനാഞാണവസേന ച തദത്ഥം യോജേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"തേസം**

തേസ”ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആസയാനുസയം ജാനതാ** ആസയാനുസയഞാണേന, **സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മം പസ്സതാ** സബ്ബഞ്ഞുതാനാവരണഞാണേഹി. **പുബ്ബേനിവാസാദീഹീ**തി പുബ്ബേനിവാസാസവക്ഖയഞാണേഹി. **പടിവേധപഞ്ഞായാ**തി അരിയമഗ്ഗപഞ്ഞായ. **ദേസനാപഞ്ഞായ പസ്സതാ**തി ദേസേതബ്ബധമ്മാനം ദേസേതബ്ബപ്പകാരം ബോധനേയ്യപുഗ്ഗലാനഞ്ച ആസയാനുസയചരിതാധിമുത്തിആദിഭേദം ധമ്മം ദേസനാപഞ്ഞായ യാഥാവതോ പസ്സതാ. **അരീന**ന്തി കിലേസാരീനം, പഞ്ചവിധമാരാനം വാ സാസനസ്സ വാ പച്ചത്ഥികാനം അഞ്ഞതിത്ഥിയാനം. തേസം പന ഹനനം പാടിഹാരിയേഹി അഭിഭവനം അപ്പടിഭാനതാകരണം അജ്ഝുപേക്ഖണഞ്ച. കേസിവിനയസുത്തഞ്ചേത്ഥ നിദസ്സനം. തഥാ ഠാനാട്ഠാനാദീനി **ജാനതാ**. യഥാകമ്മൂപഗേ സത്തേ **പസ്സതാ**. സവാസനാനമാസവാനം ഖീണത്താ **അരഹതാ**. അഭിഞ്ഞേയ്യാദിഭേദേ ധമ്മേ അഭിഞ്ഞേയ്യാദിതോ അവിപരീതാവബോധതോ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന**.

അഥ വാ തീസു കാലേസു അപ്പടിഹതഞാണതായ **ജാനതാ**. കായകമ്മാദിവസേന തിണ്ണമ്പി കമ്മാനം ഞാണാനുപരിവത്തിതോ നിസമ്മകാരിതായ **പസ്സതാ**. ദവാദീനമ്പി അഭാവസാധികായ പഹാനസമ്പദായ **അരഹതാ**. ഛന്ദാദീനം അഹാനിഹേതുഭൂതായ അക്ഖയപടിഭാനസാധികായ സബ്ബഞ്ഞുതായ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധേനാ**തി ഏവം ദസബലഅട്ഠാരസആവേണികബുദ്ധധമ്മവസേനപി യോജനാ കാതബ്ബാ.

അഭിസങ്ഖതന്തി അത്തനോ പച്ചയേഹി അഭിസമ്മുഖഭാവേന സമേച്ച സമ്ഭുയ്യ കതം. സ്വാസ്സ കതഭാവോ ഉപ്പാദനേന വേദിതബ്ബോ, ന ഉപ്പന്നസ്സ പടിസങ്ഖരണേനാതി ആഹ **“ഉപ്പാദിത**”ന്തി. തേ ചസ്സ പച്ചയാ ചേതനാപധാനാതി ദസ്സേതും പാളിയം ‘‘അഭിസങ്ഖതം അഭിസഞ്ചേതയിത’’ന്തി വുത്തന്തി **“ചേതയിതം കപ്പയിത**”ന്തി അത്ഥമാഹ. **അഭിസങ്ഖതം അഭിസഞ്ചേതയിത**ന്തി ച ഝാനസ്സ പാതുഭാവദസ്സനമുഖേന വിദ്ധംസനഭാവം ഉല്ലിങ്ഗേതി. യഞ്ഹി അഹുത്വാ സമ്ഭവതി, തം ഹുത്വാ പടിവേതി. തേനാഹ പാളിയം **“യം ഖോ പനാ**”തിആദി. **സമഥവിപസ്സനാധമ്മേ ഠിതോ**തി ഏത്ഥ സമഥധമ്മേ ഠിതത്താ സമാഹിതോ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി നിച്ചസഞ്ഞാദയോ പജഹന്തോ അനുക്കമേന തം അനുലോമഞാണം പാപേത്വാ ഹുത്വാ വിപസ്സനാധമ്മേ ഠിതോ. സമഥവിപസ്സനാസങ്ഖാതേസു ധമ്മേസു രഞ്ജനട്ഠേന **രാഗോ**. നന്ദനട്ഠേന **നന്ദീ**. തത്ഥ സുഖുമാ അപേക്ഖാ വുത്താ. യാ നികന്തീതി വുച്ചതി.

ഏവം സന്തേതി ഏവം യഥാരുതവസേനേവ ഇമസ്സ സുത്തപദസ്സ അത്ഥേ ഗഹേതബ്ബേ സതി. **സമഥവിപസ്സനാസു ഛന്ദരാഗോ കത്തബ്ബോ**തി അനാഗാമിഫലം അനിബ്ബത്തേത്വാ തദത്ഥായ സമഥവിപസ്സനാപി അനിബ്ബത്തേത്വാ കേവലം തത്ഥ ഛന്ദരാഗോ കത്തബ്ബോ ഭവിസ്സതി. കസ്മാ? തേസു സമഥവിപസ്സനാസങ്ഖാതേസു ധമ്മേസു ഛന്ദരാഗമത്തേന അനാഗാമിനാ ലദ്ധബ്ബസ്സ അലദ്ധഅനാഗാമിഫലേനപി ലദ്ധബ്ബത്താ. തഥാ സതി തേന അനാഗാമിഫലമ്പി ലദ്ധബ്ബമേവ ഹോതി. തേനാഹ **“അനാഗാമിഫലം പടിലദ്ധം ഭവിസ്സതീ**”തി. സഭാവതോ രസിതബ്ബത്താ അവിപരീതോ അത്ഥോ ഏവ **അത്ഥരസോ**.

അഞ്ഞാപി കാചി സുഗതിയോതി വിനിപാതികേ സന്ധായാഹ. **അഞ്ഞാപി കാചി ദുഗ്ഗതിയോ**തി അസുരകായമാഹ.

അപ്പം യാചിതേന ബഹും ദേന്തേന ഉളാരപുരിസേന വിയ ഏകം ധമ്മം പുച്ഛിതേന "അയമ്പി ഏകധമ്മോ"തി കഥിതത്താ ഏകാദസപി ധമ്മാ പുച്ഛാവസേന ഏകധമ്മോ നാമ ജാതോ പച്ചേകം വാക്യപരിസമാപനഞായേന. **പുച്ഛാവസേനാ**തി "അത്ഥി നു ഖോ, ഭന്തേ ആനന്ദ, തേന...പേ॰... സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഏകധമ്മോ സമ്മദക്ഖാതോ"തി ഏവം പവത്തപുച്ഛാവസേന. **അമതുപ്പത്തിഅത്ഥേനാ**തി അമതഭാവസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതുതായ, സബ്ബാനിപി കമ്മട്ഠാനാനി ഏകരസാപി അമതാധിഗമസ്സ പടിപത്തിയാതി അത്ഥോ. ഏവമേത്ഥ അഗ്ഗഫലഭൂമി അനാഗാമിഫലഭൂമീതി ദ്വേവ ഭൂമിയോ സരൂപതോ ആഗതാ, നാനന്തരിയതായ പന ഹേട്ഠിമാപി ദ്വേ ഭൂമിയോ അത്ഥതോ ആഗതാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബാതി. പഞ്ച സതാനി അഗ്ഘോ ഏതസ്സാതി **പഞ്ചസതം**. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

അട്ഠകനാഗരസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. ഗോപാലസുത്തവണ്ണനാ

൧൭. സത്തമേ **തിസ്സോ കഥാ**തി തിസ്സോ അട്ഠകഥാ, തിവിധാ സുത്തസ്സ അത്ഥവണ്ണനാതി അത്ഥോ. ഏകേകം പദം നാളം മൂലം ഏതിസ്സാതി ഏവംസഞ്ഞിതാ **ഏകനാളികാ**. ഏകേകം വാ പദം നാളം അത്ഥനിഗ്ഗമനമഗ്ഗോ ഏതിസ്സാതി **ഏകനാളികാ**. തേനാഹ **"ഏകേകസ്സ പദസ്സ അത്ഥകഥന"**ന്തി. ചത്താരോ അംസാ ഭാഗാ അത്ഥസല്ലക്ഖണൂപായാ ഏതിസ്സാതി **ചതുരസ്സാ**. തേനാഹ **"ചതുക്കം ബന്ധിത്വാ കഥന"**ന്തി. നിയമതോ നിസിന്നസ്സ ആരദ്ധസ്സ വത്തോ സംവത്തോ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **നിസിന്നവത്തികാ,** യഥാരദ്ധസ്സ അത്ഥസ്സ വിസും വിസും പരിയോസാപികാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പണ്ഡിതഗോപാലകം ദസ്സേത്വാ"**തിആദി. ഏകേകസ്സപി പദസ്സ പിണ്ഡത്ഥദസ്സനവസേന ബഹൂനം പദാനം ഏകജ്ഝം അത്ഥം അകഥേത്വാ ഏകമേകസ്സ പദസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ അയം സബ്ബത്ഥ ലബ്ഭതി. **ചതുക്കം ബന്ധിത്വാ**തി കണ്ഹപക്ഖേ ഉപമോപമേയ്യദ്വയം, തഥാ സുക്കപക്ഖേതി ഇദം ചതുക്കം യോജേത്വാ. അയം ഏദിസേസു ഏവ സുത്തേസു ലബ്ഭതി. **പരിയോസാനഗമന**ന്തി കേചി താവ ആഹു "കണ്ഹപക്ഖേ ഉപമം ദസ്സേത്വാ ഉപമാ ച നാമ യാവദേവ ഉപമേയ്യസമ്പടിപാദനത്ഥാതി ഉപമേയ്യത്ഥം ആഹരിത്വാ സംകിലേസപക്ഖനിദ്ദേസോ ച വോദാനപക്ഖവിഭാവനത്ഥായാതി സുക്കപക്ഖമ്പി ഉപമോപമേയ്യവിഭാഗേന ആഹരിത്വാ സുത്തത്ഥസ്സ പരിയോസാപനം. കണ്ഹപക്ഖേ ഉപമേയ്യം ദസ്സേത്വാ പരിയോസാനഗമനാദീസുപി ഏസേവ നയോ"തി. അപരേ പന "കണ്ഹപക്ഖേ, സുക്കപക്ഖേ ച തംതംഉപമൂപമേയ്യത്ഥാനം വിസും വിസും പരിയോസാപേത്വാവ കഥനം പരിയോസാനഗമന"ന്തി വദന്തി. **അയ**ന്തി നിസിന്നവത്തികാ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം ഗോപാലകസുത്തേ. **സബ്ബാചരിയാനം ആചിണ്ണാ**തി സബ്ബേഹിപി പുബ്ബാചരിയേഹി ആചരിതാ സംവണ്ണിതാ, തഥാ ചേവ പാളി പവത്താതി.

അങ്ഗീയന്തി അവയവഭാവേന ഞായന്തീതി **അങ്ഗാനി,** കോട്ഠാസാ. താനി പനേത്ഥ യസ്മാ സാവജ്ജസഭാവാനി, തസ്മാ ആഹ **"അങ്ഗേഹീതി**

അഗുണകോട്ഠാസേഹീ”തി. **ഗോമണ്ഡല**ന്തി ഗോസമൂഹം. **പരിഹരിതു**ന്തി രക്ഖിതും. തം പന പരിഹരണം പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിചരണന്തി ആഹ **“പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിചരിതു”**ന്തി. **വഡ്ഢി**ന്തി ഗുന്നം ബഹുഭാവം ബഹുഗോരസതാസങ്ഖാതം പരിവുദ്ധിം. “ഏത്തകമിദ”ന്തി രൂപീയതീതി **രൂപം,** പരിമാണപരിച്ഛേദോപി സരീരരൂപമ്പീതി ആഹ **“ഗണനതോ വാ വണ്ണതോ വാ”**തി. **ന പരിയേസതി** വിനട്ഠഭാവസ്സേവ അജാനനതോ. **നീലാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി-**സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ. തേന സേതസബലാദിവണ്ണം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ധനുസത്തിസൂലാദീതി ഏത്ഥ ഇസ്സാസാചരിയാനം ഗാവീസു കതം **ധനുലക്ഖണം**. കുമാരഭത്തിഗണാനം ഗാവീസു കതം **സത്തിലക്ഖണം**. ഇസ്സരഭത്തിഗണാനം ഗാവീസു കതം **സൂലലക്ഖണ**ന്തി യോജനാ. **ആദി-**സദ്ദേന രാമവാസുദേവഗണാദീനം ഗാവീസു കതം ഫരസുചക്കാദിലക്ഖണം സങ്ഗണ്ഹാതി.

നീലമക്ഖികാതി പിങ്ഗലമക്ഖികാ, ഖുദ്ദകമക്ഖികാ ഏവ വാ. സടതി രുജതി ഏതായാതി സാടികാ, സംവഡ്ഢാ സാടികാ **ആസാടികാ**. തേനാഹ **“വഡ്ഢന്തീ”**തിആദി. **ഹാരേതാ**തി അപനേതാ.

വാകേനാതി വാകപട്ടേന. **ചീരകേനാ**തി പിലോതികേന. **അന്തോവസ്സേ**തി വസ്സകാലസ്സ അബ്ഭന്തരേ. **നിഗ്ഗാഹ**ന്തി സുസുമാരാദിഗ്ഗാഹരഹിതം. **പീത**ന്തി പാനീയസ്സ പീതഭാവം. സീഹബ്യഗ്ഘാദിപരിസ്സയേന **സാസങ്കോ സപ്പടിഭയോ**.

പഞ്ച അഹാനി ഏകസ്സാതി പഞ്ചാഹികോ, സോ ഏവ വാരോതി, **പഞ്ചാഹികവാരോ**. ഏവം **സത്താഹികവാരോ**പി വേദിതബ്ബോ. **ചിണ്ണട്ഠാന**ന്തി ചരിതട്ഠാനം ഗോചരഗ്ഗഹിതട്ഠാനം.

പിതിട്ഠാനന്തി പിതരാ കാതബ്ബട്ഠാനം, പിതരാ കാതബ്ബകിച്ചന്തി അത്ഥോ. **യഥാരുചിം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തീ**തി ഗുന്നം രുചിഅനുരൂപം ഗോചരഭൂമിം വാ നദിപാരം വാ ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തി. **ഗോഭത്ത**ന്തി കപ്പാസട്ഠികാദിമിസ്സം ഗോഭുഞ്ജിതബ്ബം ഭത്തം. ഭത്തഗ്ഗഹണേനേവ യാഗുപി സങ്ഗഹിതാ.

ദ്വീഹാകാരേഹീതി വുത്തം ആകാരദ്വയം ദസ്സേതും **“ഗണനതോ വാ സമുട്ഠാനതോ വാ”**തി വുത്തം. **ഏവം പാളിയം ആഗതാ**തി “ഉപചയോ സന്തതീ”തി ജാതിം ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ഹദയവത്ഥും അഗ്ഗഹേത്വാ ദസായതനാനി പഞ്ചദസ സുഖുമരൂപാനീതി ഏവം **രൂപകണ്ഡപാളിയം** (ധ॰ സ॰ ൹൹) ആഗതാ. **പഞ്ചവീസതി രൂപകോട്ഠാസാ**തി സലക്ഖണതോ അഞ്ഞമഞ്ഞസങ്കരാഭാവതോ രൂപഭാഗാ. **രൂപകോട്ഠാസാ**തി വാ വിസും വിസും അപ്പവത്തിത്വാ കലാപഭാവേനേവ പവത്തനതോ രൂപകലാപാ. **കോട്ഠാസാ**തി ച അംസാ അവയവാതി അത്ഥോ. **കോട്ഠ**ന്തി വാ സരീരം, തസ്സ അംസാ കേസാദയോ കോട്ഠാസാതി അഞ്ഞേപി അവയവാ കോട്ഠാസാ വിയ **കോട്ഠാസാ.**

സേയ്യഥാപീതിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. തത്ഥ **രൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി യഥാവുത്തം രൂപം സലക്ഖണതോ ഞാണേന പരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ. **അരൂപം വവത്ഥപേത്വാ**തി തം രൂപം നിസ്സായ ആരമ്മണഞ്ച കത്വാ പവത്തമാനേ വേദനാദികേ ചത്താരോ ഖന്ധേ അരൂപന്തി വവത്ഥപേത്വാ. **രൂപാരൂപം**

പരിഗ്ഗഹേത്വാതി പുന തത്ഥ യം രൂപ്പനലക്ഖണം, തം രൂപം. തദഞ്ഞം അരൂപം. ഉഭയവിനിമുത്തം കിഞ്ചി നത്ഥി അത്താ വാ അത്തനിയം വാതി ഏവം രൂപാരൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ. തദുഭയഞ്ച അവിജ്ജാദിനാ പച്ചയേന സപച്ചയന്തി **പച്ചയം സല്ലക്ഖേത്വാ,** അനിച്ചതാദിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ യോ കലാപസമ്മസനാദിക്കമേന കമ്മട്ഠാനം മത്ഥകം പാപേതും ന സക്കോതി, സോ ന വഡ്ഢതീതി യോജനാ.

ഏത്തകം രൂപം ഏകസമുട്ഠാനന്തി ചക്ഖായതനം, സോതായതനം, ഘാനായതനം, ജിവ്ഹായതനം, കായായതനം, ഇത്ഥിന്ദ്രിയം, പുരിസിന്ദ്രിയം, ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി അട്ഠവിധം കമ്മവസേന; കായവിഞ്ഞത്തി, വചീവിഞ്ഞത്തീതി ഇദം ദ്വയം ചിത്തവസേനാതി ഏത്തകം രൂപം ഏകസമുട്ഠാനം. സദ്ദായതനമേകം ഉതുചിത്തവസേന **ദ്വിസമുട്ഠാനം**. രൂപസ്സ ലഹുതാ, മുദുതാ, കമ്മഞ്ഞതാതി ഏത്തകം രൂപം ഉതുചിത്താഹാരവസേന **തിസമുട്ഠാനം**. രൂപായതനം, ഗന്ധായതനം, രസായതനം, ഫോട്ഠബ്ബായതനം, ആകാസധാതു, ആപോധാതു, കബളീകാരോ ആഹാരോതി ഏത്തകം രൂപം ഉതുചിത്താഹാരകമ്മവസേന **ചതുസമുട്ഠാനം**. ഉപചയോ, സന്തതി, ജരതാ, രൂപസ്സ അനിച്ചതാതി ഏത്തകം രൂപം **ന കുതോചി സമുട്ഠാതീതി ന ജാനാതി. സമുട്ഠാനതോ രൂപം അജാനന്തോ**തിആദീസു വത്തബ്ബം ''ഗണനതോ രൂപം അജാനന്തോ''തിആദീസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

കമ്മലക്ഖണോതി അത്തനാ കതം ദുച്ചരിതകമ്മം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി കമ്മലക്ഖണോ, ബാലോ. വുത്തഞ്ഹേതം - ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, ബാലസ്സ ബാലലക്ഖണാനി. കതമാനി തീണി? ദുച്ചിന്തിതചിന്തീ ഹോതി, ദുബ്ഭാസിതഭാസീ, ദുക്കടകമ്മകാരീ . ഇമാനി ഖോ...പേ॰... ലക്ഖണാനീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൪൬; അ॰ നി॰ ൩.൩). അത്തനാ കതം സുചരിതകമ്മം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി കമ്മലക്ഖണോ, പണ്ഡിതോ. വുത്തമ്പി ചേതം ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതസ്സ പണ്ഡിതലക്ഖണാനി. കതമാനി തീണി? സുചിന്തിതചിന്തീ ഹോതി, സുഭാസിതഭാസീ, സുകതകമ്മകാരീ. ഇമാനി ഖോ... പേ॰... പണ്ഡിതലക്ഖണാനീ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൩; അ॰ നി॰ ൩.൩). തേനാഹ **''കുസലാകുസലകമ്മം പണ്ഡിതബാലലക്ഖണ''**ന്തി.

ബാലേ വജ്ജേത്വാ പണ്ഡിതേ ന സേവതീതി യം ബാലപുഗ്ഗലേ വജ്ജേത്വാ പണ്ഡിതസേവനം അത്ഥകാമേന കാതബ്ബം, തം ന കരോതി. തഥാഭൂതസ്സ ച അയമാദീനവോതി ദസ്സേതും പുന **''ബാലേ വജ്ജേത്വാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യം ഭഗവതാ ''ഇദം വോ കപ്പതീ''തി അനുഞ്ഞാതം, തദനുലോമഞ്ചേ, തം **കപ്പിയം**. യം ''ഇദം വോ ന കപ്പതീ''തി പടിക്ഖിത്തം, തദനുലോമഞ്ചേ, തം **അകപ്പിയം**. യം കോസല്ലസമ്ഭൂതം, തം **കുസലം,** തപ്പടിപക്ഖം **അകുസലം**. തദേവ **സാവജ്ജം,** കുസലം **അനവജ്ജം**. ആപത്തിതോ ആദിതോ ദ്വേ ആപത്തിക്ഖന്ധാ **ഗരുകം,** തദഞ്ഞം **ലഹുകം**. ധമ്മതോ മഹാസാവജ്ജം **ഗരുകം,** അപ്പസാവജ്ജം **ലഹുകം**. സപ്പടികാരം **സതേകിച്ഛം,** അപ്പടികാരം **അതേകിച്ഛം**. ധമ്മതാനുഗതം **കാരണം,** ഇതരം **അകാരണം. തം അജാനന്തോ**തി കപ്പിയാകപ്പിയം, ഗരുക-ലഹുകം, സതേകിച്ഛാതേകിച്ഛം അജാനന്തോ സുവിസുദ്ധം കത്വാ സീലം രക്ഖിതും ന സക്കോതി. കുസലാകുസലം, സാവജ്ജാനവജ്ജം, കാരണാകാരണം അജാനന്തോ ഖന്ധാദീസു അകുസലതായ രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹമ്പി കാതും ന സക്കോതി, കുതോ തസ്സ കമ്മട്ഠാനം

ഗഹേത്വാ വഡ്ഢനാ. തേനാഹ **“കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ വഡ്ഢേതും ന സക്കോതീ”**തി.

ഗോവണസദിസേ അത്തഭാവേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തത്ഥ ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോ മിച്ഛാവിതക്കാ ആസാടികാ വിയാതി **ആസാടികാ**തി ആഹ **“അകുസലവിതക്കം ആസാടികം അഹാരേത്വാ”**തി.

“ഗണ്ഡോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന”ന്തി (സം॰ നി॰ ৪.൧൦൩; അ॰ നി॰ ൬.൫൮; ൯.൧൫) വചനതോ ഛഹി വണമുഖേഹി വിസ്സന്ദമാനയൂസോ ഗണ്ഡോ വിയ പിലോതികാഖണ്ഡേന ഛദ്വാരേഹി വിസ്സന്ദമാനകിലേസാസുചി അത്തഭാവവണോ സതിസംവരേന പിദഹിതബ്ബോ, അയം പന ഏവം ന കരോതീതി ആഹ **“യഥാ സോ ഗോപാലകോ വണം ന പടിച്ഛാദേതി, ഏവം സംവരം ന സമ്പാദേതീ”**തി.

യഥാ ധൂമോ ഇന്ധനം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജമാനോ സണ്ഹോ സുഖുമോ, തം തം വിവരം അനുപവിസ്സ ബ്യാപേന്തോ സത്താനം ഡംസമകസാദിപരിസ്സയം വിനോദേതി, അഗ്ഗിജാലാസമുട്ഠാനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമോ ഹോതി, ഏവം ധമ്മദേസനാഞാണസ്സ ഇന്ധനഭൂതം രൂപാരൂപധമ്മജാതം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജമാനാ സണ്ഹാ സുഖുമാ തം തം ഖന്ധന്തരം ആയതനന്തരഞ്ച അനുപവിസ്സ ബ്യാപേതി, സത്താനം മിച്ഛാവിതക്കാദിപരിസ്സയം വിനോദേതി, ഞാണഗ്ഗിജാലാസമുട്ഠാപനസ്സ പുബ്ബങ്ഗമോ ഹോതി, തസ്മാ ധൂമോ വിയാതി **ധൂമോ**തി ആഹ **“ഗോപാലകോ ധൂമം വിയ ധമ്മദേസനാധൂമം ന കരോതീ”**തി. അത്തനോ സന്തികം ഉപഗന്ത്വാ നിസിന്നസ്സ കാതബ്ബാ തദനുച്ഛവികാ ധമ്മകഥാ **ഉപനിസിന്നകകഥാ**. കതസ്സ ദാനാദിപുഞ്ഞസ്സ അനുമോദനകഥാ **അനുമോദനാ. തതോ**തി ധമ്മകഥാദീനം അകരണതോ. **“ബഹുസ്സുതോ ഗുണവാതി ന ജാനന്തീ”**തി കസ്മാ വുത്തം? നനു അത്തനോ ജാനാപനത്ഥം ധമ്മകഥാദി ന കാതബ്ബമേവാതി? സച്ചം ന കാതബ്ബമേവ, സുദ്ധാസയേന പന ധമ്മേ കഥിതേ തസ്സ ഗുണജാനനം സന്ധായേതം വുത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ -

> “നാഭാസമാനം ജാനന്തി, മിസ്സം ബാലേഹി പണ്ഡിതം;
> ഭാസയേ ജോതയേ ധമ്മം, പഗ്ഗണ്ഹേ ഇസിനം ധജ”ന്തി.

തരന്തി ഓതരന്തി ഏത്ഥാതി **തിത്ഥം,** നദിതളാകാദീനം നഹാനപാനാദിഅത്ഥം ഓതരണട്ഠാനം. യഥാ പന തം ഉദകേന ഓതിണ്ണസത്താനം സരീരമലം പവാഹേതി, പരിസ്സമം വിനോദേതി, വിസുദ്ധിം ഉപ്പാദേതി, ഏവം ബഹുസ്സുതാ അത്തനോ സമീപം ഓതിണ്ണസത്താനം ധമ്മോദകേന ചിത്തമലം പവാഹേന്തി, പരിസ്സമം വിനോദേന്തി, വിസുദ്ധിം ഉപ്പാദേന്തി, തസ്മാ തേ തിത്ഥം വിയാതി **തിത്ഥം**. തേനാഹ **“തിത്ഥഭൂതേ ബഹുസ്സുതഭിക്ഖൂ”**തി. **ബ്യഞ്ജനം കഥം രോപേതബ്ബ**ന്തി, ഭന്തേ, ഇദം ബ്യഞ്ജനം അയം സദ്ദോ കഥം ഇമസ്മിം അത്ഥേ രോപേതബ്ബോ, കേന പകാരേന ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ വാചകോ ജാതോ. “നിരൂപേതബ്ബ”ന്തി വാ പാഠോ, നിരൂപേതബ്ബം അയം സഭാവനിരുത്തി കഥമേത്ഥ നിരൂള്ഹാതി അധിപ്പായോ. **ഇമസ്സ ഭാസിതസ്സ കോ അത്ഥോ**തി സദ്ദത്ഥം പുച്ഛതി. **ഇമസ്മിം ഠാനേ**തി ഇമസ്മിം പാളിപ്പദേസേ. **പാളി കിം വദതീ**തി ഭാവത്ഥം പുച്ഛതി. **അത്ഥോ കിം ദീപേതീ**തി ഭാവത്ഥം വാ? സങ്കേതത്ഥം വാ. **ന പരിപുച്ഛതീ**തി വിമതിച്ഛേദനപുച്ഛാവസേന സബ്ബസോ പുച്ഛം ന കരോതി. **ന പരിപഞ്ഹതീ**തി പരി പരി അത്തനോ ഞാതും ഇച്ഛം ന ആചിക്ഖതി, ന

വിഭാവേതി. തേനാഹ **“ന ജാനാപേതീ”**തി. **തേ**തി ബഹുസ്സുതഭിക്ഖൂ. വിവരണം നാമ അത്ഥസ്സ വിഭജിത്വാ കഥനന്തി ആഹ **“ഭാജേത്വാ ന ദേസേന്തീ”**തി. **അനുത്താനീകത**ന്തി ഞാണേന അപാകടീകതം ഗുയ്ഹം പടിച്ഛന്നം. **ന ഉത്താനിം കരോന്തീ**തി സിനേരുപാദമൂലേ വാലികം ഉദ്ധരന്തോ വിയ പഥവീസന്ധാരോദകം വിവരിത്വാ ദസ്സേന്തോ വിയ ച ഉത്താനം ന കരോന്തി.

ഏവം യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന ബഹുസ്സുതാ ''തിത്ഥ''ന്തി വുത്താ പരിയായതോ. ഇദാനി തമേവ ധമ്മം നിപ്പരിയായതോ ''തിത്ഥ''ന്തി ദസ്സേതും **“യഥാ വാ”**തിആദി വുത്തം. ധമ്മോ ഹി തരന്തി ഓതരന്തി ഏതേന നിബ്ബാനം നാമ തളാകന്തി ''തിത്ഥ''ന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ ഭഗവാ സുമേധഭൂതോ -

''ഏവം കിലേസമലധോവം, വിജ്ജന്തേ അമതന്തളേ;
ന ഗവേസതി തം തളാകം, ന ദോസോ അമതന്തളേ''തി. (ബു॰ വം॰ ൨.൧൪) -

ധമ്മസ്സേവ നിബ്ബാനസ്സോതരണതിത്ഥഭൂതസ്സ ഓതരണാകാരം അജാനന്തോ **“ധമ്മതിത്ഥം ന ജാനാതീ”**തി വുത്തോ.

പീതാപീതന്തി ഗോഗണേ പീതം അപീതഞ്ച ഗോരൂപം ന ജാനാതി, ന വിന്ദതി. അവിന്ദന്തോ ഹി **“ന ലഭതീ”**തി വുത്തോ. **“ആനിസംസം ന വിന്ദതീ”**തി വത്വാ തസ്സ അവിന്ദനാകാരം ദസ്സേന്തോ **“ധമ്മസ്സവനഗ്ഗം ഗന്ത്വാ”**തിആദിമാഹ.

അയം ലോകുത്തരോതി പദം സന്ധായാഹ **“അരിയ”**ന്തി. പച്ചാസത്തിഞായേന അനന്തരസ്സ ഹി വിപ്പടിസേധോ വാ. അരിയസദ്ദോ വാ നിദ്ദോസപരിയായോ ദട്ഠബ്ബോ. **അട്ഠങ്ഗിക**ന്തി ച വിസും ഏകജ്ഝഞ്ച അട്ഠങ്ഗികം ഉപാദായ ഗഹേതബ്ബം, അട്ഠങ്ഗതാ ബാഹുല്ലതോ ച. ഏവഞ്ച കത്വാ സത്തങ്ഗസ്സപി അരിയമഗ്ഗസ്സ സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി.

ചത്താരോ സതിപട്ഠാനേതിആദീസു അവിസേസേന സതിപട്ഠാനാ വുത്താ. തത്ഥ കായവേദനാചിത്തധമ്മാരമ്മണാ സതിപട്ഠാനാ ലോകിയാ, തത്ഥ സമ്മോഹവിദ്ധംസനവസേന പവത്താ നിബ്ബാനാരമ്മണാ ലോകുത്തരാതി ഏവം **“ഇമേ ലോകിയാ, ഇമേ ലോകുത്തരാ”തി യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി**.

അനവസേസം ദുഹതീതി പടിഗ്ഗഹണേ മത്തം അജാനന്തോ കിസ്മിഞ്ചി ദായകേ സദ്ധാഹാനിയാ, കിസ്മിഞ്ചി പച്ചയഹാനിയാ അനവസേസം ദുഹതി. വാചായ അഭിഹാരോ **വാചാഭിഹാരോ**. പച്ചയാനം അഭിഹാരോ **പച്ചയാഭിഹാരോ**.

“ഇമേ അമ്ഹേസു ഗരുചിത്തീകാരം ന കരോന്തീ”തി ഇമിനാ നവകാനം ഭിക്ഖൂനം സമ്മാപടിപത്തിയാ അഭാവം ദസ്സേതി ആചരിയുപജ്ഝായേസു പിതുപേമസ്സ അനുപട്ഠാപനതോ, തേന ച സിക്ഖാഗാരവതാഭാവദീപനേന സങ്ഗഹസ്സ അഭാജനഭാവം, തേന ഥേരാനം തേസു അനുഗ്ഗഹാഭാവം. ന ഹി സീലാദിഗുണേഹി സാസനേ ഥിരഭാവപ്പത്താ അനനുഗ്ഗഹേതബ്ബേ സബ്രഹ്മചാരീ അനുഗ്ഗണ്ഹന്തി, നിരത്ഥകം വാ അനുഗ്ഗഹം കരോന്തി. തേനാഹ **“നവകേ ഭിക്ഖൂ”**തിആദി. **ധമ്മകഥാബന്ധ**ന്തി പവേണിആഗതം പകിണ്ണകധമ്മകഥാമഗ്ഗം. സച്ചസത്തപ്പടിസന്ധിപച്ചയാകാരപ്പടിസംയുത്തം സുഞ്ഞതാദീപനം **ഗുള്ഹഗന്ഥം.**

വുത്തവിപല്ലാസവസേനാതി "ന രൂപഞ്ഞൂ"തിആദീസു വുത്തസ്സ പടിസേധസ്സ പടിക്ഖേപവസേന അഗ്ഗഹണവസേന. **യോജേത്വാ**തി "രൂപഞ്ഞൂ ഹോതീതി ഗണനതോ വാ വണ്ണതോ വാ രൂപം ജാനാതീ"തിആദിനാ, "തസ്സ ഗോഗണോപി ന പരിഹായതി, പഞ്ചഗോരസപരിഭോഗതോപി ന പരിബാഹിരോ ഹോതീ"തിആദിനാ ച അത്ഥം യോജേത്വാ. **വേദിതബ്ബോ**തി തസ്മിം തസ്മിം പദേ യഥാരഹം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനമേവാതി.

ഗോപാലസുത്തവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

ഏകാദസകനിപാതവണ്ണനായ അനുത്താനത്ഥദീപനാ സമത്താ.

നിട്ഠിതാ ച മനോരഥപൂരണിയാ അങ്ഗുത്തരനികായ-അട്ഠകഥായ

അനുത്താനത്ഥപദവണ്ണനാ.

നിഗമനകഥാവണ്ണനാ

മഹാഅട്ഠകഥായ സാരന്തി അങ്ഗുത്തരമഹാഅട്ഠകഥായ സാരം. **ഏകൂനസട്ഠിമത്തോ**തി ഥോകം ഊനഭാവതോ മത്തസദ്ദഗ്ഗഹണം. **മൂലട്ഠകഥാസാര**ന്തി പുബ്ബേ വുത്തഅങ്ഗുത്തരമഹാഅട്ഠകഥായ സാരമേവ അനുനിഗമവസേന വദതി. അഥ വാ **മൂലട്ഠകഥാസാര**ന്തി പോരാണട്ഠകഥാസു അത്ഥസാരം. തേനേദം ദസ്സേതി - അങ്ഗുത്തരമഹാഅട്ഠകഥായ അത്ഥസാരം ആദായ ഇമം മനോരഥപൂരണിം കരോന്തോ സേസമഹാനികായാനമ്പി മൂലട്ഠകഥാസു ഇധ വിനിയോഗക്ഖമം അത്ഥസാരം ആദായ ഏവമകാസിന്തി. **മഹാവിഹാരാധിവാസീന**ന്തി ച ഇദം പുരിമപച്ഛിമപദേഹി സദ്ധിം സമ്ബന്ധിതബ്ബം "മഹാവിഹാരാധിവാസീനം സമയം പകാസയന്തീ, മഹാവിഹാരാധിവാസീനം മൂലട്ഠകഥാസാരം ആദായാ"തി. **തേനാ**തി പുഞ്ഞേന. **ഹോതു സബ്ബോ സുഖീ ലോകോ**തി കാമാവചരാദിവിഭാഗോ സബ്ബോ സത്തലോകോ യഥാരഹം ബോധിത്തയാധിഗമവസേന സമ്പത്തേന നിബ്ബാനസുഖേന സുഖീ സുഖിതോ ഹോതൂതി സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അച്ചന്തം സുഖാധിഗമായ അത്തനോ പുഞ്ഞം പരിണാമേതി.

ഏത്താവതാ സമത്താവ, സബ്ബസോ വണ്ണനാ അയം;
വീസതിയാ സഹസ്സേഹി, ഗന്ഥേഹി പരിമാണതോ.

പോരാണാനം കഥാമഗ്ഗ-സാരമേത്ഥ യതോ ഠിതം;
തസ്മാ **സാരത്ഥമഞ്ജൂസാ,** ഇതി നാമേന വിസ്സുതാ.

അജ്ഝേസിതോ നരിന്ദേന, സോഹം **പരക്കമബാഹുനാ**;
സദ്ധമ്മട്ഠിതികാമേന, സാസനുജ്ജോതകാരിനാ.

തേനേവ കാരിതേ രമ്മേ, പാസാദസതമണ്ഡിതേ;
നാനാദുമഗണാകിണ്ണേ, ഭാവനാഭിരതാലയേ.

സീതലൂദകസമ്പന്നേ , വസം **ജേതവനേ** ഇമം;

അത്ഥബ്യഞ്ജനസമ്പന്നം, അകാസിം സാധുസമ്മതം.

യം സിദ്ധം ഇമിനാ പുഞ്ഞം, യം ചഞ്ഞം പസുതം മയാ;
ഏതേന പുഞ്ഞകമ്മേന, ദുതിയേ അത്തസമ്ഭവേ.

താവതിംസേ പമോദേന്തോ, സീലാചാരഗുണേ രതോ;
അലഗ്ഗോ പഞ്ചകാമേസു, പത്വാന പഠമം ഫലം.

അന്തിമേ അത്തഭാവമ്ഹി, മേത്തേയ്യം മുനിപുങ്ഗവം;
ലോകഗ്ഗപുഗ്ഗലം നാഥം, സബ്ബസത്തഹിതേ രതം.

ദിസ്വാന തസ്സ ധീരസ്സ, സുത്വാ സദ്ധമ്മദേസനം;
അധിഗന്ത്വാ ഫലം അഗ്ഗം, സോഭേയ്യം ജിനസാസനം.

സദാ രക്ഖന്തു രാജാനോ, ധമ്മേനേവ ഇമം പജം;
നിരതാ പുഞ്ഞകമ്മേസു, ജോതേന്തു ജിനസാസനം.

ഇമേ ച പാണിനോ സബ്ബേ, സബ്ബദാ നിരുപദ്ദവാ;
നിച്ചം കല്യാണസങ്കപ്പാ, പപ്പോന്തു അമതം പദന്തി.

അങ്ഗുത്തരടീകാ സമത്താ.